

VICTOR HUGO

Sefiller Cilt1

Cilt1

VICTOR HUGO (18021885): Romantik gerçekçiliğin kurucusu olan ünlü Fransız yazar sadece romanlarıyla değil, şiirleri ve tiyatro oyunları ile de tanınmıştır. 1848 devriminden sonra cumhuriyetçi görüşleri savunan Hugo, sürgünde yaşadığı yıllarda da verimli bir yazınsal etkinlik içinde olmuştur. Hugo, eserlerinde toplumsal sorunları, halkın hayatından çarpıcı kesitleri büyük bir başarıyla yansıtmıştır. Dünya edebiyat tarihinin en önemli romanlarından olan ve yazann başyapıtı sayılan *Se/Her*'in yanı sıra *Deniz İşçileri*, *Nötre Dame*'in *Kamburu*, *1793 Devrimi*, *Nişanlıya Mektuplar* diğer önemli eserleri arasındadır. Ayrıca şiirleri *Suçlar ve Seyirler*, büyük ilgiyle karşılanmıştır. VICTOR HUGO SEFİLLER I. CİLT TAMAMI V CİLT TÜRKÇESİ: SEMİH ATAYMAN VICTOR HUGO SEFİLLER I. CİLT DİZİ TASARIMI/KOORDİNASYON HASAN HÜSEYİN ARIKAN DÜNYA KLASİKLERİ EDİTÖRÜ VEYSEL ATAYMAN TÜRKÇESİ SEMİH ATAYMAN TÜRKÇE REDAKSİYON SÜLEYMAN ASAF FİLİZ GÖVER TASHİH

ESEN GÜRAY

KAPAK GRAVÜRÜ

EMİLE BAYARD DETAY

TK. NO / ISBN © BORDO SİYAH KLASİK YAYINLAR

9758688510 / 9758688529 BASKI; İSTANBUL 2006

TREND YAYIN BASIM DAĞITIM REK. ORG. SAN. TİC. LTD. ŞTİ

MRK/MATBAA: MERKEZ EFENDİ MH. DAVUTPAŞA CD. NO: 6/3 İPEK İŞ MERKEZİ 791011

TOPKAPI/İSTANBUL TR ŞB/YAYIN&PAZARLAMA: CAFERAĞA MH. MÜHÜR DAR CD. NO: 60/5

POSTA

KODU 34710 KADIKÖY/İSTANBUL TR TEL: (0216) 348 98 03 Pbx FAKS: (0216) 349 93 45

LOJİSTİK:

MERKEZ EFENDİ MH. DAVUTPAŞA CD. EMİNTAŞ DAVUTPAŞA SAN. SİT. NO: 532

TOPKAPI/İST. TR

DAVUTPAŞA VERGİ DAİRESİ/VERGİ NO: 859 020 1971 Email: info@bordosiyah.com.tr Web:

www.bordosiyah.com.tr

HUKUK SERVİSİ TEL: (0216) 348 99 18 FAKS: (0216) 349 93 45

BORDO,—^ASİYAH

ROMAN

İÇİNDEKİLER

VICTOR HUGO..... 9

ÖNSÖZ..... 13

BİRİNCİ BÖLÜM FANTİNE BİRİNCİ KİTAP DÜRÜST BİR İNSAN

1. Mösyö Myriel.....29

2. Mösyö Myriel, Monsenyör Bienvenu Oluyor.....33

3. İyi Piskoposa Zor Piskoposluk.....40

4. Birbirine Benzeyen İşler.....42

5. Monsenyör Bienvenu'nun Cüppelerinin Uzun Süre Dayanması.....1..... 53

6. Evini Kiminle Koruyordu..... 57

7. Cravatte.....65

8. İçkiden Sonra Felsefe..... 70

9. Kız Kardeş, Ağabeyini Anlatıyor.... 76

10. Piskopos, Bilinmeyen Bir Işık ile Karşı Karşıya.....8i

11. Bir Sınıflandırma.....100

12. Monsenyör Bienvenu'nun Yalnızlığı.....106

13. Piskoposun İnanıkları.....111

14. Piskoposun Düşündükleri.....117

İKİNCİ KİTAP DÜŞÜŞ

1. Bir Yürüyüş Günü Akşamı.....121

2. Akıllı Olan Temkinli Davranır.....	137
3. Edilgen İtaatin Kahramanlığı.....	143
4. Pontarlier Peynirhaneleri Üzerine Bilgiler.....	150
5. Sükûnet.....	155
6. Jean Valjean.....	157
7. Umutsuzluğun Derinlikleri.....	165
8. Kabaran Dalgalar ve Gölge.....	176
9. Yeni Şikâyetler.....	179
10. Adam Uyanıyor.....	180
11. Jean Valjean'ın Yaptıkları.....	184
12. Piskopos İş Başında.....	189
13. Küçük Gervais.....	194

ÜÇÜNCÜ KİTAP 1817 YILINDA

1. 1817 Yılı.....	207
2. Çift Dörtler.....	216
3. Dörde Dört.....	222
4. Tholomyes Neşesinden İspanyolca Bir Şarkı Söylüyor.....	227
5. Bombarda'nın Kabaresinde.....	231
6. Tapınma Fası.....	235
7. Tholomyes'in Akıllılığı.....	237
8. Bir Atın Ölümü.....	244
9. Şenliğin Şenlikli Sonu.....	248

DÖRDÜNCÜ KİTAP

GÜVENMEK BAZEN KENDİNİ ELE VERMEKTİR

1. Bir Anneye Rastlayan Anne.....	253
2. İki Şüpheli Simanın İlk Taslağı.....	265
3. Tarlakuşu.....	268

BEŞİNCİ KİTAP İNİŞ

1. İncik Boncuk İşinde Bir İlerlemenin Hikâyesi.....	273
2. Madeleine.....	275
3. Laffitte'e Yatırılan Paralar.....	280
4. Mösyö Madeleine'in Yası.....	284
5. Ufuktaki Belirsiz Pırıltılar..... ^A	288
6. Fauchelevant Baba.....	295
7. Fauchelevant, Paris'te Bahçıvan Oluyor.....	300
8. Madam Victurnien Ahlak Uğruna Otuz Beş Frank Harcıyor.....	301
9. Madam Victurnien'in Başarısı.....	305
10. Başarıların Devamı.....	309
11. Christus Nos Liberavit.....	317
12. Mösyö Bamatabois'nin Aylaklığı.....	318
13. Polisle İlgili Bazı Sorunların Çözümü.....	321

ALTINCI KİTAP JAVERT

1. Huzur Döneminin Başlangıcı.....	337
2. Jean, Nasıl Champ Olabilir.....	342

YEDİNCİ KİTAP CHAMPMATHIEU DAVASI

1. Simplice Hemşire.....	355
2. Scaufflaire Usta'nın Uyanıklığı.....	359
3. Beyinde Kopan Fırtına.....	366
4. İstirap Çekmenin	

Yol Açtığı Biçimler.....	393
5. Tekerleklerle Sokulan Sopa.....	398
6. Simplice Hemşire	
Sınamadan Geçiyor.....	413
7. Yolcu Ulaşır Ulaşmaz, Dönüş İçin Önlemlerini Alıyor.....	423
8. İltimaslı Kabul.....	429
9. Kanaatlerin Belirginleşmeye Başladığı Bir Yer.....	434
10. İnkâr Sistemi.....	443
11. Champmathieu Giderek	

Şaşkına Dönüyor.....453

SEKİZİNCİ KİTAP KARŞI DARBE

1. Mösyo Madeleine Saçlarına Hangi Aynada Bakıyor.....	46i
2. Fantine Mutlu.....	464
3. Javert Memnun.....	470
4. Otorite Gücünü Gösteriyor.....	475
5. Uygun Mezar.....	480

VICTOR HUGO

(D. 26 Şubat 1802, Besançon Ö. 22 Mayıs 1885, Paris, Fransa)

Romantik gerçekçiliğin en önemli yazarlarından biri sayılan romancı, oyun yazarı ve şair.

Babası, Napoleon'un ordusunda generaldi. Babasının imparatorluk ordusuyla birlikte ülkeden ülkeye dolaşması ve annesiyle babası arasındaki anlaşmazlıklar yüzünden çocukluğu düzensizlikler içinde geçti. 1821'de annesi öldü. Bir yıl sonra 'âşk mektupları yazdığı çocukluk arkadaşı Adele Foucher ile evlendi.

Aynı

yıl, ilk şiir kitabı olan *Odes et poesies diverses*'i (Odlar ve Çeşitli Şiirler) yayımlandı. Ardından ilk romanı *Han*

d'Islande (İzlanda Hanı) çıktı. 1827'de manzum oyunu *Cmrmvell* büyük bir ilgiyle karşılandı ve tanınmasını

sağladı. Aşkla arınan bir fahişeyi ele alan *Marion de Lome* (1829) adlı oyunu sansür tarafından yasaklanınca

liberal eğilimleri güçlendi. Bu yasaklamaya hemen *Hernani* (1830) adlı oyunu yazarak karşılık verdi.

Nötre

Dame de Paris (Nötre Dame'ın Kamburu; 1831) ile ününü daha da artırdı. Roman, başdiyakoz *Frollo* ve asker *Phoebus*'un kişiliklerinde, kambur *Quasimodo* ile Çingene *Esmeralda*'yı mutsuzluğa boğan toplumu lanetliyordu. Bir önceki romanı *Le Dernier Jour d'un condamne de* (Bir İdam Mahkûmunun Son Günü; 1829) ölüm cezasına karşı çıkışın bir ürünüdür. Hugo aynı konuyu *Claude Gueux* (1834) adlı kitabında yeniden ele aldı. Temmuz Monarşisi sırasında dört şiir kitabı yayımlandı: *Les Feuilles d'automne* (Sonbahar Yaprakları; 1831), *Les Chants du crepuscule* (Şafak Türküleri; 1835), *Les Vovc interieures* 9I (Gönülden Sesler; 1837), *Les Rayons et les ornbres* (Işıklar ve Gölgeler; 1840). 1856'da *Les*

Contemplations (Düşünceler) adlı kitabındaki şiirlerinde kızını kaybetmenin verdiği derin acıyı ele aldı.

1851'de III. Napoleon iktidara gelince Hugo için 4 Eylül 1870'e kadar sürecektir olan bir sürgün hayatı

başladı. Eserlerinin büyük bölümünü sürgün döneminde yazdı. *Les Châtiments* (Azaplar; 1853) adlı kitabı,

Fransız dilinde yazılmış en güçlü yergili şiirleri içermektedir. 1854-60 arasında yazdığı *La Fin de Satan*

(Ölümünden Sonra [Ö.S.] Şeytanın Sonu; 1886), *Dieu Ö.S. Tanrı*; 1891), *La Légende des Siecles*'ı

(Yüzyılların Efsanesi; 1859) ile şiir alanındaki çalışmalarını sürdürdü. 1862'de yayımlanan ve başarıyı

kabul edilen *Les Miserables* (Sefiller) ile büyük bir başarı kazandı ve roman çeşitli dillere çevrildi.

Hugo'nun Fransa dışında da tanınmasını sağlayan *Sefiller*, Paris halkının destanı olarak kabul

edilmektedir. Hugo sürgünden döndükten kısa bir süre sonra 1871'de Paris Komünü kuruldu. Komünün

bastırılmasına karşı çıkan Hugo kısa bir süre sonra yeniden sürgüne gitti. 1874'te *Çatrevingt-treize*

(1793 Devrimi) yayımlandı. 1885'te ölen Hugo'nun cenazesi ulusal törenle kaldırıldı ve Pantheon'a

gömüldü. Diğer Önemli Eserleri

Şiirleri: *Nouveües Odes* (Yeni Odlar; 1824), *Odes et baüades* (Odlar ve Baladlar, 1826; genişletilmiş

baskı, 1828), *Les Orientales* (Doğulular; 1829), *Les Chansons des rues et des bois* (Sokak ve Orman

Sarkılan; 1865), L' Art d'etre grandpere (Büyük Baba Olma Sanatı; 1877), Les Quatre Vents de L'esprit (Usun Dört Rüzgârı; 1881), Toute la lyre (Ö.S. 1888, 2 dizi; 1893, 1 dizi; Bütün Lir), Les Annees fimestes, 18521870 (Ö.S. Uğursuz Yıllar: 18521870; 1898) Roman: BugJargal (1826), Les Travailüeurs de la mer (Deniz İşçileri; 1866), L'Homtjie qui rit (Gülen Adam; 1869). Manzum oyun: Le 10 Roi s'amuse (Kral Eğleniyor; 1832), Ruy Blas (1838), Les Burgraves (Derebeyler; 1843). Düzyazı oyun: Amy Robsart (1828), Lucrece Borgia (1833), Marie Tudor (1833) Angelo, tyran de Padoue (Padova Tiranı Angelo; 1835), Théâtre en liberte (Ö.S. Özgürlükte Tiyatro; 1886). Eleştiri yazısı: Litterature et philosophie melees (Karışık Edebiyat ve Felsefe; 1834), Wüüiam Shakespeare (1864). Siyasal yazı: Napoleon le peüt (1852; Küçük Napoleon), Histoire d'un erime (Bir Suç Öyküsü; 1877), Actes etparoles (4 Dizi; Eylemler ve Sözler), Avant L'exü (184151, 1. dizi; Sürgünden Önce), Pendant L'exil (185270, 2. dizi; Sürgün Boyunca), Depuis L'exüe (187085, 3. ve 4. dizi; Sürgünden Bu Yana). Gezi: Le Rhin (Ren; 1842), Alpes etPyrenees (Ö.S. Alpler ve Pireneler; 1890), La France et la Belgique (Ö.S. Fransa ve Belçika; 1894), Choses vues (Ö.S. 188799, 2 cilt; Görülen Şeyler).

11

ÖNSÖZ

Ansiklopedik bilgilerden çıkardığımız kadarıyla Victor Hugo bir edebiyat uğraşının büyük bir kısmını romandan çok şiirlere ve sahne oyunlarına ayırmıştır. Üç kalın şiir kitabı yayımladıktan sonra yeniden düzyazıya dönerek yarım bıraktığı Sefiüefi tamamlamıştır. Sefiller yayımlandıktan kısa bir süre sonra Hugo'yu sadece Fransa içinde değil, yapılan çevirileriyle ülke dışında da hızla büyük bir üne kavuşturmuştur.

Romanın konusu Paris'in yeraltı dünyasında geçmekte ve bir dedektif öyküsüne dayanmaktadır; roman aynı

zamanda Paris halkının direnişini anlatan bir destandır. Bu sıkıştırılmış ansiklopedik bilgiler, bu ciltlere sığmayan romanın temelinde bir polisiye öykü yattığını, ama bir tür destan özelliği de taşıdığını söylüyor. Ayrıca onun "romantizmin en güçlü beyni" olarak nitelendiğini de öğreniyoruz.

İran asıllı bir doktor arkadaşım, başrolünü ünlü Fransız aktörü Jean Gabin'in oynadığı Sefiller filmi seyretmiş, ama adını bir türlü hatırlayamadığı ya da kendi kafasında bir tür kültürel çeviri yaptığı için, "ben

çok acıklı bir film seyrettim" diye tutturmuştu. Sorunca da "Yazıklar" deyip duruyordu. "Yazıklar, Yazıklar."

Sonunda Sefillefi kastettiğini anladık. Bu kavram, romanın özgün adına pek de uzak olmayan klasik Türkçe

çeviri adı ile birleşince, bizi aslında biraz farklı bir boyuta taşıyor. "Les Miserables", muhtemel ki kendi kültürel coğrafyasında özgün çağrışımlarda yapıyor. "Sefil" (sefaletten), bizim dilimizde "yoksul" anlamına

geldiği gibi, "her şeyi yapabilecek, kendisinden her türlü

13

kötülük beklenebilecek" kimse anlamını da içeriyor. "Sefil bir hayat" yokluk içindeki bir hayatsa, "yazıklar" da,

tam da bu hayata yönelik duyguyu içermekle kalmıyor, bir "merhamet" duruşu, bir üzüntü duyma halini de

ifade ediyor. Ancak kavramın neresinden tutup çekersek çekelim, kitabın adı, "sosyal" bir olay ile karşı karşıya bulunduğumuzu düşündürmeye yetiyor. Öyleyse, Sefiller'e girerken, haklı bir soru da bu ad çağrışımla birlikte karşımıza çıkıyor: Bu roman toplumsal sorunları işleyen, "gerçekçi" bir roman mıdır? Hayatı devrim sonrası Fransa'sının politik çalkantılarıyla savrulup durmuş olan Hugo, onca şiiriyle ve oyunuyla hemen hemen unutulmuş, Nötre Dame'ın Kamburu ve özellikle de Sefiller romanı ile günümüze kadar ulaşabilmişse, bu ikinci roman kendine yönelik ilgiyi tarihseltoplumsal gerçekliğin bir belgesi olmakla mı hak ediyor? Yoksa onda, "verili gerçekliği", bir dönem belgesi olmayı aşan boyutları bulmak mümkün mü? Yaşadığı dönemin kurumsal ve toplumsal alanlarına, alt sınıflardan piskopos evlerine, cezaevlerinden manastırlara, didiklemediği hiçbir ilişki ve yapı bırakmayan yazar, bu "gerçek

belgeleriyle kurulu dönem mozaği" üzerine hayata dair hangi "dersi" kuruyor; ya da hayata direnmenin hangi onurlu yolunu öneriyor? Biz bu son soruların yönlendiriciliğinde Sefillefi, dönemin Fransız romanının, özellikle de 'individual' roman diye tanımlanan bireyin hayat karşısındaki duruşunu ve direnişini öne çıkaran öbeği içinde bir yere koyabileceğimizi, bu bağlamda, geniş anlamda, "gerçekçilikten" çok, "romantik" bir toplum ve birey destanına daha yakın düşen bir metinle karşı karşıya bulunduğumuzu ileri süreceğiz. Elbette bu, bu yoğun metni okumanın ya da değerlendirmenin sonucunda ortaya çıkabilecek yorumlardan sadece biri olacak. Az aşağıda, bir metni yorumlamanın, o yorumlamada kullanılan yöntemle bağlı olduğunu zaten hatırlatacağız. Ama daha önce, tanıtımda de14 gördüğümüz tarihsel dönemsel gelişmelerin, Hugo'nun çağdaşı bir başka romancıya, H. de Balzac'a* yansımasını kısaca değerlendirerek bir geçiş ayağı hazırlamaya çalışacağız. 19. Yüzyıl (Fransız) Gerçekçiliği

Çok sayıda klasik ürüne yazmaya çalıştığımız önsözde, "yazar""toplum""insan" ilişkisine estetik düzlemin diliyle konuşabilecek şekilde belli bir çerçeve getirdiğimizi bizi izleyen okur hatırlayacaktır. Sanatın (estetğin), dolayısıyla da edebiyatın görevini insanın bütünselliğini sosyal dünyasının bütünü içinde yansıtmak olarak anladığımızı, her türlü sanatın "öznesinin" son tahlilde insan olduğunu sıkça belirttik. Kuşkusuz estetiği (sanatı) farklı bir ihtiyaç ya da ihtiyaçsızlık düzleminde algılayan, yazarı belli toplumsal kaygılar taşımayan bir "estet" olarak görmek isteyen kimse, yazarınsosyal dünya arasında kurmaya çalıştığımız bu ilişkiye itiraz getirebilir. Bu durumda, burada yapmaya çalıştığımız "girişler", yanlış olmayacak, sadece "metodolojileri" ayrıca tartışmalara açık hale gelecektir. Bu da zaten, günümüz edebiyatı bağlamında sıkça yapılıyor. Burada şöyle ucundan olsun değinmemize imkân olmayan "yorum yöntemleriyle", (bilinçlibilinçsiz) kitap eklerinde, dergilerde, değerlendirmeler gerçekleştiriliyor; her bir yöntem, aynı yapıtı yeniden kendine göre kurup, yöntemin gerektirdiği yerden değerlendirip, belli sonuçlara varıyor. Örneğin "psikolojici" diyebileceğimiz bir yöntemle bir romanı okumaya kalktığımızda, yazarının (daha çok kendi bilinçdışı) alanında baskı altında tuttuğu "şeyleri" doğrudan ya da kişiler üzerinden dışavurduğu düşünülür ve bastırılmış olanın dille kodlandığı varsayılarak, "göstergelerin" üzerinden metin analizine gidilir. Yapı çözümleyici diyebileceğimiz ve

* Honore de Balzac (17991850): İnsanlık Komedi başlığı altında topladığı roman ve öyküleriyle tanınan Fransız yazar. 15

son yirmi yılda revaçta olan bir yöntem, "anlatıcının" anlattığı dünya ile kurduğu "bakış açısı" ilişkisinden yola çıkıp ilginç tespitler yapabilir (benanlatıcı, üçüncütekil kişi anlatıcı vb).

Pozitivist edebiyat yöntemi, psikolojici yöntem ile yakın düşer. Yazarın (anlatıcının değil!) biyografisini, yapıtına yansıdığı yerde yakalamaya çalışır. Bu durumda yazarın çocukluğu, aile, annesinin ilişkileri, okul yılları, yoksulluk, zenginlik koşulları, ilk sevgilileri, karşı cins karşısındaki tavırları vb, yapıtları içinde doğrudan ya da dolaylı kodlanmışlıklarıyla yakalanmaya çalışılır.

Önsözlerimizi izleyebilen okur, bütün bu yöntemlerden yeri geldikçe yararlandığımızı, yazan bir "toplumsal varlık" olarak kavradığımızı, onun yaşadığı dönemin sosyalkültürelpolitikpsikolojik bileşenlerinin keşişmesinde, toplumsal bilinci ve dünya görüşüyle anlamaya çalıştığımızı hatırlayacaktır. Aynen yazar gibi, anlattığı insan da toplumsal bütünlüğün içinde bir belirlenmişliktirve belirleyicidir. Fransız romanının büyük adı Balzac üzerine yazmaya çalıştığımız tanıtımlarda, okur, Balzac'ı, Büyük Devrim (1789) sonrasında acımasız bir sermaye birikim sürecine giren Fransa'nın kapitalist gelişmelerinin etkileşim ağı içinde yakalamaya çalıştığımızı bilir. Balzac Sönmüş Hayallefde, kapitalist üretim tarzına bağlı gelişmelerin yol açtığı umut ve hayallerin nasıl yanılsamalara dönüştüğünü, kapitalist hayatın kaba ve acımasız gerçekliğine çarpıp tuz buz olan hayaller ile birlikte yıkılıp giden insanları anlatmıştır. Bu hayallerin temelinde, doğrudan burjuvakapitalist toplumun zorunlu olarak yarattığı insana, topluma, sanata, zenginliğe vb ilişkin beklentiler, anlayış ve tasarımlar yer almaktadır. Balzac, büyük toprakların parçalanması, aristokrasinin zayıflaması karşısında köylü ile büyük burjuva arasındaki bir işbirliğinin hayalini kurmuş, kapitalist sermaye birikiminin ayrılmaz parçası olan tefecibankerlere karşı 16

ancak böyle bir ittifakın başarılı olabileceğini düşünmüştür. {Köylüler}. Kapitalizmin (henüz adı konmamış olsa da) adeta tarihsel bir zorunluluk gibi ortaya çıkıp önceki bütün değerleri yıkıp geçtiği bir dünyada ve bu fırtınanın en şiddetli estiği Fransa'da, bu sorunların sancılarını yansıtan roman "gerçekçiye", Balzac gerçekçidir. Devrimin aristokrasiyi bir süreliğine de olsa eski konumuna bir daha gelemeyecek

şekilde geri düzleme ittiği Fransa'da, eşitlik, özgürlük, kardeşlik ilkeleriyle politik hayata hâkim olan burjuvazi, kendi çelişkileriyle birlikte eski düzeni restore etmekte kararlı Avrupa aristokrasisinin saldırılarına karşısında yüzyılın başından ortasına kadar kıta Avrupa'sının bütün politik depremlerine sahne olacak bir Fransa'da tarihi belirlemeye çalışmış, burjuva bir kralı başa geçirmiş, cumhuriyetler cumhuriyetleri kovalamıştır. Kişinin hayallerinin yıkılması, bir başka yorumla, onun dünyayı içten dışa kurma yanılsaması olarak da anlaşılabilir. "Özne" (Don Kişot'ta olduğu gibi) nesnel (dış dünyayı), "gerçekliği" kendi tasarıma indirgeyip onu kurgulamakta, ama uyanmak yerine, hayallerini yenileyip durmakta, gerçekliği kendi öznel bilincine bağlama inadından vazgeçmemektedir. Bu yönden bakıldığında, Cervantes'ten* (Don Kişot) Stendhal'den** Balzac'a, Flaubert'e*** gerçekliğe meydan okuyan bir "birey" vurgusu da yapılabilir; "bireyin" mevcut politik, dini, ahlaki, felsefi ve estetik (geleneksel) yapılar karşısında kendi sınırlarının gerisine çekilmesi durumundan söz edebiliriz. Gerçekten de "Aydınlanma yüzyılı", özellikle 19. yüzyılın başına kadar

* Saavedra Cervantes (15471616): İspanyol romancı. Don Kişot adlı yapıtı roman türünün habercisi

sayılmıştır.** Stendhal (17831842): Asıl adı MarieHenri Beyle

olan, 19. yüzyılın önde gelen Fransız romancısı. ••• Gustave Flaubert (18211880): Fransız edebiyatında gerçekçiliği başlatan yazar olarak kabul edilen Fransız romancı.

17

uzanagelen dönemin "bireyi", politik hak ve özgürlüklerinin farkında olan, dini inancını "aklılaştırdığı" ölçüde

dogmalardan nefret eden, sınırlara, kurallara karşı özellikle edebiyat aracılığıyla mücadele veren, bir yandan

da romantik arayışlarla, yitirilmiş (doğal) bir egzotik, romantik cennete özlem duyan bireydir. Bu bireysel

anlatı ya da edebiyat, bir ayağıyla Rönesans hümanizma hareketine, Protestan Kilisesi'nin öteki Hıristiyan

kiliselerine ve Katolikliğe karşı isyanına geri gider.

Bireyin, hak ve görev anlayışını, Kartezyen (Descartesçi*) okulun "öznesine" kadar geri götürmek mümkündür: "Düşünüyorum öyleyse varım"ın yanı sıra "hissediyorum, öyleyse varım" anlayışını

yerleştirmiş

bir bireydir bu; sanatın, edebiyatın talepleri evrenselleşmiş, birey evrensel değerlerin temsilcisi olarak algılanmıştır. Tek tek insanların, bireylerin dünyayı değiştirebilecek, jenial (dâhiyane) müdahaleler yapma

gücüne sahip olduğu yolundaki aydınlanmacı ruhun bir ifadesidir bu birey ve onun dünyaya bakışı (ya da hayalleri). Sanatçı (edebiyatçı) toplumda özel bir yeri temsil eder; kendi kaderini içten dışa tayin etmeye

yönelmiş bir dünyanın sözcüsüdür o. Ama işte gerçekliğe müdahale, tasarımdan, hayalden fazlasını gerektirir. Bu da düş kırıklıklarının, çöküşlerin, kendi içine dönmenin kaynağıdır hep. İndividual roman başlığı

altında toplanabilecek ürünlerle birlikte akla gelebilecek adlar arasında Germaine de Stael,** Benjamin Constant,*** F. R. Chateaubriand,****

Felsefede ve bilimde, çağdaş felsefenin babası sayılan Fransız filozof Rene Descartes'in (15961650) görüşlerinden ve yanıtlarından kaynaklanan gelenek. Descartesçilik, kartezyenizm olarak da bilinir.

Germaine Stael (17661817): Fransızİsviçreli edebiyatçı, düşünür ve siyasetçi.

Benjamin Constant (17671830): Fransız kökenli İsviçreli romancı ve siyaset yazarı.

: FrançoisAugusteRene Chateaubriand (17681848): Fransız diplomat ve yazar.

18

Alfred de Vigny,* A. de Lamartine,** George Sand,*** Henri Beyle (Stendhal) gibi isimleri Fransız individual

romanı içinde sayabiliriz.

İndividual romanın önemli temsilcisi sayılan Stendhal, Kırmızı ve Siyah'a yazdığımız önsözde de değindiğimiz gibi, bireyi dış dünyanın acımasızlıkları, sertlikleri karşısında romantik bir kaçışın, melankolik

bir iç dünyanın koruyuculuğuna sığdırmaz; kişi kendini olanca yürekliliğiyle ve kararlılıkla gerçekleştirilmeye

çalışır. Serinkanlılık, yüreklilik, onur ve direnme, dünya acısı karşısında çözümlüp hüznü boğulmanın yerine geçer; dostluk ve aşk enerji ve çaba isteyen kurtarıcı ilişkilerdir; kişi (birey) ya kendini ne pahasına olursa

olsun gerçekleştirecek ya da hiç de saygı duyulmayacak bir şekilde dağılıp çözülecektir.

Fransız individual romanı Stendhal ile birlikte bireysel bir etiğin yüceltici gücünü öne çıkartırken, aynı dönemlerde edebiyatın bir gözü de topluma dönüktür. Yukarıda sözünü ettiğimiz "hayaller" ile gerçeklik ilişkisine bir kez daha dönerek şöyle bir tespit yapabiliriz: Yeni gerçekliğin (burjuva kapitalist) düzenin kendi

önünü açarken giriştiği kaçınılmaz yıkımın karşısında yazar, romantik bir özlemle geçmişe, tarihe yönelip tarihsel tabloları estetik gerçeklik düzlemine taşır. Ama tarih kavramı ister istemez bugünü de içine alacak

şekilde genişler durur. Artık yakın tarih, günün dünyası da bakış alanı içine girecek, dönemin romanı kendi

sesini arayacaktır. İndividual romanın "programından" farklı olarak birey şimdi sosyal dokunun içinde tuttuğu

yeriyle, sosyal bir varlık olarak temsil ettiği

* Alfred de Vigny (17971863): Fransız romantizminin

önde gelen adlarından şair, oyun yazarı ve romancı. *• Alphonse de Lamartine (17901869): Fransız şair ve

devlet adamı. Fransız romantizminin önde gelen

adlarından biridir. ... George Sand (18041876): Fransız romantizminin

ünlü bir ismidir.

19

kimliğiyle kavranacaktır. Toplumu olduğu gibi insanı da bütünlüğü ile anlamaya ve yansıtmaya çalışan edebiyatçı, insanı, geleneksel kurumlar ile, yapılar ve ilişkiler ile kendi arasına çekmeye çalıştığı sınırların içinde tarif edecektir. Bu sınırlardan taşan yan, her şeyin ötesinde ve üstünde insanı birey kılan özellikler, sanırım Sefiller'in ana temasını oluşturmaktadır.

Bu önsözün girişinde, "Sefiller" adı üzerinde durduk. Böyle bir adın, en başta toplumsal ilişkilerin kurbanı insanları çağırıştırabileceğini ima ettik. Edebiyatın modern tarihinde "natüralizm" (doğalcılık)

akımı bu tür çağrışımlarla birlikte akla ilk gelen modern edebiyat akımıdır (ondokuzuncu yüzyılın son çeyreği). Ancak Emile Zola'nın* Terese Raquine romanı bağlamında belirttiğimiz gibi, natüralist akımın insanı edilegendir; o a) genetik kalıtımının, b) sosyal şartların ve c) içinde yaşadığı dönemin etki

bileşkeninde eli kolu bağlı bir tarih figürü gibidir. Lukâcs** natüralizm ile gerçekçiliği birbirinden ayırmaya büyük önem verir ve natüralizmi "yüzey gerçekçiliği" olarak tanımlar. Ne var ki politik duruşu

ve hedefleri bakımından Zola'nın arkasında durması gereken bir toplumcu gerçekçi, natüralist edebiyatın gerçekliği ele alışıyla yol açtığı çarpıtmayı da bir şekilde göğüslemek durumundadır. Zola ve

natüralistler bir tür antropoloji yapmışlardır, yani insan bilimi. Onların insanı, biyolojik, sosyal ve zamansal koordinatlarda kolayca kavranabilen bir insandır. Bir soyağacmda zihinsel, kana bağlı

hastalıklar varsa, kişi, yoksul bir çevrede yaşamak zorundaysa, bu "antropoloji" (insanbilim) en inandırıcı kanıtlarını buradan toplar. Victor Hugo da bir tür sosyal antropoloji yapar. SefiUefin Jean Valjean'ı, bir lokma ekmeğin, acı

* Emile Zola (18401902): Fransız romancı ve eleştirmen.

Edebiyatta doğalcılığın kurucusu olarak kabul edilir. .. György Lukâcs (18851971): Macar Marksist düşünür ve edebiyat eleştirmeni. 20

masız bir sıkıntılar döneminin ve sosyal çevrenin kurbanıdır; ama işte, bu antropoloji, bizi daha sonraki Zola'nın natüralizm anlayışına değil, individual romanın "birey egosuna" (ahlakı yücelten ve bu ahlak ve inanç içinde kendisi de yücelen, öç almayı bireysel varoluşunun ilkesel duruşuna yediremeyen) insanına

götürür. Bu yanıyla Sefiller, Stendhal' in o kendisini her ne pahasına olursa olsun mertçe direnip gerçekleştirmek zorunda olan, gözyaşı dökmek yerine ayakta durma onurunu koruyan estetiğine yakın düşer diye düşünüyorum.

RuhBeden Paradoksu: Nötre Dame' ın Kamburu

Victor Hugo' nun aslında en popüler ve defalarca sinemaya aktarılan romanı Nötre Dame' ın Kamburu, sadece toplumsal olumsuz şartların değil, aynı zamanda biyolojik (kalıtsal) eksilerin de (kambur, sakat ve kötürümdür, kulakları çan sesinden sağırlaşmıştır ve güçlkle konuşur) kişinin ahlaki ethos' unu, onun bireysel yüceliğini engellemeyeceğini söyler bize. Ruh/yürek ile beden (biçim) arasındaki karşıtlığın aldattıcılığına kanıt sunarcasına, kambur Quasimado, kiliseye kaçırdığı Çingene dilberi Esmeralda' yı, kıskanç, başdiyakoz* Claude Frollo' nun iftirasından korumaya çalışır. Diyakoz, Çingene dilberi Esmeralda' yı kıskandığı için cinayet işlemiş, ama cinayeti, büyücü olduğunu ileri sürdüğü Esmeralda' nm üzerine yıkarak, sahip olmadığı kadını mahvetme yoluna gitmiştir. Hugo' nun Sefillefde manastırlarla ilgili o ayrıntılı anlatımıyla bir kez daha göstereceği gibi, bu "dini mabetlerde", insan doğasına aykırı bir baskı vardır; ya da insan doğası ile bu kurumsal yapılar temelde tam bir uyumsuzluk içindedirler. Aydınlanma düşüncesinin devrim öncesinden başlattığı kiliseye yönelik yoğun eleştirinin üzerine oturtulacak bir

* Hıristiyanlıkta bir çeşit kilise görevlisi. 21

boyutturbu. (Bir hatırlatma: Kartezyen okul [Descartesçilik] Fransız düşünce dünyasına ruhbeden ikilemini armağan etmiş; bedeni, ölü fiziksel bir makine olarak görürken, ruhu bu bedene yerleştirilmiş bir töz olarak anlamış, ama bu ikisi arasındaki uyumu açıklamakta güçlük çekmiştir. Örneğin Descartes için, hayvanlar ruhsuz, canlı birer makinedirler. Başdiyakoz' un bedeni, doğal yanı ya da modern dille dürtüleri, onun Tanrı' ya hizmete adadığı ruhuna isyan etmektedir.) Öte yanda Victor Hugo' nun Quasimado' su, ruh ve beden ikilemini bir kez daha karşımıza çıkartırken, hastalıklı, arızalı bedenler ile kötü bir ruh arasında önyargılı ilişkiler kuragelmış kiliseci anlayışa da idealist bir yanıt verir. Nötre Dame' ın Kamburu, İngiliz korku romanından da esinlenmiş bir tür kara roman gibidir. Quasimado biraz da aydınlanmacı akıl dininin kilise kurumunun içine kapalı işleyişine, hayata uzaklığına ve görünürdeki koruyuculuğuna bir cevaptır. Ama asıl, Quasimado ile Sejittefin Jean Valjean' ı ve öteki yoksulları arasında bir bağ kurmak mümkün diye düşünüyorum:

Quasimado' nun hastalıklı bedeninin engelleyici işlevini bu kez Sefiüefde sosyal koşullar, hantal ve önyargılı işleyen bir hukuk ve icra sistemi, toplumsal önyargılar, hatta modern bir yoruma bile açık olan, Komiser Javert almıştır. 'Sefiller', çoğul olduğuna göre, Hugo en azından program olarak önüne tek' in değil belli bir öbek insanın kaderini koymuştur. Olayların fonunda güncel tarih yatar, aktüel sorunlar, manastırın görünürün gerisindeki işlevleri, hukuk sisteminin sorunları, politik hesaplaşmalar, barikat savaşları, vb yer alır. Komiser Javert' in, dönemin gerçek bir kişiliğinden örnek alındığına dair savlar bulunmaktadır. Fransa' da suçun kol gezdiği bir dönemde, eski bir mahkûm polis teşkilatının başına geçirilmiş, suç dünyasına hiç de yabancı olmayan bu adam, Paris suç örgütlerini ve suçluları şiddet aracılığıyla sindirmiştir. Miras kavgalarına ve 22

oyunlana alet olan manastırların, Tann ile, inanç ile dünyevi hayat arasına girmiş bu "mezarlıkların" işlevini

sorgulamak toplumsal bir yaraya parmak basmak anlamına gelir. Cosette üzerinden yazar bizi dogmatikliğin

bu ürpertici dünyasına sokup inanç sorununa cevaplar aratır; ama aynı şeyi adalet kurumu için yapmaz. Haksızlığa, adaletin işleyişine, küçük, ama çarpıcı değinmelerle işaret ederken, (Bir İdam Mahkûmunun Son

Günü' nde idam cezasını doğrudan karşısına alır yazar) Jean Valjean, adaletin, haksızlığın köklerine ne iç sesli monologlarla iner ne de doğrudan adaletin haksız uygulamalarını hedef alan "çıkışlar" yapar. Çünkü, yazarın amacı, aynen sosyal sefaletin kaynağı gibi, adaletin temel ilkelerinin soyutluğuna yönelik bir eleştiri,

bir "gerçekçilik" yapmak değildir.

Yaklaşık elli yıl önce. Alman düşünürü Immanuel Kant' ın* savunduğu adalet anlayışı çıkar sanki burada karşımıza: Adaletin normları ve haklılığı sorgulanmaz, yasaların icra edilmesidir aslanan. İcra, meşruiyetini

de beraberinde taşır. Dolayısıyla "salt hukuk" anlayışı gibi bir durum vardır karşımızda. Ama işte icra'nın kayıtsızlığı, kanıtlar karşısındaki önyargıları, işleyişin bütün aksaklıkları, belki budur eleştirilmesi gereken

(Devrim sırasındaki ayaküstü mahkemelerin birtür uzantısını, insan hayatını ilgilendiren kararlardaki sorumsuzluğu vb Sefiüer'deki duruşmalarda da buluyoruz!)

Jean Valjean neyin kurbanıdır?: Korkunç bir sefaletin; peki bu sefalet zamanüstü bir olgu mudur, yoksa aşılabilecek, geçici bir durum mudur Hugo'nun bakışında? Okurun bu tür sorularla romana yaklaşması verimli bir okuma sağlayacaktır diye düşünüyoruz. Hugo, hukukun normlarının meşruiyetini ve geçerlilik koşullarını sorgulamak yerine, yer yer imalar yapsa da haksızlığı ya da katı adalet anlayışını Komiser Javert'in patojen (has

Immanuel Kant (17241804): Aydınlanma felsefesinin en önemli temsilcilerinden Alman filozof.

23

talıklı) kişiliğinde cisimleştirerek, bir yandan eleştirisini başka kanala yöneltir, öte yandan modern psikolojik

romandan pasajlar çalar: Gerçekten de Javert, geçerliliği ve meşruiyeti tartışılmayacak yasaların "işletilişindeki" kristalleşmiş hali, birtür robottur. Ödünsüzlüğü, kendinden emin oluşu, dünyayı suçlu ve suçsuzlar katılığında ikiye ayırışı, kuru mantığı, aydınlanmanın akıl mistisizmine de bir cevaptır belki; "düşünüyorum öyleyse varım"ın yerine, hissediyorum, öyleyse varım"ın geçirilmesine bir çağrıdır. Belki bir

an, Jean Valjean'ın üvey kızı Cosette'in sevgilisini barikatlardan kurtardığı o an, "hisseder" ve insanlaşır komiser, "akılcı" kimliğinden sıyrılıp "insan olur" ve Seine Nehri'nin karanlık sularına atlar. Onu hep bir izleyici olarak algılarız; Jean Valjean'ın geçmişinin peşindeki bir takipçi; ne ona ne içine bakabiliriz kolayca;

bakabilmiş olsak, belki sevgisiz büyümüş ve ödipal yolun hemen başında tıkanıp kalmış, cinsel objeyi değiştirememiş büyük bir çocuk buluruz bu yalnızlığın gerisinde.

Victor Hugo'nun bu romanı, Homeros'un* destanı ile karşılaştırılır. Destan; savaşların, zorlukların, kaderin

acımasız kementlerinin engellerinden geçerek, ama hep genel geçerli "erdemlerin" sınırını ihlal etmeden kendini gerçekleştirenlere ithaf edilmiş bir türdür, ya da armağan. Victor Hugo, sokak serserisi Gavroche'dan, barikalarda direnen avukat Marius Pontmercy'ye kadar "halka" bir destan armağan edebiliyor; ve bu destanın mimarı, Mesihimsi** konturlan pek de gizlenemeyen, o büyük, yüce ahlakın, en büyük özverilerin sahibi Jean Valjean.

SEFİLLER

Veysel Atayman Kasım 2005, İstanbul

* Homeros (İÖ 9. ya da 8. yy): Eski Yunan'm en büyük destanları İlyada ve Odysseia'yı yazdığı kabul edilen

yazar.

** İsa Peygamberin adlarından biri.

24

BİRİNCİ BÖLÜM FANTİNE

BİRİNCİ KİTAP

DÜRÜST BİR İNSAN

1. Mösyö Myriel

1815 yılında, MonsenyörCharlesFrançoisBienvenuMyriel, yetmiş beşlerine merdiven dayamış olan bu ihtiyar, 1806 yılından beri Digne'deki piskoposluk görevindeydi. Her ne kadar, anlatacağımız, ilişkilendireceğimiz şeyle çok uzaktan bağlantısı bulunsa da, her şeyi eksiksiz ve doğru sunma adına,

onun

piskoposluk bölgesine ulaşmasıyla birlikte hakkında dolaşmaya başlayan bilgileri ve söylentileri not etmek

yararsız olmayacaktır.

İster doğru ister yanlış olsun insanlar hakkında söylenenler, onların hayatında yaptıkları işlerden çok daha

önemli bir rol oynar.

Mösyö Myriel, Aix meclisinde danışmanlık yapan seçkin din adamlarından birinin oğluydu. Babası, meclis üyelerinin aileleri arasında yaygın olan bir âdete uyararak, yerini oğluna bırakabilmek için daha on sekiz yirmi

yaşlarındayken onun için bir evlilik bağlantısı yapmıştı. Bu evliliğe karşı çıkmayan Charles Myriel'in kendisinden söz edilmesini sağlayacak ve dikkatleri üzerine çekecek başka şeyler yaptığı söyleniyordu.

Ufak

tefek olmasına rağmen hoş yapılı, kibar, zarif ve zeki bir insandı. Hayatının ilk dönemini dünyaya ve 29 onun zevklerine adamıştı. Devrim gelince olaylar birbirini kovalamış, meclise mensup ailelerin bir kısmı kovulmuş, bazıları göç etmeye zorlanmış, sonunda dağılıp gitmişlerdi. Mösyö Charles Myriel, daha devrimin ilk günü İtalya'ya göç etti. Karısı yıllardır çektiği bir göğüs hastalığı nedeniyle İtalya'da öldü. Çocukları yoktu. Daha sonra Mösyö Myriel'in başına acaba neler geldi? Eski Fransız toplumunun yıkılışı, ailesinin dağılması, onlara uzaktan korku içinde bakan yurtdışındaki sığınmacılara daha yıldırıcı görünen 1793 yılının trajik sahneleri, belki de onun gönlünde, dünyadan el etek çekmek ve yapayalnız yaşamak düşüncesini doğurmuştu. Yoksa o, hayatını daha sonra tamamen belirleyecek ve tüketecek olan o hayallerden ya da heyecanlardan birinin ortasındaiken, kimi zaman insanın yüreğine darbeler vurarak, sosyal felaketlerin sarsamadığı adamı bazen kahreden o esrarengiz ve korkunç rüzgârlardan birinin şiddetiyle mi sürüklenmişti? Buna kimse cevap veremezdi. Bilinen bir şey varsa, o da, İtalya'dan papaz olarak döndüğüydü.

1804'te Mösyö Myriel, Brignolles'de papazdı. İyice yaşlanmıştı ve yapayalnız yaşıyordu.

Napoleon'un taç giyme törenine yakıngünlerde göreviyle ilgili bir iş yüzünden (bu işin ne olduğu pek bilinmiyordu) Paris'e gitti.

Kendi dini bölgesine yardım sağlamak

amacıyla kilise otoritesini temsil eden kişiler

arasında bulunan Kardinal Fesch'e başvurdu.

Bir gün İmparator Napoleon, amcasını ziya

30

rete geldiğinde, holde bekleyen bu değerli rahip, majestelerinin yolu üzerine çıkmıştı.

Karşısındaki yaşlı kişinin kendisine ilgiyle baktığını gören Napoleon, yanındakilere dönerek, "Bana bakan bu

adamcağız kim?" diye sordu.

Mösyö Myriel, "Efendim, siz iyi bir adama, ben de büyük bir adama bakıyorum. İkimiz de bundan yararlanabiliriz," dedi.

O akşam imparator, kardinale bu rahibin adını sordu. Aradan biraz zaman geçince, Mösyö Myriel kendisinin

Digne piskoposluğuna atanmış olduğunu görüp şaşırılmıştı.

Bütün bunların ötesinde, Mösyö Myriel'in daha önceki hayatıyla ilgili olarak' anlatılanlarda ne derece doğruluk payı bulunduğunu kimse bilmiyordu. Devrimden önce Myriel'leri tanımış olan ailelerin sayısı pek azdı.

Gevezelik eden dillerin çok, düşünen kafaların az olduğu küçük bir şehre yeni gelen insanların başına gelenlerin aynısı Mösyö Myriel'in de başına gelmişti. Piskopos olduğu halde ve bir bakıma da zaten piskopos

olduğundan başına gelenleri çekmek zorunda kaldı. Ama onun adının karıştırıldığı dedikoduların hepsi, sadece dedikoduydu; kuru sesler, boş konuşmalar, boş sözler, sözün kısası, güneyin o etkileyici deyişiyle pañabres.*

Ama Digne'de dokuz yıl süren piskoposluktan ve asıl ikametini oraya almasından sonra, önce küçük

kasabaları ve küçük insanları sarıp sarmalayan bu dedikodular, gevezelik, sohbet konulan sonsuza kadar unu

Palavra.

31

tuldü. Artık kimse bunları söz konusu etmeye, hatta hatırlamaya cesaret edemiyordu. Mösyö Myriel, Digne'ye kendisinden on yaş küçük ve hiç evlenmemiş olan kız kardeşi Matmazel Baptistine'le birlikte gelmişti.

Tek hizmetçi olarak yanlarında Matmazel Baptistine'le yaşıt olan Madam Magloire vardı. Daha önce Mösyö

Myriel'in hizmetçisiyken, şimdi hem Matmazel Baptistine'in oda hizmetçiliğini hem de piskoposun kâhyalık

görevini üzerine almıştı.

Matmazel Baptistine, uzun boylu, zayıf, solgun biriydi. 'Saygıdeğer' sözünün ifade ettiği fikir ve anlamları,

kimliğinde dört dörtlük gerçekleştirmişti; çünkü, genelde bir kadının yaşlı ve saygıdeğer olabilmesi için anne

olması gerekli gibidir. Oysa o, bu özelliği taşııyordu. Gençliğinde de güzel değildi. Sürekli hayır işleriyle

geçen dindar hayatı ona bir tür duru bir beyazlık, bir aydınlık vermişti ve yaşlandıkça, iyilikten gelen güzellik

diyebileceğimiz bir güzellik kazanmıştı. Gençliğindeki zayıflık ve incelik, yaşlılığında onu iyice berrak bir görünüm vermişti ve bu kutsal, manevi hava, ona meleğin ışın saçan görünümünü sunuyordu. Matmazel Baptistine, ölümlü bir bakireden çok, bir ruhtu. Bedeninin biçimi gölgemsiydi. Fizikinin özelliği ancak cinsiyetini ortaya koyabilecek kadar göze çarpıyordu. Sanki, ışıkla dolu bir tutam maddeydi. İri gözleri hep

önüne bakardı. Bir ruhun yeryüzünde durmasına yarayan bir vesileydi sanki.

Madam Magloire ufak tefek, beyaz, tom

32

bul ve yaşlıydı. Hiç boş durmaz, bir yandan yaptığı işler, öte yandan astımı yüzünden her zaman soluk soluğa dolaşırdı.

Mösyö Myriel, görev yerine geldikten sonra piskoposluk sarayına, imparatorluğun piskoposunu, feld mareşal

rütbesinin yanına yerleştiren kararnameyle atanmıştı. Binbaşı ve belediye başkanı, ona ilk ziyareti yapanlardandı. Mösyö Myriel de emniyet müdürünü ve generali ziyaretiyle onurlandırmıştı. Yerleşme bittikten sonra bu küçük şehir, yeni piskoposun ne yapacağını beklemeye başlamıştı.

2. Mösyö Myriel, Monsenyör Bienvenu Oluyor

Digne'nin piskoposluk sarayı hastanenin yanındaydı. Bu güzel ve büyük taş yapı, geçen yüzyılın başında Paris İlahiyat Fakültesi mezunu, Simore rahipliği ve 1712'de Digne piskoposluğu yapmış olan Monsenyör Henri Puget tarafından yaptırılmıştı. Saray gerçekten de lordlara layık bir yerdi; her şeyin üstüne büyük bir

ihtişam havası sinmişti. Piskoposun oturduğu daireler, salonlar, eski Floransa anlayışına uygun olarak çok geniş tutulmuş ve gösterişli, büyük ağaçlarla kaplı bir bahçeye çevrilmişti. Birinci katta bahçeye açılan, girişteki büyük yemek salonunda Henri Puget 29 Temmuz 1714 tarihinde büyük bir ziyafet vermişti. Bu ziyafette Embrun arşöveği Charles Brûlart de Genlis, Grasse piskoposu Antoine de Mesgrigny, Saint Honore de Lerins rahibi ve Fransa'nın büyük keşişi Philippe de Vendôme, Venedik³³

piskoposu François de Berton de Grillon, Glandeve piskoposu Cesarde Sabran de Forcalquier ve kralın özel kilisesinin papazı Senez piskoposu Jean Soanen bulunmuştu. Birlikte yemek yemiş olan bu yedi büyük

din adamının portreleri salonu süslüyordu ve bu unutulmaz 29 Temmuz 1714 tarihi de altın harflerle, beyaz

bir mermer masanın üstüne kazınmıştı.

Hastane tek katlı, alçak ve dar bir binaydı. Önünde küçük bir bahçesi vardı.

Geldiğinden üç gün sonra piskopos hastaneyi ziyaret etti. Ziyaret bitince müdürden gelip kendisini görmesini rica etti.

"Müdür bey, şu anda ne kadar hastanız var?" diye sordu.

"Yirmi altı, efendim."

"Evet, ben de öyle saymıştım."

"Yataklarımız çok dolu."

"Evet, fark ettim."

"Odalarımız da küçüktür. Havası kolay kolay değişmiyor."

"Evet, öyle."

"Güneş açtığında da dışarı çıkan hastalara bahçemiz küçük geliyor."

"Ben de bunu düşünüyordum."

"Salgın hastalıklar olunca hastaların sayısı bazen yüze çıkıyor. Bu yıl tifüs oldu. İki yıl önce de başka bir salgın hastalıkla karşılaştık. Böyle durumlarda ne yapacağımızı bilemiyoruz."

"Hakkınız var."

"Ne yapalım efendim. Boyun eğmekten başka bir şey gelmiyor elimizden."

34

Bu konuşma, birinci kattaki büyük yemek salonunda geçiyordu.

Piskopos bir an sustu. Sonra ansızın hastane müdürüne döndü:

"Bu salonun kaç tane yatak alabileceğini tahmin edersiniz?"

"Efendimizin yemek salonunun mu?" Müdür şaşkına dönmüştü.

Piskopos, salonun dört bir yanına bakıyor ve birtakım hesaplar yapıyor gibi görünüyordu.

Sanki kendi kendine konuşuyormuş gibi; "En az yirmi yatak alır," dedi, sonra sesini yükselterek, "müdür bey,

şimdi söyleyeceklerimi iyi dinleyin. Bu işin içinde bir yanlışlık var. Siz yirmi sekiz kişi, küçücük beş ya da altı

odada oturuyorsunuz. Oysa biz üç kişi olduğumuz halde, altmış kişinin barınabileceği bir yere sahibiz. Bu işte bir yanlışlık var diyorum. Siz benim yerimi, ben de sizin binanızı alacağım. Siz burada oturacaksınız. Bana da ufak yeri verin."

Ertesi gün, yirmi altı yoksul hasta piskoposun büyük konağına, piskopos da küçük hastanedeki yerine yerleşmişti.

Mösyö Myriel'in serveti yoktu. Ailesi Devrim'de darmadağın olmuştu, kız kardeşinin beş yüz franklık ömür

boyu geliri vardı. Bu para da ancak kendi özel masraflarını karşılıyordu. Mösyö Myriel de, piskoposluk görevine karşılık devletten on beş bin frank alıyordu. Hastaneye yerleştiği gün Mösyö Myriel gelirinin nasıl

harcanacağını, bir daha değişmemek üzere şöyle tespit etti. Aşağıdaki sayıları kendi eliyle yazdığı bir nottan

aldık:

35

Evimin Masrafını Düzenlemek Üzere Aldığım Notlar:

Küçük seminer için: Bin beş yüz livre.

Ruhani kongresi için: Yüz livre.

Montdidier Lazaristleri için: Yüz livre.

Paris yabancı ruhani semineri için: İki yüz livre.

Kutsal Ruh Toplantısı: Beş yüz livre.

KutsalToprak'ta dini ayin için: Yüz livre.

Anne Sevgisi dernekleri için: Üç yüz livre.

Arles'deki dernek için: Elli livre. Hapishanelerin ıslahı için: Dört yüz livre. Tutukluların refahı ve ıslahı

in için: Beş yüz livre. Borç nedeniyle hapse giren babaların tahliyesi için: Bin livre. Yoksul öğretmenler için:

İki bin livre. Alpler'deki ambarlar: Yüz livre.

Manosque ve Sisteron'daki yoksul kızların okutulması için kadınlar birliğine: İki bin livre. Yoksullar için:

Altı bin livre. Kişisel masrafım için: Bin livre. TOPLAM: On beş bin livre.

Mösyö Myriel, Digne piskoposluk makamında bulunduğu süre boyunca bu harcama planında bir değişiklik yapmadı. Görüldüğü gibi, buna "evimin masraflarını düzenleme" diyordu.

Bu kurallar, Matmazel Baptistine tarafından itirazsız kabul edildi. Bu dindar kadın için Mösyö Myriel, hem ağabeyi hem de piskoposuydu; kan bağlarıyla bağlı akrabası, kilise otoritesinin temsilcisi olarak da amiriydi. Ağabeyini ağırbaşlı bir tavırla duygularına kapılmaksızın hem seviyor hem de ona hayranlık duyuyordu. Ağabeyi konuştuğu zaman dinliyor, eylem ve davranışlarında ona yardım ediyordu. Az da olsa mırıldanan tek insan hiz36

metçi Madam Magloire'du. Piskopos kendisine bin frank ayırıyordu. Matmazel Baptistine'in geliri ile birlikte yılda ellerine bin beş yüz frank geçiyordu. Bu iki yaşlı kadın ve piskopos işte bu parayla yaşıyorlardı. Dahası, bir köy rahibi Digne'ye geldiği zaman Madam Magloire'un elinin sıkılığı ve Matmazel Baptistine'in kusursuz yöneticiliği sayesinde piskopos, misafirini ağırlayıp memnun edecek imkânı buluyordu. Piskopos, Digne'ye geldiğinden üç ay kadar sonra, bir gün şöyle dedi: "Bütün bunlara rağmen kıt kanaat yaşıyorum." Madam Magloire hemen söze karıştı:

"Elbette. Monsenyör şehirdeki araba masraflarıyla piskoposluk bölgesindeki teftiş gezilerinin masrafları için devletin verdiği ödeneği istemedi. Eskiden bütün piskoposlar alırdı." Piskopos, "Çok doğru, hakkınız var Madam Magloire," diye cevap verdi.

Bir süre sonra, piskoposun isteklerini göz önünde tutan genel konsey, kendisine yıllık üç bin frank verdi. Bu para, piskoposa 'araba ve yazın yapılacak gezilerin giderlerini karşılamak üzere' verilmişti. Bu paranın bağlanması Digne'de bulunan burjuvaların gürültü koparmalarına neden oldu. İmparatorluk senatörlerinden ve Beşyüzler Konseyi'nin üyesi, On sekizinci Brumaire'in avukatı ve şimdi de Digne'nin yakınlarında kendisine oturması için verilen muhteşem senatörlük konağında oturan bir imparatorluk senatörü, bu bahaneyle Diyanet İşleri Ba7kanı Mösyö Bigot de Preameneu'ya piskoposla ilgili öfkeli, gizli bir mektup gönderdi. Aşağıdaki satırlar bu mektuptan alınmıştır:

"Araba masrafı için para mı? Dört binden daha az nüfuslu küçük bir şehirde buna neden gerek duymuş olabilir? Kır gezileri masrafı mı? Bu geziler neye yarar ki? Sonra bu dağlık ülkede gezi yapmak nasıl mümkün olabilir? Yol yok. Dolaşmak için yalnızca at kullanılabilir. Durance ile ChâteauAmoux'daki köprüden bile öküz arabaları ancak geçebiliyor. Zaten din adamlarının hepsi para düşkünlüdürler. Bu kişi, başlangıçta iyilik havarisi izlenimi bırakmıştı. Ama şimdi ötekiler gibi davranıyor; bir gezi, birde posta arabası talep ediyor. O da eski piskoposlar gibi lükse düşkün. Bu yobazlar yok mu? Efendim, imparator bizi bu makarna rahiplerinden kurtarmadıkça işler yoluna girmez. Kahrolsun papa! (Roma'yla işler kötüleşiyor.) Kişisel fikrimi sorarsanız ben Sezar taraftarıyım..." vs...

Öte taraftan, bu başvuruya Madam Magloire pek seviniyor, Matmazel Baptistine'e şöyle diyordu: "Monsenyör işe başkalarını düşünerek başladı; ama artık sonunda kendini düşünmek zorunda kaldı." Aynı akşam, piskopos, yazdığı bir notu kız kardeşine veriyordu. Notta şunlar yazılıydı: . Araba ve Teftiş Gezileri Masrafı

Hastalara sıcak yemek için: Bin beş yüz livre. Aix'deki yardımseverler için: İki yüz elli livre. 38 Draguignan Anneler Cemiyeti: İki yüz elli livre. Terk edilmiş çocuklar için: Beş yüz livre. Öksüz ve yetimler için: Beş yüz livre. TOPLAM: Üç bin livre. Mösyö Myriel'in bütçesi işte böyle düzenlenmişti. Evlenme ilanları, muafiyet belgeleri, vaftizler, nikâhlar, vs gibi piskoposluğa gelir sağlayan işlemlerden alınan harçlara gelince, piskopos bunları yoksullar hesabına öderken, aynı titizlikle zenginlerden almaktan geri kalmıyordu.

Aradan bir süre geçince para bağışları artmaya başladı. Parası olanlarda olmayanlarda Mösyö Myriel'in kapısını aşındırıyordu. Kimisi sadaka veriyor, kimisi istiyordu. Bir yıl geçmeden Mösyö Myriel, iyilikseverlerin

kasadan, ihtiyacı olan herkesin destekçisiydi. Elinden büyük paralar geçiyor, ama yaşam tarzında en ufak bir

değişiklik bile olmuyordu.

Geleneklere göre piskoposlar, emirlerinin ve resmi mektupların ya da kararnamelemlerin üzerine vaftiz adlarını

yazarlardı. O bölgenin yoksulları, bir çeşit sevgi içgüdüsüyle piskoposun adları arasından kendileri için bir anlam taşıyanını seçmişler ve ona sadece Monsenyör Bienvenu adını vermişlerdi. Biz de onlar gibi

yapacağız. Zaten bu şekilde adlandırılmak Mösyö Myriel'in hoşuna gidiyordu.

"Bu ad hoşuma gidiyor. Bienvenu, Monsenyör'ün kusurunu gideriyor," diyordu.

Burada çizmeye çalıştığımız portrenin akla yatkın olduğunu söyleyemeyiz. Sadece onun aslına benzediğini söyleyebiliriz.

39

3. İyi Piskoposa Zor Piskoposluk

Piskopos teftiş gezilerini eskisi gibi sürdürmekten geri kalmıyordu. Yorucu bir işti Digne piskoposluğu.

Pek

az ova, pek çok dağ vardı ve az önce gördüğümüz gibi hemen hemen hiç yol yoktu. Otuz iki köy kilisesi, kırk

bir papaz vekilliği ve iki yüz seksen beş şubesi vardı. Bunların birer birer ziyaret edilmesi zor bir işti.

Ama

piskopos bu işin üstesinden geliyordu. Yakın yerlere yaya, ovadakilere iki tekerlekli köy arabasıyla, dağdakilere ise katır semerine bağlanmış iskemle üzerinde gidiyor, iki yaşlı kadın kendisine eşlik ediyordu.

Yol çok zahmetli olduğu zamanlar yalnız giderdi.

Bir gün, piskoposluğa bağlı eski bir şehir olan Senez'e eşek sırtında geldi. O sıralar kesesi tamtakır olduğundan, başka bir taşıt bulmaya imkân olmamıştı. Piskoposluk binasının kapısında onu karşılamaya gelen şehrin belediye başkanı utangaç ve şaşkın bakışlarla onun eşekten inişini seyrediyor, çevresindeki birkaç kişi ise gülüşüyorlardı. "Sayın başkanım," dedi piskopos, "ve sayın mösyöler, görüyorum ki halim sizleri şaşırtıp utandırıyor. Yoksul bir rahibin Hazreti İsa efendimizin bineği olan bir hayvana binmiş olmasını

gerçekten kendini beğenmişlik sayıyorsunuz. İnanın ki, bunu zorda kaldığımdan yaptım, yoksa boş gururumdan değil."

Bu gezilerinde hoşgörülü ve yumuşak olurdu ve vaaz vermekten çok, sohbet ederdi. Akü yürütürken örneklerini öyle uzaklarda aramazdı. Bir yerin halkına, komşu yeri örnek olarak gösterirdi. Sıkıntıya düşmüş

kişilere

40

hordavranılan bir bölgede şöyle derdi: "Briançon'lulara bakın hele. Muhtaçlara, dullara, yetim ve öksüzlere

ötekilerden üç gün önce çayırlarını biçme hakkını tanıdılar. Bunların evleri yıkıldığında hiçbir karşılık almadan yeniden yapıyorlar. Bu yüzden, Tann'nın takdisini kazanmış bir bölge oldular. Tam yüz yıl var ki, içlerinden tek bir katil bile çıkmadı."

Kazancına ve ürününe düşkün köylerde şöyle diyordu: "Embrün'lüleri gidin de görün. Hasat vakti bir aile babasının oğulları askerde, kızları şehirde hizmetteyse ve kendisi de hasta ve iş yapamaz durumdaysa, papaz, vaaz verirken ona yardım edilmesini ister. Böylece pazar günü ayından sonra b'ütün köy halkı erkek,

kadın, çoluk çocuk, o biçarenin tarlasına gidip, ekinlerini kaldırır, samanını ve tanelerini de ambarına taşırlar."

Para ve miras sorunlarından ötürü parçalanmış ailelere şunları söylüyordu: "Devoluy dağlılarına bakın hele.

Öyle vahşi bir bölge ki, elli yılda bir bile bir bülbülün öttüğü duyulmaz. İşte orada, bir ailede baba öldüğü

zaman oğulları, koca bulabilsinler diye malı mülkü kızlara bırakıp gurbete para kazanmaya giderler."

Birbirlerini mahkemeye vermeye meraklı olan çiftçilerin pullu kâğıtlar arasında iflas ettikleri bölgelerde şöyle

derdi: "Queyras vadisindeki şu iyi köylülere bakın. Topu topu üç bin can. Ama Yaradan'a kurban olayım.

Sanki küçük bir cumhuriyet; ne yargıç ne de mübaşir bilirler. Belediye başkanı her işi görür: Vergileri bölüştürür, herkesi adil bir şekilde vergilendirir, miras kalan malları ücretli

siz paylaştırır, ilanları bedelsiz verir. Ona itaat ederler, çünkü dürüst bir insandır."

Öğretmeni olmayan köylerde yine Queyras'lıları örnek gösteriyordu: "Biliyor musunuz nasıl yapıyorlar?"

diyordu. "On iki on beş ocaklı küçük bir yer, bir öğretmeni devamlı olarak besleyemeyeceğine göre, bütün

vadi halkı birleşip bir öğretmen tutuyorlar, o da köy köy dolaşip, sekiz gün birinde on gün ötekinde kalarak

ders veriyor. Bu hocalar panayırlara da gidiyorlar, onları oralarda gördüm. Şapkalarının şeridinde taşıdıkları

tüy kalemlerden tanınıyorlar. Sadece okuma öğretenler tek kalem, hem okuma hem yazma öğretenler iki kalem, hem okuma hem hesap hem de Latince öğretenler üç kalem taşıyor ve bu sonuncular büyük birer bilgin oluyorlar. Şu cahillik ne utanılacak bir şey! Siz de Queyras'lılar gibi yapmalısınız."

İşte onlarla böyle ciddi ve babacan bir tavırla konuşuyordu. Verecek örnek bulamadığında kendisi kıssadan

hisse çıkartacak hikâyeler uyduruyor, dosdoğru amaca yönelen sınırlı, ama imge yüklü cümleler kullanıyordu. İsa'nın konuşma sanatı da buydu; inanmış ve inandırıcı.

4. Birbirine Benzeyen İşler

Piskoposun sohbeti tatlı ve neşeliydi. Ömürlerini onun yanında geçiren iki kadının seviyesine göre davranıyordu. Güldüğü zaman, bir okul çocuğu gibi gülerdi.

Madam Magloire ona gönülden "Yüce Efendimiz," diye hitap ederdi. Bir gün, piskopos koltuğundan kalkıp kitap almak için kü

42

tüphanesine doğru yürüdü. Üst raflarda duran kitaplardan birini alması gerekiyordu. Boyu epeyce kısa olduğundan, almak istediği kitaba bir türlü erişemiyordu. "Madam Magloire, bana bir iskemle getirin," dedi.

"Yüceliğim şu rafa kadar erişemiyor."

Uzak akrabalarından olan Lö kontesi, piskoposun huzurundayken, üç oğlunun 'umutlan' dediği şeyleri birer

birer sıralama fırsatını hemen hemen hiç kaçırmazdı. Kontesin çok yaşlı, bir ayağı çukurda birçok akrabası

vardı ve elbette oğulları bunların mirasçıları durumundaydılar. Üç oğlundan en genci büyük bir haladan tam

yüz bin livrelilik bir gelire konacaktı. İkincisi, amcasının düklük unvanına adaydı. En büyükleri ise dedesinden

Yüksek Yasama Meclisi üyeliğini devralacaktı. Piskopos, bu masum ve bağışlanabilir analık gösterisini genellikle sessiz sedasız dinlerdi. Ne var ki, bir defasında Madam de Lö bütün bu miras işlerini, bu 'umutlar'ı

etrafı bir şekilde tekrarladığı sırada, piskopos her zamankinden daha dalgın görünüyordu. Kontes, saban biraz taşmış bir tavırla piskoposa dönüp, "İlahi yeğen! Ne düşünüp duruyorsunuz canım?" dedi.

"İlgi çekici bir şey düşünüyorum," diye cevap verdi piskopos: "Sanırım Aziz Augustinus'daydı:

Umudunuzu

hiçbir zaman mirasına konamayacağınız kimselere bağlayın."

Bir başka zaman da, ülkenin soylularından birinin öldüğünü bildiren bir mektup almıştı. Mektupta uzun bir sayfa ölünün ve bütün akrabalarının derebeylik ve soyluluk

43

unvanları bir bir sayılıp dökülüyordu: "Ölünün amma da sağlam sırtı varmış!" diye yüksek sesle söylendi piskopos. "Ona çok rahat taşıttıkları şu unvanlara bak, ne muhteşem bir yük, mezar çukurunu bile kendi boş

gururlarını tatmin etme yolunda kullanmak için, şu insanlar ne kadar da ince düşünceli oluyorlar."

Sırası geldiğinde, içinde daima ciddi bir anlam bulunan tatlı bir alaycılığı vardı. Bir paskalya öncesi büyük

perhizde Digne'ye genç bir papaz yardımcısı geldi ve katedralde vaaz verdi. Oldukça iyi ve yerinde konuştu. Vaazın konusu hayır işlemekti. Elinden geldiğince dehşet verici bir biçimde tasvir ettiği cehennemden kurtulup, yine elinden geldiğince arzulanır ve sevimli bir biçimde anlattığı cennete erişebilmek

için zenginleri, yoksullara bir şeyler vermeye çağırırdı. Dinleyiciler arasında, Mösyö Geborand adında, işten el

çekmiş, tefeci zengin bir tüccar vardı. Kaba yünlü kumaş, çuha ve bir tür kasket satarak iki milyon kazanmıştı. Mösyö Geborand, ömründe hiçbir yoksula sadaka vermemişti. Ama bu vaazı dinledikten sonra,

her pazar katedralin kapısındaki ihtiyar dilenci kadınlara bir metelik vermeye başladığı görüldü. Meteliği paylaşacak dilenciler altı kişiydiler. Bir gün, onu hayrını yaparken gören piskopos gülümseyerek kız kardeşine, "Bak, Mösyö Geborand bir meteliklik cennet satın alıyor," dedi.

Hayır işi söz konusu oldu mu, reddedilmek bile onu yıldırılmaz, hemen karşısındakini düşünmeye zorlayacak

sözler bulup söyler

44

di. Bir gün, şehrin salonlarından birinde yoksullar için para topluyordu. İhtiyar, zengin ve cimri Champtercier

markisi de oradaydı. Bu marki aynı zamanda hem aşın kralcı hem de Voltaireci olmak gibi bir marifete sahipti. Bu tür insanlar vardır. Piskopos onun yanına gelince, koluna dokundu: "Marki hazretleri, bana bir şeyler vermeniz gerekiyor," dedi.

Marki döndü ve kuru bir tavırla: "Monsenyör, benim kendi yoksullarım var," diye cevap verdi. "Öyleyse onları verin bana," dedi piskopos.

Bir gün katedralde şöyle bir vaaz verdi: "Çok aziz kardeşlerim, iyi dostlarım, Fransa'da bir milyon üç yüz

yirmi bin köy evinin dışa açılan sadece üç deliği bulunuyor, bir milyon sekiz yüz on yedi binin iki deliği, yani

bir kapısıyla bir penceresi ve sonuçta üç yüz kırk altı bin kulübenin de ancak bir tek deliği, yani kapısı var.

Ve bunun nedeni de kapı, pencere vergisi denilen şey. Şimdi siz, o yoksul aileleri, yaşlı kadınları, küçücük çocukları bu barınaklara koyun, sonra da ateşli hastalıkları seyredin! Yazık! Tanrı insanlara havayı veriyor,

yasalar ise bu havayı onlara satıyor. Ben yasayı suçlamıyorum! Ama Tann'ya şükrediyorum. Isere'de, Var'da, Yukarı ve Aşağı iki Alpler'de, köylülerin çekçek arabaları bile yok, gübreyi sırtlarında taşıyor, yakacak

kandilleri olmadığından çırallar ve reçineye batırılmış ip parçaları yakıyorlar. Bütün yukarı Dauphine bölgesinde bu böyledir. Altı aylık ekmeğini birden yapıyor ve tezek ateşinde pişiriyorlar. Kışın bu ekmeği

45

baltayla kesiyor ve yiyebilmek için yirmi dört saat suda tutuyorlar. Kardeşlerim, merhametli olunuz! Çevrenizdekiler nasıl acı çekiyorlar, görünüz."

Provence'li olduğundan, bütün güneşli ağızlarına kısa zamanda yatkinlik kazanmıştı. Örneğin, aşağı Languedoc'lular gibi, "Eh bel Moussu, ses sage?" Aşağı Alp'liler gibi, "Onte anaras passa?" ya da Yukarı **Dauphine'liler** gibi, "Puerte un bouen moutou embe un bouen froumage grase," derdi. Bu da halkın çok hoşuna gidiyor ve onun bütün ruhlara kolayca nüfuz etmesine yardımcı oluyordu. İster kulübede, ister dağ

başında olsun, kendi evinde gibiydi. En derin anlamlı şeyleri en kaba ifadeler içinde söylemeyi biliyordu, herkesle anlayacağı dilden konuştuğundan, gönülleri fethediyordu.

Zaten yüksek sosyetedekiler için neyse, halktan insanlar için de oydu.

Hiçbir şeyi hemencecik, durum ve şartları göz önüne almadan yargılamaz, "Hele yanılıya götüren yolu bir

görelim," derdi.

Kendisinin de gülümseyerek söylediği gibi, eski bir günahkâr olduğundan, katı ahlakçılara özgü tutuculuktan

tamamen uzaktı ve hatır gönül tanımaz, erdem erbabı gibi kaşlarını çatmadan ve oldukça yüksekte bulunan

bir yerden, aşağıdaki biçimde özetleyebileceğimiz bir doktrin öğretirdi:

"İnsanoğlu, üstünde kendisi için hem bir yük hem de bir baştan çıkarıcı olan ten taşır. O, bu teni hem taşır

durur hem de ona boyun eğer.

46

İnsanoğlu bu teni gözaltında tutmalı, disiplin altına almalı, bastırmalı ve ancak son kerteğe kadar dayandıktan sonra ona uymalıdır. Bu boyun eğiş de gerçi bir suç, ama bağışlanabilir bir suçtur. Düşüş olmasına düşüştür, ama diz üstüne bir düşüştür ve sonunda duaya dönüşebilir.

Azizlik mertebesine erişmek bir ayrıcalık, dürüst olmak bir kuraldır. Yanılın, kusurda bulunun, günah işleyin,

ama dürüst olun.

İnsanoğlu için yasa, olabildiğince az günah işlemektir. Hiç günah işlememek, ancak meleklerin rüyasıdır. Dünyevi olan her şey günaha bağlıdır. Günah bir çekim merkezidir."

Herkesin bağırıp çağırdığını; Çabucak alınıp öfkelenildiğini görünce, "Ah! Ah!" derdi gülümseyerek,

"Açıkça

görülüyor ki, herkesin işlediği büyük bir suç bu. Telaşa kapılan ikiyüzlüler hemen karşı çıkmaya başlayıp, kendilerini temize çıkarmaya yelteniyorlar."

Toplumun ağırlığı altında ezilen kadınlara ve yoksullara karşı son derece bağışlayıcıydı. Şöyle derdi:

"Kadınların, çocukların, hizmetkârların, acizlerin, muhtaçların ve cahillerin kusurları; kocaların,

babaların,

efendilerin, güçlülerin, zenginlerin ve bilginlerin kusurudur."

Bir başka dediği de şuydu: "Bilgisizlere elinizden geldiği kadar çok şey öğretiniz; parasız eğitim

vermediği

için toplum suçludur; yarattığı gecenin sorumlusu odur. Bir ruh eğer karanlıkla doluyorsa, günah orada işini görür. Suçlu, günah işleyen değil, karanlığı yaratandır."

47

Görüldüğü gibi, her şey hakkında garip ve kendine özgü bir yargılama tarzı vardı. Sanırım İncil'den

almıştı.

Bir gün, bir salonda, hazırlık soruşturması yapılan ve yakında yargılanması başlayacak olan bir cinayet

davasından konuşulduğunu işitti. Zavallı bir adam, sevgilisine ve ondan olan çocuğuna olan sevgisinden ve de çaresizliğinden, sahte para basma yolunu tutmuştu. O devirde kalpazanlık hâlâ ölümler

cezalandırılıyordu.

Kadın, adamın ilk yaptığı sahte parayı daha piyasaya sürerken tutuklanmıştı. Onu ele geçirmişlerdi, ama

ortada sadece kadının aleyhindeki kanıtlardan başka bir şey yoktu. Kadın, âşığına suçlayabilir ve onu

mahvedebüirdi. İnkâr etti, ısrar ettiler. İnkâr etmekte direndi. Bunun üzerine kralın savcısının

kafasında bir

fikir belirdi: Kadının sevgilisi hakkında bir ihanet masalı uydurdu, ustaca tertiplenmiş mektup

parçalarıyla bir

rakibesi olduğuna ve adamın onu aldattığına zavallı kadını inandırmayı başardı. O zaman kıskançlıktan

çılığın dönen kadın, âşığına itiraflarıyla ele verdi ve her şey ispatlandı. Adam mahvolmuştu. Yakında, suç

ortağıyla birlikte Aix şehrinde yargılanacaktı. Olay dilden dile dolaşıyor, herkes savcının becerikliliğine

hayran oluyordu. İşe kıskançlığı sokarak, öfke aracılığıyla, gerçeğin ışığını sağlamış, intikam

duygusundan adaleti çıkarmıştı. Piskopos, bütün bu anlatılanları sessizce dinliyordu. Bittiği zaman sordu:

"Bu adamla bu kadın nerede yargılanacaklar?"

48

"Ağırceza mahkemesinde."

Tekrar sordu: "Peki, ya sayın kralın savcısını nerede yargılayacaklar?"

Bir gün Digne trajik bir olaya tanık oldu. Adamın biri cinayetten ölüme mahkûm edildi. Bu ne tam olarak

okumuş, ne de tam olarak cahil bir bahtsızdı. Panayırarda soytarılık ve yazıcılık yaparak hayatını

kazanıyordu. Dava şehir halkını hayli meşgul etti. Kararın infaz edilmesi için belirlenen günün arifesinde

hapisanenin papazı hastalandı. Mahkûmun son anlarında yanında bulunacak bir rahibe ihtiyaç vardı.

Gidip

köy papazını çağırdılar. Söylendiğine göre, o da, "Beni ilgilendirmez. Bu iş angarya ve o soytarı bartâ göre değil, ayrıca ben hastayım, hem zaten benim yerim orası değil," diyerek reddetti. Bu cevabı kendisine ilettiklerinde piskopos şöyle dedi: "Papaz efendinin hakkı var, onun yeri orası değil, benim yerim." Hemen kalkıp hapishaneye gitti. Soytarının hüccesine indi, ona adıyla seslendi, elini tuttu ve konuştu. Yemeği ve uykuyu unutarak, mahkûmun ruhu için Tann'ya dua edip, ona da kendi ruhu için dua ettirerek bütün günü onun yanında geçirdi. Ona aslında basit şeyler olan büyük gerçekleri anlattı. Bir baba, kardeş ve

dost oldu, sadece takdis ederken piskopostu. Ona her şeyi öğretti, bu arada huzur ve teselli verdi. Zavallı

adam umutsuzluk içinde ölecekti. Onun için ölüm, uçurum gibi bir şeydi. Bu matemli ölümün eşiğinde ayakta,

titreyerek duruyor, kendisini dehşetle geri çekiyordu. Ölüme karşı kayıt

49

sız kalacak kadar cahil değildi. Ölüme mahkûm olmasının kendisinde yarattığı derin ruhsal sarsıntı, bizi o gizemli dünyadan ayıran ve adına hayat dediğimiz şeyde birtakım gedikler oluşmasına yol açmıştı. Açılan bu

uğursuz gediklerden bu dünyanın dışına doğru durmadan bakıyor ve karanlıklardan başka bir şey görmüyordu. Piskopos ona ışığı gösterdi.

Ertesi gün talihsiz adamı almaya geldiklerinde piskopos hâlâ oradaydı. Adamın arkasından yürüdü ve kapşonlu mor cüppesiyle, boynunda piskoposluk haçı olduğu halde, iplerle bağlanmış bu zavallıyla yan yana kalabalığın önüne çıktı.

Üstü açık arabaya onunla birlikte bindi, idam sehпасına onunla birlikte çıktı. Bir gün önce o kadar üzüntülü,

o kadar yıkılmış olan mahkûm, şimdi ışıltılı bir çehre taşıyordu. Ruhunun kutsal ruhla uzlaştığını hissediyor

ve Tann'nın bağışlayıcılığma ereceğini umuyordu. Piskopos ona sarılıp öptü ve bıçağın düşeceği an ona, "İnsanın öldürdüğünü Tanrı yeniden diriltir; kardeşleri tarafından kovulan, Baba'yı bulur. Dua edin, inanın,

gerçek hayata girin. Babanız oradadır," dedi. İdam sehпасından indiği zaman bakışlarında halkı etkisi altına

alan bir şey vardı. Yüzündeki solgunluğun mu, yoksa huzur ve sükûnun mu daha hayranlığa layık olduğunu bilemiyorlardı. Yarı gülerek, 'sarayım' dediği mütevazı evine giderken, kız kardeşine, "Piskoposlara yaraşır

bir ayın yönettim," dedi.

50

Çoğu zaman, en yüce şeyler en az anlaşılabildiklerinden, bazıları piskoposun böyle davranmasını yorumlarken, bunun bir gösteriş olduğunu söylediler. Ama bu sadece salonlarda söylenen bir söz olarak kaldı. Bir hamî gibi olan davranışlardan kötü anlam çıkarmak âdetinde olmayan halk duygulandı ve hayran kaldı.

Piskoposa gelince, giyotini görmek onda bir şok etkisi yaptı; uzun süre kendine gelememi.

Gerçekten de, idam sehпасını orada hazırlanmış ve kurulmuş görmek insanda bir halüsinasyon etkisi yapar. İnsan giyotini kendi gözleriyle görmediği sürece idam cezasına karşı az çok kayıtsız kalabilir, bu konuda ne olumlu ne de olumsuz bir yorum yapabilir, ama onu bir kere gördü mü, sarsıntısı çok şiddetli olur;

artık bir karar vermek, lehinde ya da aleyhinde tavır almak zorundadır. Maistre gibi bazıları ölüm cezasına

hayrandırlar; Beccaria gibi bazıları ise nefret ederler. Giyotin, konunun cisimleşmiş şeklidir, ona cezalandırıcı

derler, kendisi tarafsız olmadığı gibi, sizin de tarafsız olmanıza izin vermez. Onu gören, titremelerin en esrarlısıyla sarsılır. Bütün toplumsal sorular bir giyotin satırının çerçevesinde kendi soru işaretlerini dikerler.

İdam sehпасı, bir tahta iskele ya da bir makine değildir; tahtadan, demirden ve iplerden ibaret cansız bir mekanizma da değildir. O, ne idüğü bilinmez karanlık niyetleri olan bir tür canlı varlık gibidir. Bu ahşap iskele

sanki görüyor, bu makine işliyor, bu mekanizma akü yürütebiliyor, bu tahta, bu demir ve bu ipler istiyor

51

lar, denilebilir. Varlığıyla, ruhu daldırdığı korkunç rüya içinde idam sehпасı dehşet verici bir görünüm ortaya

koyar ve yaptığı işle karışıp birleşir. İdam sehпасı celladın suç ortağıdır; cellat parçalar, o insan eti yer, kan

içer. İdam sehпасı yargıçla marangozun birlikte oluşturdukları bir tür canavardır ve verdiği ölümlerin toplamından yapılan korkunç bir hayat yaşayan bir hayalettir sanki.

Bu yüzden etkisi feci ve derin oldu. İnfazın ertesi günü ve hatta üzerinden birçok gün geçtikten sonra bile

piskopos bitkin görünüyordu. O uğursuz anın çarpıcı sükûneti kaybolmuş, toplum adaletinin hayaleti ona musallat olmuştu. Genellikle bütün yaptığı işlerden gönlünü nurlandıran bir hoşnutlukla dönen bu insan, şimdi kendisini suçlar gibiydi. Zaman zaman hazin bir sesle kendi kendine konuşuyor, yan duyulur bir sesle

kekeleyerek mırıldanıyordu. Örneğin, kız kardeşinin bir akşam duyup kaydettiği bir konuşmasında şöyle diyordu: "Bunun bu kadar canavarca olduğunu hiç sanmazdım. İnsanoğlunun yasalarını göremeyecek kadar

tanrısal yasalara gömülüp kalmak bir yanılısama olsa gerek. Ölüm ancak Tann'ya aittir. İnsanlar ne hakla bu

meçhul şeye el sürüyorlar?"

Zamanla bu izlenimler hafifledi ve belki de büsbütün silindi. Ama piskoposun idamların yapıldığı meydandan

geçmekten artık kaçınır olduğu da fark edildi.

Mösyö Myriel, hangi saatte olursa olsun hastaların ve ölüm döşeğindekiilerin başucuna çağrılabilirdi. En büyük görevinin, en bü

52

yük işinin bu olduğunu çok iyi biliyordu. Dulların ya da öksüz ve yetimlerin ise onu çağırmalarına gerek bile

yoktu, zaten kendiliğinden onlara gidiyordu. Sevdiği kadını kaybeden erkeğin, çocuğunu kaybeden ananın yanında saatlerce hiç konuşmadan oturmasını biliyordu. Ama, susulacak zamanı bildiği gibi, konuşulacak zamanı da bilirdi. İnsanları avutması hayranlık vericiydi. Acıyı unutarak silmeye değil, umutla yüceltmeye çalışırdı. Şöyle derdi: "Ölümlere bakış tarzınıza dikkat ediniz. Çürüyen şeyi düşünmeyin. Gözünüzü ayırmadan

bakın. Göğün derinliklerinde sevgili ölünüzün canlı ışığını göreceksiniz." İmanın en sağlıklı yol olduğunu biliyordu. Umutsuzluğa düşmüş insana, kaderine razı olan insanı göstererek, ona öğüt vermeye ve yatıştırmaya çalışır, bir yıldızla yönelen acıyı göstererek, gözünü bir mezar çukurundan alamayan acıyla değiştirmeye çabalar.

5. Monsenyör Bienvenu'nun Cüppelerinin Uzun Süre Dayanması

Mösyö Myriel'in özel hayatı da sosyal hayatındaki düşünceleriyle paraleldi. Onu yakından tanıma fırsatı bulan biri için Sayın Digne piskoposunun kendi isteğiyle sürdürdüğü bu yoksul hayat, ibret verici ve hoş bir

manzara olurdu.

Bütün yaşlılar ve çoğu düşünürler gibi o da az uyuyordu. Bu kısa ama derin bir uykuydu. Sabahlan bir saat

süreyle kendi içine kapanır, sonra katedralde ya da kendi evinde sabah duasını okurdu. Duayı bitir

53

dikten sonra kendi ineklerinin sütüne bandığı çavdar ekmeğiyle kahvaltı eder, daha sonra da çalışırdı.

Bir piskopos sürekli meşgul biridir. Her gün, piskoposluk sekreterini ki genellikle piskoposluk

meclisinden bir

rahiptir bu ve her gün olmasa da sık sık baş yardımcılarını, görüşmek üzere kabul etmesi gerekir.

Kontrol

edilecek dini kurumlar, verilecek imtiyazlar, gözden geçirilecek koskoca bir kilise kütüphanesi, dua ve ayin

kitapları, yazılacak emirler, izin verilecek vaazlar, bölge rahipleriyle belediye başkanları arasında giderilmesi

gereken anlaşmazlıklar, dini ve idari yazışmalar, buyandan devlet, bir yandan papalık; kısacası bir yığın iş.

Bu bir yığın işten, ayin ve dualardan artan vaktini muhtaçlara, hastalara ve dertlilere ayırıyor; dertlilerden,

hastalardan, muhtaçlardan kalan vaktini de çalışmaya veriyordu. Kâh bahçesini beller, kâh okur, kâh yazardı. Bu iki ayrı çalışmayı tek bir kelimeyle ifade eder; 'bahçıvanlık' diye adlandırır, "Zihin son bahçedir,"

derdi.

Eğer hava iyiye, öğleye doğru dışarı çıkıp kırlarda ya da şehirde dolaşır, sık sık yoksulların yıkık dökük evlerini ziyaret ederdi. Tek başına düşüncelerine dalmış, gözü yere, uzun bastonuna dayanarak, sırtında pamuklu sıcaık mor paltosu, kaba ayakkabılar içinde yine mor çoraplar ve başında üç sivri ucundan altın yaldızlı, püsküllü üç top sarkan yassı şapkasıyla yol aldığı görülürdü.

Onun olduğu her yerde bir bayram havası

54

eserdi. Uğradığı her yerde adeta ısıtıcı, aydınlatıcı bir şey vardı. Çocuklar ve yaşlılar güneşi görmeye çıkar

gibi piskoposu karşılamaya gelirlerdi. O onları, onlarda onu takdis ederlerdi. Herhangi bir şeye ihtiyacı olanlara onun evini gösterirlerdi.

Orada burada küçük oğlanlarla ve kızlarla konuşur, onlara gülümser, parası olduğu zaman yoksulları, olmadığı zaman da zenginleri ziyaret ederdi.

Cüppelerini uzun süre kullandığı ve bunun farkına varılmasını istemediği için, şehirde dolaşmaya daima mor

paltosuyla çıkardı. Bu da onu yaz mevsiminde biraz rahatsız ederdi.

Eve döndüğünde öğle yemeğini yer, bu da sabah kahvaltısına benzerdi.

Akşam yemeğini saat sekiz buçukta kardeşiyle birlikte yerdi. Madam Magloire masanın gerisinde ayakta durur, sofrada onlara saygı gösterirdi. Öyle bir yemekten daha mütevazısı olamazdı. Eğer piskoposun sofrasında rahiplerinden biri varsa, Madam Magloire bu fırsattan faydalanarak monsenyöre nefis bir göl balığı ya da lezzetli bir av eti sunardı. Her rahip, iyi bir yemek için bir bahane olurdu. Piskopos da buna aldırılmazdı. Bunun dışında, her günkü yemeği haşlanmış sebzelerle zeytinyağlı çorbadan ibaretti. Bu yüzden

şehirde, "Piskopos, rahip yemeği yemediği zaman keşiş yemeği yer," derlerdi.

Akşam yemeğinden sonra Matmazel Baptistine ve Madam Magloire ile yarım saat kadar sohbet eder, sonra

odasına çekilir ve yaz

55

maya koyulurdu. Bazen tek tek yapraklar üzerine, bazen de bir kitabın sayfa kenarlarına yazardı; az buçuk

bilginliği de vardı. Oldukça ilgi çekici beş altı el yazması eser bırakmıştır. Bunlardan biri Tekvin'in; 'Başlangıçta Tann'nın ruhu suların üzerinde yüzüyordu' ibaresi üzerine bir inceleme yazısıdır. Bu eserinde,

o, söz konusu ibareyi üç ayrı metinle karşılaştırdı. Tann'nın rüzgârları esiyordu' diyen Arapça ibare, 'Yukarılardan gelen bir rüzgâr yeryüzüne doğru koşuyordu' şeklindeki Flavius Josephe'in ibaresi ve nihayet

Tann'dan gelen bir rüzgâr suların yüzünde esiyordu' diyen Onkelos'un Kaide dilindeki mealen çevirisi.

Başka

bir yazısında ise bu kitabın yazarının büyük amcası olan Ptolemaios Piskoposu Hugo'nun, ilahiyatla ilgili eserlerini incelemiş ve geçen yüzyılda Barleycourt takma adıyla yayımlanmış çeşitli küçük el kitapçıklarının

bu piskoposa ait olması gerektiği sonucuna varmıştı.

Bazen de elindeki kitap ne olursa olsun, okurken birdenbire derin bir düşünceye dalar ve bu dalgınlığından

kurtulduğunda hemen elindeki cildin sayfaları üzerine birkaç satır bir şeyler yazardı. Bu satırların, yazılan

kitabın içeriğiyle çoğu zaman hiçbir ilgisi yoktu. Örneğin şu an karşınızda bir kitabın sayfa kenarlarına onun

tarafından yazılmış bir not duruyor. Kitabın adı: Lord Germaine'in General CÜnton ve General Cornuallis ve

Amerika'daki Amiraller ile Mektuplaşmaları. Versailles'da Poinçot kitabevi ve Paris'te des Augustinus rıhtımında Pissot kitabevi.

56

Not şöyle:

"Ey, varolan siz!

Siz ki, kilise adamlarına göre Kadiri Mutlak, Muhabilere göre Yaradan, Efeslilere Yeni Ahit'teki Mektup'a

göre Özgürlük, Baruch'a göre Ululuk, Mezmurlara göre Hikmet ve Hakikat, Yohanna'ya göre Işık, Krallara

göre Rab, Hicret Kitabına göre Takdiri İlahi, Levillere göre Kutsal Varlık, Esdras'a göre Adalet, Yaratıklara

göre Tanrı, İnsana göre Baba'dır; Hz. Süleyman Bağışlayan adını veriyor. İşte bütün adlarınız arasında en

güzeli."

Akşam saat dokuzda doğru iki kadın birinci kattaki odalarına çıkarlar, onu sabaha kadar zemin katta yalnız

bırakırlardı.

Burada, Digne piskoposunun evi hakkında tam bir fikir vermemiz gerekiyor.

6. Evini Kiminle Koruyordu

Söylediğimiz gibi, piskoposun devamlı oturduğu ev bir zemin katla, üstte tek bir kattan ibaretti: Zemin katta

üç, birinci katta üç oda ve birde tavan arası. Evin arka tarafında çeyrek dönümlük bir bahçe vardı. İki kadın

birinci katta, piskopos alt katta oturuyordu. Sokağa bakan birinci oda uzun yemek odası, ikincisi yatak odası,

üçüncüsü de ibadethanesiydi. İbadethaneden çıkabilmek için yatak odasından, buradan çıkabilmek için de

yemek odasından geçmek gerekiyordu. İbadethanenin dip kısmında bir yükülük ve içinde de misafirler için bir

yatak bulunuyordu. Piskopos bu yatağı bazı işler için ya da cemaatlerinin ihtiyaçları dolayısıyla Digne'ye gelmek

57

zorunda kalan köy papazlarına sunardı.

Hastanenin eczanesiyken eve eklenen ve bahçeye uzanan küçük yapı ise mutfak ve şarap kileri haline getirilmişti.

Bahçede ayrıca, hastanenin eski mutfağı olan ve içinde piskoposun iki inek beslediği birde ahır vardı.

İneklerin verdikleri sütün miktarı ne olursa olsun, piskopos bunun yansını her sabah mutlaka hastanedeki

hastalara gönderiyor, "Vergimi ödüyorum," diyordu.

Odası oldukça büyüktü ve kış mevsiminde ısıtılması da güçtü. Digne'de odun çok pahalı olduğundan, inek

ahırında tahta bir bölmeyle ayrılmış kapalı bir yer yaptırmayı düşünmüştü. Çok soğuk havalarda akşamlarını

bu bölmede geçiriyordu. Buraya kışlık salon adını takmıştı.

Yemek odasında olduğu gibi, bu kışlık salonda da beyaz tahtadan dört köşe bir masa ile dört hasır sandalye,

ayrıca zank ve yumurta ağıyla yapılmış sır boyasıyla pembeye boyanmış bir de eski büfe vardı. Piskopos, buna benzer bir büfeyi de, beyaz örtüler ve taklit dantellerle uygun bir tarzda örterek, ibadethanesini süsleyen bir mihrap haline getirmişti.

Digne'deki zengin tövbecar hanımlar, dindar kadınlar, monsenyörün ibadethanesine yaptırılacak yeni bir mihrabın masrafını karşılamak için aralarında kaç kere para toplamışlar, ama piskopos her defasında parayı

alıp yoksullara vermişti. "Mihrapların en güzeli, teselli bulup Tann'ya şükreden bir bahtsızın ruhudur," diyordu.

58

İbadethanesinde hasırdan iki dua iskemlesi, yatak odasında da yine hasırdan kollu bir koltuğu vardı.

İhtiyaç

olduğunda yedi sekiz kişi birden, örneğin vali, general, herhangi bir subay ya da küçük ilahiyat okulu öğrencilerinden bazıları ziyaretine geldiğinde, ahırdaki kışlık salonun sandalyelerini, ibadethanedeki dua iskemlelerini ve yatak odasındaki koltuğu da almak gerekiyor, böylece ziyaretçiler için on bir kişilik oturacak

yer bulunabiliyordu. Her yeni ziyaretçi geldiğinde odalardan birini boşaltıyorlardı.

Bazen on iki kişi de olurlardı. O zaman piskopos, sıkıntılı durumu gizlemek için, eğer mevsim kısza şöminenin yanında ayakta durur, yazsa bahçede turlardı.

Yabancıların kalacağı kameriyede bir sandalye vardı, ama hasın yan yana dökülmüş ve sadece üç ayağı kalmış olan bu sandalye ancak duvara dayandığında bir işe yarıyordu. Gerçi, Matmazel Baptistine'in odasında da tahta kısımlan vaktiyle altın yaldızlı olan, çiçekli çin canfesiyle kaplı, yüksek arkalı büyük bir

koltuk vardı, ama merdiven çok dar olduğundan bu koltuğu birinci kata indirmek için pencereden geçirmek

zorundaydılar; bu yüzden onu yedek mobilyadan saymaya imkân yoktu.

Matmazel Baptistine, dallı çiçekli san Utrecht kadifesi kaplı, kuğu boynu tarzında maundan kanepesi de olan bir salon takımı satın almayı düşünüyordu. Ama bu, en azından beş yüz franka patlayacağından, oysa bu iş için beş yılda ancak kırk iki frank on sou

59

biriktirebildiğinden, sonunda bu isteğinden vazgeçmişti. Zaten, kafasındaki ideale kim erişebilmiştir ki? Piskoposun yatak odasını göz önüne getirmek kadar kolay bir şey olamaz: Bahçeye açılan bir kapı pencere,

tam karşısında yeşil şayaktan cibinliği olan demirden bir hastane karyolası. Yatağın gölgesinin vurduğu yerde, bir perdenin gerisinde, eğlenceye düşkün bir hayat adamının kibar alışkanlıklarını açığa vuran tuvalet

aletleri ve iki kapı; biri şöminenin yanındaki ibadethaneye açılan, öbürüyse kütüphanenin yanındaki yemek

odasına. Kütüphane içi kitap dolu, camlı büyük bir dolaptı. Mermer taklidi boyanmış ahşap şömine genellikle

hiç yanmazdı. Şöminenin içinde ise bir çift demirden kütük desteği vardı. Bu, bir tür piskoposluk lüksüydü.

Şöminenin üzerinde yaldızı dökülmüş bir tahta çerçeve içinde, aşınmış siyah bir kadife üstüne tutturulmuş

gümüş kaplaması aşınmış bir haç, kapı pencerenin yanında, üstünde bir mürekkep hokkası olan, karmakarışık kâğıtlarla, kalın ciltlerle dolu bir masa ve masanın önünde hasır koltuk. Karyolanın önünde ise

ibadethaneden alınmış bir dua iskemlesi.

Karyolanın iki yanındaki duvarda oval çerçeveler içinde iki portre asılıydı. Resimlerin arka fonu üzerine yazılmış altın yaldızlı küçük yazılardan anlaşıldığına göre, portrelerden biri SaintClaude piskoposu rahip Chaliot'ya, diğeri ise Chartres piskoposluk bölgesi Citeaux tarikatından GrandChamp rahibi, Agde piskopos

muavini rahip Tourteau'ya ait

60

ti. Piskopos, hastanedeki hastaların yerini aldığında portreleri burada bulmuş ve onlara el sürmeden olduğu

gibi bırakmıştı. Bunlar rahipti ve muhtemelen bağış yapanlardı, bu da onlara saygı göstermesi için yeterli iki

sebep. Bu iki saygıdeğer kişi hakkında bütün bildiği kral tarafından, 27 Nisan 1785 günü birinin piskoposluğa, öbürünün de ömür boyu gelir sağlayan bir göreve getirilmiş olmalarıydı. Bu özel bilgileri Madam Magloire tozlarını almak için tabloları bir gün yerlerinden çıkardığında GrandChamp rahibinin portresinin arkasında dört adet mühür mumuyla yapıştırılıp, zamanla sararmış dört köşe küçük bir kâğıt parçası üzerine artık beyazlaşmış bir mürekkeple yazılı olarak bulmuştu.

Penceresinde kaba yünlü kumaştan eski bir perde asılıydı. Perde o kadar eskimişti ki, bir yenisini alma masrafından kaçınmak için sonunda Madam Magloire tam orta yerine kocaman bir dikiş çekmek zorunda kalmıştı. Bu dikiş haç biçimindeydi. Piskopos bunu sık sık belirtir, "Ne kadar iyi oldu," derdi.

Gerek zemin katta gerekse birinci katta olsun istisnasız bütün odalar, kışla ve hastanelerdeki gibi kireç suyuyla beyaz badanalanmıştı.

İleride göreceğimiz gibi Madam Magloire, Matmazel Baptistine'in dairesini süsleyen resimleri son yıllarda

badanalanmış duvar kâğıtlarının altında keşfetti. Bu ev, hastane olmadan önce şehir burjuvalarının lokaliymiş. Süsler bundan ötürüydü. Odalar kırmızı taş döşeliydi. Taşlar her hafta yıkanıyordu. Her

61

f 1

karyolanın önünde bir hasır seriliydi. Kısacası, iki kadının baktığı bu ev yukarıdan aşağıya tertemizdi. Piskoposun tek izin verdiği lüks de buydu. "Bu lüks yoksullardan hiçbir şey almıyor," diyordu.

Şunu da belirtmek gerekir ki, piskoposun önceden sahip olduklarından elinde sadece altı tane gümüş çatal

ve bıçakla bir çorba kepçesi kalmıştı. Madam Magloire her gün bunların kalın beyaz masa örtüsü üzerinde

pınl pınl parladıklarını mutlulukla seyrederdi. Ve bu arada Digne piskoposunun ara sıra, "Gümüş takımlarla yemek yemekten vazgeçmek doğrusu bana güç gelirdi," dediğini de eklememiz gerekir.

Bu gümüşlere bir de büyük halalanm birinden ona miras kalmış saf gümüşten iki büyük şamdanı eklemeliyiz. Balmumundan iki mum takılı olan bu şamdanlar, piskoposun şöminesinin üzerinde dururlardı.

Yemekte bir misafir olduğu takdirde, Madam Magloire mumlan yakıp, şamdanları sofranın üzerine koyardı.

Piskoposun odasında, yatağının başucunda küçük bir dolap vardı. Madam Magloire, her akşam gümüş takımlarla çorba kepçesini işte bu dolaba koyardı. Anahtarı daima dolabın üstünde durduğunu da belirtmeliyiz.

Sözünü ettiğimiz yapılardan ötürü biçimi biraz bozulan bahçe, ortadaki bir su çukurundan etrafa doğru haç

şeklinde yayılan dört yoldan oluşuyordu; başka bir yol da bahçeyi çevreleyen beyaz duvar boyunca çepeçevre uzanıyordu. Bu yollann arasında ke

62

narları şimşirlerle çevrili kare şeklinde dört alan kalıyordu. Bu karelerden üçünde Madam Magloire sebze yetiştirmekteydi; dördüncüsüne ise piskopos çiçekler ekmişti. Orada burada birkaç meyve ağacı vardı.

Bir

keresinde Madam Magloire tatlı bir muziplikle piskoposa şöyle dedi: "Monsenyör, siz her şeyden yararlanmanın yolunu bulursunuz, oysa bakın bu kareyi hiçbir işe yaramadan bırakıyorsunuz. Burada çiçek

yerine salata yetiştirmek daha iyi olurdu."

"Yanıyorsunuz Madam Magloire," diye cevap verdi piskopos, "güzel de yararlı kadar yararlıdır." Biraz sustuktan sonra ekledi: "Belki daha da fazla."

Üç ya da dört çiçek tarhından ibaret bu tarla piskoposu neredeyse kitaplan kadar oy alıyor; keserek, yolarak,

toprağın orasını burasını eşip tohumlar ekerek seve seve bir iki saatini burada geçiriyordu. Böceklere karşı,

bir bahçıvan kadar insafsız değildi. Zaten botanik konusunda hiçbir iddiası yoktu. Öyle çiçek grupları, sınıflandırmaları konusunda hiçbir şey bilmezdi; Tournefort'la* doğal yöntem arasında tercih yapmak gibi bir

endişesi hiç mi hiç yoktu; ne çift çene yapraklılara karşı torbacıklıların ne de Linne'ye** karşı Jussieu'yu***

tutardı. Bitkileri incelemezdi,

* Joseph Pitton de Tournefort (1656-1708): Sistematik botaniğin öncülerinden Fransız botanikçi ve hekim;

bugün bile geçerliliğini koruyan bir sınıflandırma sistemi geliştirmiştir.

** Kari von Linne: İsveçli doğabilimci ve hekim.

*** Bernhard de Jussieu: Fransız botanikçi; embriyonal özelliklere göre sınıflandırma yapmıştır.

63

çiçekleri sadece severdi. Gerçi bilginleri sayardı, ama cahilleri daha da fazla sayardı ve her iki saygıda da

kusur etmeksizin, her yaz akşamı yeşil boyalı tenekeden bir bahçe kovasıyla tarhlarını sulardı.

Evde hiçbir kapı yoktu ki anahtarla kilitlensin. Söylediğimiz gibi, yemek odasından düz ayak katedral meydanına açılan kapı, önceleri hapishane kapısı gibi kilit ve sürgülerle donatılmıştı. Piskopos bütün bu demirleri çıkartmıştı ve şimdi bu kapı, gece gündüz yalnızca yaylı bir mandalla kapanıyordu. Yoldan geçen

herhangi biri, günün hangi saatinde olursa olsun bu kapıyı itip içeri girebilirdi. İlk zamanlarda, iki kadın hiç

kapanmayan bu kapı yüzünden hayli endişelenmişler, ama Digne piskoposu onlara, "Uygun görüyorsanız odalarınızın kapısına birer sürgü taktırın," demişti. Sonunda, iki kadın da onun güvenini paylaşmışlardı ya da

öyle görünüyorlardı. Yalnız, Madam Magloire'un ara sıra ürktüğü oluyordu. Piskoposa gelince, onun bu konudaki düşüncesi bir İncil sayfasının kenarına yazdığı şu üç satırda açıklanmış ya da hiç olmazsa belirtilmiş sayılabilir: "Arada şöyle ince bir fark var; doktorun kapısı hiçbir zaman kapalı olmamalı, rahibin

kapısı ise daima açık olmalıdır."

Tıp Biliminin Felsefesi adlı başka bir kitaba da şu notu düşmüştü: "Sanki ben de onlar gibi doktor değil miyim? Benim de hastalarım var, bunlar önce, onların hasta dedikleri kendi hastaları: sonra da benim bahtsız dediğim kendi hastalarını."

64

Başka bir yere de şöyle yazmıştı: "Sizden kendisini barındırmanızı isteyen kişiye adını sormayınız.

Sığınağa

muhtaç olan, asıl adından sıkılan kişidir."

Bir gün bir rahip, Couloubroux rahibi mi, yoksa Pompierry rahibi mi, şimdi iyi hatırlamıyorum, Madam Magloire'un teşvikiyle olacak, monsenyöre, kapısını her önüne gelenin içeri girebileceği şekilde gece gündüz

açık bırakmakla tedbirsizlik yaptığından emin olup olmadığını ve sonuçta bu kadar az korunan bir evde başına bir felaket gelmesinden korkup korkmadığını soracak oldu. Piskopos şefkatli bir ciddiyetle elini onun

omzuna koyarak: "Nişi Dominis custodierit domum, in vanum vigilant qui custodiunt eam,"* dedi.

Keyifli bir havayla; "Süvari albayının cesareti olduğu gibi, rahibin de cesareti vardır," dedi. Ve ilave etti;

"Yalnız, bizimkisi sakın bir cesaret olmalıdır."

Sonra başka şeylerden söz etti.

7. Cravatte

Burada sırası gelmişken atlamayıp anlatmamız gereken bir olay var, çünkü bu, Digne piskoposunun nasıl bir

insan olduğunu gözler önüne seren olaylardan biridir.

Ollioules geçitlerini kasıp kavuran Gaspard Bes'in çetesi yok edildikten sonra, onun yordakçılarında biri Cravatte dağlara sığınmıştı. Cravatte, Gaspard Bes takımının kalıntılarından eşkıya yoldaşlarıyla birlikte

bir

süre

* Lat.: Bu konutu Tann korumazsa, onu koruyanlar boş yere uykusuz kalırlar.

65

Nice eyaletinde saklanmış, daha sonra Piemonte'ye geçmiş ve birdenbire yeniden Fransa'da,

Barcelonnette

yakınlarında boy göstermişti. Önce Jauziers'te, sonra Tuiles'de görüldü. Jougde1'Aigle'deki

mağaralarda

saklanıyor ve oradan Ubaye ve Ubayette'deki sel yatakları yoluyla tarlalara ve köylere iniyordu.

Hatta bir seferinde Embrun'e kadar uzandı ve gece katedrale girip mücevherleri, tören elbiselerini

çaldı.

Eşkıyalığı ülkeyi rahatsız ediyordu. Peşine jandarmayı taktılar, ama boşuna. Her defasında kaçıp

kurtuluyor,

bazen de silahla karşı koyuyordu. Gözüpek bir sefildi. İşte bu korku ve dehşet arasında bir gün piskopos

çıkageldi. Chastelar'a teftiş gezisi yapıyordu. Belediye başkanı onu karşıladı ve geri dönmesini rica etti.

Cravatte, Arche'a ve daha ötelere kadar bütün dağları tutmuştu; muhafız eşliğinde gidilse bile

tehlikeliydi.

Boş yere üç dört jandarmanın canını tehlikeye atmak olurdu bu.

Piskopos, "Ben de zaten bunun için muhafızsız gitmeyi düşünüyorum," dedi.

Belediye başkanı şaşırıldı:

"Gitmeyi mi düşünüyorsunuz monsenyör?"

"Hem de nasıl, yanıma da jandarma almayı kesinlikle reddediyorum, bir saate kadar gideceğim."

"Gidecek misiniz?"

"Evet, gideceğim."

"Yalnız?"

"Yalnız."

"Monsenyör! Bunu yapamazsınız."

"Orada, dağda yaşayan küçük, kendi ha

66

linde yaşayan bir topluluk var, onları üç yıldır görmedim. Benim iyi dostlarımdır, sakın, dürüst çobanlar.

Baktıkları otuz keşiden sadece biri onlarındır. Yünden renk renk çok güzel iplikler bükerek, altı delikli

küçük

flütlerle dağ havaları çalarlar. Ara sıra kendilerine Tann'dan söz edilmesine ihtiyaçları vardır. Eğer oraya

gitmezsem korkak bir piskopos hakkında ne derler?"

"Peki monsenyör, ya eşkıya?"

"Doğru," dedi piskopos, "ben de onu düşünüyorum. Haklısınız. Onlara rastlayabilirim. Belki onların da

Tann'dan söz edilmesine ihtiyaçları olabilir."

"Ama monsenyör, bunlar çete! Bir kurt sürüsü!"

"Sayın başkanım, belki de Hazreti İsa beni özellikle bu sürünün çobanı yapmıştır. İlahi hikmetin yollarını

kim

bilebilir ki?"

"Monsenyör, bunlar sizi soyanlar."

"Soyulacak hiçbir şeyim yok."

"Sizi öldürürler."

"Acayip şeyler mınldanarak geçen yaşlı bir rahibi mi? Pöh! Neye yarar ki?"

"Aman Tanrı! Ya onlara rastlarsanız?"

"Onlardan yoksullarım için sadaka isterim."

"Monsenyör, gitmeyiniz. Tanrı aşkına! Hayatınızı tehlikeye atıyorsunuz!"

"Başkanım," dedi piskopos, "zaten sorun da bu değil mi? Ben yeryüzünde hayatımı korumak için bulunmuyorum, ruhları korumak için bulunuyorum."

Onu bırakmak zorunda kaldılar. Yanında sadece kendisine kılavuzluk etmek isteyen

67

bir çocukla birlikte yola çıktı. Dağı katır sırtında kimseye rastlamadan sağ salım aşır "iyi dostlarım" dediği

çobanların bulunduğu yere vardı. On beş gün yanlarında kalıp vaaz verdi, ayını yönetti, öğretti ve onlara maneviyat aşıladı. Dönüşü yaklaşmıştı ki, birde büyük bir törenle Te Deum okumaya karar verdi. Köy rahibine bu niyetinden söz etti. Ama nasıl olacaktı bu? Çünkü gerekli olan piskoposluk giysisi ile diğer eşyalar ortada yoktu. İçinde, sırma taklidi şeritlerle süsleri olan, havı dökülmüş döşemelik kumaştan birkaç

eski ve yıpranmış çüppe bulunan fakir bir köy kilisesi dolabından başka emrine verilebilecek hiçbir şey yoktu.

"Vız gelir," dedi piskopos, rahibe, "Biz yine de pazar ayininde Te Deum okuyacağımızı ilan edelim.

Gerisini

Tanrı bilir."

Civardaki kiliseleri araştırdılar. Bu mütevazı kiliselerin bütün şatafatlı eşyaları bir araya toplansa bile, bir

katedral ilahicisini uygun bir şekilde giydirmeye yetmezdi.

Herkes bu telaş içindeyken, köy rahibinin evine iki meçhul atlı tarafından piskopos adına büyük bir sandık

getirildi. Atlılar hemen gittiler. Sandık açıldı, içinden altın sırmalı bir ayın başlığı, bir başpiskopos haçı, muhteşem bir piskopos asası, bir ay önce NotreDame d'Embrun hazinesinden çalınan piskopos giyecekleri

çıktı. Ayrıca sandığın üzerinde 'Cravatte'tan Monsenyör Bienvenu'ya' yazılı bir kâğıt vardı.

"Ben Tanrı bilir dememiş miydim!" dedi piskopos. Sonra gülümseyerek ekledi: "Bir

68

papaz çüppesiyle yetinene Tanrı, bir başpiskopos pelerini gönderir."

Köy rahibi başını gülümseyerek iki yana sallarken mırıldandı:

"Monsenyör, Tanrı mı, yoksa şeytan mı?"

Piskopos rahibin gözlerinin içine baktı ve emir veren bir tavırla, 'Tanrı!' dedi.

Chastelar'a dönerken yol boyunca herkes ona meraklı gözlerle bakıyordu. Chastelar papazevinde Matmazel

Baptistine ile Madam Magloire'u kendisini bekler buldu ve kız kardeşine, "Bak, haklı değil miymişim?" dedi.

"Yoksul rahip, yoksul dağlılara eli boş gitti, elleri dolu dönüyor. Giderken Tanrı'ya inancımın başka bir şey

götürmüyordum, dönerken bir katedralin hazinesini beraberimde getiriyorum."

Akşam, yatmadan önce de, "Ne hırsızlardan ne de katillerden korkmalıyız. Bunlar hep dış tehlikelerdir, küçük tehlikelerdir. Biz asıl kendi kendimizden korkalım. Asıl hırsızlar bâtil inançlardır, asıl katiller kötülüklerdir. En büyük tehlikeler bizim kendi içimizdekilerdir. Kafamızı ya da kesemizi tehdit eden tehlikelerin ne önemi var. Biz, ruhumuzu tehdit eden tehlikelere bakalım," dedi.

Sonra kız kardeşine döndü. "Kardeşim, bir rahibin asla hemcinsine karşı alacağı hiçbir önlem olamaz. Hemcinsimizin yaptığına Tanrı izin vermiştir. Üzerimize bir tehlikenin geldiğine inandığımızda dua etmekle

yetine lim. Tanrı'ya dua edelim, kendimiz için değil, bizim yüzümüzden kardeşimizin suçlu duruma düşmemesi için."

69

Piskoposun hayatında bu gibi olağandışı olaylar zaten çok enderdi. Biz, burada sadece bildiklerimizi

anlatıyoruz. Piskopos genellikle hayatını daima aynı saatlerde aynı şeyleri yapmakla geçirirdi; yılının birayı, gününün bir saati gibiydi.

Neyin Embrun katedralinin 'hazine' sine dönüştüğüne gelince, bu konuda soru sorulması bizi şaşırtıp zor durumda bırakır. Bunların arasında çok güzel şeyler vardı ve çok tahrik edici; yoksul kişilerin işine yarayacak

çalınacak şeyler. Zaten daha önce başkaları tarafından çalınmışlardı. İşin yansı tamamlanmıştı. Geriye sadece hırsızlığın yönünü değiştirmek ve yoksullardan yana bir miktar yol alınmasını sağlamak kalıyordu. Bu konuda kesin bir şey söyleyemiyoruz. Ancak sonradan piskoposun kâğıtları arasında bulunan, anlamı oldukça karanlık bir not, belki de bu sorunla ilgilidir. Bu notta şöyle deniliyordu: "Bütün sorun bunun katedrale mi, yoksa hastaneye mi dönmesi gerektiğindedir."

8. İçkiden Sonra Felsefe

Yukarıda kendisinden söz etmiş olduğumuz senatör işini bilir bir adamdı ama vicdan, yemin, adalet ve görev

denen engellerden hiçbirine aldırış etmeden yolunda dümdüz gitmiş, kendi ilerlemesi, kendi çıkarı doğrultusundan bir kere bile sapmaksızın dosdoğru hedefine yürümüştü. Eski bir savcıydı, başarı onu yumuşatmıştı, hiç de kötü bir adam değildi; oğullarına, damatlarına, akrabalarına, dostlarına elinden gelen

bütün kü

70

çük yardımları yapardı, akıllı uslu bir tarzda, hayatın yalnızca iyi yanlarını ve fırsatlarını benimsemişti. Gerisi

ona çok aptalca görünüyordu. Esprili konuşurdu ve belki de ancak PigaultLebrun'un bir çömezi olduğu halde, kendisini Epikür'ün bir çömezi sanacak kadar okumuştur. Sonsuz, ezeli ve ebedi şeylere, 'Piskopos denen adamcağızın zırvalan'na içten içe, tatlı tatlı gülerdi. Hatta bazen Mösyö Myriel'in önünde onu dinlerken bile nazik ama alay eder bir tavırla güldüğü olurdu.

Yan resmi törenlerden birinde kontla (sözünü ettiğimiz senatör) Mösyö Myriel'in, valinin evinde birlikte yemek

yemeleri gerekti. Sıra tatlılara gelmişti ki, biraz çakırkeyif olan, ama yine de ağırbaşlılığını koruyan senatör

seslendi:

"Haydi bakalım sayın piskopos, sizinle şöyle bir konuşalım. Bir senatörle, bir piskoposun birbirlerinin gözlerine gözlerini kırpmadan bakmaları zordur. İki kâhiniz biz. Size bir itirafta bulunayım. Benim kendi felsefem var."

"Haklısınız," diye cevap verdi piskopos, "kişi nasıl felsefe yapıyorsa, öyle uzanıp yatar. Siz leylak rengi yatakta yatıyorsunuz senatör."

Senatör cesaretlenmişti, sözü yeniden aldı:

"Akıllı dostlar olalım."

"Hatta akıllı şeytanlar," dedi piskopos.

"Size şunu söyleyeyim ki," diye cevap verdi senatör, "Argens Markisi Pyrrhon, Hobbes et M. Naigeon sahtekâr insanlar değildir. Kütüphanemde bütün filozoflarım mevcuttur, kenarları yaldızlı olarak..."

71

"Sizin gibi..." diye onun sözünü kesti piskopos.

Senatör devam etti:

"Diderot'dan nefret ederim; o bir ideolog, bir demagog, yüreğinden Tann'ya inanan bir devrimcidir ve Voltaire'den çok daha bağınazdır. Voltaire, Needham'la alay etti, bunda hatalıydı; çünkü Needham için yılanbalıklan, Tann'nm gereksiz olduğunu ispat etmektedir. Bir kaşık hamura konulan bir damla sirke Jiat

livduii" yerini tuttu. Damlanın daha iri, kaşığın daha büyük olduğunu farz edin. İşte, alın size dünya.

İnsan,

yılanbalığıdır. O zaman, 'ezeli ve ebedi babaya' ne gerek var ki? Sayın piskopos, Yehova varsayımı beni yoruyor. Bu varsayım ancak çarpık çurpuk bedenli, kafası boş insanlar üretmekten başka bir işe

yaramaz.

Bana eziyet eden şu büyük evrene lanet olsun! Selam! Sıfır! Beni yüzüstü bırakan! Sizinle aramızda kalmak

üzere içimi dökmek ve rahibime gerektiği gibi günahlarımı çıkartmak için itiraf edeyim ki, sağduyu sahibiyimdir. Her fırsatta feragat ve fedakârlık öğütleyip duran İsa'nız için deli divane olmuyorum. Bir cimrinin

dilencilere nasihati. Feragatmış, niçin? Fedakârlıkmış, neye? Bir kurdun, başka bir kurdun mutluluğu için kendisini kurban ettiğini görmedim. Öyleyse doğanın içinde kalalım. Biz zirvedeyiz, diyelim ki, en yüksek felsefeye biz sahip olalım. Birbirimizin burnunun ucundan ötesini göremeyecek olduktan sonra yüksekte olmak neye yarar? Neşe içinde ya

* Kutsal Kitap'tan: "Işık olsun," dedi. 72

şayalım çünkü hayat sahip olduğumuz tek şey. Ben, insanın başka bir yerde, yukarıda, aşağıda, bir taraflarda başka bir geleceği olduğu masalının bir kelimesine bile inanmıyorum. Ha! Bana fedakârlık ve feragat tavsiye buyuruluyor, her yaptığımı dikkat etmeliymişim, iyi ile kötü, adil ile adil olmayan, fas ile nefas* üzerine kafa patlatmalıymışım. Niçin? Çünkü yaptığım işlerin hesabını verecekmişim. Ne zaman? Öldükten sonra. Ne tatlı hayal! Ben öldükten sonra beni yakalayana aşkolsun. Bir avuç külü, gölgeden bir elin tuttuğunu görmek isterdim. Biz ki, yaradılışın sırlarına ermişiz, İsis'in örtüsünü kaldırmışız, gerçeği açıkça söyleyelimf ne iyilik ne de kötülük var, yalnızca canlı birvejitasyon; bitkiler gibi çoğalma var. Gerçeği araştıralım. Onu iyice kazalım. Ta dibine inelim ve işte, gerçeğin kokusunu almak, toprağı deşmek ve onu yakalamak gerekiyor. O zaman o, size tadına doyumaz hazlar verir. O zaman güçlü olursunuz ve yüzünüz güler. Aslında ben açıksözlüyümdür. Sayın piskopos, insanların ölümsüzlüğü boş laftır. Ah! O tatlı vaat! Siz ona inanadurun. Yok, insan ruhmuş; yok, melek olacakmış; yok, kürek kemiklerinde mavi kanatlar çıkacakmış. Kimdi o? Yardım edin canım; Tertullien değil miydi, hani cennetliklerin yıldızdan yıldıza uçacağını söyleyen. Öyle olsun bakalım. Biz de yıldızların çekirgesi oluruz. Sonra Tann'yi görecekmiz. Hele dur, hele. Elbette bütün bun

* Eski Roma inancında tanrıların izin verdiği ve vermediği şeyler. 73

lan tutup da Monüeufde yazacak değilim, ne ilgisi var! Sadece dostlar arasında fısıldıyorum. Inter pocula." Dünyayı cennete feda etmek, gölge peşinde koşup eldeki avı kaçırmaktır. Sonsuzluğa kanmak hal O kadar budala değilim. Ben bir hiçim. Benim adım senatör kont, hiçlik. Doğmadan önce var mıydım? Hayır. Öldükten sonra var olacak mıyım? Hayır. Neyim ben? Bir organizmayla birleşmiş bir parça toz. Ne yapabilirim bu yeryüzünde? Seçmem gerekiyor: Ya acı çekmek, ya da haz duymak. Acı beni nereye götürür? Hiçliğe, ama bu arada acıyı da çekmiş olacağım. Peki, haz beni nereye götürür? Hiçliğe, ama bu arada haz duyacağım. Ben seçimimi yaptım: Ya sen yiyeceksin ya da seni yiyecekler. Ben yiyorum; ot olmaktansa diş olmayı tercih ederim. İşte ben böyle düşünüyorum. Bundan sonra iş oluruna kalır, mezarıcı orada, bizler için orası Pantheon, herkes o büyük deliğe düşer. Son. Finiş. Toptan tasfiye. Bu delik her şeyin kaybolup gittiği yerdir. Ölüm öldü, inanın bana. Orada birisinin bulunup bana bir şeyler söyleyeceğini düşünmek beni güldürüyor. Bunlar, sütnine uydurmaları. Çocuklar için umacı, insanlar için Yehova. Hayır efendim, bizim yarınımız gecedir. Mezarın gerisinde birbirine eşit hiçliklerden başka bir şey yok. İster

Sardanapal olun, ister Vincent de Paul, ikisi de aynı hiçlik eder, işte gerçek. Şu halde, her şeyden önce yaşamaya bakın. Kendi nefsinizi, elinizde olduğu

! Lat.: Kadehler arasında. (Sadece içerken, dostlarla sohbet ederken.)

74

sürece kullanın. Gerçekten de size söyleyeceğim gibi, benim de bir felsefem ve filozoflarım var.

Zırvallıklarla

uyutulmama izin vermem. Ama aşağıdakilere, baldın çıplaklara, az kazananlara, sefillere bir şeyler gerekiyor. Efsaneler, ham hayaller, ruh, ebedi hayat, cennet, yıldızlar onlara yutturulur. Bunlan çiğner dururlar. Kuru ekmeklerine katık yaparlar. Hiçbir şeyi olmayanın iyi Tann'sı vardır ve bu, hiç yoktan iyidir.

Buna karşı çıkmam, ama Mösyö Naigeon'u da kendime saklanm. Tann, halk için iyidir."

Piskopos el çırpı.

"İşte, konuşma diye buna derler!" diye haykırdı. "Şu maddecilik ne mükemmel şey, gerçekten harika!

Her

isteyen ona erişemez, ama bir kere de eriştin mi, artık kimse seni kandıramaz, ne Caton gibi kendini sersemce sürgün ettirirsin ne Etienne gibi taşa tutulursun ne de Jeanne d'Arc gibi diri diri yakılırsın.

Bu

hayran olunası maddeciliği elde etmeyi başaranlar, demek bir yığın zevk tadıyorlar; kendilerini sorumluluklardan kurtulmuş hissediyorlar, her şeyleri sıkıntısızca gövdeye indirebileceklerini düşünüyorlar;

mevkiler, çalışılmadan kazanç sağlayan görevler, unvanlı kişiler, iyi ya da kötü yoldan edinilmiş iktidar, çıkar

için söz verip dönmeler, faydalı ihanetler, vicdanını seve seve teslim etmeler ve yine düşünüyorlar ki, bütün

bunları hazmettikten sonra rahatça mezara girecekler. Ne mükemmel! Bunları sizin için söylemiyorum sayın

senatör. Ama yine de sizi kutlamam imkânsız. Sizin de dediğiniz gibi, siz bü

75

yük beyzadelerin size özgü, sizin için yapılmış bir felsefeniz var, tadına doyum olmayan, incelikli, yalnız zenginlerce anlaşılabilen, her türlü sosa uygun, hayatın bütün haz ve lezzetlerini mükemmelen tatlandırır

bir felsefe bu. Ta derinlerden çıkarılmış, özel araştırmacılar tarafından keşfedilmiş bir felsefe. Ama siz iyi

prensersiniz, bunun için lütfedip Tanrı inancının da halkın felsefesi olmasını kötü bulmuyorsunuz, tıpkı zengin sofrasındaki artığın fakire ziyafet olması gibi."

9. Kız Kardeş, Ağabeyini Anlatıyor

Digne piskoposunun özel hayaüni ve hayatındaki iki kutsal kızın davranışlarını, düşüncelerini ve hatta oldukça ürkek olan kadın içgüdülerini piskoposun âdetlerine ve arzularına nasıl bağımlı kıldıkları ve bunu, onun söylemesine bile gerek kalmadan nasıl yaptıkları konusunda bir fikir verebilmek için Matmazel Baptistine'in, çocukluk arkadaşı Boishevron vikontesine yazdığı bir mektubu buraya aynen almaktan daha

iyi bir şey yapamayız. Söz konusu mektup elimizde bulunmaktadır.

Digne 16 Aralık 18...

"Sevgili hanımefendi, bir gün bile geçmiyor ki, sizden söz etmiş olmayalım. Bu bizim alışkanlığımız, ama bir

neden daha var. Düşünün, tavan ve duvarları yıkayıp toz alırken Madam Magloire bir keşifte bulundu.

Şimdi

artık eski duvar kâğıtları kireçle beyaza boyanmış iki odamız, sizin şatonuz tarzındaki bir şatoya bile uygun

düşecektir. Madam Magloire bütün duvar kâğıtlarını yırtıp attı. Altında bir

76

şeyler vardı. İçinde eşya olmayan ve çamaşırları yıkadıktan sonra kurutmak için içine serdiğimiz salonun on

beş ayak yüksekliğinde, on sekiz ayak genişliğinde ve dört köşe, sizdeki gibi kirişleri var, tavanı eskiden boyalıymış, yıldız süslüymüş. Hastane olduğu zamanlar bezle kaplıymış. Büyükkannelerimizin devrinden kalma tahta oymaları var. Ama asil görülmeye değer olan benim odam. Madam Magloire burada, üstüne en

az on duvar kâğıdı yapıştırılmış resimler buldu; iyi olmamakla birlikte tahammül edilebilir resimler,

Telemakos'un Minerve tarafından şövalyeliğe alınması ve yine onun, adını hatırlayamadığım bahçelerdeki bir resmi. Romalı kadınların birgeceUğine gittikleri yer. Size nasıl anlatsam? Hep Romalı erkekler,

Romalı

kadınlar (burada bir kelime okunmuyor) ve daha başkaları. Madam Magloire bunları temizledi, bazı küçük bozuklukları da bu yaz onaracak, hepsini cilalayacak, böylece odam gerçek bir müze olacak. Madam Magloire tavan arasının bir köşesinde eski tarz iki ahşap konsol buldu. Bunları yeniden yaldızlamak için iki

ekü altı livre istediler, ama bunu yoksullara vermek daha doğru olur, zaten çok çirkin ve ben maundan yuvarlak bir masayı tercih ederdim.

Ben çok mutluyum. Ağabeyim o kadar iyi bir insan ki, elindekini avucundakini muhtaç ve hasta olanlara veriyor. Çok dardayız, kıt kanaat geçiniyoruz. Hava kışları çok sert ve hiçbir şeyi olmayanlar için bir şeyler

yapmak gerekiyor. Şöyle böyle ısınıp, aydınlanıyoruz. Bu kadarı da büyük bir nimet.

77

Ağabeyimin kendine göre edindiği alışkanlıkları var. Sohbetlerimizde bir piskoposun böyle olması gerektiğini

söylüyor. Düşünebiliyor musunuz, evin kapısı hiç kapalı tutulmuyor. Her isteyen içeri giriyor. Hiçbir şeyden

korktuğu yok, geceleri bile. Söylediği gibi, onun cesareti de bu.

JVe benim ne de Madam Magloire'un onun için kaygılanmamızı istemiyor. Her türlü tehlikeye atılıyor ve bunu fark etmiş görünmemizi bile istemiyor. Her neyse, sonuçta onu anlamak gerek.

Yağmurda dışarı çıkıyor, suların içinde yürüyor, kış ortasında seyahat ediyor. Ne gecedен, ne şüpheli yollardan ne de tehlikeli rastlantılardan korkuyor.

Geçen yû, haydutların kol gezdiği bir yere tek başına gitti. On beş gün yok oldu. Dönüşünde bir şeyciği yoktu, herkes onu öldü sanırken, o gayet iyiydi. 'Bakın, beni nasıl soydular!' deyip, Embrun katedralinden çalınan mücevherlerle dolu bir sandığı açtı. Bunları ona haydutlar vermişti.

Bu defa, eve dönerken ona biraz çıkışmaktan kendimi alamadım, ama bunu yaparken kimsenin duymaması için ancak arabanın gürültü yaptığı zaman konuşmaya dikkat ettim.

İlk zamanlar kendi kendime, 'Hiçbir tehlike onu durduramaz, müthiş bir adam,' diyordum. Şimdi alıştım.

Ona

zıt gitmemesi için Madam Magloire'a gizlice işaret ediyorum. Canını istediği gibi tehlikeye atıyor. Ben, Madam Magloire'u oradan uzaklaştırıp odama giriyorum, onun için dua edip uyuyorum. Huzur içinde

78

yim, çünkü iyi biliyorum ki ona bir şey olursa, bu benim de sonum olur. Tanrı'nın katına ağabeyim piskoposumla birlikte gideceğim. Madam Magloire, 'onun ihtiyatsızlıkları' dediği şeylere benden daha zor

alıştı. Ama şimdi artık o da huyunu kaptı. İkimiz birden dua ediyoruz, birlikte korkuyor ve uykuya yatıyoruz.

Eve şeytan bile girse o her istediğini yapar. Zaten bu evde korkacak ne var ki? Biri, en güçlü olan biri hep

bizimle beraber. Şeytan buradan geçebilir ama Tann daima burada.

İşte bu benim için yeterli bir neden. Şimdi artık kardeşimin bana bir kelime bile söylemesine gerek yok.

O

konuşmadan da onu anlıyorum ve ikimiz de kendimizi takdtri ilahiye emanet ediyoruz.

Ruhunda yücelik taşıyan biriyle ancak böyle beraber olunur.

Faux ailesi hakkında benden istediğiniz bilgiler için ağabeyime danıştım. Her şeyden bilgisi olduğunu ve ne

çok anıları olduğunu bilirsiniz. Çünkü her zaman için çok hararetli bir kral yanlısı olmuştur. Bunlar gerçekten

de Caen eyaletinden çok, eski bir Normand ailesiymiş. Beş yüz yıl kadar önce Raoul de Faux adında biri varmış. Soylu bir aüeymiş. Bunlardan biri, RochefortAlexandre olup Bretagne'deki süvari birliklerinde alay

komutanı ya da daha başka bir şeymiş. Kızı MarieLouise de, Fransa Kralı Büyük Vasali Louis de Gramont Dükü'nün oğlu AdrienCharles de Gramont ile evlenmiş. İsmi de Faux, Fauq ve Faoucç şeklinde yazılıyor.

Sevgili hanımefendi, kutsal akrabanız kar

79

dindi hazretlerinden bizim için hayırduaları dileyiniz. Sevgili Sylvania'nize gelince, yanınızda geçirdiği kısa

zamanı bana mektup yazmakla harcamadığına iyi etmiş. Sağlığının yerinde olduğuna, sizin arzularınıza

uygun şekilde çalışığına ve her zaman beni sevdiğine eminim. Zaten bütün istediğim de bu. Selamlarını sizin sayenizde aldım. Bunun için mutluyum.

Sağlığım fena değil, yalnız her gün biraz daha zayıflıyorum. Hoşça kalın, kağıdım tükeniyor ve beni sizden

ayırarak zorunda bırakıyor. Binlerce iyi dilekler.

Baptistine

Not: Yengeniz hanımefendi, genç eşi ile hâlâ buradalar. Küçük yeğeniniz de pek sevimli. Yakında beş yaşında olacak. Dün, bacaklarına dizlikler takılmış bir atın geçtiğini gördüğünde, 'Bu atın dizlerinde ne var?'

diye sordu. Çok şirin şey! Küçük kardeşi de evin içinde eski bir süpürgeyi araba gibi sürükleyip, 'Deh!' diye

bağırıyor."

Bu mektuptan da görüldüğü gibi, bu iki kadın, erkeği, erkeğin kendisini anladığından da daha iyi anlayan kadına özgü o özel deha ile piskoposun yaşayış tarzına ayak uydurmayı biliyorlardı. Digne piskoposu, bazen

hiçbir zaman değişmeyen o yumuşak ve saf tavrıyla, kendisi de hiç farkında değilmiş gibi görünerek büyük,

cesur ve olağanüstü şeyler yapıyordu. Kadınlar korkudan titriyor, ama ona engel olmaya çalışmıyorlardı.

Ara

sıra, Madam Magloire, piskopos herhangi birisine başlamadan önce ona çıkışmayı bir denerdi

80

ama iş sırasında ya da iş olduktan sonra asla. Başlanmış bir iş sırasında bir kelimeyle, hatta bir işaretle bile

olsa asla piskoposu rahatsız etmezlerdi. Bazı anlarda, piskoposun söylemesine gerek olmadan, belki o bile

bunun farkında olmadığı halde çünkü sadeliği o kadar kusursuzdu iki kadın, onun bir piskopos olarak davrandığını bir şekilde hissederek ve o zaman* artık evin içinde iki gölge kesilirlerdi. Ona körü körüne hizmet ediyorlar, ortadan silinmek eğer itaat yerine geçiyorsa, siliniyorlardı. Hayret edilecek içgüdüsel bir

incelikle, özen gösterilerinin can sıkabileceğim biliyorlardı. Bu yüzden, onun tehlikede olduğuna inandıkları

zaman bile, düşüncesini demeyeyim, ama huyunu; ona gözkulak olmaya kalkışmayacak kadar iyi tanıyorlar, onu Tann'ya emanet ediyorlardı.

Zaten, az önce okuduğumuz gibi Matmazel Baptistine, ağabeyinin sonunun kendi sonu olacağını söylüyordu. Madam Magloire ise dile getirmiyordu, ama biliyordu.

10. Piskopos, Bilinmeyen Bir Işık ile Karşı Karşıya

Yukarıdaki sayfalara geçen mektubun yazıldığı tarihten az sonraki bir tarihte piskopos, şehir halkının gözünde, haydutların olduğu dağlarda yaptığı geziden de daha tehlikeli bir şey yaptı.

Digne yakınlarında, kırlık arazide tek başına yaşayan bir adam vardı. Bu adam, önemli noktayı hemen belirtelim eski Konvansiyon Meclisi üyesiydi. Adı da G. idi.

81

Digne'nin küçük sosyetesinde, konvansiyoncu* G.'den adeta dehşetle söz ediliyordu. Bir konvansiyoncu, bunu düşünebiliyor musunuz?

Herkesin birbiriyle senlibenli konuşup, birbirine 'vatandaş' dediği zamanlardan kalma biriydi; bir canavar gibi

bir şeydi. Gerçi kralın idam edilmesi için oy vermemişti, ama yaptığı buna yakın bir şeydi. Yan yarıya bir kral

katili sayılırdı. Vaktiyle müthiş biriydi. Nasıl olmuş da, yasal prenslerin geri dönmesinden sonra bu adamı herkese ibret olsun diye temyizsiz karar veren olağanüstü mahkemelerden birine vermemişlerdi? Falan filan.

Zaten o da diğerleri gibi dinsizin biriydi.

Konvansiyon: Fransa'da 1789 Devrimi'nden sonra cumhuriyeti ilan ederek 21 Eylül 1792-26 Ekim 1795

arasında ülkeyi idare eden devrimci meclis. Krallığın lağvedilmesinden sonra 749 üyeli bir uzlaşma meclisi

yeni anayasayı hazırlamak üzere halk oyuyla seçildi. Konvansiyonun en etkin grubu, merkezi yönetim karşıtı

Girondin'ler ve Brissotin'lerdi. Bunların karşısında Komün'ün ve SansCulotte'un desteğine sahip olan Jakoben (Montagnard) grubu oluştu. 1793'te kralın idam kararının alınması sırasında Jakoben'ler karşısında

ilk tayin edici yenilgiyi aldılar. İç ve dış sorunlar. Konvansiyoncu'lann karşısında sertlik yanlısı Jakobenci'lerin

ellerini kuvvetlendirdi. Konvansiyoncu Halk Kurtuluş Komitesi kuruldu; kâğıt para kullanma mecburiyeti getirildi. Bütün tavizlere rağmen Komün ve Jakoben'ler karşısında Konvansiyonun Girondin kanadı geriledi.

Devrimin şiddetini savunan kilise karşıtı, tanrıtanımaz Enrage'ler politikası hâkim oldu. 1793 yılında Robespierre 'Halk Kurtuluş Komitesi'ne girince terör dönemi başladı. Robespierre, önce Enrage'ler sonra

Danton taraftarlarını ortadan kaldırdı. Robespierre 'Konvansiyon'a terörü ve şiddeti bir yöntem olarak benimsetmek isterken 1794'te ekibiyle birlikte giyotine gönderildi. Konvansiyon, gittikçe muhafazakâr ve

ılımlı bir rota çizmeye başladı. Krallık yanlıları güçlendiler. Konvansiyon, sonuç olarak. Directoire'a, halkın

sorunlarını çözmekten aciz bir burjuva cumhuriyeti bıraktı.

82

Kısacası, kazların akbaba hakkında yaptıkları dedikodulardı bunlar.

Gelgeldim, G. gerçekten bir akbaba mıydı? Yalnızlığındaki vahşiliğe bakılarak bir yargıya varılacak olursa evet. Kralın idamı için oy vermediğinden sürgün kararlarında yer almamış, Fransa'da kalabilmişti. Şehirde üç çeyrek saat mesafede, her türlü köyden ve köylülerden, her türlü yoldan uzak, kim bilir hangi

koyu vahşi vadinin gözden irak bir kıvrımında oturuyordu. Dediklerine göre, orada bir tür tarlası, bir kovuğu

ve ini vardı. Ne bir komşusu ne de oradan gelip geçeni bulunuyordu. Bu_yadide kalmaya başladığından beri,

kaldığı yere giden keçi yolunu otlar bürüyüp her yeri kaplamıştı. Bu yerden, celladın evinden söz eder gibi söz ediyorlardı. Piskopos ise düşünüyordu; düşünüyor ve zaman zaman ufka, yaşlı konvansiyoncunun oturduğu vadiyi gösteren bir ağaç kümesinin olduğu yere doğru bakarak, "Orada, yapayalnız bir ruh var," diyordu.

Ve düşüncesinin derinliklerinde ekliyordu: "Ona bir ziyaret borcum var."

Ama itiraf edelim ki ilk bakışta doğal olan bu fikir bir parça düşündükten sonra ona garip ve imkânsız, hatta

neredeyse tiksindirici görünmeye başlıyordu. Çünkü o da için için genel izlenimi paylaşmaktaydı.

Konvansiyoncu onda da açıkça ama farkında olmadan nefretin belirtisi gibi olan ve en iyi ifadesini 'uzaklaşma' kelimesinde bulan duyguyu uyandırıyor.

83

Ama koyun uyuz oldu diye, çoban onun yanına yaklaşmayacak mı? Ne ilgisi var! Ama koyun da ne koyun! İyi yürekli piskopos şaşkınlık içerisindeydi. Bazen o yana doğru yola çıkıyor, ama sonra vazgeçerek geri dönüyordu.

Nihayet, günlerden bir gün şehirde bir söylenti yayıldı: Konvansiyoncu G.'ye pis kovuğunda hizmet eden çoban kılıklı bir genç, doktor aramaya gelmiş, ihtiyar alçak ölmek üzereymiş, her yanını felç sarmış, sabaha

çıkamazmış. Kimi de ardından ekliyordu: 'Tann'ya şükür.'

Piskopos bastonunu aldı, daha önce söylediğimiz gibi, cüppesi çok eskimiş olduğundan ve akşam rüzgârı neredeyse esmeye başlayacağından paltosunu giydi ve yola koyuldu.

Piskopos, aforoz edilen yere vardığında güneş ufka değmiş, neredeyse batıyordu. Vahşi hayvanın inine

yaklaştığını garip bir yürek çarpıntısıyla anladı. Bir çukurdan atladı, bir çiti aştı, yolu kapatan bir tahtayı kaldırdı ve bakımsız bir avluya girdi, cesaretle birkaç adım attı ve birdenbire otlar bürümüş alanın ötesinde,

yüksek bir çalılığın ardında mağarayı gördü.

Alçak, pek yoksul, küçük ve temiz bir kulübeydi; ön yüzüne bir asma çubuğu çivilenmişti. Kapının önünde tekerlekli eski bir iskemlede güneşe doğru oturmuş, gülümseyen ak saçlı yaşlı bir adam vardı.

Oturan ihtiyarın yanı başında ayakta genç bir çoban duruyor ve bir süt çanağını ihtiyara doğru uzatıyordu.

84

Piskopos baktığı sırada ihtiyar sesini yükseltip, 'Teşekkür ederim, hiçbir şeye ihtiyacım yok,' dedi. Ve gülümsemesi güneşten sıyrılıp, çocuğun üzerinde durdu.

Piskopos ilerledi. Yaşlı adam, onun yürürken çıkardığı sesi duydu ve oturduğu yerden başını çevirdi. Uzun bir ömür sürmüş birinin duyabileceği şaşkınlığı dile getiren bir ifade belirdi yüzünde.

"Burada bulunduğumdan beri ilk defa biri beni ziyarete geliyor," dedi. "Kimsiniz efendim?"

Piskopos cevap verdi:

"Adım Bienvenu Myriel'dir."

"Bienvenu Myriel ha! Bu" adı işitmiştim. Halkın Monsenyör Bienvenu dediği siz misiniz?"

"Benim."

İhtiyar, yarım bir gülümsemeyle tekrar konuştu:

"Öyleyse, benim de piskoposum sayılırsınız."

"Biraz."

Konvansiyoncu, piskoposa elini uzattı, ama beriki bunu tutmadı. Sadece şöyle demekle yetindi:

"Yanılmış olduğumu memnuniyetle görüyorum. Hiç de hasta gibi görünmüyorsunuz."

"İyileşeceğim efendim," diye cevap verdi ihtiyar.

Bir an durduktan sonra ilave etti:

"Üç saate kadar öleceğim. Az buçuk doktorluktan anlar, son saatin nasıl geldiğini bilirim. Dün sadece ayaklarım soğumuştur, bugün bu soğukluk dizlerime ulaştı, şimdi beli

85

me kadar çıktığını hissediyorum, kalbime vardığı zaman işim bitecek. Güneş güzel değil mi? Her şeye son bir defa göz atmak için iskemlemi dışarı çıkarttım. Benimle konuşabilirsiniz, bu beni hiç yormaz. Ölmek üzere olan bir insanı görmeye gelmekle iyi ettiniz. O anın tanıkları olması iyidir. Herkesin bir merakı var, ben

de bu saatlerde çıkmayı istedim. Ancak üç saatim kaldığını biliyorum. Gece olacak. Neyse, ne yapalım!

Ömrü tamamlamak basit bir iştir. Bunun için sabahı beklemek gerekmiyor. Varsın öyle olsun. Ben de yıldızların altında ölürüm."

İhtiyar, çobana doğru döndü:

"Hadi sen yat. Dün gece uyumadın. Yorgunsundur."

Çocuk kulübeye girdi.

İhtiyar onu gözleriyle takip ederek, kendi kendine konuşmuş gibi, "O uyurken ben öleceğim. İki uyku iyi bir

komşuluk yapabilir," dedi.

Piskopos tahmin edilebileceği kadar heyecanlanmamıştı. Ölümün bu türüsünde Tann'nın huzurunu hissettiğine emin değildi. Her şeyi olduğu gibi söylemeliyiz, çünkü büyük kalplerdeki küçük çelişkilerin de diğerleri gibi belirtilmesi gerekir: Sırasında kendisine 'yüce efendimiz' denmesine içtenlikle gülen piskopos,

şimdi kendisine 'monsenyör' diye hitap edilmemesine az da olsa çarpılmış ve hatta, 'vatandaş' diye karşılık

vermeye niyetlenmişti. Bir an için doktorlarla rahipler için âdetten olan kaba bir teklifsizlik içine girmek isteğine kapıldıysa da, bu, onun alışık olduğu

86

bir şey değildi. Bu adam, bu konvansiyoncu, bu halk vekili ne de olsa bir zamanlar bu yeryüzünün kudretli kişilerinden biriydi. Piskopos belki de hayatında ilk defa içinde sert davranma isteği duydu.

Oysa konvansiyoncu ona karşı son derece açıkyürekliydi. Bunda belki de toz olup dağılmaya bu kadar yaklaşmış olan bir insana yakışan alçakgönüllülüğün yansımaları görmek mümkündü.

Piskoposa gelince, genellikle günaha çok yakın bir şey saydığı meraktan her ne kadar uzak durmaya çalışsa

da, yine de konvansiyoncu dikkatle incelemekten kendisini alamıyordu. Bu dikkat, sempatiden kaynaklanmadığı için, başka herhangi bir kimseye gösterse muhtemelen vicdanı onu rahatsız ederdi. Bir konvansiyoncu onda biraz yasadışı bir varlık etkisi yapıyordu. G. sakin, gövdesi hemen hemen dimdik, sesinin o dinç, canlı haliyle fizyolojistleri şaşkınlığa düşürecek seksenliklerden biriydi. Devrim çağıyla uyuşan

bu gibi insanlardan çok görmüştü. Bu ihtiyar, kaderin bütün sınamalarına dayanmasını bilen bir insan hissini

veriyordu. Sonuna bu kadar yaklaştığı bir sırada bile, sağlıklı olduğu zamanına ait bütün davranışlarını korumuştur. Parlak bakışlarında, kendinden emin konuşmasında, güçlü omuz hareketlerinde ölümü şaşırtacak bir şeyler vardı. Muhammed'in ölüm meleği Azrail, onu görünce tersyüz döner, yanlış kapı çaldığını sanırdı. G. sanki ölümü istediği için ölüyor gibiydi. Can çekişmesinde özgürlük vardı. Yalnız bacakları ha

87

reketsizdi. Karanlıklar onu, oradan yakalamışlardı. Ayaklar ölü ve soğuktu, kafa ise hayatın bütün kudretiyle

yaşamakta ve ışıklar içindeymiş gibi görünmekteydi. G., bu ciddi anda, bir doğu masalısındaki yukarısı etten,

aşağısı mermerden krala benziyordu.

Piskopos bir taşın üzerine oturdu. Konuşmanın ilk kısmı exabrupto*oldu.

"Sizi tebrik ederim," dedi azarlar gibi bir tavırla. "Yine de kralın idamına oy vermediniz."

Konvansiyoncu bu "yine de" sözünün sakladığı acı imayı fark etmemiş göründü. Yüzündeki bütün gülümseme kaybolmuştu.

"Beni kutlamayınız efendim, ben bir zalimin yok edilmesi için oy verdim."

Bu, sert bir konuşma karşısında, kibirli ve sade bir konuşmaydı.

Piskopos, "Ne demek istiyorsunuz?" diye sordu.

"Demek istiyorum ki, insanın bir zalimi vardır, cehalet. İşte ben bu zalimin yok edilmesi için oy verdim.

Bu

zalimi üreten, onu doğuran krallığın. Krallık, hatadan, yanlıştan kaynaklanan otoritedir, bilim ise gerçeklerden, doğrudan kaynaklanan otoritedir. İnsan ancak bilim tarafından yönetilmelidir."

"Ve vicdan tarafından," diye ekledi piskopos.

"O da aynı şeydir. Vicdan, bizde doğuştan bulunan bilgi miktarıdır."

Monsenyör Bienvenu, kendisi için yeni olan bu dili biraz şaşırılmışçasına dinliyordu.

Latince: Hazırlıksız.

88

Konvansiyoncu devam etti:

"XVI. Louis'ye gelince, hayır dedim. Bir insanı öldürmeye hakkım olduğuna inanmıyorum, ama kötülüğün kökünü kazımanın bir görev olduğuna hissediyordum. Zalimin devrilmesi yönünde oy verdim, yani kadın için

fuhuşun, erkek için köleliğin, çocuk için zulmün son bulması için oy verdim. Cumhuriyete oy verirken, bunlara oy veriyordum. Kardeşliğe, beraberliğe, sökecek şafağa oy verdim. Önyargıların ve hataların çökertilmesine yardım ettim. Hataların, önyargıların yıkılması, aydınlığı getirdi. Bizler eski dünyayı düşürdük

ve eski dünya bu sefalet küpü, insan soyunun üzerine devrilirken bir sevinç kâsesine dönüştü."

"Karşımızda olumsuz yanlar bulunan bir sevinç," dedi piskopos.

"Üzüntüyle karışık bir sevinç de diyebilirsiniz. Ve bugün, 1814 denilen geçmişin o uğursuz geri dönüşünden

sonra o sevinç ve neşe kayboldu! Yazık! Eser tam değildi, kabul ediyorum, eski rejimi yıktık, ama fikirlerde

tamamıyla ortadan kaldıramadık. Yolsuzlukları yıkmak yetmez, örf ve âdetleri değiştirmek gerekiyor. Değirmen artık yok, ama rüzgâr hâlâ esiyor."

"Yıktınız. Yıkmak faydalı olabilir, ama içine öfke karışmış bir yıkıma karşıyım."

"Hakkın da öfkesi vardır sayın piskopos ve hakkın öfkesi bir ilerleme unsurudur. Kim ne derse desin vız gelir,

Fransız Devrimi, İsa'nın gelişinden bu yana insanlığın ilerleme yolunda attığı en güçlü adımdır. Eksik 89

biradım, kabul, ama yüce Fransız Devrimi toplumun bütün gizli bağlarını gevşetti. Zihinleri yumuşattı, sakinleştirdi, yatıştırdı, aydınlattı, yeryüzünde dalga dalga uygarlık selleri akıttı. İyi oldu. Fransız Devrimi,

insanlığın taç giyme törenidir."

Piskopos mırıldanmaktan kendini alamadı:

"Evet, ne demezsiniz! 93!"

Konvansiyoncu adeta ölümcül bir ihtişamla iskemlesinde doğruldu ve ölmek üzere olan bir insanın çıkarabileceği kadar yüksek bir sesle haykırdı:

"Hah! Tam üstüne bastınız! 93! Bu sözü bekliyordum. Bin beş yüz yıl boyunca bir bulut oluştu. On beş yüzyıl

sonra bu bulut patladı. Siz şimdi bu yıldırımın davasını yapıyorsunuz."

Piskopos, belki kendi kendine itiraf etmiyor ama içinde bir şeylerin söndüğünü hissediyordu. Ama yine de

soğukkanlılığını korudu ve şu cevabı verdi:

"Hâkim adalet adına konuşur, rahip merhamet adına... ki bu da zaten daha yüksek düzeyde bir adaletten başka bir şey değildir. Bir yıldırımın hata yapmaması gerekir."

Ve sabit bir bakışla konvansiyoncuya bakarak, "Ya XVII. Louis?" diye ekledi.

Konvansiyoncu, piskoposun kolunu yakaladı.

"XVII. Louis ha! Hele bir bakalım. Kimin için gözyaşı döküyorsunuz siz? Masum bir çocuk için mi? Öyleyse

tamam, ben de sizinle birlikte ağlarım. Yoksa, kral çocuğu için mi? O zaman düşünmem gerekiyor. Bence, 90

Cartouche'un kardeşi olan ve sırf Cartouche'un kardeşi olduğu için suçlanan Greve Meydanı'nda koltuklarından asılıp ölünceye kadar öylece bırakılan masum çocuk, XV. Louis'nin torunu olan ve sırf XV. Louis'nin torunu olduğu için suçlanan Temple kalesinde işkenceyle öldürülen masum çocuktan daha az merhamete layık değildir."

"Mösyö, bu gibi isim yakıştırmalarını sevmem," dedi piskopos.

"Hangisine karşı çıkıyorsunuz? Cartouche'a mı? XV. Louis'ye mi?" j

Bir an sessizlik oldu. Piskopos geldiğine neredeyse pişman oluyordu. Kendisini belirsiz ve garip bir şekilde

sarsılmış hissetmekteydi.

Konvansiyoncu tekrar söze başladı:

"Ah! Rahip efendi, doğrulan aksesuarlarıyla birlikte sevmiyorsunuz. Oysa İsa severdi. Bir çalı alıp mabedin

tozlarını temizledi. Nurlar saçan değneği, kaba bir doğruluk vaaziydi. Sinite parvulosl. .*diye haykırdığı zaman, küçük çocuklar arasında fark gözetmiyordu. Barabbas'ın veliahtına yaklaşırken, Herodes'in veliahtından çekinmiyordu. Masumiyet kendi kendinin tacıdır efendim. Masumiyetin soyluluk unvanına ihtiyacı yoktur. Paçavralar içindeyken de, ipek şallar içindeyken olduğu kadar onurludur."

Piskopos alçak bir sesle, "Doğru," dedi.

"Israr ediyorum," diye devam etti konvansiyoncu G. "Bana XVII. Louis'den söz ettiniz. Bir noktada anlaşalım;

bütün masumlar, bütün eziyet çekerek ölenler, bütün çocuklar,

* Lat: İsa'nın sözü. "Bırakın küçük çocuklar bana gelsinler." 91

bütün aşağıdakiler ve yukarıdakiler için mi ağlıyorsunuz. Sizinle beraberim. Ama öyleyse, size dediğim gibi,

93'ten eskiye gitmemiz, XVII. Louis öncesinden itibaren gözyaşı dökmeye başlamamız gerekir. Ben kral çocukları için sizinle birlikte ağlarım, yeter ki siz de benimle birlikte halkın evlatları için ağlayın."

"Hepsi için ağlıyorum," dedi piskopos.

"Demek eşit olarak!" diye G. haykırdı, "Eğer terazi bir yana eğilecekse, halktan yana eğilmesi gerekir.

Çünkü

halk, daha uzun zamandır ıstırap çekiyor."

Yine bir sessizlik oldu. Sessizliği konvansiyoncu bozdu. Bir dirseği üzerinde doğruldu ve sorguya çeken ya

da yargılayan bir kimsenin farkında olmadan yaptığı gibi, kıvrılan başparmağıyla işaret parmağı arasına aldığı yanağını sıktı ve can çekişmekte olan birinin hayatta kalmak için son gücünü harcadığı sırada görülen

türden bir bakışla piskopostan hesap sormaya başladı. Bu, adeta bir patlamaydı.

"Evet mösyö, halk uzun zamandır acı çekiyor. Hem sonra bakın hepsi bu kadarda değil, siz ne hakla gelip beni sorguya çekiyor, bana XVII. Louis'den söz ediyorsunuz. Ben buralara geldiğimden bu yana bu kapalı çevrede tek başıma yaşadım, dışarıya bir adım bile atmadım, bana yardım eden bu çocuktan başka kimseyi

görmedim. Gerçi isminiz belli belirsiz kulağıma kadar geldi ve söylemem gerekir ki, kötü bir şekilde de gelmedi. Ama bu bir şey ifade etmez. Becerikli kişiler, halk denilen babacan saf adamı kandırmanın çeşitli

yollarını bilirler. Sırası gelmişken söyleyeyim,

92

arabanızın sesini duymadım, herhalde orada yol kavşağındaki baltalığın gerisinde bırakmış olmalısınız.

Dediğim gibi, sizi tanımıyorum. Bana piskopos olduğunuzu söylüyorsunuz, ama bu beni sizin manevi kişiliğiniz hakkında bilgi sahibi yapmaz. Kısacası, sorumu tekrarlıyorum: Kimsiniz? Bir piskopossunuz, kilisenin bir prensi, altın yaldızlı, armalı, gelirlili kişilerden biri, okkalı papaz ödeneği alan Digne piskoposluğu

için her ay muntazaman on beş bin frank, ayrıca ek masraflar için on bin frank, toplam olarak yirmi beş bin

frank mutfakları, kitapları olan, sofrasında iyi yemekler bulunan, cumaları su ördeği yiyen, öndeki ve arkadalı uşaklarıyla tören arabalarında caka satan bir kişi! Siz ünlü bir kilise adamısınız; para, saray, atlar,

uşaklar, zengin sofralar, hayatın bütün maddi nazları, hepsi de sizde ötekilerde olduğu gibi var ve ötekiler

gibi bu zevklerden tadıyorsunuz. İyi, güzel, bu belki pek çok şey söylüyor ya da yeterince söylemiyor; belki

de bana hikmet getirme iddiasıyla buraya gelmiş olan sizin gerçek değeriniz, öz değeriniz nedir, beni aydınlatmıyor. Söyleyin, kiminle konuşuyorum? Siz kimsiniz?"

Piskopos başını önüne eğerek cevap verdi: "Vermiş sum."*

"Saltanat arabasında gezen bir yer solucanı ha!" diye homurdandı konvansiyoncu.

Şimdi yukarıdan alma sırası konvansiyoncunun, boynunu bükme sırası ise piskoposundu.

* Lat.: Bir solucanı.

93

Piskopos, yumuşak bir tavırla konuştu:

"Öyle olsun efendim. Ama bana açıklar mısınız, benim şurada ağaçların iki adım ötesinde duran arabam, zengin sofram ve cumaları yediğim su ördekleri, yirmi beş bin livrelilik gelirim, sarayım ve uşaklarım nasıl oluyor da merhametin olmadığını, bir erdemi bağışlamanın bir görev ve 93'ün zulmedici olmadığını ispat ediyor?"

Konvansiyoncu, bir bulutu uzaklaştırmak istermiş gibi elini alnının üzerinden geçirdi.

"Size cevap vermeden önce beni bağışlamanızı rica ediyorum," dedi. "Hata yaptım efendim. Siz burada, benim evimdesiniz, benim misafirinisiniz. Size ince davranmam gerekirdi. Siz benim fikirlerimi tartışıyorsunuz, bana da sizin düşüncelerinizi çürütmekle yetinmek yaraşır. Servetleriniz, nimetleriniz bu

tartışmada size karşı elimde bulunan bazı avantajlar, ama bunları size karşı kullanmamam yerinde olur. Kullanmayacağıma dair de söz veriyorum."

'Teşekkür ederim," dedi piskopos.

G. devam etti:

"Şimdi benden istediğiniz açıklamaya gelelim. Neredeydik? Ne diyordunuz? 93'ün zulmettiğini söylüyordunuz, değil mi?"

"Evet, zulmedici," dedi piskopos, "giyotine alkış tutan Marat için ne dersiniz?"

"Protestanlara reva görülen eziyetler üstüne Te Deum okuyan Bossuet için ne dersiniz?"

Cevap ağırdı, ama çelik bir hançer sertliğiyle doğruca hedefe saplanıyordu. Piskopos titredi, verecek cevap

bulamadı, ama Bossuet

94

adının bu şekilde kullanılması ağrına gitmişti. En parlak zihinlerin bile tabuları vardır ve bazen mantığın saygısızlıklarından kendilerini belirsiz bir şekilde incinmiş hissederler.

Konvansiyoncu sık sık, zorlukla nefes almaya başlamıştı; son soluklara kansan can çekişmenin verdiği tıkanıklık ikide bir sesini kesiyordu. Ne var ki, gözlerinde hâlâ bilincinin tamamen yerinde olduğunu gösteren

bir pırıltı vardı. Devam etti:

"Şuradan buradan birkaç söz daha edelim istiyorum: Bütünüyle ele alındığında, insanlığın gücünün devasa bir onaylanışı olan devrimin dışında, 93, ne yazık ki bir tepkidir. Siz onu amansız buluyorsunuz, peki ya o krallık? Carrier bir hayduttur, ama Montrevel'e ne ad verirsiniz? Fouquier-Tinville rezilin biridir, peki ama

LamoignonBâville'e ne dersiniz? Maillard bir felakettir, ya SaulxTavannes nedir, rica ederim? Peder Duchene gaddardır, peki peder Letellier'ye hangi sıfatı layık bulursunuz? JourdanCoupeTete bir canavardır, ama Louvois Markisi kadar değil. Mösyö, mösyö, arşidüşes ve Kraliçe MarieAntoinette'e acırım, ama 1685'te Büyük Louis devrinde, emzikteki çocuğundan koparılıp yan beline kadar çıplak olarak çocuğunun karşısında, direğe bağlanan o zavallı Protestan kadına da acırım. Göğüsleri sütle, yüreği ıstırapla şişiyordu. Aç ve solgun yavru, bu göğüsleri göre göre açlıktan çığlıklar kopararak can çekişiyordu.

Ve bu sırada cellat kadına, bu emzikli anaya; 'Dininden dön!' diyordu; onu çocuğunun ölümüyle vicdanının ölümü arasında bir

95

seçim yapmaya zorlayarak. Bir anaya reva görülen bu cehennem işkencesine ne dersiniz? Mösyö, şunu hatırlınızda iyi tutun; Fransız devriminin kendi nedenleri vardır. Gelecek, onun öfkesini başışlatacaktır. Meyvesi, daha iyi bir dünyadır. Onun en ürkütücü darbelerinden insan soyuna yönelik bir okşayış doğuyor.

Kısa kesiyorum. Susuyorum. Durum fazlasıyla benim lehimde. Ölmek üzereyim."

Ve konvansiyoncu, piskoposa artık bakmayarak sakın sakın ilave etti:

"Evet, ilerlemenin haşinliklerine devrim denir. Devrimler sona erdiği zaman farkına varılır ki; insanlık hırpalanmış, ama yol almıştır."

Konvansiyoncu, piskoposun içindeki bütün kaleleri birbiri ardına, teker teker ele geçirdiğinin farkında değildi.

Ama yine de geriye içlerinden biri kalıyordu ki, Monsenyör Bienvenu'nun en kutsal direnme kaynağını oluşturan bu kaleden, başlangıçtaki katı fikirlerini yeniden dile getiren şu sözler çıktı:

"İlerlemenin Tann'ya inanması gerekir. İyiliğin, dinsiz hizmetkârı olamaz. Tann'yı inkâr eden, insanlığın kötü

bir rehberidir."

İhtiyar halk temsilcisi cevap vermedi. Bir titreme geçirdi. Gökyüzüne doğru baktı ve gözleri doldu.

Gözyaşları

solgun yanağından aşağıya süzüldü ve bakışı derinliklerde kaybolmuş, kekeleyerek, alçak bir sesle ve kendi

kendine konuşarak, "Ey sen! Ey ideal! Yalnız sen varsın!" dedi.

Piskopos, anlatılması imkânsız olan bir sarsıntı geçirdi.

96

Kısa bir sessizlikten sonra ihtiyar parmağını gökyüzüne doğru kaldırarak: "Sonsuzluk varolan tek şey. Orada

işte. Sonsuzluğun bir •ben'i olmasaydı, ben onun sının olurdu; o zaman o sonsuz olamazdı; başka bir deyişle, sonsuzluk var olmazdı. Oysa, o vardır. Şu halde onun birben'i vardır. İşte, sonsuzluğun ben'i Tanrı'dır," dedi.

Ölmekte olan adam, bu son sözleri yüksek sesle ve vecd titreyişleri içinde, bir şey görür gibi söylemişti. Sözü bitirince gözleri kapandı. Harcadığı çaba onu tüketmişti. Belliydi ki, kalan birkaç saatlik ömrünü bir

dakikada yaşayıp bitirmişti. Söylediği sözler, onu ölümden bulunan şeye yaklaştırmıştı. O son an geliyordu.

Piskopos anladı, vakit daralıyordu, buraya bir rahip olarak gelmiş, buz gibi bir soğukluktan derece derece

heyecanın son kertesine geçmişti; bu kapalı gözlerle baktı, bu buruşuk, buz gibi soğuk yaşlı eli tuttu ve ölmek

üzere olan adamın üzerine eğildi.

"Saat, Tann'nın saatidir. Boş yere karşılaşmış olmamız sizce de hayıflanacak bir şey olmaz mı?"

Konvansiyoncu gözlerini açtı. Yüzüne gölgeli bir gurur damgasını vurmuştu. Belki de tükenen gücünden çok,

ruhun soyluluğundan gelen bir yavaşlıkla, "Mösyö," dedi, "ben hayatımı düşünerek, inceleyerek ve seyrederek geçirdim. Ülkem beni göreve çağırdığı, bunu bana emrettiği zaman altmış yaşındaydım. Emre uydum. İstismarlar vardı, onlarla mücadele ettim, zorbalıklar vardı, onları yok

97

ettim, haklar ve ilkeler vardı, onları ilan ettim ve imanım olarak benimsedim. Ülke toprakları işgal edilmişti,

savundum, Fransa tehlikedeydi, göğsümü gerdim. Zengin değildim, şimdi de fakirim. Devletin büyüklerinden

biriydim, hazinenin mahzenleri parayla öylesine tıklım tıklım doluydu ki, altın ve gümüşlerin ağırlığı altında

neredeyse çatlayacak olan duvarlarını desteklemek gerekmişti, bense ArbreSec Sokağı'nda yirmi iki meteliğe yemek yiyordum. Fakirlere yardım ettim, acı çekenleri rahatlattım. Mihrabın örtüsünü yırttım, doğru,

ama bunu vatanın yaralarını sarmak için yaptım. İnsanlığın ışığa doğru yürüyüşünü daima destekledim ve bazen de acımasız ilerleyişe karşı direndim. Sırasında, kendi düşmanlarımı ve sizleri korudum. Hatta Flandre'da Peteghem'de, Merovingien krallarının yazlık saraylarının olduğu yerde, urbanist SainteClaire en

Beaulieu manastırını 1793'te ben kurtardım. Görevimi gücüm yettiğince yerine getirdim ve elimden geldiğince iyilik yaptım. Bunlardan sonra da kovuldum, izlendim, takibata uğradım, eziyet gördüm, karalandım, alaya alındım, herkesin içinde aşağılandım, lanetlendim, sürüldüm. Yıllardan beri, ak saçlarıma

rağmen birçoklarının beni hor görme hakkını kendinde bulduğunu hissediyorum; zavallı cahil kalabalığın gözünde lanetli bir yüzüm var ve ben kimseden nefret etmeden, nefretin beni içine attığı yalnızlığı kabul ettim. Şimdi seksen altı yaşındayım, ölmek üzereyim. Ne istemeye geldiniz?"

98

"Takdis etmeye," dedi piskopos. Ve yere diz çöktü.

Piskopos tekrar başını kaldırdığında konvansiyoncunun yüzüne onurlu bir ifade gelmiş ve son nefesini vermişti.

Piskopos evine derin düşüncelere dalmış olarak döndü ve bütün geceyi dua ederek geçirdi. Ertesi gün bazı

yürekli meraklılar ona konvansiyoncu G.'den söz etmek istediler. Onlara sadece gökyüzünü göstermekle yetindi.

O günden itibaren piskopos, küçüklere ve acı çekenlere karşı şefkatini ve kardeşliğini bir kat daha artırdı.

O 'ihtiyar G. alçağı'na yapılan her ima onu garip düşüncelerin içine savuruyordu. Hiç kimse, bu ruhun onun

ruhunun önünden bu geçişinin ve o büyük vicdanın onun vicdanı üzerine yansımasının, piskoposun kusursuzluğa yaklaşmasına bir katkısı olmadığını söyleyemezdi.

Bu 'kırsal kesim ziyareti' elbette şehrin küçük topluluklarında fısıldaşmalara neden oldu:

"Piskoposun yeri, ölüm halindeki böyle bir hastanın başucu muydu? Dine dönme ihtimali yoktu elbette.

Zaten

bu devrimcilerin hepsi de imansızdır. Öyleyse oraya gitmenin anlamı ne? Orada görülecek ne vardı?

Demek

bir ruhun şeytan tarafından götürülüşünü görmeye meraklıymış."

Bir gün, kendisini nüktedan sayan küstah türünden varlıklı dul bir bayan ona şu çıkışta bulundu:

"Monsenyör,

yüce efendimizin ne zaman kırmızı külah giyeceğini merak edenler var."

99

•m

I

"O! O! İşte önemli bir renk," diye cevap verdi piskopos. "Bereket versin ki, onu külahta hor görenler, şapkada

saygıyla karşılıyorlar."

11. Bir Sınıflandırma

Bu söylediklerimize bakarak, Monsenyör Bienvenu'nun 'filozof bir piskopos' ya da 'yurtsever bir rahip' olduğu

sonucunu çıkarmaya kalkarsak çok yanılırız. Eski konvansiyon meclisi üyesi G. ile rastlaşması ya da belki daha uygun bir deyişle kavuşması, üzerinde bir tür şaşkınlık izi bırakmış ve bu da onu daha yumuşak bir insan yapmıştı. Hepsi bu.

Her ne kadar Monsenyör Bienvenu bir politikacıdan başka her şey idiyse de, devrin siyasi olayları karşısındaki tutumunu, böyle bir tutum almayı herhangi bir şekilde düşünmüş olabileceğini farz ederek, burada kısaca belirtmek belki yerinde olur.

Öyleyse birkaç yıl geriye dönelim:

Mösyö Myriel'in piskoposluğa terfi edilmesinden bir süre sonra imparator, onu başka birtakım piskoposlarla

birlikte imparatorluk baronu yapmıştı. Bilindiği gibi, 56 Temmuz 1809 gecesi papanın tutuklanması olayı meydana geldi. Bu nedenle Mösyö Myriel de, Napoleon tarafından Paris'te toplanan Fransa ve İtalyan piskoposları Sinod meclisine katılması için davet edildi. Sinod, NotreDame'da toplandı ve ilk toplantısını

15

Haziran 1811 günü Kardinal Fesch'in başkanlığında yaptı. Toplantıya katılan doksan beş piskopos arasında

Mösyö Myriel de vardı. Ama yalnızca bir

100

oturuma, birde üç dört özel konferansa katıldı. Anlaşılan bir dağ bölgesi piskoposluğunun, doğayla iç içe, köyde ve yoksulluk içinde yaşayan piskoposu olarak bu seçkin kişiliklerin arasında, meclisin havasını değiştiren bazı fikirler ortaya atıyordu ki hemen Digne'ye geri döndü. Bu acele dönüş hakkında kendisine

soru sorulduğunda: "Onları rahatsız ediyor, dışarının havasını içeri estiriyordum. Üzerlerinde açık bir kapı

etkisi yaptım," cevabını verdi.

Bir başka defa da şöyle dedi: "Ne yapalım? O saygıdeğer monsenyörlerin hepsi birer prens. Bense yoksul

bir köylü piskoposum."

Gerçek şu ki, ondan hoşlanmamışlardı. Başka bazı garip şeyler arasında, yine söylendiğine göre, en

önemli

meslektaşlarından birinin evinde bulunduğu bir akşam ağzından şu sözler kaçmıştı: "Güzel saatler geçiriliyor, güzel halılar, güzel kıyafetler! Bütün bunlar bir hayli can sıkıcı olsa gerek. Bütün bu aşın gereksiz

şeylerin kulağımın dibinde durmadan bağırıp, 'Aç insanlar var, üşüyen insanlar var, yoksullar var!' demelerini

hiç istemezdim."

Şunu da sırası gelmişken söyleyeyim ki, lüksten nefret, akıllıca bir nefret değildir. Bu nefret, sanatlara karşı

olan nefreti de içinde taşır. Ne var ki, kilise adamlarının gözünde lüks, onların temsil ettikleri şeylerin ve

törenlerin dışında bir suçtur. Öyle anlaşılıyor ki, lüksün hayırseverliğe girmeyen alışkanlıklara yol açtığı düşünülmektedir. Servet sahibi bir rahip sağduyuya aykırı düşer. Bir rahibin fakirlere yakın olması gerekir.

Oysa çalışmanın

101

tozu gibi, bu sefaletten bir parça olsun kendi üzerinde taşımadan, insan gece gündüz durmaksızın bütün o

mutsuzlara, bütün o kederli insanlara, bütün o yoksullara dokunup durabilir mi? Kor bir ateşin yanında durup

da, sıcağıyla ısınmayan insan düşünülebilir mi? Sürekli olarak kızgın bir fırının başında çalıştığı halde, ne saçında bir yanık, ne tırnağında bir karalık, ne vücudunda bir damla ter, ne de yüzünde bir kırıntı kül olmayan bir işçi düşünülebilir mi? Bir rahipte, hele hele bir piskoposta hayır ve yardımseverliğin ilk kanıtı,

yoksulluktur.

Hiç şüphesiz Digne piskoposu böyle düşünüyordu. Zaten onun bazı hassas konularda, 'yüzyılın fikirleri' diyebileceğimiz düşünceleri paylaştığını sanmamalıyız. Devrin ilahiyatıyla ilgili tartışmalarına az karışır, kilisenin ve devletin saygınlığının söz konusu olduğu sorunlarda suskun dururdu. Ama üstüne fazla gidilecek

olursa, belki de Fransız Kilisesi'nden çok, papalığa yakın olduğu görülürdü. Burada bir portre çizdiğimizize ve

hiçbir şeyi saklamak niyetinde olmadığımızı göre, alçalma devrinde Napoleon'a karşı buz gibi bir tavır takındığını eklemek zorundayız. 1813'ten itibaren bütün Napoleon aleyhtarları gösterilere ya katıldı ya da alkış

tuttu. Elbe Adası'ndan geri gelişinde onu gerçekten görmeyi reddetti ve Yüz Gün Saltanatı sırasında kendi

piskoposluk bölgesinde imparator için toplu dualar okunmasına yanaşmadı.

Kız kardeşi Matmazel Baptistine'den başka, biri general, öteki vali iki erkek kardeşi

102

vardı. İkisine de sık sık mektup yazardı. Birincisine bir süre kırgın davrandı, çünkü Cannes'a çıkış sırasında

Provence'da komutanlık yapan general, bin iki yüz kişilik bir kuvvetin başında sanki kaçıp kurtulması istenen

biriymiş gibi imparatorun peşini takip etmekle yetinmişti. Paris'te, Cassette Sokağı'nda emekli hayatı yaşayan mert ve saygı gören öbür kardeşine yani eski valiye yazdığı mektuplar ise hep daha sevecen oldu.

Demek oluyor ki, Monsenyör Bienvenu'nun da taraf tuttuğu, burukluk duyduğu, yüzünü üzüntü bulutlarının

kapladığı zamanlar olmuştu. Daima ezeli ve ebedi şeylerle meşgul bu şefkatli, bu büyük zihinde de, yaşayan

âna ait tutkuların gölgesi dolaşmıştı. Böyle bir adama muhakkak ki siyasi kanaatler taşımamak daha çok yaraşırı. Düşüncemiz yanlış anlaşılmasın, 'siyasi kanaat' denilen şeyleri, günümüzde her türlü verimli

düşüncenin temelini oluşturması gereken o yüce ilerleme özdeyişiyle; o yüksek vatan sevgisi, demokrasi ve

insanlık inancıyla asla karıştırmıyoruz. Bu kitabın konusunu ancak dolaylı olarak ilgilendiren sorunları derinleştirmeden, sadece şunu söylemek isteriz: Gönül isterdi ki, Monsenyör Bienvenu kral yanlısı olmasın

ve bu dünyanın ham hayalleri ve sosyal olayların fırtınalı gelgitleri üzerinde açık seçik parladıkları görülen üç

lekesiz ışığı; gerçeklik, adalet ve şefkati huzur içinde seyretmekten, bakışlarını başka bir yana bir an çevirmesin.

Tann'ın Monsenyör Bienvenu'yu hiç de siyasi bir görev için yaratmadığını kabul et

103

mekle birlikte, hak ve özgürlük adına bir protestoyu, mutlak güce sahip bir Napoleon'a karşı gururlu muhalefeti, tehlikeli ama haklı bir direnişi anlar ve hayranlıkla karşıladık. Ama yükselenlere karşı olduğunda

hoşumuza giden şey, düşenlere karşı olduğunda o kadar hoşumuza gitmez. Mücadeleyi ancak tehlikede olduğu sürece severiz ve her durumda ancak ilk andan itibaren mücadele verenler, son anda yok etme hakkına sahip olabilirler. Yükselme devrinde suçlamalarında inatla direnmeyene, kötülük karşısında susmak

düşer. Düşüşün tek yasal yargıcı, başarıların kötü içyüzünü açıkça ilan edendir. Oysa ki biz ilahi takdir işe

karışıp, darbelerini indirmeye başladığı zaman, kenara çekilip meydanı ona bırakıyoruz. 1812 bizi gevşetmeye başladı. 1813'te, o zamana kadar suspus duran Yasama Meclisi'nin, bu sessizliğini felaketlerden cesaret alarak alçakça bozması ancak öfke ve nefretle karşılanacak bir şey iken, alkışlanması

bir hataydı, 1814'te, o hain mareşallerin karşısında rezillikten rezilliğe düşen, önce ilahlaştırdığına, sonra

hakaretler yağdıran o senatonun karşısında, putunun hem ayaklarını yalayıp, hem üstüne tüküren o putperestlik karşısında başını tiksintiyle başka tarafa çevirmek bir görevdi; 1815'te, en büyük felaketler

ufukta belirmişken, Fransa bu felaketlerin uğursuz bir şekilde yaklaştığını hissederek ürpertiler geçirirken,

Napoleon'un önünde açılan Waterloo uçurumu uzaktan hayal meyal seçilirken, ordunun ve halkın o kader mahkûmuna hazin bir halde alkış tutmasında

104

gülünecek bir taraf yoktu ve o zorba hakkında her türlü çekince kaydı saklı kalmak şartıyla, Digne piskoposu

gibi bir kalp taşıyan bir kişinin, büyük bir ulusla büyük bir adamın uçurumun kenarında birbirleriyle sarmaş

dolaş olmasındaki ihtişamlı ve dokunaklı yanı herhalde hor görmemesi gerekirdi.

Bunun dışında o, doğru, hakikatsever, adil, zeki, alçakgönüllü ve saygıdeğeri; iyiliksever ve iyilik isteyeniydi

ki, zaten bu da iyilik etmenin bir başka biçimidir. Bir rahipti, bir bilgeydi, bir insandı. Hatta, söylemek gerekir

ki, yukarıda kınadığımız ve bu yüzden onu neredeyse sert bir şekilde yargılamaya hazır olduğumuz siyasi düşüncelerinde bile, ' turada konuşan bizden belki de daha hoşgörülü, daha uysaldı.

Belediye binasının kapıcısını bu işe imparator yerleştirmişti. Eski muhafız alayının yaşlı bir astsubayı, Austerlitz lejyonerlerinden kartal gibi Bonapartist bir adamdı. Bu biçare, ara sıra ağzından o devirde kanunun 'bozguncu sözler' diye nitelendirdiği düşüncesizce bazı sözler kaçırdı. Şeref lejyonu nişanında

artık imparatorun profili görünmez olduğundan beri, nişanını taşımak zorunda kalmamak için, kendi deyişiyle, artık iç kıyafet talimatnamesine göre giyinmiyordu. Napoleon'un kendisine vermiş olduğu nişanda

bulunan imparator sureti olan kabartmayı dindarca bir huşu ile bizzat çıkarmış ve yerini delik bırakmıştı,
onun yerine hiçbir şey koymak istemiyor, "Kalbimin üstünde üç kurbağa taşımaktansa ölmeyi tercih ederim,"

105

diyordu. XVIII. Louis ile yüksek sesle, yürekten gelerek alay ediyor, "İngiliz tozluğ u takmış damla illetli pinpon! Kuyruklu saçıyla Prusya'ya defolsun," diyordu. En çok nefret ettiği iki şeyi, Prusya ile İngiltere'yi, aynı

paralellikte lanetlemek onu çok memnun ediyordu. O kadar ileri gitti ki, sonunda işinden attılar. Karısı ve çocuklarıyla aç bilaç sokakta kaldı. Piskopos onu çağır ttı, hafif yollu azarladı ve katedrale kapıcı yaptı. Monsenyör Bienvenu kutsal faaliyeti, tatlı ve yumuşak davranışlarıyla Digne şehrini dokuz yılda adeta şefkatli bir aile sevgisi ve saygısıyla doldurmuştu. Napoleon karşısındaki tavrı bile, imparatoruna tapan, ama piskoposunu da seven halk o uysal ve aciz sürü tarafından kabul edilmiş, sanki dolaylı olarak bağışlanmıştı.

12. Monsenyör Bienvenu'nun Yalnızlığı

Tıpkı bir generalin çevresindeki genç subaylar olduğu gibi, bir piskoposun çevresinde de daima küçük bir rahipler mangası bulunur. Şu sevimli Saint François de Sales'in, bir yerde, toy papazlar' diye bahsettiği şey

budur işte. Her mesleğin heveslileri vardır ve bunlar, o mesleğin tepesindeki kişilerin peşindeki korteji oluştururlar. Müridi olmayan hiçbir güç ve iktidar yoktur. Her mutluluğun, her zenginliğin onu kuşatan bir

çevresi vardır. Kendilerine gelecek arayanlar, ihtişamlı 'şimdinin' etrafında dururlar. Her metropolün bir

kurmay heyeti vardır. Biraz nüfuzlu bir piskoposun, ilahiyat okulu azizciklerinden olu

106

şan bir devriye kolu bulunur. Bunlar piskoposluk sarayında ortalığı kolaçan edip, her şeyin yerli yerinde olmasını sağlarlar ve monsenyörün gülümsemeleri çevresinde nöbet tutarlar. Piskoposuna yaranmak, diyakos yamaklığı için atlama taşıdır. Bunun yolunu yapmayı bilmeli. Havarilik, papazların gelirini aşığılamayı gerektirmez.

Başka yerlerde koca külahlılar olduğu gibi kilisede de koca kavuklular vardır. Bunlar, saraya yerleşmiş, zengin, becerikli, sosyeted e yeri olan, şüphesiz bu arada dua okumasını da bilen, ama istemesini bilmekten

de geri kalmayan, yüzünü göstermek için bütün cemaatini kapısında bekletmekten çekinmeyen, dinle diplomasi arasında birleştirici halka görevi gören, rahipten çok, rahip kisveli, piskopostan çok, piskopos kılıklı

piskoposlardır. Ne mutlu onlara yaklaşanlara! Saygıdeğer kişiler olduklarından, çevrelerine, yaltaklananlara

ve kayırılanlara, bütün o göze girmesini bilen gençlere; yağlı, ruhani bölgeler, gelir getiren görevler, bölge

müfettişlikleri, sadaka eminlikleri, katedral görevleri yağdırır dururlar. Bu arada kendileri de piskoposluk

görev ve unvanlarını beklerler. Kendileri yükseldikçe, uydularını da peşleri sıra ilerletirler ve bu, sanki hareket halinde bir güneş sistemidir. Saçtıkları ışık, uydularını da allara boyar. Saygınlıklarının ve kudretlerinin kırıntılarını çevreye tatlı, küçük terfiler halinde dağıtırlar. Koruyucunun ruhani yetki sahası ne

kadar genişlerse, gözdeye de o kadar büyük bir kilise bölgesi düşer. Sonra, Roma da hemen şu

107

racıktadır. Başpiskopos olabilmiş bir piskopos ve kardinal olabilmiş bir başpiskopos kardinal olmak için size,

papaların seçildiği meclisin yolunu açar, Roma'daki on iki hakimli papalık yüce mahkemesine girersiniz ve omuzlarınıza üzerinde siyah haçlar bulunan yünlü beyaz geniş şeridi takarsınız, derken yüce mahkeme

kararlarının yazıcısı, ardından papanın özel kalem müdürü, daha sonra da monsenyör oldunuz demektir ve yüce efendimizlikle kardinallik arasında sadece bir adım kalmıştır. Ve kardinallik ile azizlik arasında ancak

bir oy pusulasının dumanı kadar uzaklık kalmıştır. Her papaz, takkesi üç katlı papalık tacını hayal eder. Günümüzde papaz, düzenli bir şekilde yükselip, kral olmaya kadar varan tek insandır. Hem de ne kral! Krallar kralı! Onun için, bir ilahiyat okulunun nasıl bir tutkular fidanlığı olduğunu varın bir düşünün! Yüzüne

baksan kızaran nice koro şarkıcısı çocuk, nice genç rahip, başlarında Perrette'in süt güğümünü taşırlar. Herhalde tutku, kendisine kolaylıkla yetenek adını veriyor, kim bilir? Belki de inanarak, kendisi de aklanarak, ne mutlu ona!

Alçakgönüllü, yoksul, kendi halinde bir kişi olan Monsenyör Bienvenu, koca kavuklular sırasından sayılmıyordu. Bu hiç çevresinde dönen genç papazlar olmamasından belliydi. Görmüş olduğumuz gibi, Paris'te 'başarılı olamamıştı'. Bu münzevi bir hayat yaşayan ihtiyar için herhangi bir gelecek düşünülemezdi.

Hiçbir yükselme hırsı, onun gölgesinde yeşermeye kalkışma deliliğini göster

108

miyordu. Danışma kurulu üyeleriyle yardımcıları da onun gibi biraz halktan, onun gibi kardinalliğe kapısı olmayan bu göreve kendilerini hapsedmiş ve tıpkı piskoposlarına benzeyen yaşlı başlı adamlardı, yalnız şu farkla ki, onlar bitmişlerdi, o ise olgunluğun ve bilgeliğin en üst düzeyindeydi. Yetiştirdiği gençler, Monsenyör

Bienvenu'nun yanında yükselmenin imkânsızlığını o kadar iyi anlıyorlardı ki, daha ilahiyat okulundan çıkar çıkmaz Aix ya da Auch başpiskoposları aracılığıyla kendilerinin önerilmesini sağlayıp çarçabuk çekip gidiyorlardı. Çünkü, tekrar söyleyelim, ne de olsa herkes yükselmek ister. Özveri ateşiyle yaşayan bir aziz,

tehlikeli bir komşudur; size iflah olmaz bir yoksulluk verir, ilerlemek için gerekli olan mafsallarda kilitlenme

yapar, sözün kısası; isteyeceğinizden fazla fedakârlık yapma gayreti bulaştırabilir. Onun için insanlar bu uyuz türü erdemden kaçarlardı. Monsenyör Bienvenu'nun yalnızlığı şundan geliyordu: Biz karanlık bir toplumda yaşıyoruz. Başarmak; yukarıdaki kargaşalıktan üstümüze damla damla yağıp duran ders işte budur.

Sırası gelmişken söyleyelim: Basan iğrenç yüzlü bir şeydir. Erdemle olan yalancı benzerliği insanı aldatır. Toplum için, başarının tezahürü aşağı yukarı üstünlüğün ortaya çıkışıyla aynıdır. Yeteneğin tıpatıp benzeri

olan başarı her şeyden önce tarihi aldatır. Juvenalis'le Tacitus'a bu durumda sadece homurdanmak kalmıştır. Günümüzde, hemen hemen resmileşmiş bir felsefe, başarının kapı

109

sında hizmetçiliğe girmiş, başarının uşak üniformasını sırtında taşımakta ve onun bekleme odasında hizmet

etmektedir. Başarınız; teori bu. Bolluk ve refah, yeteneğin ve kapasitenin ürünü sayılıyor. Piyangoda kazandınız mı, tamamdır, becerikli bir insansınız demektir. Galip gelen kişi saygı görür. Dünyaya takkeli gelin, bütün sorun burada. Şanslı iseniz gerisi kendiliğinden gelir. Mutlu olun, sizi büyük kişi sanırlar. Yüzyılımızı aydınlatan beş altı büyük istisna dışında, çağımızın hayranlığı miyopluktan başka bir şey değildir. Yıldız, altın yerine geçer. Rastgele biri olmak zarar etmez, yeter ki sonradan görme biri olsun. Basit

insan, kendi kendisine hayranlık duyan ve basitliği alkışlayan ihtiyar bir narsisttir. Basit insan için önemli olan hedefe ulaşmaktır. İster Musa, Aiskhylos, Dante, MichelAngelo olsun ister herhangi biri olsun, üstün

yetenekleriyle hedefine ulaşan herkesi hemen alkışlar. Noterin biri milletvekili olsun, bir sahte Corneille Ttridate'ı yazsın, hadım edilmiş biri harem sahibi olsun, bir asker Prudhomme bir devir için hayati önemi olan

savaşı kazara kazansın, bir eczacı SambreetMeuse ordusu için kartondan postal tabanı icat edip kösele

yerine satılan bu kartonla kendine dört yüz bin livrelilik bir rant kursun, bir seyyar çerçi* tefecilikle gerdeğe

girsin ve baba olup bu anaya yedi sekiz milyon doğurtsun, bir vaiz genzinden konuşa konuşa piskoposluğa ersin, varlıklı bir kona

Köy, pazar gibi yerlerde dolaşarak ufak tefek tuhafiyeye eşyası satan esnaf.

110

2ın vekilharcı işten ayrıldığında öyle zengin olsun ki, onu maliye bakanı yapsınlar. İnsanlar bütün bunlara hemen deha adını yapıştırmaları; tıpkı Mousqueton'un suratına 'güzellik', Claude'un tavrına ve havasına

'haşmetli' demeleri gibi. Gökyüzünün derinliklerindeki Samanyolu'yla ördeklerin yumuşak çamur birikintisinde

ayaklarıyla resmettikleri yıldızları birbirine karıştırırlar.

13. Piskoposun İnandıkları

Digne piskoposunu Ortodoks bir anlayışın bakış açısından tartmamız gereksiz. Böyle bir ruh karşısında ancak derin bir saygı duyulabilir. Doğru bir kişinin sözü, vicdanına kefildir. Dahası, bellibaşlı karakteristik

huydan ortadayken, bizimkinden farklı bir inanç içinde de insanlık erdeminin bütün güzelliklerinin pekâlâ gelişebileceğini kabul ederiz.

Dinin dogması ya da filan sırn hakkında ne düşünüyordu? İç âleme ait bu gizlilikler ancak ruhların çıplak olarak girdikleri mezarda bilinebilir. Yalnız, emin olduğumuz tek şey, iman konusundaki güçlüklerin onda hiçbir zaman ikiyüzlülüğe yol açmadığıdır. Elmasın çürümesi mümkün müdür? Elinden geldiği kadar inanıyordu, "Credo in Patrem* diye haykırırdı sık sık. Vicdanı yeterince doyuran ve size yavaşça, "Tann ile

berabersin!" diyen memnuniyeti, hayır işlerinden zaten bol bol elde ediyordu.

Belirtmemiz gerektiğine inandığımız bir

* Lat.: Tann'ya inanıyorum. 111

nokta da şu ki, piskopos inancının dışında, deyim yerindeyse ötesinde, gönlünde aşın bir sevgi beslemekteydi. İşte bu yönden, quia muttum amavit* kolayca yaralanabilirdi; 'ciddi kişiler', 'ağır başlı kişiler', 'aklı başında kişiler' ukalalığın bir adının da bencillik olduğu hazin dünyamızın gözde deyimleri bu yargıya varmışlardır. Neydi bu aşırı sevgi? Bu, daha önce belirttiğimiz gibi, insanları aşan ve sırasında eşyaya kadar uzanan huzurlu bir iyilikseverlikti. Hiçbir şeyi hor görmeden yaşıyordu. Tann'ın bütün yaratıklarına karşı hoşgörülüydü. Her insanda, hatta en iyisinde bile, hayvanlara karşı içinde sakladığı bilinçsizce bir sertlik bulunur. Birçok rahibin bile bir özelliğini oluşturan bu sertlikten Digne piskoposunda eser yoktu. İşin Brahmanlığa kadar vardırırmazdı, ama görünüşe göre Eski Ahit'in Vaiz kitabındaki şu söz üzerinde uzun boylu düşünmüş olmalıydı: "Hayvanların ruhunun nereye gittiği biliniyor mu?" Görünüşteki çirkinlikler, içgüdünün acayıplıkları onu ne rahatsız eder ne de tiksindirirdi. Bundan heyecan duyar, adeta acırdı. Düşünceye dalar, sanki görünen hayatın ötesindeki nedeni açıklamaya ve mazereti aramaya çalışır, zaman zaman Tann'dan şefaath diler gibi bir hal alırdı. Doğada hâlâ bulunan birçok karışıklığı hiç kızmadan, tıpkı bir parşömen üzerindeki yazılan çözmeye çalışan bir dil bilgini gözüyle incelerdi. Bu hayaller bazen ağızından garip sözler çıkmasına

• Lat: Çok sevdiği için. 112

yol açardı. Bir sabah bahçesindeydi, kendisini yalnız sanıyordu, ama kız kardeşi o görmeden arkasından yürümekteydi; birden durdu ve yerdeki bir şeye baktı: Kocaman bir örümcekti; kara, tüylü, korkunç bir şey.

Kız kardeşi, onun, "Vah zavallı hayvan, bunda onun kusuru yok," dediğini duydu.

İyiliğin neredeyse tansal denilebilecek böyle çocukluklardan ne diye söz etmemeli? Çocukluk, kabul ama bu ulvi çocukluktan Aziz François d'Assise ve Marcus Aurelius de yapmışlardır: Bir gün, bir kannıcağı ezmek için ayağını burktu.

İşte böyle yaşıyordu bu dürüst adam. Bazen bahçesinde uyuyakalırdı. O zaman, bundan daha saygıya değer bir görünüş olmazdı.

Gençliğine, hatta olgunluk çağına dair anlatılanlara bakılırsa, Monsenyör Bienvenu vaktiyle tutkulu, hatta belki de haşin bir adammış. Her alandaki yumuşaklığı ve uysallığı, yaradılıştan gelen bir içgüdü olmaktan

çok, hayatı boyunca yüreğinden süzülüp düşünceden düşünceye ağır ağır dökülmüş bir büyük inancın sonucuydu. Çünkü bir karakterde de tıpkı bir kayada olduğu gibi su damlacıklarının oyduğu delikler olabilir.

Bunlar silinmez oyuklardır, bu oluşumlar asla yok olmaz.

Sanırız daha önce de söylemiştik; 1815' te piskopos yetmiş beş yaşına girmişti. Ama altmışından fazla göstermiyordu. Uzun boylu değildi, biraz toplucaydı ve bunu giderebilmek için uzun yürüyüşler yapıyordu.

Ayağına sağlamdı, beli pek az bükülmüştü. Bu ayrıntılar

113

dan herhangi bir sonuç çıkarmak niyetinde değiliz. XVI. Gregoire seksen yaşındayken dimdik durup gülümsüyor ama bu, onun kötü bir rahip olmasını engellemiyordu. Monsenyör Bienvenu'nun halk deyişiyle 'güzel bir başı' vardı, ama o kadar sevimliydi ki, güzelliğini unutturuyordu.

Daha önce de sözünü ettiğimiz bir başka güzelliği de, çocuksu neşesiyle konuşmaya başladığı zaman insanın, kendisini onun yanında rahat hissetmesiydi. Bütün kişiliğinden sevinç fışkırıyor sanırdınız.

Pembe,

taze cildi, hâlâ koruduğu ve güldüğü zaman görünen bembeyaz dişleri ona huzurlu bir hava veriyor ve bir erkeğe, "işte iyi, saf bir çocuk"; bir yaşlıya da, "işte babacan bir adam" dedirtiyordu. Hatırlanacağı gibi, Napoleon üzerinde de aynı etkiyi yapmıştı. İlk bakışta onu ilk gören biri için gerçekten de kendi halinde bir

adamcağızdı. Ama, birkaç saat yanında kalıp, onu biraz olsun düşünürken görenler için, bu kendi halinde adamcağız yavaş yavaş değişir ve adeta heybetli biri olurdu. Beyaz ve dökülmüş olan saçları geniş, ciddi ve

gururlu alnına düşünceli bir ifade, hatta büsbütün olgunluk veriyordu. Bu iyilikten etrafa görkem dağılıyor,

ama bu arada iyilik de ışıltısını bütün parlaklığıyla sürdürmekten geri kalmıyordu. İnsan, gülümseyen bir meleğin bir yandan gülümserken, bir yandan da ağır ağır kanatlarını açtığını görmenin verebileceği bir heyecan duyuyordu. Ona duyulan anlatılması imkânsız bir saygı derece derece içinize işleyip, yüreğinize kadar yükseliyordu ve anlı

114

yordunuz ki, karşınızda kudretli, hayatın sınamalarından geçmiş, hoşgörülü bir ruh, düşüncesi büyük, müşfik

olmamazlık edemeyecek kadar büyük bir ruh bulunmaktadır.

Görmüş olduğumuz gibi, dua, dini görevlerin yerine getirilmesi, sadaka işleri, dertlilerin tesellisi, bir toprak

parçasının ekilip biçilmesi, kardeşlik, kanaatkârlık, konukseverlik, her türlü lüksten vazgeçme, güven, okuma ve inceleme, çalışma hayatının her gününü dolduruyordu. Bu, 'dolduruyordu' kelimesi tam yerindedir. Gerçekten de, piskoposun günü iyi düşüncelerle, iyi sözlerle, iyi işlerle tıklım tıklım doluydu.

Buna

rağmen, havanın soğuk ya da yağmurlu olmasından ötürü akşamleyin iki kadın odalarına çekildikleri zaman,

uyumadan önce bahçesinde bir iki saat geçirmezse günü yarım kalmış sayılırdı. Geceler, onun gökyüzündeki yüce manzaralar karşısında düşünceye dalarak uykuya hazırlanması için adeta dini bir tören

olmuştu. Bazen, gecenin ilerleyen bir saatinde iki yaşlı kadın eğer uyumamışlarsa, bahçedeki yollarda onun

ağır ağır yürüdüğünü duyarlardı. Orada, kendi içine çekilmiş, sakin, ibadet ederek, kalbinin huzurunu göklerin huzuruyla kıyaslayarak, yıldızların görünen görkemiyle Tann'ın görkemi karşısında gecenin karanlığı içinde heyecanlanarak ve ruhunu bilinmeyenden yağın düşüncelere aç aça kendisiyle baş başa kalırdı. Böyle zamanlarda gece çiçeklerinin kokularını sundukları saatte, yıldızlı gecenin ortasında bir lamba

gibi yanan kalbini açarak ve yaradılışın evren

i

sel yayılışı içinde coşkuyla kendinden geçerek, belki kendisi de zihninden geçenleri dile getirme gücünü kendisinde bulamaz; içine bir şeylerin indiğini hissedirdi. Ruhun derinlikleriyle evrenin derinlikleri arasındaki

esrarlı alışverişler!

Tann'nın büyüklüğünü ve varlığını, gelecekteki ebedi hayatı, o garip sırrı, geçmiş ezeli hayatı, o büsbütün garip sonsuzlukları düşünür ve anlaşılmasız olanı anlamaya çalışmadan O'na bakardı. Tann'yı incelemiyordu,

ona, gözleri kamaşırmasına hayran oluyordu. Atomları olağanüstü bir biçimde kaynaştırarak maddeyi bir şekle sokup görünür kılan, teklik içinde bireyler, mekân içinde oranlar, sonsuzluk içinde sonsuz sayılar yaratan ve ışıktan güzellik yaratanı saygıyla seyredirdi. Bunlar sürekli olarak düğümlenip çözülmekte, böylece hayatı ve ölümü meydana getirmekteydiler.

Yaşlı, köhne bir asma kütüğüne yaslanan tahta bir sıranın üstüne oturur, meyve ağaçlarının cılız ve eğri büğrü silüetleri arasından yıldızlara bakardı. Zavallı bitkilerin dikili olduğu, kulübe ve ambarlarla dolu bu bir

çeyrek dönümlük toprak parçası onun için çok değerli ve yeterliydi.

Hayatın pek az olan bu boş zamanlarını, gündüz bahçe işleri, geceleri de düşünce ve seyirle geçiren bu yaşlı adam daha ne isterdi ki? Tavanı gökyüzü olan bu daracık kapalı saha, Tann'ya, en yüce eserlerinin her

birinden ayrı ayrı ibadet edebilmek için yeterli değil miydi? Gerçekten de her şey burada değil miydi, geriye

bunun dışında, ötesinde istene

116

bilecek ne kalıyordu? Gezinmek için küçük bir bahçe ve hayal kurmak için uçsuz bucaksız bir saha. Ayaklarının altında ekilebilen ve toplanabilen şeyler; başının üstünde incelenebilen ve üzerinde düşünülebilen şeyler; yerde birkaç çiçek, gökte bütün yıldızlar.

14. Piskoposun Düşündükleri

Son bir söz daha:

Digne piskoposunun yaradılışına ait bu ayrıntılar, ona özellikle şu yaşadığımız zamanda ve halen moda olan

bir deyimle, 'panteist'* • bir kimlik verebileceği ve bazen münzevi zihinlerde yeşeren ve dinin yerini alabilecek

kadar yerleşip büyüeyebilen kişisel felsefelerden birTne sahip olduğu sanısını, lehinde ya da aleyhinde uyandırabileceğinden ötürü, hemen şunu ısrarla belirtelim ki, Monsenyör Bienvenu'yu tanıyanlardan hiçbiri

böyle bir şey düşünme cesaretini kendinde bulamamıştır. Bu adamı aydınlatan şey yürekti. Onun bilgeliği oradan gelen ışıktan yapılmıştı.

Onun hiçbir sistemi yok, ama eserleri çoktu. Anlaşılması güç safsatalar baş dönmesi verir. Öyle cehennemlik

şeylerle zihnini tehlikeli maceralara sürdüğünü gösteren hiçbir işarete rastlanmamaktaydı. Havari, cüretkâr

olabilir, ama piskoposun çekingen olması gerekir. Büyük ve müthiş düşünürlerin tekeline sayılan bazı sorunları fazlasıyla kurcaladığı endişesine kapılmış olma ihtimali vardı. Bilinmeyene açılan kapıların altında

kutsal

Doğanın tezahüründe Tann'yı bulan anlayış. 117

bir dehşet vardır. Bu karanlık ağızda orada öylece açık dururlar, ama belirsiz bir şey size, siz hayat yolcusuna içeri girmemenizi söyler. Dinlemeyip girenlerin vay haline!

Dâhiler, soyutlamanın ve saf spekülasyonun, deyim yerindeyse, dogmalar üstünde yer alan muazzam derinliklerinde Tann'ya kendi fikirlerini kabul ettirmeye çalışırlar. Duaları, cüretkâr tartışma önerileri

taşır.

Tapınırken sorguya çekerler. Bu, dinin doğrudan doğruya olanıdır; engebeli dik yollarından tırmanmayı göze

alanlar için acılar ve sorumluluklarla dolu bir din.

İnsan düşüncesinin sınırı yoktur. Tehlikeyi ve riski göze alarak kendi hayranlığını durmadan analiz edip inceler. Hayranlık verici bir tepki gösterme Tanrı 'yla doğayı hayran bırakır, diyebiliriz. Bizi çevreleyen esrarlı

âlem böylece aldığı geri verir. Hayranlıkla seyredenlerde herhalde seyrediliyordur. Ama ne olursa olsun,

yeryüzünde bazı insanlaracaba bunlar insan mıdır? hayalin ufuklarında mutlağın yüceliklerini açık ve seçik olarak görmekte ve sonsuzluk dağının müthiş manzarasını seyretmektedirler. Monsenyör Bienvenu bir

dâhi değildi. Swedenborg ve Pascal gibi bazı çok büyük kişilerin bile üzerinden çılgınlık uçurumuna kaydıkları bu yücelikler ona korku verirdi. Ama bu güçlü hayallerin manevi açıdan yararlı olduğu da muhakkaktır, bu çetin yollar insanı ideal mükemmelliğe yaklaştırır. Onun seçtiği ise kısa yoldu: İncil. O, hiçbir

zaman, ayın giysisine İlyas Peygamber'in cüppesinin kıvrımlarını verdirmeye kalkışmıyor,

118

ojoylann karanlık çalkantıları üzerine asla geleceğın ışığını yansıtmıyor, eşyanın pırıltılarını bir alev halinde

yoğunlaştırmaya çabalamıyordu; ne peygamberlikten ne de sihirbazlıktan nasibi vardı. Sadece seviyordu, o

kadar.

Duayı insanüstü bir özleyişe kadar genişlettiği oluyordu belki de, ama insan sevdiğinden daha fazla ibadet

edemez ve kutsal metinler dışında kalarak dua etmek eğer inançtan sapma ise, azize Teresa ile aziz Jerom

da sapmış kişiler sayılırdı.

İnleyenin, günahının bedelini ödeyenin üzerine eğilirdi. Âlem, ona muazzam bir hastalık gibi görünürdü; her

verde ateş bulur, dinlediği her yerden ıstırap sesleri duyaf ve muammayı çözmeye çalışmaksızın, yarayı sarmaya çalışırdı. Yaratılmış şeylerin korkunç manzarası onda şefkat duygusu geliştiriyordu; en iyi şekilde

acımanın ve acıyı en iyi şekilde dindirmenin yollarını bulmaya ve bunu başkalarına da telkin etmeye çalışıyor, yalnızca buna uğraşıyordu. Bu iyi yürekli ve ender bulunur rahip için bütün varlıklar, sürekli teselli

arayan bir üzüntü konusuydu.

Altın çıkarmaya çalışan insanlar olduğu gibi, o da merhamet çıkarmaya çalışıyordu. Onun maden daman bütün dünyayı saran sefaletti. Çekilen ıstırap her yerde daima bir iyilik vesilesinden başka bir şey değildi.

Birbirinizi seviniz; bu sözü, o, bütün anlam ve kapsamıyla bildiriyor, bundan başka, bundan daha fazla hiçbir

şey dilemiyordu ve bütün doktrini de bundan ibaretti. Bir gün, şu kendisini 'filozof sanan kişi, daha önce adı

119

geçen senatör, piskoposa şöyle dedi: "Şu dünyanın haline bakın; herkes birbiriyle savaşıyor, en güçlü olan,

en akıllısı. Sizin, birbirinizi seviniz demeniz saçmalık."

Monsenyör Bienvenu tartışmaya girmeden, "Peki, eğer bu bir saçmalıkta, tıpkı bir istiridyenin içindeki inci

tanesi gibi, ruh da onun içine kapanıp oturmalı," diye cevap verdi. Ve gerçekten de istiridyenin içine

kapanıyor, burada yaşıyordu, bundan memnundu, insanı hem çeken hem de korkutan olağanüstü konulan, soyutlamanın erişilmez ufuklarını, metafiziğin uçurumlarını, havari için Tann'da, Tann'ı inkâr eden için hiçlikte birleşen bütün o derin şeyleri bir yana bırakıyordu; kader, iyilik ve kötülük, varlıkların varlıklara karşı

savaşı, insanın bilinci, hayvanın düşünce taşıyan uyurgezerliği, ölümün getirdiği dönüşüm, mezarda hayatın

özetinin yapılması, değişmeden kalan benliğe birbiri ardınca değişik sevgilerin anlaşılmaz şekilde aşılması, öz, cevher, Yokluk ve Varlık, ruh, doğa, özgürlük, zorunluluk; sivri sorunlar, insan düşüncesinin

kanatlı dev ustalarının eğildikleri uygunsuz derinlikler; Lucretius'un, Manu'nun, aziz Pavlus'un, Danet'nin,

sonsuzluğa dimdik baktıkları anda sanki orada yıldızlar açtıran ateşli gözlerle seyrettikleri muazzam uçurumlar.

Monsenyör Bienvenu esrarlı sorunları dışarıdan tespit etmekle yetinen, bunları kurcalamayan, kaşıtırmayan,

kendi düşüncesini de bunlarla bulandırmayan ve ruhunda karanlığa karşı sadece ciddi anlamda saygı besleyen bir adamdı.

120

İKİNCİ KİTAP

DÜŞÜŞ

1. Bir Yürüyüş Günü Akşamı

1815 Ekim ayının ilk günlerinden birinde, gün batımından yaklaşık bir saat kadar önce, yaya olarak yolculuk

yapan bir adam Digne'ye giriyordu. O sırada, evlerinin pencerelerinde ya da kapılarının eşliğinde oturan tek

tük bazı sakinler bir tür kaygıyla bu yolcuya bakmaktaydılar. Bundan daha sefil görünüşte olan bir yolcuya

güç rastlanırdı. Orta boylu, geniş ve sağlam yapılı, sağlıklı, dinç bir adamdı. Kırk altı kırk sekiz yaşlarında

olabilirdi. Gözlerinin üstüne doğru indirilmiş, siperlikli meşin bir kasket, güneşten ve rüzgârdan yanmış terler

akan yüzünü kısmen örtüyordu. Sarı kaba bezden yapılmış, yakası küçük gümüş bir kancayla tutturulmuş gömleğinin aralığından kıllı göğsü görünüyordu. İp gibi bükülmüş boyunbağı, mavi çuhadan, yıpranmış, havı dökülmüş, bir dizi ağarmış, öbür dizi delik pantolonu, dirseklerinden biri yeşil bir kumaş parçasıyla sicim kullanılarak yamanmış lime lime kruvaze köylü ceketi, sırtında içi tıklım tıklım dolu, sıkıca kapatılmış yepyeni asker çantası, elinde budaklı kocaman bir sopa, Çorapsız ayaklarında ise altı demir çivili pa

I,

121

buçlar vardı. Baş tıraşlıydı, sakalı uzundu.

Sıcak ve ter, yaya yolculuk ve toz, bu pejmürde kılığa bir tür iğrençlik katıyordu.

Saçları dipten kesik olmakla birlikte diken dikendi, çünkü çıkmaya başlamıştı ve sanki epey zamandır kesilmemiş gibi duruyordu.

Onu kimse tanıyamıyordu. Belli ki bir yolcuydu. Nereden geliyordu? Güneyden. Belki de deniz kıyısı bir yerlerden. Çünkü Digne'ye, yedi ay önce Cannes'dan gelip Paris'e giden İmparator Napoleon'un geçişine tanık olan yoldan girmişti. Bütün gün yürümüş olmalıydı, çünkü çok yorgun görünüyordu. Kasabanın aşağı tarafında kalan eski kentteki bazı kadınlar, onun Gassendi Bulvarı'ndaki ağaçların altında durduğunu ve gezinti yerinin ucundaki çeşmeden su içtiğini görmüşlerdi. Çok susamış olmalıydı, çünkü ardı sıra giden çocuklar iki yüz adım ötede onun tekrar durup, pazar meydanındaki çeşmeden bir defa daha su içtiğini gördüler.

Poichevert Sokağı'nın köşesine gelince sola dönüp, belediye binasına doğru yürüdü. İçeri girdi, bir çeyrek

saat sonra dışarı çıktı. General Drouot'nun 4 Mart günü şaşkın ve ürkek Digne halkına Juan Körfezi Bildirisi'ni okumak için üstüne çıktığı kapının yanında duran taş sırada bir jandarma oturuyordu. Adam

kasketini çıkarıp, jandarmayı saygıyla selamladı.

Jandarma, selamına karşılık vermeksizin ona dikkatle baktı, bir süre gözleriyle izledikten sonra belediye binasına girdi.

O zamanlar Digne'de, tabelasında La Cro

122

ixdeColbas yazılı güzel bir han vardı. Bu hanın Jacquin Labarre adındaki sahibi, Grenoble'da Trois Dauphins hanını işleten ve daha önceleri süvari alaylarında hizmet etmiş bir başka Labarre'la akraba olarak

tanınmakta ve bu yüzden şehirde saygınlık görmekteydi. İmparator sürgünden kaçıp Fransa'da karaya çıktığında bu TroisDauphins hanı hakkında hayli söylentiler dolaşmıştı. Söylentiye göre, arabacı kılığında giren General Bertrand, ocak ayı içinde buraya sık sık gelmiş ve bazı askerlere madalyalar, bazı burjuvalara da' avuç avuç Napoleon altınları dağıtmıştı. Gerçekte ise imparator, Grenoble'e girdiği zaman

vilayet konağına yerleşme teklifini reddetmiş, belediye başkanına teşekkür ederek, 'Tanıdığım dürüst bir

adama gideceğim,' demiş ve TroisDauphins hanına gitmişti. İşte TroisDauphins'in sahibi Labarre'ın bu ünü yüz yirmi beş kilometre ötedeki La CroixdeColbas'ın sahibi Labarre'a kadar yansıyordu. Sakinler, bir

sonraki için; "Grenoble'dakinin yeğenidir," diyorlardı.

Adam, ülkenin en iyi hanı olan bu hana yöneldi. Kapısı düzyayak sokağa açılan mutfığa girdi. Bütün maltızlar* yanıyor, ocakta büyük bir ateş neşeyle alev saçıyordu. Aynı zamanda aşçıbaşı olan han sahibi, ocaktaki tencereler arasında gidip geliyordu. Çok meşguldü; bitişik odada büyük bir gürültüyle gülüşüp konuştukları duyulan yük arabacıları için hazırlanan nefis bir akşam yemeği hazır

Yemek pişirmek için kullanılan ayaklı, taşınabilen, ızgaralı ocak.

123

lamakla meşguldü. Yolculuk yapan herkesin bildiği gibi, hiç kimse arabacılar kadar iyi yemek yiyemez.

Semiz bir dağ sıçanı, yanında keklikler ve yaban horozları olduğu halde uzun bir şişe geçirilmiş ateşin önünde çevrilip duruyordu. Maltızların üzerinde Lauzet Gölü'nden iki sazan balığı ile Alloz Gölü'nden bir alabalık pişmekteydi.

Kapının açılıp içeriye yeni bir müşterinin girdiğini duyan hancı, başını maltızlardan kaldırmadan, "Beyimiz ne

isterler?" diye sordu.

"Yemek ve yatak," dedi adam.

"Orası kolay." Hancı bunu derken başını yeni gelenden yana çevirmişti. Yolcuyu şöyle baştan aşağı gözden

geçirdikten sonra, "Parasını verince," diye ilave etti.

Adam ceketinin cebinden büyük bir deri kese çıkararak cevap verdi:

"Param var."

"Öyleyse emrinizdeyiz," dedi hancı.

Adam kesesini tekrar cebine koydu, çantasını sırtından indirdi, sopasını elinden bırakmadan ateşin yanındaki alçak bir iskemlenin üzerine oturdu. Digne dağlık bir yerdir. Ekim ayında akşamları soğuk olur. Bu arada, hancı bir yandan gidip geliyor, bir yandan da yolcuyu gözden geçiriyordu.

"Hemen yiyor muyuz?" diye sordu adam.

"Birazdan," dedi hancı.

Yeni gelen arkası dönük ısınırken, sayın hancı Jacquin Labarre cebinden bir kurşunkalem çıkardı, pencerenin yanındaki küçük bir masanın üzerine atılmış eski bir gazetenin köşesinden bir parça kopardı. Kâğıdın beyaz

124

kısmına bir iki satır bir şeyler yazdı ve görünüşe göre hem aşçı yamağı hem de uşak olarak kullandığı bir çocuğa bu kâğıt parçasını zarfa koymadan katlayıp verdi, bu arada yamağın kulağına bir şeyler söyledi.

Ve

çocuk belediye binasına doğru koşarak gitti.
Yolcu, bu olup bitenlerden bir şey görmemişti.

Bir kere daha sordu: "Hemen yiyor muyuz?"

"Birazdan," dedi yine hancı.

Çocuk döndü. Kâğıdı geri getirmişti. Hancı, cevap bekleyen birinin telaşıyla kâğıdı açtı. Dikkatle okur görünüyordu. Başını salladı ve biran düşünceli kaldı. Sonra pek de huzurlu olmayan düşüncelere dalmış görünen yolcuya doğru bir adım attı.

"Mösyö, sizi kabul edemeyeceğim," dedi.

Adam oturduğu yerden yan doğruldu.

"Nasıl? Yoksa paranızı ödemeyeceğimden mi korkuyorsunuz? Peşin ödeyeyim, ister misiniz? Param var."

"Sorun o değil."

"Ya ne öyleyse?"

"Sizin paranız var."

"Evet," dedi adam.

"Ama," dedi hancı, "benim odam yok."

Adam sakın bir sesle konuştu:

"Beni ahırda yatırın."

"Yapamam."

"Niçin?"

"Atlardan yer yok."

"Peki öyleyse," diye üsteledi adam, "ambarın bir köşesinde. Bir kucak saman bana yeter. Bu konuyu yemekten sonra görüşürüz."

125

"Size yemek veremeyeceğim."

Ölçülü, kesin bir tavırla söylenen bu söz yabancıya ağır geldi. Ayağa kalktı.

"Bak hele! Açlıktan ölüyorum. Güneş doğduğundan bu yana yol yürüdüm. Kırk beş kilometrelik yol teptim. Parasını veriyorum. Yemek isterim."

"Yemeğim yok," dedi hancı.

Adam bir kahkaha atıp, ocağa ve maltızlara doğru döndü: "Yok ha! Peki, bunlar ne?"

"Onların hepsi önceden ısmarlandı."

"Kim ısmarladı?"

"Şu arabacı beyler."

"Kaç kişiler?"

"On iki."

"Burada yirmi kişilik yiyecek var."

"Hepsini ısmarladılar, parasını da peşin verdiler."

Adam tekrar oturdu ve sesini yükseltmeden, "Ben bir handa karnım aç olduğu için kalıyorum," dedi.

Bunun üzerine hancı adamın kulağına eğildi ve onu ürperten bir ses tonuyla: "Gidin buradan!" dedi.

Bu sırada yolcu öne eğilmiş, sopasının demirli ucuyla ateşin içindeki korları eşeliyordu. Hızla döndü ve cevap vermek için ağzını açıyordu ki, hancı ona gözlerini dikip alçak bir sesle ekledi: "Hadi bakalım, bu kadar laf yeter. Size adınızın ne olduğunu söyleyeyim mi? Jean Valjean. Kim olduğunuzu söylememi de ister

misiniz? Zaten buraya girdiğinizi görünce bir şeylerden kuşkulanmıştım, belediyeye haber yolladım.

İşte

bana

126

verdikleri cevap: okuma biliyor musunuz?"

Bir yandan konuşuyor, bir yandan da handan belediyeye, belediyeden de hana gidip gelen kâğıdı açılmış olarak yabancıya uzatıyordu. Adam kâğıda bir göz attı. Kısa bir sessizlikten sonra hancı yine konuştu:

"Herkes terbiyeli davranmak huyumdur. Haydi, gidin buradan."

Adam başını eğdi, yere bıraktığı çantasını aldı ve çıkıp gitti.

Caddeyi tutturdu. Hakarete uğramış, üzgün bir halde yalpalyor, evlere sürtünerek yü. rüyordu. Bir kere

bile

arkasına dönüp bakmadı. Eğer baksaydı, La CroixdeColbas'ın hancısının kapının eşiğinde, hanındaki bütün yolcularla birlikte sokaktan gelip geçenleri etrafına toplamış, hararetli hararetli konuştuğunu ve parmağıyla kendisini işaret ettiğini görür ve topluluğun bakışlarındaki kuşku ve korkudan, gelişinin çok geçmeden bütün herkesi meşgul eden bir olay olacağını tahmin ederdi.

Ama o, hiçbirini görmedi. Ezilmiş, yıkılmış insanlar geriye dönüp bakmazlar. Kötü talihin peşlerini bırakmadığını bilirler.

Böylece bir süre yol aldı. Kederli zamanlarda hep olduğu gibi, durmadan yürüyor, bilmediği yollarda gelişigüzel gidiyor, yorgun olduğu aklına bile gelmiyordu. Birdenbire Şiddetli bir açlık duydu. Gece yaklaşıyordu. Bannabileceği bir yer bulup bulamayacağını anlamak için etrafına bakındı.

O güzelim han kendisi için artık kapanmıştı; şöyle miskin bir meyhane, pis bir barınak arıyordu.

127

Bulduğu sokağın ucunda bir ışığın yandığını gördü. Alacakaranlığın beyaz göğünde, demir bir direğin ucuna asılmış bir çam dalının silueti seçiliyordu.

Gerçekten de, bu bir meyhaneydi; Chaffaut Sokağı'ndaki meyhane.

Yolcu biran durup, meyhanenin camından basık salonuna baktı. İçerisi bir masanın üzerinde duran küçük bir lamba ile ocakta yanan büyük ateşin ışığıyla aydınlanıyordu. Birkaç adam içki içiyor, meyhaneci ateşte

ısıniyordu. Alevler, üzerinde çengele asılı demir bir tencereyi takırdatıyordu.

Aynı zamanda bir tür han olan bu meyhaneye iki kapıdan giriliyordu. Kapılardan biri sokağa, öbürü ise içi gübre dolu küçük bir avluya açılmaktaydı. Yolcu, sokaktaki kapıdan girmeye cesaret edemedi. Avluya süzüldü, bir an durakladı, sonra mandalı çekinerek kaldırdı ve kapıyı itti.

Meyhanenin sahibi, "Kim var orada?" diye seslendi.

"Yemek yiyip, yatmak isteyen biri."

"İyi. Burada yenir de, yatılır da."

Adam içeri girdi. İçki içenlerin hepsi yeni gelene doğru döndüler. Bir tarafını lamba, öbür tarafını ocağın ateşi

aydınlatıyordu. Sırtındaki çantasını yere indirirken bir süre onu gözden geçirdiler.

Meyhaneci, adama, "İşte ateş, yemek tencerede pişiyor. Gelin, ısının arkadaş," dedi.

Gidip ocağın yanına oturdu. Yorgunluktan kan oturmuş ayaklarını ateşe doğru uzattı. Tencereden güzel bir

koku tütüyordu. Aşa

128

ğı çekilmiş kasketinin altından fark edilebildiği kadarıyla, yüzünde, acı çekmenin verdiği son derece dokunaklı bir görüntünün yanı sıra, belirsiz bir memnuniyet ifadesi de vardı.

Zaten kararlı, enerjik ve üzüntülü bir profildi bu. Bu yüz ifadesinin tuhaf bir kompozisyonu vardı:

Başlangıçta

alçakgönüllü bir ifadeye bürünüyor, sonra sonra sertleşir gibi oluyordu. Kaşlarının altındaki gözleri, tıpkı bir

çalılık altındaki ateş gibi parlıyordu.

Ne var ki, masada oturanlardan biri, bir balıkçı, Chaffaut Sokağı'ndaki meyhaneye gelmeden önce atını Labarre'ın ahırına bırakmaya gitmişti. Tesadüf bu ya, bu balıkçı, o sabah bu yabancıya Bras d'Asse ile... (âdını unuttum, sanırım Escoublon olacak) arasında yürürken rastlamıştı. Rastlantı sırasında çok yorgun olan adam ondan kendisini atının terkisine almasını istemiş, o da bu isteğe hızını bir kat daha artırarak cevap vermişti. Yarım saat kadar önce Jacquin Labarre'ın çevresini saran topluluğun içinde bu balıkçı da vardı ve sabahki nahoş rastlantıyı La CroixdeColbas'dakilere anlatmıştı. Oturduğu yerden meyhaneciye belli belirsiz bir işaret çaktı. Meyhaneci yanına geldi. Alçak sesle karşılıklı birkaç söz söylediler. Adam, yine

düşüncelere dalmıştı.

Meyhaneci ocağın yanına döndü, elini kabaca adamın omzuna koydu ve "Buradan gideceksin," dedi.

Yabancı döndü ve yumuşak bir tavırla, "Ya! Siz de mi biliyorsunuz?" dedi.

"Evet."

129

"Beni öbür hana almadılar."

"Bundan da kovuyorlar."

"Peki, nereye gideceğim?"

"Başka bir yere."

Adam sopasını ve çantasını aldı, çekip gitti.

Çıkarken, kendisini La CroixdeColbas'dan beri takip eden ve görünüşe bakılırsa oradan çıkmasını bekleyen birkaç çocuk ona taş attılar. Adam öfkeyle geri döndü ve çocukları sopasıyla tehdit etti.

Çocuklar çil

yavrusu gibi dağıldılar.

Hapishanenin önünden geçti. Kapının önünde çingırağa bağlı demir bir zincir sallanıyordu. Çingırağı çaldı. Bir kapak açıldı. Başından kasketini saygıyla çıkararak, "Lütfen kapıyı açıp, beni bir geceliğine içeride barındırabilir misiniz?" dedi.

Bir ses cevap verdi:

"Hapishaneler han değildir. Kendinizi tutuklatın, o zaman kapı açılır."

Kapak yeniden kapandı.

Adam bahçeli evlerin yoğun olduğu bir sokağa girdi. Bazılarının çevresi yalnızca çitlerle kapatılmıştı. Bu da

sokağı süslüyordu. Bu bahçe ve çitler arasında tek katlı, penceresinde ışık olan büyük bir ev gördü.

Meyhanede yaptığı gibi, burada da camdan içeri baktı. Beyaz badanalı büyük bir odaydı bu. Üstü pamuklu basma örtülü karyola, bir köşede beşik, birkaç tahta iskemle ve duvara asılı bir tüfek vardı. Odanın ortasına

sofra kurulmuştu. Bakır lamba, kalın beyaz kumaş masa örtüsünü, gümüş gibi parlayan içi şarap dolu kalaylı

ibriği ve dumanlan tüten kahveren

130

gimsi çorba kâsesini aydınlatıyordu. Masada kırk yaşlarında, neşeli, aydınlık yüzlü bir adam oturuyor ve dizlerinin üstünde küçük bir çocuğu hoplatıyordu. Yanındaki genç kadın, bir bebeği emzirmekteydi. Baba gülüyor, çocuk gülüyor, anne gülümsüyordu.

Yabancı, bu tatlı, huzur verici görüntü karşısında biran dalıp gitti. Acaba içinden neler geçiriyordu?

Bunu

ancak kendisi söyleyebilirdi. Bu neşeli evin konukseverde olabileceğini ve bu kadar mutluluğun görüldüğü yerde belki biraz da merhamet bulabileceğini düşünüyordu.

Cama çok hafif vurdu.

İçeridekiler duymamışlardı.

İkinci defa vurdu.

Kadının, "Kocacığım, galiba biri vuruyor," dediğini işitti.

"Hayır," diye cevap verdi kocası.

Üçüncü defa vurdu.

Koca ayağa kalktı, lambayı aldı ve kapıya giderek açtı.

Uzun boylu, yan köylü, yan işçi tipi vardı. Sol omzuna kadar çıkan geniş meşin bir önlük taşıyordu.

Önlüğün

karın kısmında çekiç, kırmızı bir mendil ve barut kabı asılıydı. Bütün bu şeyler tıpkı bir cepte durur gibi kemere tutturulmuştu. Kafasını arkaya doğru eğmişti; yakası iyice açık ve kıvrık gömleğinden boğayı andıran

beyaz ve çıplak boynu görünüyordu. Kalın kaşları, kocaman siyah favorileri vardı, gözleri patlak patlak, yüzünün alt kısmı hayvan ağız gibi çıkıntılıydı ve anlatılması imkânsız bir kendine güven havası taşıyordu.

131

"Bağışlayın," dedi yolcu, "parası karşılığında bana bir tabak çorbayla, şu bahçedeki ambarda uyuyacak bir

köşe verebilir misiniz? Söyleyin, verebilir misiniz? Parası karşılığında."

"Siz kimsiniz?" diye sordu ev sahibi.

Adam cevap verdi: "PuyMoisson'dan geliyorum. Bütün gün yürüdüm. Altmış kilometre yol kat ettim. Verebilir

misiniz? Parasıyla."

"Parasını verirse, uygun bir kimseyi konuk etmeyi reddetmem," dedi köylü. "Ama niçin hana gitmiyorsunuz?"

"Yer yokmuş."

"Hadi canım! İmkânsız. Bugün ne panayır günü ne de pazar. Labarre'm yerine gittiniz mi?"

"Evet."

"Öyleyse?"

Yolcu sıkıntılı bir şekilde cevap verdi: "Bilmiyorum, beni kabul etmedi."

"Peki, şeyin yerine... Chaffaut Sokağı'ndaki... gittiniz mi?"

Yolcunun sıkıntısı artıyordu, kekeleydi; "O da beni almadı."

Köylünün yüzünü bir güvensizlik ifadesi kapladı, adama şöyle tepeden tırnağa baktı ve birden bir kükremeye haykırdı:

"Sakın siz o adam olmayasınız?"

Yabancıya tekrar bir göz attı, içeri gitti, lambayı masanın üzerine koydu ve duvardan tüfeğini kaptı. Bu arada, köylünün, "Sakın siz o adam olmayasınız," sözü üzerine kadın ayağa fırlamış, iki çocuğunu kucakladığı gibi, alelacele

132

kocasının arkasına sığınmıştı. Göğsü bağı açık, korkudan fırlamış gözlerle dehşetle yabancıya bakıyor, alçak sesle "Tsomaraude"* diye mırıldanıyordu.

Bütün bunlar göz açıp kapayıncaya kadar kısa bir zamanda olmuştu. Ev sahibi bir engerek yılanına bakar gibi adamı birkaç saniye süzdükten sonra, "Defol!" dedi.

"Tanrı rızası için," dedi adam, "Bir bardak su."

Köylü, "Şimdi kurşunu sıkarım!" diye bağırды.

Sonra da kapıyı öfkeyle kapattı. Adam iki büyük sürgünün sürüldüğünü duydu. Bir an sonra da pencerenin kepengi kapandı. Ve yerine konulan bir kol demirinin gürültüsü dışarıya kadar geldi. Gece bastırıkça bastırıyor, Alpler'in soğuk rüzgârı esiyordu. Günün sönen aydınlığında yabancı, yol kenarındaki bahçelerden

birinde ot yığınlarından yapılmışa benzeyen kulübe gibi bir şey fark etti. Kararlılıkla tahta perdeden atladı ve

kendisini bir bahçede buldu. Kulübeye yaklaştı. Kapı olarak dar ve çok alçak bir deliği vardı. Yol bakımı yapan işçilerin yol kenarlarına yaptıkları küçük yapılara benziyordu. Adam şüphesiz bunun da yol işçilerine

ait bir barınak olduğunu düşünmüştü. Soğuk ve açlık canına tak demişti. Açlığa katlanıyordu, ama burası hiç

değilse soğuğa karşı bir barınak olurdu. Bu gibi meskenlerde genellikle geceleri oturan bulunmazdı.

Yüzükoyun yatıp, kulübenin içine süzüldü. İçerisi sıcaktı, samandan

* Fransız Alpleri ağzıyla: "Hırsız kedi." 133

oldukça iyi bir de yatak buldu. O kadar yorgundu ki, bir an yatağa uzanıp hiç kımıldamadan öylece kaldı. Sonra sırtındaki çanta rahatsız ettiğinden, zaten hazır bir yastık da olduğundan, kayışlardan birinin bağını

çözmeye koyuldu. Tam bu sırada vahşi bir homurtu duyuldu. Adam gözlerini kaldırdı. Karanlıkta, kulübenin

kapısında iri bir köpeğin başı belirmişti.

Bu bir köpek kulübesiydi.

Ama o da kuvvetli ve korkulacak biriydi, sopasını kavradı, çantasını kalkan gibi kullanıp, üstündeki partalların

yırtıklarını daha da büyütmeğe pahasına kulübeden dışarı çıktı.

Bahçeden de çıktı ama köpeği zararsız bir halde tutabilmek için, bu işi ancak geri geri giderek ve eskrim hocalarının kapalı gül dedikleri bir tarzda bastonunu kullanarak yapabildi.

Tahta perdeyi aşır, kendini tekrar yolda, tek başına, evsiz, damsız, bannaksız, şu saman yataktan ve sefil

köpek kulübesinden bile kovulmuş olarak bulunca bir taşın üstüne oturmaktan çok, yığıldı. Söylendiğine göre, yoldan geçen biri onun, "Ben bir köpek bile değilim!" diye bağırdığını işitmişti.

Az sonra tekrar ayağa kalktı ve yürümeye koyuldu. Bir ağaç ya da tarlalar arasında bir saman yığını bulup,

orada barınma umuduyla şehirden çıktı.

Böylece, başı sürekli önüne eğik bir süre yol aldı. Kendisini, insanların kalabalık olarak oturdukları yerlerden

uzakta hissettiği

134

aman gözlerini kaldırıp çevresine bakındı. Tarladaydı. Karşısında biçilmiş ekin saplarıyla kaplı, hasattan sonra adeta tıraşlı kafalara benzeyen alçak tepelerden biri duruyordu.

Ufuk simsiyahtı, görünen yalnızca gecenin karanlığı değildi. Bunlar tepenin üzerine abanmış gibi duran çok

alçak bulutlardı ve yükselip bütün gökyüzünü dolduruyorlardı. Ama ay doğmak üzere olduğu ve göğün tepe

noktasında da hâlâ gün batışını andıran bir aydınlık kaldığı için, bu bulutlar adeta beyazımsı bir kubbe oluşturuyor ve bu kubbeden yeryüzüne bir ışık süzülüyordu.

Bu yüzden yeryüzü, gökyüzünden daha aydınlıktı. Bu da büsbütün korkunç bir etki yapıyordu. Tepe, zavallı

ve çelimsiz hatlarıyla zifiri karanlık ufkun üstünde bulanık ve soluk bir görüntü oluşturuyordu. Manzara bütünüyle çirkin ve kasvetliydi. Yolcunun birkaç adım ötesinde titreyerek eğilip bükülen bir ağaçtan başka ne

tarlada ne de tepede bir şey vardı.

Bu adamın gizemli olandan etkilenip hoş ve zekice düşünceler üretecek biri olmadığı açıkça belliydi. Ama bu

gökte, bu tepede, bu düzlükte ve bu ağaçta öylesine sessizlik ve kederli bir şeyler vardı ki, adam birdenbire

dönüp, geldiği yöne doğru yürümeye başladı.

Aynı yollardan geri döndü. Digne'nin bütün kapılan kapalıydı. Dini savaşlar sırasında kuşatmalara uğrayan Digne'nin çevresi, 1815'te hâlâ dört köşe kuleler olan ve daha sonra yıkılan surlarla çevriliydi. Adam bir yarıktan geçerek tekrar şehre girdi.

135

Akşam saat sekiz sularıydı. Yollan bilmediğinden, yine rastgele dolaşmaya başladı.

Böylece vilayet konağına, sonra ilahiyat okuluna geldi. Katedral meydanından geçerken kiliseye doğru yumruğunu salladı.

Adamın geldiği meydanın köşesinde bir basımevi vardır. Bizzat Napoleon tarafından yazdırılıp, Elbe Adası'ndan getirilen, imparatorun ve imparatorluk muhafız kuvvetlerinin orduya bildirileri ilk defa bu basımevinde basılmıştır.

Yorgunluktan tükenmiş ve her şeyden umudunu kesmiş bir halde, bu basımevinin kapısı önündeki taş sıranın üstüne uzandı.

Tam o sırada yaşlı bir kadın kiliseden çıkıyordu. Karanlıkta yatan bu adamı gördü, "Dostum, ne yapıyorsunuz orada?" diye sordu. Adam öfkeyle cevap verdi: "Görüyorsun işte be kadın, yatıyorum." Hanımefendi sıfatına pek layık olan bu kadın, aslında R. markiziydi.

"Nasıl, bu sıranın üstünde mi?" diye üsteledi.

"On dokuz yıl tahta yataкта yatmak zorunda kaldım," dedi adam, "şimdi de taş yataкта yatıyorum."

"Asker

miydiniz?" "Evet hanımefendi, asker." "Niçin hana gitmiyorsunuz?" "Çünkü param yok."

"Yazık!" dedi R. markizi, "benim kesemde de sadece dört metelik var." "Olsun, verin." Adam dört meteliği

aldı. R. markizi devam

etti: "Bu kadarlık parayla handa kalamazsınız ama yine de bir denemelisiniz. Geceyi böyle geçiremezsiniz.

Kesinlikle üşümüş ve aç olmalısınız. Hayır için size bir yer bulabilirim."

"Çalmadık kapı bırakmadım."

"Öyleyse?"

"Beni her yerden kovdular."

Kadıncağz, adamın koluna dokundu ve meydanın öbür yanında, piskoposluk binasına bitişik, basık, küçük bir evi gösterdi.

"Demek bütün kapılan çaldınız, öyle mi?" dedi.

"Öyle."

"Şu kapıyı da çaldınız mı?"

"Hayır."

"Hele bir çalın."

2. Akıllı Olan Temkinli Davranır

Digne piskoposu o akşam şehirdeki gezintisini yaptıktan sonra geç vakte kadar odasında kalmıştı.

Görevler

üzerine büyük bir eser yazmakla meşguldü; yazık ki bu eser tamamlanamamıştır. Kilise babalarının ve ilahiyat doktorlarının bu önemli konuda söylemiş oldukları her şeyi bir bir dikkatle gözden geçiriyordu.

Kitabı

iki bölüme ayrılmıştı: Birincisinde bütün insanlara düşen görevler, ikincisinde ise tek tek kişilere, ait olduğu

sınıfa göre düşen görevler ele alınıyordu. Bütün insanlara düşen görevler büyük görevlerdi. Dört çeşittiler.

Aziz Matta bunları şöyle sıralar: Tann'ya karşı görevler (Matta İncil'i, VI), insanın kendi kendine karşı olan

görevleri (Matta İncil'i, V, 29, 30), yaratıklara karşı

137

görevler (Matta İncil'i, VI, 20, 25). Öbür görevlere gelince, piskopos bunların başka yerlerde belirtilmiş ve

emredilmiş olduğunu görmüştü: Hükümdarların ve tebaaların görevleri Romalılara Mektup'ta; hâkimlerin, evli

kadınların, anaların ve delikanlıların görevleri, Aziz Petrus tarafından; kocaların, babaların, çocukların ve hizmetkârların görevleri Efeslilere Mektup'ta; bakirelerin görevleri de Korintoslulara Mektup'ta belirtilmişti.

Bütün bu buyrukları, insan ruhlarına sunmak üzere, ahenkli bir bütün içinde bir araya getirmek amacıyla inceden inceye uğraşıyordu.

Saat sekizde o hâlâ çalışıyor, dizlerinin üstünde açık, kocaman bir kitapla küçük kâğıt parçalarına özensizce

bazı şeyler yazıyordu ki, Madam Magloire âdeti olduğu üzere yatağın yanındaki dolaptan gümüş takımları almaya geldi. Biraz sonra da, sofranın kurulduğunu ve kız kardeşinin kendisini beklediğini anlayan piskopos,

kitabını kapayıp masasından kalktı ve yemek odasına geçti.

Yemek odası, kapısı sokağa (daha önce söylediğimiz gibi), penceresi bahçeye açılan, şömineli, uzun bir odaydı.

Gerçekten de Madam Magloire sofrayı kurmuştu. Bir yandan yemekleri koyuyor, bir yandan da Matmazel

Baptistine'le konuşuyordu.

Harlı bir ateş yanan şöminenin yanındaki masada bir lamba etrafı aydınlatıyordu.

İkisi de altmışını geçkin olan bu kadınları kolayca göz önüne getirebilirsiniz: Madam Magloire ufak tefek,

şişman, canlı; Matmazel Baptistine ufak tefek, zayıf, narin, ağabeyin

jen biraz uzun, kendi halinde biriydi. 1806 modasına uygun bir renkte, o zamanlar Paris'ten satın alınan ve hâlâ kullandığı kahverengimsi ipekliden bir elbise giymişti... Bir sayfada zor ifade edilebilecek bir fikri tek kelimeyle dile getirme erdemine sahip halk deyimlerini kullanarak söylememiz gerekirse, Madam Magloire'da bir köylü, Matmazel Baptistine'de ise hanımefendi hali vardı. Madam Magloire, başında boru gibi süsleri olan beyaz bir takke, boynunda altın bir haçki evdeki tek kadın mücevheri buydu geniş, kısa kollu, siyah kalın kumaştan bir elbise ve yakasından çıkan bembeyaz bir atkı, yeşil bir şeritle beline bağlanmış kırmızı yeşil "damalı pamuklu bezden ve üst kısmı yine aynı kumaştan ve yukarıda iki tarafa toplu iğneyle tutturulmuş bir önlük, ayaklarında kaba kunduralar ve Marsilyalı kadınlar gibi san çoraplar taşıyordu. Matmazel Baptistine'in elbisesi ise dediğimiz gibi 1806 modası kalıplarına göre biçilmişti: Bedeni dar, omuzlan vatkalı, köprü ilikli ve düğmeliydi. Kır saçlarını çocuk perukası denilen kıvrıkcık bir perukayla örtüyordu. Madam Magloire'un zeki, canlı, iyi biri olduğu her halinden belliydi, ancak üst dudağının alt dudağından daha etli olması ona aksi ve otoriter biri olduğu izlenimini veriyordu. Monsenyör sustuğu zamanlar, ona saygı ve belli bir rahatlıkla kaşık resmi bir tavırla konuşur, ama monsenyör konuşmaya başladı mı evvelce görmüştük tıpkı Matmazel Baptistine gibi o da körü körüne itaat ederdi.

*

Matmazel Baptistine ise konuşmaz, sadece monsenyöre itaat etmek ve onu memnun etmeye çalışmakla yetinirdi. Gençliğinde de güzel değildi. Patlak, büyük mavi gözleri, uzun ve kemerli bir burnu vardı. Ama başlangıçta da söylediğimiz gibi, bütün simasından, bütün kişiliğinden dile getirilmesi imkânsız bir iyilik havası etrafa yayılırdı. Bağışlayıcılık her zaman onun yapısında bulunan bir şeydi; ama iman, hayırseverlik ve umut, ruhu içten içe ısıtan bu üç erdem, bu bağışlayıcılığı yavaş yavaş azizlik mertebesine kadar yükseltmişti. Doğa, onu bir kuzu olarak yaratmış, dinse bir melek yapmıştı. Zavallı kutsal kız! Kaybolan tatlı anılar!

Matmazel Baptistine piskoposun evinde o gece olup bitenleri sonra o kadar çok anlatmıştır ki, hâlâ hayatta olan birçok kimse bunları en ufak ayrıntılarına kadar hatırlar. Piskopos içeri girdiğinde Madam Magloire hararetle Matmazel Baptistine'e, bildiği ve piskoposun da artık duymaya alıştığı bir konudan söz ediyordu. Giriş kapısının mandalı sorunuydu bu. Akşam yemeği için bir şeyler almaya gittiği sırada, Madam Magloire çeşitli yerlerde bazı söylentiler işitmişti. Kötü suratlı bir serseriden söz ediliyordu. Kuşku uyandırıcı bir serseri gelmiş, şehrin bir taraflarında olsa gerekmiş, bu gece evine geç dönmeye kalkanların başlarına kötü şeyler gelebilirmiş. Vali ile belediye başkanı birbirlerini sevmedikleri ve olay çıkararak birbirlerinin başını derde sokmaya çalıştıkları için polisin elinden de fazla

bir şey gelmiyormuş. Onun için akli olanların kendi polisliğini kendilerinin yapmaları, iyi korunmaları ve evlerini gereğince örtmeleri, sürgülemeleri, sağlamlaştırılmaları ve de kapılarını sımsıkı kapatmaları gerekiyormuş.

Magloire, bu son sözleri üstüne basa basa söyledi. Ama piskopos odasından çok üşümüş olarak geldiği için şöminenin önünde oturmuş ısınıyor ve başka şeyler düşünüyordu. Bunun için, Madam Magloire'un belli bir amaçla ortaya attığı sözü karşılıksız bıraktı. Kadın tekrar aynı şeyi söyledi. Bunun üzerine Matmazel Baptistine, ağabeyinin canını sıkmadan Madam Magloire'u memnun etmek için çekine çekine şöyle diyecek

oldu:

"Madam Magloire'un dediklerini duydunuz mu ağabey?"

"Belli belirsiz bir şeyler duydum," diye cevap verdi piskopos. Sonra iskemlesini biraz çevirip, ellerini dizlerine

koydu ve ocaktaki alev ışığının aydınlattığı samimi, kolayca neşelenen yüzünü yaşlı hizmetçiye doğru kaldırarak, "Hele bakalım, söyle ne olmuş? Büyük tehlike içinde miymişiz?" dedi.

O zaman, Madam Magloire hikâyeyi yeni baştan ve elbette biraz da abartarak anlatmaya koyuldu:

"Söylendiğine göre, şu sırada şehirde yersiz yurtsuz bir baldın çıplak, tehlikeli bir dilenci varmış.

Kalmak için

Jacquin Labarre'ın yerine gitmiş, ama onu kabul etmemişler. Gassendi Bulvarı'na doğru geldiğini ve akşam

karanlığında yollarda başıboş dolaştığını görmüşler. Korkunç suratlı, çantalı, ipli bir herifmiş."

141

"Sahi mi?" dedi piskopos.

Kendisine böyle bir soru sorulması Madam Magloire'u yüreklendirdi ve ona piskoposun telaşlanmak üzere olduğu izlenimini verdi. Sonuca ulaşacağını görerek sözünü sürdürdü:

"Sahi Monsenyör. Aynen böyle. Bu gece şehirde bir felaket olacak. Herkes öyle söylüyor. Üstelik, polisin de

elinden bir şey gelmiyor (yararlı bir tekrarlama). Hem ıssız bir yerde yaşa hem de geceleri sokaklarda lamba

bile bulunmasın! Dışarı çıkıyorsun. Bir sürü felaket işte! Ben diyorum ki Monsenyör, Matmazel de benimle beraber diyor ki..."

Piskoposun kız kardeşi sözünü kesti.

"Ben bir şey demiyorum. Ağabeyimin her yaptığı iyidir."

Madam Magloire, sanki hiç karşı çıkılmamış gibi devam etti:

"Biz diyoruz ki, bu ev hiç de öyle tam olarak güvencede değil; Monsenyör izin verirlerse çilingir Paulin Musebois'ya gidip kapının eski sürgülerini takmasını söyleyeyim. Şuracıkta duruyorlar, bir dakikalık iş; evet,

bence sürgüler gerekiyor Monsenyör, hiç değilse bu gecelik, çünkü her önüne gelenin dışarıdan mandalına basıp açabileceği bir kapıdan daha tehlikeli hiçbir şey olamaz, hem de Monsenyörün âdetidir, her zaman 'buyurun' der, gece yansı bile, aman Tanrım! İzin almaya bile gerek yok..."

Tam bu sırada kapıya çok şiddetli bir şekilde vuruldu.

Piskopos, "Buyurun!" diye seslendi.

142

3. Edilgen İtaatin Kahramanlığı

Kapı hafifçe açıldı ve sonra biri kuvvetle, tereddüt etmeden itiyormuşçasına hızla ardına kadar açıldı. İçeri bir adam girdi.

Biz bu adamı artık tanıyoruz. Az önce barınacak bir yer arayarak, orada burada dolaşıp duran yolcuymdu.

İçeri girdi, bir adım attı, kapıyı arkasında açık bırakarak durdu. Çantası omzunda, sopası elindeydi; gözlerinde katı, cüretkâr, yorgun ve öfke dolu bir ifade vardı. Şöminedeki ateş onu aydınlatıyordu.

İğrençti.

Uğursuz bir görünüşü vardı.

Madam Magloire bir çığlık atacak gücü bile bulamamıştı. Eli ayağı titriyordu. Ağzı açık kalmıştı.

Matmazel Baptistine döndü, adamın içeri girdiğini gördü, korkuyla yerinden yarı doğruldu, sonra başını

yavaş yavaş şömineye doğru çevirerek ağabeyine bakmaya başladı ve yüzü yeniden derin bir huzur ifadesine büründü.

Piskopos sakin bir halde adama bakıyordu.

Besbelli, yeni gelene ne istediğini sormak için ağzını açmaya hazırlanıyordu ki, adam iki eliyle sopasına dayandı, bakışlarını sırasıyla ihtiyarın ve kadınların üzerinde dolaştırdı ve piskoposun konuşmasını beklemeden, yüksek sesle, "Buraya balan!" dedi, "Adım Jean Valjean. Bir kürek mahkûmuyum. On dokuz yılımı zindanda geçirdim. Dört gün önce tahliye edildim. Gideceğim yer olan Pontarlier'ye doğru yol alıyorum.

Tou

143

lon'dan beri dört gündür yürüyorum. Bütün bir gün yaya olarak altmış kilometre kat ettim ve akşam, buraya

geldiğimde bir hana indim, belediyeye göstermiş olduğum san kimlik kâğıdımdan ötürü çünkü göstermem gerekiyordu beni geri çevirdiler. Başka bir hana gittim, orada dedikleri gibi, burada da bana, 'Defol!' dediler.

Hapishaneye gittim, kapıcı kapıyı açmadı. Bir köpek kulübesine girdim. Köpek beni ısırıp kovdu, tıpkı bir insan gibi. Sanki benim kim olduğumu biliyordu. Açık havada yatmak için tarlalara gittim. Hava açık değildi.

Yağmur yağacağını ve buna engel olacak bir Tann'nın da olmadığını düşünüp, bir kapı girintisi bulabilmek için tekrar şehre döndüm. Orada, meydanda bir taşın üzerinde yatacaktım ki, iyi bir kadın bana sizin evinizi

gösterdi, o kapıyı çal dedi. Ben de çaldım. Burası nedir? Misafirhane mi? Yiğınla param var. Tam yüz dokuz

frank on beş metelik, kürekte on dokuz yıl çalışarak kazandım. Çok yorgun ve çok açım. Kalmama izin verir

misiniz?"

Piskopos, "Madam Magloire, sofraya birtakım daha koyun," dedi.

Adam üç adım daha atıp, masanın üzerindeki lambaya yaklaştı, iyi anlamamış gibi, "Bakın," dedi, "öyle değil. Duydunuz mu? Ben bir kürek mahkûmuyum, bir forsa. Kürekten geliyorum." Cebinden büyük san bir

kâğıt çıkararak açtı. "İşte kimlik kâğıdım. Gördüğünüz gibi sarı kâğıt. Bu, gittiğim her yerde kovulmama yarar. Okumak ister misiniz? Ben okumasını bilirim. Hapiste öğrendim. Orada

144

okumayı öğrenmek isteyenler için okul var. Dinleyin, bakın kimlik kâğıdına ne yazmışlar: Jean Valjean, tahliye edilmiş forsa, doğduğu yer... Burası sizi ilgilendirmes... On dokuz yıl hapiste kalmıştır. Nedeni: Zor

kullanarak hırsızlık. Dört defa firar etme girişiminde bulunduğundan on dört yıla mahkûm olmuştur. Çok tehlikelidir. İşte, herkes beni kapı dışarı etti. Siz kabul ediyor musunuz? Burası misafirhane mi? Bana yemek

ve yatacak yer verecek misiniz? Ahırınız var mı?"

Piskopos, "Madam Magloire, yataklıktaki karyolaya bez çarşafın serersiniz," dedi.

İki kadının itaat etme konusundaki huylarını daha önce anlatmıştı.

Madam Magloire, bu emirleri yerine getirmek üzere dışarı çıktı.

Piskopos, adama döndü:

"Mösyö oturun, ısının. Birazdan yemek yiyeceğiz ve yatağınız da siz yemek yerken yapılacak," dedi.

Sonunda adam anladı. O ana kadar karanlık ve sert olan yüz ifadesi şaşkınlık, şüphe ve sevinçle doldu ve olağanüstü yumuşak bir ifadeye büründü. Aklını kaçırmış gibi kekelemeye başladı.

"Sahi mi? Ha... Demek beni misafir edeceksiniz? Bir kürek mahkûmunu kovmuyor musunuz? Bana 'mösyö' diyorsunuz! Bana, sen demeyecek misiniz? Bana hep 'defol köpek!' derler... Beni kovacaksınız sanıyordum

onun için hemen kim olduğumu söyledim. Oh!.. Bana burayı gösteren ne iyi bir kadınımış!.. Yemek yiyeceğim! Şilteli, çarşafı birya

145

tak! Herkes gibi! Bir karyola! On dokuz yıl var ki karyolada yatmadım! Gerçekten kalmamı mı istiyorsunuz?..

Soylu insanlarsınız. Zaten param da var. Karşılığını bol bol öderim... Affedersiniz, misafirhaneci mösyö, adınız ne? Ne isterseniz ödeyeceğim. Siz nazik ve iyi bir insansınız. Misafirhanecisiniz değil mi?"

Piskopos, "Ben, burada oturan bir rahibim," dedi.

"Bir rahip ha!" dedi adam. "Oh! Soylu bir rahip!.. Öyleyse, benden para istemezsiniz, öyle değil mi? Papaz değil mi?.. Şu büyük kilisenin papazı öyle mi? İşte! Öyle ya, ne budalayım! Takkenizi görmemiştim.

"Konuşurken çantasıyla bastonunu odanın bir köşesine bırakmış, kimlik kâğıdını cebine sokup oturmuştu. Matmazel Baptistine onu yumuşak bir bakışla gözden geçiriyordu. Adam devam etti:

"Siz gerçekten iyi adamsınız. İnsana aşağılayarak bakmıyorsunuz. İyi bir rahip, bu çok iyi bir şey.

Demek

sizce para ödememe gerek yok?"

"Hayır," dedi piskopos, "paranızı saklayınız. Ne kadardı? Yüz dokuz frank demiştiniz, değil mi?"

"Ve on beş metelik," diye ilave etti adam.

"Yüz dokuz frank on beş metelik. Ne kadar zamanda kazandınız bunu?"

"On dokuz yılda."

"On dokuz yıl!"

Piskopos derin derin içini çekti.

Adam devam etti: "Param olduğu gibi duruyor. Dört günden beri ancak yirmi beş metelik harcadım. Bunu da

Grasse'da, arabaların bo

146

saltınıasına yardım ederek kazanmıştım... Rahip olduğunuza göre, size söyleyeyim, hapisanele bizim bir

papazımız vardı. Sonra bir gün bir piskopos gördüm... Monsenyör diyorlardı. Marsilya'da, Majöre Piskoposuydu. Bilirsiniz, papazların üstünde bir papaz. Bağışlayın, kötü şeyler söylüyorum, ama bunlar bana

o kadar uzak şeyler ki! Anlıyorsunuz ya biz ötekiler!Hapishanenin ortasında, bir mihrabın üstünde ayini yönetti, başında altından sivri bir şey vardı. Güneyin parlak güneşinde pırıl pırıl parlıyordu... Üç taraflı sıra

olmuştuk, karşımızda, üzerimize çevrili fitili ateşlenmiş toplar duruyordu. İyice göremiyorduk. O konuştu,

ama çok arkalarda olduğundan duyamıyorduk. İşte' piskopos denilen insan budur."

Adam konuşurken, piskopos gidip ardına kadar açık kalan kapıyı kapattı.

Madam Magloire içeri girdi. Getirdiği sofrta takımını masanın üzerine koydu.

Piskopos, "Madam Magloire, o takımını mümkün olduğu kadar ateşe yakın koyun," dedi. Ve konuğuna dönerek: "Alpler'de gece rüzgârı sert olur, üşümüş olmalısınız değil mi mösyö?" dedi.

Yumuşak, ağırbaşlı ve son derece dostça konuşan piskoposun 'mösyö' kelimesini her söyleyişinde adamın yüzü işiyordu. Bir forsaya 'mösyö' denmesi, Meduse* kazazedelerine bir bardak su verilmesi gibi bir şeydi.

Şerefsizlik ve onursuzluk saygınlığa susamıştır.

Piskopos yine, "Bu lamba iyi aydınlatmıyor," dedi.

* 1816 Temmuzunda Meduse isimli gemi Batı Afrika açıklarında batmış, 149 kişi salda 12 gün aç susuz kalmıştı.

147

Madam Magloire, ne demek istediğini anladı ve gidip monsenyörün yatak odasındaki şöminenin üstünde duran iki gümüş şamdanı aldı ve yakılmış olarak masaya koydu. Adam tekrar konuştu: "Papaz efendi, iyi bir

insansınız, beni küçümsemiyorsunuz. Beni evinize alıyor, mumlarınızı benim için yakıyorsunuz. Oysa ben nereden geldiğimi, nasıl bahtsız bir adam olduğumu sizden saklamamıştım."

Piskopos onun yanına oturdu, yavaşça eline dokundu. "Kim olduğunuzu bana söylemeyebilirsiniz. Burası benim evim değil, İsa'nın evi. Bu kapı, içeri girene bir adı olup olmadığını sormaz, bir acısı olup olmadığını sorar. Siz acı çekiyorsunuz, açsınız, susuzsunuz, öyleyse hoş geldiniz. Bana teşekkür etmeyiniz, sizi evime

kabul ettiğimi söylemeyiniz. Sığınacak bir yere muhtaç olanlar dışında, kimse burada, kendi evinde değildir.

Bunu gelip geçici biri olan size söylüyorum, siz burada benden çok, kendi evinizde sayılırsınız. Burada olan

her şey sizindir. Sizin adınızı bilmeme ne gerek var? Zaten siz onu bana söylemeden önce de ben sizin bir adınızı biliyordum."

Adamın gözleri şaşkınlıkla açıldı: "Sahi mi? Adımı biliyor muydunuz?" "Evet," diye cevap verdi piskopos, "adınız, kardeşim'dir." Adam haykırdı:

"Bakın papaz efendi! Buraya girdiğimde çok açtım, siz o kadar iyisiniz ki, şimdi aç mıyım, değil miyim bilemiyorum, artık geçti."

148

Piskopos ona bakarak, "Çok acı çektiniz değil mi?" dedi.

"Oo! Sırtında kırmızı kazak, ayağında gülle, üstünde uyuyasın diye bir tahta parçası, sıcak, soğuk, sürekli iş,

bütün o kürek mahkûmları, sopa, bir hiç yüzünden takılan çift zincirler, bir tek kelime için hücre, hasta yatağında bile zincir. Köpekler, evet köpekler bile daha mutludur! Tam on dokuz yıl! Kırk altı yaşındayım. Şimdi de elimde san kimlik kâğıdı. İşte böyle..."

"Evet," dedi piskopos, "acı ve çile çekilen bir yerden çıkıyorsunuz. Bakın, dinleyin. Pişmanlık getirmiş bir günahkârın gözyaşlarıyla ıslanmış yüzü, Tann katında yüz doğru adamın beyaz elbisesinden daha çok sevinç uyandırır. Eğer o acılı yerden insanlara karşı kin ve öfke dolu düşüncelerle çıkarsanız, merhamete layıksınız, ama hayırseverlik, şefkat ve huzur dolu düşüncelerle çıkarsanız, bizlerin her birimizden daha değerli bir insansınız demektir."

Bu sırada Madam Magloire yemeği getirmişti; su, zeytinyağı, ekmek ve tuzla yapılmış bir çorba, biraz domuz

yağı, bir parça koyun eti, incir, taze peynir ve birde kocaman çavdar ekmeği. Kadın piskoposun her zamanki

yemeğine kendiliğinden bir şişe de eski Mauves şarabı eklemişti.

Piskoposun yüzü birden konuksever yaradılışlı kimselere özgü bir neşe ifadesine büründü. Büyük bir istekle,

"Haydi sofraya!" dedi. Yemekte bir yabancı olduğu zamanlar yapmak âdetinde olduğu gibi, adamı sağ tarafına

149

oturttu. Matmazel Baptistine sakın ve doğal bir davranışla piskoposun solunda yer aldı.

Piskopos, takdis duasını okuduktan sonra, yine âdeti olduğu üzere çorbayı kendi eliyle dağıttı. Adam hırsıyla

yemeye başladı.

Piskopos birdenbire, "Bana bu masada eksik bir şey var gibi geliyor," dedi.

Gerçekten de Madam Magloire masaya gerekli sayıda, yani üç takım koymuştu. Oysa evdeki âdete göre piskoposun yemekte misafiri olduğunda masaya altı gümüş takım birden konurdu. Masumca bir gösteriş. Yoksulluğu soyluluk mertebesine çıkararak bu sıkı kurallara bağlı huzurlu evde, bu hoş lüks özentisi son derece sevimli, çocukça bir davranıştı adeta.

Madam Magloire uyarıyı anladı, bir kelime bile söylemeden dışarı çıktı. Biraz sonra piskoposun yokluğundan

yakındığı masa örtüsünün üstünde parlayan üç takım, yemekteki üç kişiden her birinin tam karşısına gelecek şekilde koymuştu.

4. Pontarlier Peynirhaneleri Üzerine Bilgiler

Şimdi bu sofrada neler geçtiğine dair bir fikir verebilmek için yapabileceğimiz en iyi şey, Matmazel

Baptistine'in Madam Boischevron'a yazdığı bir mektubun, forsa ile piskopos arasındaki konuşmaları büyük bir saflık ve dakiklikle anlatan bir bölümünü buraya aynen almaktır: "...Bu adam kimseye aldırış etmiyor, görül150

bir oburlukla yemek yiyordu. Ne var ki, yemekten sonra şöyle dedi:

'İyi Tann'nın papazı efendi, bütün bunlar benim için fazlasıyla iyi, ama şunu söylemeliyim ki, kendileriyle yemek yememe izin vermeyen yük arabacılarının sofrası bile sizinkinden daha zengin.' Söz aramızda, bu gözlem beni biraz şaşırtıp sarstı. Ağabeyim şu cevabı verdi: 'Onlar benden daha çok yoruluyorlar.'

'Hayır,' dedi adam, 'onların paralan daha çok. Siz yoksulsunuz. Belki de papaz bile değilsiniz. Yalnızca papaz mısınız? Ahi Eğer Tanrı adil olsaydı, sizin mutlaka papaz olmanız gerekirdi.' Ağabeyim, 'Tanrı adil olmaktan da üstündür,' dedi. Bir an durduktan sonra ekledi:

'Mösyö Jean Valjean, Pontarlier'ye gidiyorsunuz değil mi?' 'Oraya gitmek zorundayım.'

Sanırım adam aynen böyle söyledi. Sonra da şöyle devam etti:

'Yarın, gün doğarken yola çıkmam gerekiyor. Yolculuk zor oluyor. Geceler soğuk, gündüzlerse sıcak.' 'İyi bir yere gidiyorsunuz,' dedi ağabeyim, 'Devrimde ailem mahvolmuştu, ben de önce PrancheComte'ye sığındım, orada bir süre elimin emeğiyle yaşadım. İyiniyet sahibiyim. Kendime iş buldum. Yalnızca bir seçme yapmak gerekiyor: Kağıthaneler, derihaneler, tasfiyehaneler, yağhaneler, büyük saat imalathaneleri, bakır imalathaneleri, yaklaşık yirmi de151

mir fabrikası var. Bunlardan dördü Lods'daki, Châtülon'daki, Audincourt'daki ve Beure'deki çok büyük fabrikalardan...'

Yanılmadım sanırım, kardeşimin saydığı isimler bunlardı. Sonra sözünü kesip bana döndü: 'Sevgili kardeşim, orada bizim akrabalarımız yok mu?' diye sordu.

'Vardı,' diye cevap verdim, 'Örneğin Mösyö de Lucenet. Eski rejimde Pontarüer'de kapı komutanıydı.'

'Evet,' dedi ağabeyim, 'ama 93'te ailemiz kalmamıştı, sadece ellerimiz, kollarımız vardı. Ben çalıştım.

Mösyö Vafjean, gittiğiniz Pontarlier denilen yerde tamamen ataerkil bir sanayii vardır; ataerkil ve pek cana yalan, bir sanayii Orada yaşayan halkın peynirhaneleridir bunlar. Bu peynirhanelere onlar, yemişlik derler.' Böylece ağabeyim, adamın hem karnını doyurup, hem de oldukça ayrıntılı bir şekilde Pontarlier yemişliklerinin nasıl olduğunu açıkladı. Efendim, bunlar iki çeşit olurmuş; zenginlere ait olanlara büyük ambarlar denirmiş. Buralarda kırk, elli inek bulunur, her yaz yedi sekiz bin tekerlek peynir imal edilirmiş. Bir de ortaklık yemişlikleri varmış ki, onlar yoksulların yemişlikleriymiş. Orta dağlık bölgesinin köylüleri ineklerini ortaklığa koyar, ürünü aralarında pay ederlermiş. Bunlar, parayla bir peynirci tutarlar, adına da peynir kâhyası denirmiş. Bu peynir kâhyası ortaklardan günde üç defa süt toplar ve miktarlarını iki nüshaya birden not edermiş. Peynir imalathaneleri nisan sonuna doğru faaliyete geçermiş. Haziran orta152

larına doğru da peynirciler ineklerini yaylaya çıkarırlarmış.

Adam yedikçe canlanıyor, ağabeyim de ona, o güzel Mauves şarabından içiriyordu. Oysa kendisi pahalı olduğu için bu şaraptan içmez. Ağabeyim bütün bu ayrıntıları, sizin de bildiğiniz o doğal neşesiyle çok beğendiğim bir tavırla araya başka sözler katarak anlatıyordu. Sözü sık sık iyi bir meslek olan peynir kâhyalığına getirdi. Bu mesleğin ona iyi bir barınak olduğunu, doğrudan ve hiçbir şekilde öneride bulunmadan adamın kendiliğinden ahlamasını istiyor gibiydi. Gözüme bir şey çarptı: Bu adamın nasû biri olduğunu size anlattım. Oysa, ağabeyim ne yemekte ne de gece boyunca, içeri ilk girişinde İsa hakkında söylediği birkaç sözden başka, bu adama nasıl bir insan olduğunu hatırlatacak tek bir kelime bile söylemediği gibi, kendisinin kim olduğunu ona anlatacak bir söz de söylemedi. Görünüşe bakılırsa, bu ziyaretten bir iz kalmasını sağlamak için biraz vaaz vermenin ve kürek mahkûmu üzerinde piskoposluğun ağırlığını kullanmanın tam sırasıydı. Bir başkası olsa, zavallı elinin altında olduğuna göre belki bu fırsatı kaçırmak istemez ve bunu, onun bedeniyle birlikte ruhunu da beslemek, ahlak dersleri ve öğütlerle ya da biraz merhamet ve gelecekte daha iyi biri olması için değişik bazı sitemlerde bulunmak için kullanırdı. Ağabeyimse ne onun hangi şehirden olduğunu ne de hayat hikâyesini sordu. Çünkü hayat hikâyesinin içinde onun işlediği suç da vardı ve ağabeyim ona, bunu hatırlatabilecek her türlü şeyden 153 kaçınır görünüyordu. O kadar ki, gökyüzüne yakın oturan ve huzurlu bir işleri olan Pontarlier dağlılarından söz ederken, ağabeyim bir ara, masum insanlar oldukları için mutludurlar, diye ekleyecek oldu ve hemen durdu, çünkü ağzından kaçan bu sözlerde adamı incitebilecek bir şey olmasından korkmuştu. Epey bir düşündükten sonra, onun yüreğinden geçenleri anladığımı sanıyorum. Hiç şüphesiz

ağabeyimin yapmak

istediği, Jean Valjean adındaki bu adamın sefil durumunu bir an bile aklından çıkaramadığını, bunun için yapılacak en iyi şeyin onu oyalamak, hiç değilse geçici bir zaman için başkalarından farklı bir insan olmadığına, kendi gözünde herkes gibi bir insan olduğuna onu inandırmaktı. Hayırseverliğin, insan sevgisinin en iyi anlaşılma yolu da bu değil midir? Vaazdan, ahlak dersinden kaçınan bu incelik, gerçekten de İncil'e yaraşır tavır değil midir hanımefendi? Ve eğer bir insanın kanayan bir yarası varsa, en iyi merhamet o insanın bu yarasına hiç dokunmamak değil midir? Bana öyle geliyor ki, ağabeyimin içten içe düşündüğü işte buydu. Diyebilirim ki, kafasındaki fikirler bunlar idiyse, bunları hiç mi hiç belli etmedi, hatta benim için bile o, baştan sona kadar, her akşamki insandı. M. Gedeon Le Prevost ile ya da kilisenin vekiliyle nasıl yemek yerse, Jean Valjean'la da aynı havada aynı tarzda yemek yedi. Yemeğin sonuna doğru, incir yemeye başladığımız sırada kapı çalındı. Gelen, kucagında çocuğu ile Gerbaud anaydı.

Ağabeyim çocuğu alından öptü ve üstündeki on beş meteliği 154

ödünç olarak Gerbaud anaya verdi. Adamın o sırada olup bitenlere dikkat ettiği yoktu. Artık konuşmaz olmuştu ve çok yorgun görünüyordu. Yoksul Madam Gerbaud gittikten sonra, ağabeyim şükran duasını okudu ve arkasından adama dönerek, 'Uykuya ihtiyacınız olmalı,' dedi. Madam Magloire sofrayı çabucak topladı. Yolcunun yatabilmesi için bizim çekilmemiz gerektiğini anladım, ikimiz de yukarıya çıkak. Ama az sonra, odamdaki kara orman karacası postunu adamın yatağının üstüne sermesi için Madam Magloire'u geri gönderdi. Geceleri buz gibi soğuk olduğu için bu post sıcak tutar. Ne yazık ki, o eski bir post, bütün tüyleri dökülüyor. Ağabeyim onu, Almanya'da Tuna Nehri'nin yakınlarındaki Tottlingen'deyken sofrada kullandığım fildişi saplı küçük bıçakla birlikte satın almıştı.

Madam Magloire hemen dönüp yukarı geldi, çamaşırları kurutmak için astığımız salonda oturup Tanrı'ya dua ettik ve hiçbir şey konuşmadan odalarımıza girdik."

5. Sükûnet

Monsenyör Bienvenu, kız kardeşine iyi geceler diledikten sonra, masanın üstünde duran iki gümüş şamdandan birini aldı, öbürünü konuğuna verdi ve "Sizi odanıza götürüyüm mösyö," dedi.

Adam onu takip etti.

Daha önce söylediklerimizden de anlaşılacağı gibi, evin düzenlenmesi, yatak bölmesinin bulunduğu ibadethaneye gitmek ya da buradan çıkmak için mutlaka piskoposun

155

yatak odasından geçmeyi gerektirecek şekilde yapılmıştı.

Adam bu odadan geçerken, Madam Magloire, piskoposun karyolasının başucundaki dolaba gümüş takımları kapatmakla meşguldü. Onun her akşam yatmaya gitmeden önce aldığı son önlemdi bu.

Piskopos konuğunu yatak odasında bembeyaz, tertemiz bir yatağın başında bıraktı. Şamdanı küçük bir masanın üstüne koydu.

"Haydi bakalım." dedi, "iyi bir gece geçirmenizi dilerim. Yarın sabah, yola çıkmadan önce ineklerimizin sütünden sıcak sıcak bir bardak içersiniz."

Adam, 'Teşekkürler rahip efendi,' dedi. Bu sözleri sakın bir tavırla henüz söylemişti ki, birdenbire bu söyleyiş

tarzına hiç uymayan garip bir davranışta bulundu; öyle ki, iki kutsal kadın onu görselerdi korkudan donakalırlardı.

Bugün bile, o an onu bu davranışa iten şeyin ne olduğunu anlamak bizim için zordur. Uyanda mı bulunmak istiyordu, yoksa tehdit mi savuruyordu. Acaba sadece içgüdüünden gelen ve kendisi için bile karanlık olan

bir itilişe mi uyuyordu? Birden ihtiyara doğru döndü, kollarını çaprazlama kavuşturdu ve ev sahibini vahşi bir

bakışla süzerek, soğuk bir sesle bağırdı:

"Ya! Demek öyle! Beni böyle evinizde, mümkün olduğu kadar kendinize yakın ağırlıyorsunuz."

Sustu ve içinde canavarca bir şeyler olan bir gülüşle ekledi: "İyice düşündünüz mü?"

156

Benim katil olmadığımı ne biliyorsunuz?" piskopos cevap verdi: "Bu, Tanrı'yi ilgilendirir." Sonra ciddi bir tavırla, dua eden ya da kendi kendine konuşan biri gibi dudaklarını kımıldatarak, sağ elinin iki parmağını kaldırdı ve eğilmeden, öylece dimdik duran adamı takdis ettikten sonra başını çevirip arkasına bakmadan

kendi odasına girdi.

Yatakta birisi yattığı zaman ibadethanenin bir başından öbür başına çekilen bir şayak perde, mihrabı örtüyordu. Piskopos perdenin önünden geçerken diz çöküp, kısa bir dua okudu.

Biraz sonra bahçesindeydi. Yürüyor, hayallere dalıyor, etrafı seyrediyordu. Kendisini, bütün ruhu ve bütün

düşüncesiyle Tann'ın geceleri açık duran gözlere gösterdiği o esrarlı büyük şeylere vermişti.

Adama gelince, gerçekten öylesine yorgundu ki, bembeyaz temiz çarşafların zevkine varmayı bile düşünemedi. Forsaların yaptıkları gibi, mumu burnuyla üfleyerek söndürdü ve hiç soyunmadan kendisini karyolanın üstüne attı; ardından derin bir uykuya daldı.

Piskopos bahçeden odasına döndüğünde saat on ikiyi çalıyordu.

Küçük evde birkaç dakika sonra herkes uyuyordu.

6. Jean Valjean

Gece yarısına doğru Jean Valjean uyandı.

Jean Valjean, Brie'de oturan yoksul, köylü bir ailedendi. Çocukluğunda okuma yazma öğrenmemişti.

Ergenlik çağına geldiğinde Fave

157

rolles'de ağaç budayıcılığı yapıyordu. Annesinin adı Jeanne Mathieu'du. Babasının adıyla Jean Valjean ya

da Vlajean'dı. Bu Vlajean'ın, Voilâ Jean'ın birleştirilip kısaltılmasından oluşan bir lakap olması muhtemeldir.

Jean Valjean, akli başında, düşünmeyi bilen biriydi; ama kederli biri değildi; bu da, heyecanlı duygusal kişilerin karakteridir. Ama bütünüyle ele alındığında, hiç değilse görünüşte oldukça uyusuk, oldukça silik bir

insandı. Babasını ve annesini çok küçük yaşta kaybetmişti. Anası, iyi tedavi edilemediği için süt hummasından, kendisi gibi ağaç budayıcısı olan babası ise ağaçtan düşerek ölmüş, Jean Valjean'a kala kala dul bir abla ile kızlı erkekli yedi çocuğu kalmıştı. Jean Valjean'ı ablası yetiştirmiş, kocası sağ olduğu sürece genç kardeşini evinde barındırıp beslemişti. Koca öldü. Yedi çocuğun en büyüğü sekiz, en küçüğü bir yaşındaydı. Jean Valjean ise yirmi beşine yeni basmıştı. Ölen babanın yerini aldı ve kendisini yetiştirmiş

olan ablasına bu defa o bakmaya başladı. Jean Valjean bu işi sade bir şekilde, bir görev olarak ve hatta biraz kabaca yapıyordu. Gençliği böylelikle zorlukla, az para getiren bir işte harcanıp gidiyordu. Bir 'yavuklusu' olduğu hiç görülmemişti. Âşık olacak zamanı yoktu.

Akşamları yorgun argın eve döner, çorbasını içip bir kelime bile konuşmazdı. Ablası Jeanne Ana, o yemek yerken yemeğinin en iyi kısmını et parçasını, domuz yağı dilimini, lahananın göbeğini kardeşinin çanağından

alır,

158

cocuklarından birine verirdi. O ise daima sofranın üstüne eğilmiş, başı neredeyse çorbasına girecekmiş gibi

ve saçları çorba tasının etrafına dökülmüş, gözlerini örtmüş olarak yemek yediğinden, hiçbir şeyin farkında

değilmiş gibi görünür, hiç ses çıkarmazdı. Faverolles'da, Valjean'lann kulübesinin yakınlarında sokağın karşı yanında MarieClaude adında çiftçi bir kadın oturuyordu. Valjean ailesinin, karınları sürekli aç olan çocukları bazen MarieClaude'a gidip anaları adına ondan bir bakraç süt alırlar, sonra bunu bir çit gerisinde

ya da bir sokak köşesinde bakracı birbirlerinin elinden kapmaya çalışarak içerlerdi. Bu işi o kadar telaşla yaparlardı ki, sütün yansı küçük kızların ağızlarına giderse yansı da önlüklerine dökülürdü. Bu hırsızlığı bilse,

anneleri mutlaka suçlulara sert bir şekilde cezalandırıldı. Ama Jean Valjean, ananın haberi olmadan, kaba bir

tavırla söylene söylene bütün parasını MarieClaude'a öder, çocuklarda ceza almaktan kurtulurlardı.

Budama mevsiminde günde on sekiz metelik kazanır, sonra da orakçı, çiftçi, sığırtaç, hamal olarak

çalışır,
yapabildiği her işi yapardı. Gerçi ablası da çalışıyordu, ama yedi çocukla ne yapılabilirdi? Sefaletin avucuna alıp yavaş yavaş ezdiği hazin bir topluluktular. Derken zor bir kış oldu. Jean işsiz kaldı. Ailenin ekmeği yoktu. Ekmeksizlik! Tam anlamıyla. Ve yedi çocuk! Bir pazar akşamı, Faverolles'de kilise meydanındaki ekmeği Maubert İsabeau tam vatmaya hazırlanıyordu ki, dükkânının demir

159

parmaklıklı vitrin camında şiddetli bir darbe sesi duydu. Koşup geldiğinde, demir parmaklıktan içeri cama indirilen bir yumrukla açılmış bir delikten geçmiş bir kol gördü. Kol, bir ekmeği kapmış götürüyordu.

İsabeau

telaşla dışarı fırladı, hırsız tabana kuvvet kaçıyordu. İsabeau da peşinden koştu ve onu yakaladı... Hırsız ekmeği almıştı, ama kolu hâlâ kanıyordu. Bu, Jean Valjean'dı.

Olay 1795'te oluyordu. Jean Valjean, 'Bir haneye geceleyin zorla tecavüz ve hırsızlık' suçundan devrin mahkemesinin huzuruna çıkarıldı. En iyi nişancılardan bile daha iyi kullandığı bir tüfeği vardı; kaçak avlanırdı. Bu da onun aleyhine oldu. Kaçak avcılara karşı haklı olarak peşin bir hüküm vardır. Kaçak avcı da

kaçakçı gibi, eşkiyaya oldukça yakın sayılır. Ama sırası gelmişken söyleyelim, bu tür adamlarla şehirlerdeki

iğrenç katiller arasında uçurumlar kadar fark vardır. Kaçak avcı ormanda, kaçakçı dağda ya da denizde yaşar. Şehirler ise gaddar insanlar yetiştirir, insanların düzenini allak bullak eder. Dağ, deniz ve orman, insanları vahşileştirir; insanlardan soyutlar, ama bunu yaparken, çoğu zaman insanlığı yok etmez.

Jean Valjean suçlu bulundu. Yasanın hükümleri açık ve kesindi. Uygarlığımızın korkunç saatleri vardır.

Bunlar, cezanın bir insanın mahvolmasını ilan ettiği anlardır. Toplumun, düşünen bir varlıktan uzaklaştığı ve

onu çaresiz bir yalnızlığa terk ettiği o dakika, ne uğursuz bir dakikadır! Jean Valjean beş yıl küreğe mahkûm edildi.

160

22 Nisan 1796 günü, Paris'te İtalya ordusu başkomutanı tarafından Montenotte'da kazanılan zafer ilan edilir; Drectoire'ın, Beşyüzler Meclisi'ne hitaben yıl IV, floreal 2 tarihli mesajında bu başkomutanına Buona

Parte adı verilirken, aynı gün Bicetre hapisanesinde bir mahkûma büyük bir zincir takılıyordu. Bugün yaklaşık doksan yaşında olan eski bir hapisane kapıcısı, hâlâ avlunun kuzey köşesindeki dördüncü sıranın ucuna zincirlenen bu zavallıyı çok iyi hatırlamaktadır. Bütün ötekiler gibi, o da toprağın üstüne oturmuştu.

Görünüşe göre içinde olduğu durumun farkında bile değildi, ancak berbat olduğunu biliyordu. Belki de her

şeyin cahili olan bu zavallı, bir insanın kafasından geçen fikirler arasında, bu işte aşırıya kaçan bir şey olduğunu seziniyordu. Boynuna taktıkları halkanın perçin çivisini başının gerisinde sert çekiç darbeleriyle

çakarlarırken öylesine ağılıyordu ki, gözyaşları onu boğuyor, konuşmasını engelliyor; sadece ara sıra "Faverolles'de ağaç budayıcısıyım," diyebiliyor ve sonra da hıçkırıklar arasında sağ elini kaldırıp, kademe kademe yedi defada aşağı indiriyor, sanki farklı boyda yedi başa sırayla dokunur gibi yapıyordu. Bu hareketinden, yaptığı iş neyse, onu, yedi küçük çocuğu giydirmek ve beslemek için yaptığı yorumu çıkıyordu.

Toulon'a doğru yola çıkarıldı. Bir araba üstünde, boynunda zincir, yirmi yedi günlük bir yolculuktan sonra oraya vardı. Toulon'da sırtına kırmızı kazak giydirdiler. Bütün önceki hayatı, adına varıncaya kadar her şey si

lindi. Artık Jean Valjean bile değildi; 24601 numaraydı. Acaba ablası ne oldu? Yedi çocuk ne oldular? Onlarla kim ilgilenir? Testereyle kökünden kesilen körpe ağacın bir avuç yaprağı ne haldeydi? Hep aynı hikâyesidir. O zavallı canlılar, Tann'nm o yaratıkları, artık dayanaksız, yol göstericisiz, barınaksız gelişi güzel dağılıp gittiler. Kim bilir? Belki her biri başka bir yana gitti ve münzevi kaderlerin içine gömüldüğü o soğuk sise yavaş yavaş daldılar, insanlığın zahmetli, eziyetli yürüyüşünde talihsiz başların birbiri ardından, içinde kayboldukları hazin karanlıklara indiler. Yaşadıktan yerlerden ayrıldılar. Evvelce yaşadıkları köyün çan kulesi onları unuttu; bir vakitler işledikleri tarlanın sınır taşı onları unuttu, birkaç yıl kürek mahkûmluğundan sonra Jean Valjean da onları unuttu. Bu yaralı yürekte açılmış olan yara kapandı, sadece izi kaldı. İşte hepsi bu. Toulon'da geçirdiği süre içinde ablasından söz edildiğini belki yalnız bir defa duydu. Sanırım mahkûmiyetinin dördüncü yılı sonlarıydı. Hangi yoldan olduğunu şimdi hatırlamıyorum, ziyarete bir kadın geldi. Onları tanıyanlardan biri, ablasını görmüştü. Paris'teydi, Saint Sulpice yakınlarında yoksul bir sokakta, Gindre Sokağı'nda oturuyordu. Yanında sadece bir çocuk, son çocuğu olan küçük bir oğlan vardı. Öbür altı çocuk neredeydi? Belki ablası da bilmiyordu. Her sabah, Sabot Sokağı 3 numarada bulunan bir basımevine gidiyor, burada işçi olarak çalışıyordu. Sabahın altısında, kışın gün doğ162

madan çok önce işe başlaması gerekiyordu. Basımevinin bulunduğu binada birde okul vardı, yedi yaşında olan küçük oğlanı bu okula vermişti. Ne var ki, ablası basımevine saat altıda geldiğine, okulsu ancak saat yedide açıldığına göre, çocuğun bir saat süreyle avluda okulun açılmasını beklemesi gerekiyordu. Kış mevsimi ve gece, bir saat açık hava! Çocuğun basımevine girmesini istemiyorlar, çalışanları rahatsız ettiğini söylüyorlardı. Sabahleyin oradan geçen işçiler yavrucağızı kaldırıma oturmuş, oturduğu yerde uyuklar bir halde ve çoğu zaman da karanlıkta sepetinin üzerine kıvrılıp büzülmüş olarak uyurken görüyorlardı. Yağmurlu havalarda ihtiyar kapıcı kadın ona acıyıp kulübesine alıyordu. Kulübede bir kerevet, bir çıkırık ve iki tahta sandalyeden başka bir şey yoktu ve küçük çocuk orada bir köşede, daha az üşümek için kediye sarılarak uyuyordu. Saat yedide okul açılıyor, o da içeri giriyordu. İşte, Jean Valjean'a bunları anlatmışlardı. Ona bunları anlattıkları gün, sanki bir an bir şimşek çakmış, yürekte sevmiş olduğu bu aziz varlıkların kaderi üzerine birden bir pencere açılır gibi olmuştu, sonra her şey yine kapanıp karardı. Artık bir daha onlardan söz edildiğini hiç işitmedi. Onlardan artık hiçbir haber gelmedi. Onları hiçbir zaman görmedi, onlara asla rastlamadı. Bu nedenle, bu acıklı hikâyenin devamı boyunca bir daha onlarla karşılaşılmayacaktır. Dördüncü yılın sonlarına doğru bu bahtsız yerde âdet olduğu üzere, Jean Valjean'ın 163

firar etme zamanı geldi. Arkadaşları yardım ettiler. Kaçtı. İki gün özgür olarak kırlarda dolaştı durdu. Eğer kovalanmak, her an başını çevirip arkasına bakmak, en ufak gürültüden ürkmek, her şeyden; bacası tüten damdan, geçen adamdan, havlayan köpekten, dörtnala koşan attan, çalan saatten, göz gördüğü için gündən, göz görmez olduğu için geceden, yoldan, patikadan, çalılıktan, uykudan korkmak özgür olmaksızın, o özgürdü. İkinci günü akşamı yakalandı. Otuz altı saatten beri ne yemek yemiş ne de uyumuştı. Mahkeme bu suçundan ötürü cezasına üç yıl ekledi. Böylece mahkûmiyet süresi sekiz yıla çıktı. Altıncı yılda yine firar etme sırası geldi. Sırasını kullandı, ama kaçıışı tam olarak gerçekleştirmedi; yoklamayı kaçırmıştı. Top attilar. Gece devriye kuvvetleri onu inşa halindeki bir geminin omurgasının altına saklanmış buldular. Kendisini yakalayan muhafızlara karşı koydu. Firar ve isyan. Özel yasada yeri olan bu olayla, mahkûmiyetinin iki yılı çift zincirli olmak üzere beş yıl daha uzatıldı: Etti on üç yıl. Onuncu yılda yine sırası geldi. Sırasını yine kullandı. Bir öncekinden daha başarılı olamadı. Bu yeni girişim için de üç yıl verildi: Etti on altı yıl. Nihayet, sanırım on üçüncü yılda son bir defa daha kaçmayı denedi. Bu sefer de ancak dört saatlik bir kurtuluştan sonra yakayı ele verecek kadar başarılı oldu. Bu dört saatin bedeli üç yıldır: Etti on dokuz yıl. 1815 Ekimi'nde serbest bırakıldı. Çıktığı yere, 1796 yılında cam kırıp, bir ekmek aldığı için girmişti. 164I

Burada kısa bir parantez açmanın tam zamanı. Bu kitabın yazan, ceza hukuku sorunlarına ve bir insanın kanunla lanetlenmesi üzerine yaptığı incelemelerde, bir ekmek için yapılan hırsızlığın bir insanın kaderinde felaketin başlangıcı dernek olan böyle bir olaya ikinci defadır ki rastlamaktadır. Claude Gueux adında biri bir ekmek çalmıştı; Jean Valjean da bir ekmek çalmıştır. Bir İngiliz istatistiği Londra'da beş hırsızlıktan dördünün doğrudan doğruya açlık nedenine dayandığını göstermektedir. Jean Valjean hapse hıçkırarak, titreyerek girdi. Oradan duygusuz bir insan olarak çıktı. Hapse girerken

umutsuzdu, ruhu kararmış olarak çıktı.

Acaba bu ruhta neler olmuştu?

7. Umutsuzluğun Derinlikleri

Anlatmaya çalışalım:

Toplumun bu gibi şeylere yakından bakması gerekir, çünkü bunları yapan odur.

Dediğimiz gibi o cahil bir adamdı, ama aptal da değildi. İçinde doğanın ışığı yakılmıştı. Felaketin de bir aydınlığı vardır. Bu zihinde bulunan birazcık ışığı o daha da artırdı. Sopa elinde, zincirde, hücrede, yorgunluktan küreğin kızgın güneşinde, forsaların tahta yatağında, kendi vicdanı üzerine kıvrılıp derin derin düşündü.

Kendi içinde mahkeme kurdu.

İşe kendi kendini yargılamakla başladı.

Kendisinin haksız yere mahkûm edilmiş bir masum olmadığımı kabul etti. Çok aşın,

165

kınanması gereken bir davranışta bulunduğunu kendi kendine itiraf etti. Rica etseydi, belki o ekmeği kendisine vermemelik etmeyeceklerdi. Sonuçta, acımalarını beklemiş olsa bile daha iyi etmiş olurdu.

Gerçi,

'aç olunca beklenebilir mi,' demek de büsbütün karşılıksız kalabilecek bir soru değildi. Önce kelimenin tam

anlamıyla açıklıktan ölmek çok ender rastlanan bir şeydir. Sonra ne yazık ki ya da ne iyi ki, insan ölmeden önce, uzun süre manevi ve maddi çok acı çekebilecek yaradılıştadır. Öyleyse sabır göstermesi gerekirdi. Ayrıca böyle olması o zavallı küçük çocuklar için de iyi olurdu. Bunun yerine, şiddet kullanarak atılıp bütün

toplumun birden yakasına yapışmak, hırsızlıkla sefaletten kurtulunabileceğini düşünmek, çelimsiz, kaderi kötü olan biri için çılgınca bir işti. Herhalde, şerefsizliğe açılan kapı, sefaletten çıkmak için kötü bir kapı

olmalıydı. Kısacası, hata etmişti. Sonra kendi kendine sordu: Yaşadığı bu sonu kötü biten hikâyede kusurlu

olan bir tek kendisi miydi? Önce işçi olduğu halde işsiz kalması, çalışkan olduğu halde ekmek bulamaması acıklı bir durum değil miydi? Ayrıca, suç işlenmiş ve itiraf edilmiş olsa bile, ona verilen ceza gaddarca ve aşırı değil miydi? Kanunun bu cezayı vermekle yaptığı kötülük, suçlunun o suçu işlemekle yaptığı kötülüğün

daha büyük değil miydi? Terazinin kefelerinden biri; cezanın bulunduğu kefe daha ağır basmıyor muydu? Sonuçta bu, durumu tersine çevirmez miydi? Suçlunun yaptığı hatanın yerine, suçu bas

166

tırrınanın hatası koyulmuyor muydu? Bu durum, suçluyu boynu bükük, borçluyu alacaklı yapmaz mıydı?

Hakkı, hakka tecavüz edenin tarafına geçirmiş olmaz mıydı? Kaçma girişimlerinden ötürü art arda artırılarak

büsbütün ağırlaştırılan bu ceza, sonuçta güçlü olanın güçsüz olana karşı bir tür suikastı, toplumun bireye karşı işlediği bir suç, hem de her gün yeniden başlayan ve on dokuz yıl süren bir suç olmuyor muydu?

Yine kendi kendine sordu:

Toplumun, kendi üyelerine, bir halde kendi akılsızca basiretsizliğinin, bir diğer halde de merhametsizce basiretliliğinin acısını çektirmeye ve zavallı bir kişiyi bir yoklukla, bir bolluk; yani iş yokluğu ile ceza bolluğu

arasında ömür boyu kısıp almaya hakkı var mıydı?

Toplumun, rastlantıların eliyle servetlerin bölüştürülmesinde en kötü payı almış olan ve bu yüzden korunmaya en çok layık bulunan üyelerine, özellikle bunlara, bu şekilde davranması dayanılmaz bir şey değil miydi?

Bütün bu sorular kendine sordu, cevabını verdi ve toplumu yargılayarak mahkûm etti.

Toplumu kin ve nefretine mahkûm etti.

Yazgısından onu sorumlu tuttu ve bir gün her hal ve durumda bunun hesabını ondan sormakta tereddüt etmeyeceğine dair kendi kendine söz verdi. Sebep olduğu zararlar kendisine verilen zarar arasında bir

denge

olmadığına inandı. Ve sonuçta, çektiği cezanın gerçekte bir haksızlık olmamakla birlikte, mutlaka bir adaletsizlik olduğu sonucuna vardı.

167

Öfke çılginca ve saçma olabilir; yanlışlıkla sinirlenebiliriz, ama insan kendini herhangi bir yönden haklı bulduğu zaman da öfke duyar. Jean Valjean öfke duyuyordu.

Ve ayrıca, toplum ona kötülük yapmıştı. Adalet adını verdiği ve yalnızca vurdukları gösterdiği o öfkeli yüzünü, yalnızca bunu, daima göstermişti. İnsanlar ona ancak, canını yakmak için dokunmuşlardı. Onlar tarafından yapılan her temas onun için bir darbe olmuştu. Çocukluğundan, anasından, ablasından bu yana hiçbir zaman dostça bir sözle, iyiliksever bir bakışla karşılaşmamıştı. İstiraptan ıstıraba geçerek, yavaş yavaş hayatın yalnızca bir savaş olduğuna ve bu savaşta yenik düştüğüne inanmıştı. Kininden başka silahı yoktu. Bu silahı kürekteyken bilemeye ve çıktığında yanına almaya karar verdi.

Toulon'da, Ignorantin kardeşler denilen bir tarikata mensup olan rahipler tarafından kürek mahkûmları için

kurulmuş bir okul vardı. İyi niyetli talihsizlere burada gerekli olan bilgiler öğretiliyordu. O da, iyi niyetliler

arasına katıldı. Kırk yaşında okula gitti, okumayı, yazmayı, hesap yapmayı öğrendi. Zihnini güçlendirmenin,

kinini güçlendirmek olacağını düşündü. Bazı hallerde, eğitim ve aydınlanmak, kötülüğü pekiştirmeye yarayabilir.

Söylemesi acı, ama felaketine neden olan toplumu yargıladıktan sonra toplumu yapan Tann'yı da yargılayıp

mahkûm etti.

Böylece, on dokuz yıllık işkence ve kölelik süresince bu ruh hem yükseldi hem de düştü; bir yandan ışık, öbür yandan karanlık girdi.

168

Görüldüğü gibi Jean Valjean kötü biri değildi. Küreğe geldiğinde hâlâ iyi bir insandı. Toplumu mahkûm edince kötüleştiğini, Tann'yı mahkûm edince dinsizleştiğini hissetti.

Burada bir an durup düşünmeden edemeyeceğiz.

İnsanın doğası böyle doruktan dibe doğru tamamen düşebilir mi? Tanrı tarafından iyi yaratılmış olan insan,

yine insan tarafından kötü hale getirilebilir mi? Ruh, bütünüyle kader tarafından değiştirilebilir ve kader

kötüyse, o da kötü olabilir mi? Basık bir kemerin altından geçerken bel kemiğinin bükülmesi gibi, kalbin de

ölçüsüz bir felaketin baskısı altında biçimsizleşmesi, çirkinlikler, onulmaz sakatlıklar yapması mümkün mü?

Her insanın ruhunda, özellikle de Jean Valjean'ın ruhunda, bu dünyada yozlaştırılması, çürütülmesi mümkün olmayan, öbür dünyada ölümsüz olan ve iyiliğin geliştirebileceği, körükleyip alevlendireceği ve kötülüğün söndürmeyi asla başaramayacağı bir görkemle parlatacağı tanrısal bir unsur, bir kıvılcım yok mudur ve yok muydu?

Bunlar ağır ve karanlık sorular. Toulon'da hayal kurma saatleri anlamına gelen dinlenme saatlerinde, kollarını çapraz kavuşturup bir bucurgatın sopasına oturmuş, yerde sürüklenmesin diye zincirinin ucunu cebine sokmuş bu mağrur, ciddi, sessiz, düşünceli kürek mahkûmunu, insana öfkeyle bakan bu lümpen yasadışı adamı, gözlerini sert bakışlarla göğze diken bu uygarlık lanetlisini gören herhangi bir fizyolojiste bu

sorulardan so

169

nuncusunu soracak olsak, o hiç tereddütsüz 'hayır' diye cevap verecektir.

Evet, muhakkak, saklayacak değiliz, gözlemci bir fizyolojist burada onulmaz bir ruh sefaleti görürdü; bu yasa

mağduru hastaya belki acırdı, ama onu tedavi etmeyi bile denemezdi; bu ruhta fark edebileceği karanlık mağaralardan gözlerini çevirir ve Dante'nin cehennem kapısında yaptığı gibi, Tanrı'nın her insanın alınına

parmağıyla yazmış olduğu umut kelimesini bu varlıktan silip atardı.

Ruhunun ve zihninin analizini yapmaya çalıştığımız bu durum, acaba Jean Valjean'ın kendisi için de, okuyucularımıza anlatmaya çalıştığımız kadar açık mıydı? Jean Valjean acaba manevi sefaletini oluşturan bütün unsurları oluşumlarından sonra açıkça görebiliyor muydu ve derece derece oluşumları açıkça görmüş

müydü? Bu kaba ve cahil adam, yıllardır zihninin iç ufkunu oluşturan meşum görüntülere kadar, kademe kademe çıkıp inmesine neden olan düşünce dizilerinin iyice farkında mıydı? Kendi içinde olup biten, kendi içinde kıvıldağan her şeyin bilincinde miydi? Böyle bir şey söylemek zordur. Ayrıca buna inanıyoruz.

Jean

Valjean, bunca felaketten sonra bile, zihninde pek çok bulanıklık kalacak kadar koyu bir cehalet içindeydi.

Zaman zaman ne hissettiğini kendisi de tam olarak bilmiyordu. Jean Valjean karanlıklar içindeydi; karanlıklar

içinde kin ve nefret duyuyordu; denilebilir ki, kendi geleceğinden nefret ediyordu. Alıştığı bir şey olarak bu

karanlıkta hayal kuran bir kör gibi, elleriyle

170

yoklaya yoklaya yaşıyordu. Yalnızca, ara sıra, birdenbire, içten ya da dıştan gelen bir öfke sarsıntısına, bir

acı dalgasına tutuluyor ve sonra ani çakan soluk bir şimşek bütün ruhunu aydınlatıyor ve çevresi ışıkla aydınlanmış olarak, kaderinin iğrenç uçurumlarını, siyah ufuklarını ona gösteriyordu.

Şimşek geçince, gece tekrar çöküyordu. Neredeydi? Artık o da bunu bilmiyordu.

Karakteri acımasızlık olan bu tür cezaların özelliği, insanı yavaş yavaş, akılsızca bir dönüşümle, vahşi, hatta

bazen yırtıcı bir hayvan yapmasıdır. Jean Valjean'ın inatla tekrar tekrar kaçma girişimleri, yasanın, insan

ruhu üzerindeki bu garip etkisini ispat etmeye 'yeter. Jean Valjean tamamen yararsız ve çılgınca olan bu

girişimleri, ne sonucunu ne de daha önceki deneyimlerini bir an olsun düşünmeden karşısına çıkan her fırsatta yineleyebilirdi. Kafesini açık bulan bir kurt gibi hışımla kaçıyor. İçgüdüğü ona, 'kaç' diyordu.

Aklı

'dur' diyebilirdi belki, ama bu kadar şiddetli bir tahrik karşısında akıl siliniyordu. Ortada yalnızca içgüdü vardı.

Yalnızca hayvan hareket ediyordu. Tekrar ele geçirildiğinde, yeniden acımasız davranışlarla karşı karşıya

kalması onu büsbütün hırçınlaştırmaktan başka bir şeye yaramıyordu.

Unutmamız gereken bir koşul da fiziksel güç olarak mahkûmların hiçbirleriyle kıyaslanmayacak kadar üstün

olmasıydı. Jean Valjean çok yorucu işlerde, halat bükmede, buçurgat çevirmede dört kişinin yaptığı işi yapardı. Bazen çok büyük ağırlıkları kaldırır,

171

desteklerle gerektiğinde, önceleri Orgueici denilen sırası gelmişken söyleyelim, Paris hali yakınlarındaki Montorgueil Sokağı adını buradan almıştır krikto aletinin yerini alırdı. Bu yüzden arkadaşları ona Krikto Jean

adını takmışlardı. Bir keresinde, Toulon belediye binasının balkonu onarılırken, balkona destek olan Puget'nin nefis heykellerinden biri yerinden oynadı ve düşecek gibi oldu. Oralarda bulunan Jean Valjean hemen heykele omuz vermiş ve işçilere tutmalarına yetiyecek kadar zaman sağlamıştı.

Çevikliği ve esnekliği, gücünden de üstündü. Durmadan kaçış hayali kuran bazı forsalar, güç ile becerinin kaynaşmasını gerçek bir bilim haline getirirler. Bu, kasların bilimidir. Sinekleri, kuşları kıskanıp duran bu

mahkûmlar, her gün ısrarla denge hareketlerine çalışırlar. Dimdik bir yere tırmanıp, ufacık bir çıkıntı gibi görünen yerlerde dayanak noktaları bulmak Jean Valjean için çocuk oyunuydu. Bir duvar köşesinde, sırtını ve bacak adalelerini gererek ve taş gediklerine dirseklerini ve topuklarını yerleştirerek, bir sihirbaz gibi üçüncü kata kadar tırmanırdı. Bazen bu şekilde hapishanenin damına kadar çıktığı olurdu. Az konuşurdu. Gülmezdi. Yılda ya bir ya iki defa, adeta bir şeytan gülüşünün yankılanışını andıran o uğursuz forsa kahkahasını koparması için çok güçlü bir heyecan duyması gerekirdi. Onu gören, sanki sürekli çok korkunç bir şeye bakıyor sanırdı.

172

Gerçekten de çok dalgındı.

Kusursuz olmayan bir karakterin ve boğulmuş bir zekânın hastalıklı algılan arasından, üzerinde dev gibi bir

şeyin ağırlığını belli belirsiz hissediyordu. İçinde süründüğü bu soluk, boş gölgeden boynunu her çevirişinde,

bakışlarını kaldırmayı her deneyişinde öfkeyle karışık bir dehşetle üzerinde kat kat dehşetli sarp engebelerle

göz alabildiğine yükselen ve yasalardan, önyargılardan, insanlardan ve olaylardan ibaret bir tür ürkütücü yığın görüyordu. Onu korkutan, bu karmakarışık, uygarlık adını verdiğimiz o olağanüstü piramitten başka bir

şey değildi. Kıvıl kıvıl kaynayan şekilsiz bir bütünün içinde orada" burada bazen hemen yakınında, bazen uzaklarda ve erişilmez yaylalar üzerinde, bazı öbekler, kuvvetle aydınlatılmış bazı ayrıntılar fark ediyordu:

Burada zindan bekçisi ve sopası, şurada jandarma ve kılıcı, orada başpiskopos ve başında serpuşu, en tepelerde de, güneş gibi bir şeyin içinde, başında tacıyla gözleri kamaştıran imparator. Uzaktaki bu görkemli

şeyler, ona gecesini ağartmak şöyle dursun, büsbütün kasvetli, büsbütün karanlık yapıyor gibi geliyordu. Bütün bunlar, yani yasalar, önyargılar, olaylar, insanlar, şeyler, Tanrı'nın uygarlığa verdiği o karışık ve esrarlı

hareket sayesinde tepesinde durmadan ileri geri gidip geliyorlar, üzerinde yürüyorlar, bir tür sakin bir gaddarlıkla, umursamaz insafsızlıkla onu eziyorlardı. Olabilecek talihsizliklerin en derinine batmış ruhlar,

unutulmuş yerlerin en dibinde artık kimsenin göre

173

meyeceği kadar kaybolmuş insanlar, yasanın mahkûm ettikleri, toplum denen ve dışardakiler için alabildiğine heybetli, altındakiler içinse alabildiğine korkunç olan bu şeyi, bütün ağırlığıyla üzerlerinde hissederler.

İşte Jean Valjean bu durumdaydı ve düşünüyordu. Kurduğu hayallerin anlamı ne olabilirdi?

Değirmen taşının altındaki buğday tanesinde düşünme gücü olsaydı, hiç şüphesiz Jean Valjean'ın düşündüklerini düşünürdü.

Bütün bu şeyler, hayaletlerle, hortlaklarla dolup taşan gerçekler, gerçeklik dolu hayaletler, onda adeta sonunda anlatılması hemen hemen imkânsız olan bir iç âlem yaratmıştı.

Zaman zaman tersanede, kadirganın gövdesi içinde, işinin ortasında aniden durur, eskisine oranla hem daha olgun, hem daha bulanık olan akli isyan ederdi. Başına gelen şeyler ona bütünüyle saçma görünürdü; çevresinde olup bitenler ona tamamen imkânsız gelirdi. Kendi kendine, "Bir rüya bu," derdi. Bir iki adım ötesinde ayakta dikilip duran zindan bekçisini bir hayalet gibi görür ve bu hayalet ona birden bir sopa indirirdi.

Görünen doğanın varlığıyla yokluğu onun gözünde aşağı yukarı birdi. Jean Valjean için ne güneş, ne güzel yaz günleri, ne ışıklı gökyüzü ne de taze nisan seherleri vardı dersek hemen hemen gerçeği dile getirmiş oluruz. Ruhunu hangi bodrum pencereleri aydınlatıyordu, bilinmez.

Bütün bunlardan olumlu bir sonuç olarak çıkartılabilecek tek şey, on dokuz yıl

174

içinde Faverolles'ün zararsız ağaç budayıcısı ve Toulon'un tehlikeli kürek mahkûmu Jean Valjean'ın, küreğin

ona verdiği eğitim sayesinde iki tür kötü şey yapabilecek bir hale gelmesiydi: Birincisi, düşünülmemiş, şaşınca, tamamen içgüdüye dayanan, çekilen acıların bir tür misillemesi olan kötü bir eylem; ikincisi, ağır, ciddi, bilinçle tartılmış ve ancak böyle bir felaketin verebileceği yanlış fikirlerle derinlemesine düşünülmüş

kötü bir eylem. Tasarımları ancak belli kıvamda bir bünyeye sahip kişilerin başarabilecekleri şekilde art arda

üç aşamadan geçiyordu: Muhakeme, irade, azim. Onun davranışını belirleyen motifler, alışıldık öfke, ruh acılan, uğradığı adaletsizliklerin doğurduğu derin acı, iyiyeye, masuma, eğer varsa doğru ve dürüst olana bir

tepkiydi. Bütün bu düşüncelerin hareket noktası da, varış noktası da hep insanların yasalanna karşı kin ve

nefretti; gelişmesi sırasında herhangi birtansal müdahaleyle durdurulmadığı takdirde bir süre sonra topluma karşı, insanlığa karşı ve ardından yaradana karşı gelen ve herhangi bir kimseye, herhangi bir canlı

varlığa sırf zarar vermiş olmak için zarar vermek isteyen böyle bulanık ve hayvanca bir arzuda ifadesini bulan sürekli kin ve nefret... Görüldüğü gibi, kimlik kâğıdında Jean Valjean'ın çok tehlikeli bir adam olarak

nitelendirilmesi boşuna değildi.

Bu ruh yıldan yıla, yavaş yavaş, ama kaçınılmaz bir şekilde kurumuş, gittikçe daha çok katılaşmıştı. Kalp kuruyunca, göz de ku

175

rur. Kürekten çıktığında, on dokuz yıl boyunca bir damla gözyaşı dökmemiş biriydi.

8. Kabaran Dalgalar ve Gölge Denize bir adam düşmüş.

Umurunda değil! Gemi durmuyor. Rüzgâr esiyor, bu karanlık geminin izlemek zorunda olduğu, dışına çıkamadığı bir rotası var. Geçip gidiyor.

Adam kayboluyor, tekrar beliriyor, sulara gömülüyor, tekrar yüzeye çıkıyor, sesleniyor, kollarını uzatıyor, onu

işitmiyorlar. Fırtınada titreyen gemi manevra yapmaya uğraşılıyor, tayfalar ve yolcular sulara gömülen adamı

görmüyorlar bile; zavallı başı çok büyük dalgaların arasında yalnızca bir noktadan ibaret.

Derinlikler içinde umutsuz çığlıklar atıyor. Uzaklaşıp giden şu yelkenli artık bir hayal! Adam ona bakıyor, deliler gibi bakıyor. O da az önce oradaydı, onun mürettebatındandı, köprüde başkalarıyla birlikte gidip geliyordu, onun da nefes almaktan, güneşten nasibi vardı, o da bir canlıydı. Peki, ya şimdi ne oldu? Ayağı kaydı, düştü, her şey bitti.

Artık canavar suların içindedir. Ayaklarının altında kaçıştan, çöküşten başka bir şey yok. Rüzgârda yırtılan,

parçalanan dalgalar onu korkunç bir şekilde kuşatıyor, uçurumun yalpalayan suları onu götürüyor, suyun bütün **pırtılan** ve partallan başının etrafında dönüp duruyor, azgın dalgalar suratına tükürüyor, belirsiz delikler onu yan yutuyor; sulara her dalışında zifiri karanlık uçurumlar görüyor, ne olduğu bilinmez iğrenç yo

176

sunlaronu kavnyor, ayaklarını bağlıyor ve kendilerine doğru çekiyor; bir boşlukta olduğunu hissediyor, köpüklere kaşıyor, dalgalar onu birbirlerine atıyor, acılığı içiyor, kalles okyanus onu hırsla boğmaya çalışıyor, uçsuz bucaksızlık onun can çekişmesiyle oyun oynuyor. Sanki bütün sular kin ve nefret kesilmiştir.

O yine de mücadele ediyor. Kendisini korumaya çalışıyor, su üstünde durmaya çabılıyor, çırpınıyor, yüzüyor. Hemen tükeniveren bu zavallı kuvvet, hiç tükenmeyenle savaşıyor.

O gemi nerelerde? İşte orada. Ufkun solgun karanlığında şöyle böyle seçilebiliyor. Sağanaklar esiyor, bütün köpükler onu ezıyor. Gözlerini kaldırıyor. Gördüğü sadece bulutların kara sanlığıdır. Can çekişirken denizin muazzam çılgınlığına bakmaktadır. Bu çılgınlıktır ona işkence eden. İnsana yabancı gelen gürültüler işitiyor; ötelerden, bilinmeyen bir yerlerden gelen, inşam dehşete düşüren

korkunç sesler duyuyor...

Bulutlarda kuşlar uçuyor, tıpkı insanoğlunun felaketlerinin üstünde meleklerin olduğu gibi, ama onun için ne

yapılabilir? Onlar uçuyor, ötüyor, süzülüyor; o ise ölüm hınlıtılan çıkarmakta.

Kendisini iki sonsuzluğa birden gömülmüş hissediyor: Okyanus ve gökyüzü. Biri mezar, öbürü kefen. Gece oluyor. O, saatlerdir yüzüyor, bütün gücü tükenmek üzere; o gemi, içinde insanlar olan o uzak şey artık silinip gidiyor; alacaka

177

ranlığın o muazzam uçurumunda tek basınadır; sulara gömülüyor, geriliyor, kıvrılıyor, altında görünmezliğin

canavar dalgalarını hissediyor; sesleniyor.

Ortalıkta insan yok. Peki Tanrı nerede?

Sesleniyor: Birisi! Birisi! Durmadan sesleniyor.

Ufukta hiçbir şey yok. Gökte hiçbir şey yok.

Engine, dalgalara, yosunlara, kayalıklara yalvarıyor. Hepsi sağır. Fırtınaya yalvarıyor. Duygusuz fırtına, ancak sonsuzluğa boyun eğer. Çevresi sadece karanlık, sis, yalnızlık, fırtınalı, bilinçsiz kargaşa, azgın suların

sayısız kıvrımları. Onda ise dehşet ve yorgunluk. Altında girdaplar dolu uçurumlar. Tutunacak, soluklanacak

yer yok. Cansız, artık hissetmeyen bedeninin sınırsız kasvet ve hüznü içindeki gölgemsi serüvenlerini düşünüyor. Dipsiz soğuk onu kötürümleştiniyor. Elleri kasılıp kapanıyor ve yokluğu avuçluyor. Rüzgâr, bulutlar, girdaplar, sağanaklar, yıldızlar faydasız! Ne yapmalı? Umudunu kaybeden adam kendini bırakıyor.

Gücü tükenen ölümü seçer, kendisini bırakır, kapıp koyverir, boşverir ve böylece insanı yutan uğursuz derinliklere doğru, bir daha geri gelmemecesine yuvarlanır.

Ey, insanların amansız yürüyüşü! Yol boyunca ziyan olan insanlar ve ruhlar! Yasalar tarafından itilenlerin düştüğü okyanus! O uğursuz kendi başına terk edilmişlik! Ey, manevi ölüm!

Deniz, cezanın lanetlediklerinin atıldığı merhametsiz toplumsal bir gecedir.

178

Bu uçurumda sürüklenip giden ruh, bir ceset olabilir. Peki, onu kim diriltecek?

9. Yeni Şikâyetler

Jean Valjean kürekte çıkış saati geldiğinde şu garip sözü işitti: Özgürsün! O an, inanılmadık, işitilmedik bir an oldu, kuvvetli bir ışık demeti canlıların hakiki ışığının demeti birden içine işledi. Ama bu ışık parlaklığını kaybetmekte gecikmedi.

Özgürlük fikri Jean Valjean'ın gözlerini kamaştırmıştı. Yeni bir hayata başlayacağını sanıyordu, ama san bir kimlik kağıdıyla verilen özgürlüğün nasıl bir şey olduğunu çabucak anladı.

Ve bu eksen etrafında bir sürü acı. Kürekte geçen süre içinde biriken parasının yüz yetmiş bir frankı bulacağını hesaplamıştı. Hesaplarken, pazar ve bayram gibi zorunlu dinlenme günlerini katmayı unuttuğunu burada belirtmemiz yerinde olur. Bu da, on dokuz yılda yaklaşık yirmi dört franklık bir eksilmeye yol

açıyordu. Şöyle ya da böyle bu toplu para birtakım kesintilerle de ine ine yüz dokuz frank on beş meteliğe

indi ve bu miktarı kendisine çıkarken verdiler.

Bu işten hiçbir şey anlamamıştı; hakkının yenildiğini düşünüyordu; yani tam anlamıyla soyulduğunu.

Özgürlüğüne kavuştuğunun ertesi günü Grasse'da, portakal çiçeği işleme atölyesinin kapısının önünde yük

boşaltan adamlar gördü. Hizmet önerdi. İş aceleydi, kabul ettiler. İşe koyuldu. Zeki, güçlü kuvvetli ve

becerikli

179

di; elinden geleni yapıyor; işyeri sahibi de ondan memnun görünüyordu. Çalışırken oradan geçen bir jandarma onu fark etti ve kâğıtlarını sordu. San kimlik kâğıdını gösterdi ve az sonra Jean Valjean tekrar işine

döndü. Az önce işçilerden birine bu işten günde ne kazandıklarını sormuş; "Otuz metelik," diye cevap almıştı. Akşam olunca, ertesi sabah tekrar yola çıkmak zorunda olduğundan, atölye sahibinin karşısına çıkıp

parasını ödemesini rica etti. Adam tek kelime söylemeden ona on beş metelik verdi. Hakkını isteyecek oldu,

cevaben, "Sana bu kadar yeter," dedi. Direndi. Patron, onun gözlerinin içine bakarak, "Kodes!" dedi.

Burada da kendisini soyduklarını gördü.

Toplum ve devlet, el ele vermiş biriken parasını azaltarak onu toptan soymuştu. Şimdi sıra onu perakende

olarak soyan bireylerindi.

Tahliye olmak kurtuluş değildir. Hapishaneden çıkılır, ama mahkûmiyetten çıkılmaz.

İşte, Grasse'da başından bunlar geçmişti. Digne'de nasıl karşılandığını biliyoruz.

10. Adam Uyanıyor

Katedralin saati sabahın ikisini çalıyordu ki, Jean Valjean uyandı.

Onu uyandıran yatağın çok rahat olmasıydı. Hemen hemen yirmi yıl vardı ki, bir karyolada yatmamıştı ve soyunmuş olmamasına rağmen bu duygu uykusunu bozacak kadar yeniydi.

Dört saatten fazla uyumuş, yorgunluğu geçmişti. Dinlenmeye fazla zaman ayırmamaya alıştı.

180

Gözlerini açtı, bir süre karanlıkta çevresine bakındı, sonra yeniden uyumak üzere gözlerini yumdu.

Bütün bir gün çeşitli izlenimlerin çalkantısıyla geçmişse, zihni meşgul eden sorunlar varsa, dalınır ama tekrar uyunmaz. Uykunun ikinci kez gelişi, birincisi kadar kolay olmaz. Jean Valjean için de öyle oldu. Bir türlü uyuyamadı ve düşünmeye koyuldu.

İnsanın zihnindeki fikirlerin bulanık olduğu ruhsal anlardan birini yaşıyordu. Beyninde bir çeşit kararsız gelgit

vardı. Eski anılarıyla şimdikiler karmakarışık yüzüyor ve bulanık bir biçimde buluşuyor; bu sırada şekillerini

kaybediyor, sınırsız büyüyor, sonra birdenbire çamurlu ve çalkantılı bir suya düşmüş gibi kayboluyorlardı.

Aklına birçok düşünce geliyordu, ama bunlardan özellikle biri dönüp dolaşıp yine geliyor ve öbür düşüncelerin hepsini kovuyordu. Bu düşüncenin ne olduğunu hemen söyleyelim: Madam Magloire'un sofraya koyduğu gümüş takımla, büyük kepçeyi gözüne kestirmişti.

Bu gümüş takım zihnine musallat olmuştu. Oracıktaydılar. Birkaç adım ötede. Bulunduğu odaya gelmek için yandaki odadan geçerken, ihtiyar hizmetçi kadın onları yatağın başucundaki dolaba koyuyordu. Bu dolabı iyice görmüştü. Yemek odasına girerken sağ taraftaydı. Som gümüşlendiler. Hem de eski gümüşlerden. Büyük kepçeyle birlikte, en aşağı iki yüz frank ederdi. On dokuz yılda kazandığının iki misli.

Gerçi, 'yönetim soymasıydı' daha fazla kazanmış olurdu!

181

Zihni bütün bir saat boyunca birtakım mücadelelerle karışık çalkantılar ve kararsızlıklar geçirip durdu.

Saat

üçü vurdu. Gözlerini açtı, birden yatağında doğruldu, kolunu uzatarak yatağın köşesine attığı sırt çantasını

yokladı, sonra bacaklarını aşağıya sarkıtarak ayaklarını yere indirdi ve böylece adeta farkında olmadan kendisini karyolada oturur buldu.

Bir süre bu durumda dalgın kaldı. Uyuyan evde tek uyanık kişi olarak onu karanlıkta biri böyle görse, ürkütücü bir uğursuzluk duygusuna kapılırdı. Birden eğildi, pabuçlarını çıkardı ve usulcacık karyolanın

yanındaki hasırın üstüne koydu, sonra tekrar o dalgın haline bürünüp, hareketsiz kaldı. Daldığı bu iğrenç düşüncenin ortasında, yukarıda belirttiğimiz düşünceler beyinde durmadan kımıldıyor, giriyor çıkıyor, yine giriyor, üzerinde basınç yapıp duruyorlardı. Sonra nedenini bilmeden, hayal gücünün mekanik olarak ısrarıyla, hapiste tanıdığı Brevet adındaki bir forsayı düşünmeye başladı. Adamın pantolonu pamuk ipliğinden örülmüş tek bir askıyla bağlı dururdu. Gözlerinin önüne durmadan bu askının damalı deseni geliyordu. Öylece duruyordu ve eğer saat çeyrekleri ya da yarımaları vurmasaydı, belki de gün doğana kadar hep aynı durumda kalacaktı. Saatin bu çalışması, ona, "Haydi bakalım," diyormuş gibi geldi. Ayağa kalktı, yine bir duraksama geçirdi, dinledi; her yer sessizdi, sonra küçük adım

182

larla yan yarıya görebildiği pencereye doğru yürüdü. Gece fazla karanlık değildi. Gökte dolunay vardı, üzerinden rüzgârın kovaladığı büyük bulutlar geçiyordu. Bu yüzden dışarıya bir kararıyor, bir aydınlanıyordu; ayın üstü, İcâh örtülüyor kâh açılıyordu; içeride ise bir tür alacakaranlık vardı. Bulutlar yüzünden sık sık kesintiye uğrayan, ama insanın yolunu bulması için yeterli olan bu alacakaranlık, önünden yayaların gelip geçtiği bir bodrum penceresinden içeri düşen kurşuni aydınlığa benziyordu. Jean Valjean pencereye gelince inceledi. Parmaklıkları yoktu, bahçeye bakıyordu ve bölgede âdet olduğu üzere sadece küçük bir çengelle kapanıyordu. Pencereyi açtı ama birden odaya soğuk ve keskin bir hava girince hemen kapattı. Bakmaktan çok, inceleyen dikkatli bir bakışla bahçeyi kolağan etti. Oldukça alçak, üstünden atlaması

kolay bir beyaz duvarla çevriliydi. Dipte, ötede, birbirlerine eşit uzaklıktaki ağaç tepelerini fark etti.

Bu da,

duvarın bahçeyi ağaçlı bir caddeden ya da sokaktan ayırdığını gösteriyordu.

Böylece etrafı kolağan ettikten sonra kararını vermiş bir insanın kendine güveniyle yatağına doğru yürüdü,

sırt çantasını aldı, açtı, karıştırdı, içinden aldığı bir şeyi yatağın üstüne koydu, ayakkabılarını ceplerinden

birine soktu, çantayı kapattı, omzuna vurdu, kasketini giyip siperliğini gözlerinin üstüne indirdi, el yordamıyla

sopasını arayıp buldu ve gidip pencerenin köşesine koydu, sonra yatağa dönüp, oraya bıraktığı şeyi kararlı

bir tavırla kavradı. Bu, bir ucu kargı gibi sivrütül

183

miş kısa demir bir çubuğa benziyordu.

Bu demir parçasının hangi amaçla bu şekle sokulmuş olabileceğini karanlıkta anlamak zordu. Acaba bir manivela çubuğu muydu? Yoksa bir güz mü?

Gün ışığında olsa, bunun bir madenci keskisinden başka bir şey olmadığı anlaşılabilirdi. O zamanlar kürek mahkûmlarını bazen Toulon'u çevreleyen yüksek tepelerden birinde taş çıkarma işinde kullanırlar ve bunun

için de sık sık ellerine madenci aletleri verirlerdi. Madenci keskileri som demirden olup, kayaya sokulabükemeleri için alt uçları sivri yapılmıştır.

Madenci keskisini sağ eline aldı, nefesini tutarak sessiz adımlarla bitişik odanın, bilindiği gibi piskoposun odasının kapısına doğru yöneldi.

Kapı aralıktı. Piskopos kapatmamıştı.

11. Jean Valjean'ın Yaptıkları

Jean Valjean dinledi. Ses seda yoktu.

Kapıyı parmağının ucuyla, usulca içeri girmek isteyen bir kedinin kaçamak, kaygılı yumuşaklığıyla açtı.

Kapı bu itilişe uydu, farkına varılamayacak ve duyulmayacak bir hareketle aralığı biraz genişletti.

Bir an bekledi, sonra kapıyı ikinci bir kez daha cesaretle itti.

Kapı bu itişe yeniden boyun eğdi. Aralık artık geçebileceği kadar genişlemişti. Ama kapının yanında duran küçük bir masa, engelleyici bir aç yapıyor ve girişi kapıyordu.

184

Jean Valjean zorluğu anladı. Ne yapıp yapıp aralığı daha da genişletmesi gerekirdi.

Kararını verdi, kapıyı ilk ikisinden daha kuvvetle, üçüncü bir defa daha itti. Bu kere, iyi yağlanmamış menteşelerden biri birden boğuk ve uzun bir ses çıkardı.

Jean Valjean titredi. Menteşenin gürültüsü kulaklarında kıyamet gününün borusu gibi tiz ve korkunç bir yankı yaptı.

İlk anın abartılı heyecanı içinde, bu menteşenin sanki canlandığını ve birden, yaşayan korkunç bir varlık olup, herkese haber vermek, uyuyanları uyandırmak için köpek gibi havlamaya başladığını sandı.

Titreyerek şaşkınlık içinde dikkati darmadağın bir halde durdu, artık parmaklarının ucuna değil topuklarına

basıyordu. Şakaklarındaki damarların iki demirci balyozu gibi vurduğunu duyuyor, soluğunun ciğerlerinden bir mağaradan fırlayan rüzgâr gibi uğuldayarak çıktığını sanıyordu. Bu öfkeli menteşenin çıkardığı dehşet

verici gıcırıtının bir deprem gibi bütün evi sarsmamış olabileceğine ihtimal veremiyordu. Kapı, itilince işkillenmiş, seslenmişti. İhtiyar neredeyse kalkacak, iki yaşlı kadın bağırmaya başlayacak, etraftan yardıma

koşacaklardı. Bir çeyrek saate kalmadan haber şehre yayılacak, jandarmalarda ayaklanacaktı. Biran mahvolduğuna inandı.

Buzdan bir heykel gibi, kıpırdamaktan korkarak, donmuş gibi olduğu yerde kalakaldı. Birkaç dakika geçti. Kapı ardına kadar açılmıştı. Cesaret edip odaya baktı. Hiçbir kırırtı

185

yoktu. Kulak verdi, çıt çıkmıyordu. Paslı menteşenin gürültüsü kimseyi uyandırmamıştı.

Bu ilk tehlike savuşturulmuştu ama yine de içinde ürkütücü bir huzursuzluk vardı. Buna rağmen gerilemedi.

Hapı yuttuğuna inandığı zamanlar bile geri çekilmemişti. İşini biran öne bitirmekten başka bir şey düşünmüyordu. Bir adım attı, odaya girdi.

Oda tam bir sessizlik içindeydi. Şurada burada bulanık, belirsiz şekiller fark ediliyordu. Gündüz gözüyle bunlar, bir masanın üstüne dağılmış kâğıtlar, açık bırakılmış kitaplar, bir taburenin üzerine yığılmış ciltler,

üstünde giyecekler dolu bir koltuk ve bir dua iskemlesiydi. Ama şimdi, gecenin bu saatinde ise karanlık köşelerden, loş yerlerden başka bir şey değildi. Jean Valjean eşyalara çarpmamaya çalışarak dikkatle ilerledi. Kulağına odanın öbür ucunda uyuyan piskoposun eşit aralıklı, sakin nefes alışları geliyordu.

Birden durdu. Yatağın yanındaydı. Umduğundan da çabuk gelmişti.

Doğa, kimileyin etkilerini ve tezahürlerini, ciddi ve zekice bir tamamlayıcı olarak, sanki bizi düşünmeye zorlamak istiyormuş gibi eylemlerimize katar. Yarım saate yakındır büyük bir bulut gökyüzünü kaplıyordu.

Tam Jean Valjean yatağın karşısında durduğu an o bulut yırtıldı ve sanki özellikle yapmış gibi, uzun pencereden geçen bir ay ışığı piskoposun solgun yüzünü aydınlatıverdi. Sakin sakın uyuyordu. Aşağı Alp ler'de geceleri soğuk olduğu için, kollarını bileklerine kadar kapayan kahverengi yünlü

186

kumaştan bir elbiseyle, yatağında hemen hemen giyinik yatmıştı. Başını dinlenmeye terkedilmiş bir durumda

yattığı üzerinde yan duruyordu. Bunca hayır işinin, bunca kutsal görevin aktörü olan, parmağını rahip yüzüğünün süslediği eli yataktan aşağıya sarkmıştı. Bütün yüzü belli belirsiz bir memnuniyet, umut ve kutsal

bir mutluluk ifadesiyle parlıyordu. Bu, gülümsemeden öte, ışımaya gibi bir şeydi. Alnında görünmeyen bir ışığın

anlatılması imkânsız yansıması vardı. Dürüst insanların ruhu, uykusunda esrarlı bir göğü seyrediyor.

Piskoposun üstüne işte bu göğün bir yansıması vurmuştu.

Bu, aynı zamanda ışıklı bir parıltıydı, çünkü bu gök onun içindeydi. Bu gök onun vicdanıydı. Ayın ışığı, bu iç

aydınlığa deyim yerindeyse gelip konduğundan, uyuyan rahip bir görkem içindeymiş gibi göründü. Ama bu görüntü yine de yumuşak ve anlatılamaz bir yan aydınlıkla peçelenmiş olarak kaldı. Gökteki bu ay, uyuklayan bu doğa, bu dingin bahçe, bu sakin ev, zaman, saat, sessizlik, hep bu adamın kutsal dinlenişine anlatılması zor bir şey, bir yücelik katıyordu, bu ak saçları, bu kapalı gözleri, her şeyiyle umut ve güven ifadesiyle dolu olan bu yüzü, bu ihtiyar başını ve bu çocuk uykusunu adeta olağanüstü, sakin bir hâleyle çevreliyordu.

Farkında olmadan yüce olan bu insanda, bir kutsallık vardı.

Jean Valjean ise karanlıkta demir keskisi elinde, ayakta hareketsiz, bu ışıltılı ihtiyardan

187

ürkmüş bir halde dikilmiş duruyordu. Ömründe buna benzer bir şey görmemişti. Bu görüntü onu ürkütüyordu.

Manevi âlemin bundan daha yüce bir görüntüsü olamaz: Kötü bir davranışın eşiğine gelmiş bulanık ve kaygılı bir vicdan ve seyrettiği uyuyan dürüst bir adam.

Böyle bir yalnızlık içinde ve yanında böyle bir adamla uyunan bu uykuda ulvi bir taraf vardı; bunu belirsiz bir

şekilde ve bütün ağırlığıyla hissediyordu. İçinden neler geçtiğini kimse söyleyemezdi, kendisi bile; bunu anlayabilmek için en sevecen, en merhametli bir şeyin karşısında en insafsız, en öfkeli bir şeyi hayal etmek

gerekir. Jean Valjean'm yüzünden de kesinlikle bir şey anlamaya imkân yoktu. Bu kaba bir şaşkınlıktı.

Sadece gördüğü şeye bakıyordu, hepsi bu. Ama ne düşündüğünü kestirmek imkânsızdı. Yalnız kesin olan bir şey vardı ki, heyecanlanmış ve sarsılmıştı. Ama bu heyecan nasıl bir heyecandı?

Gözünü yaşlı adamdan ayıramıyordu; halinden ve yüz ifadesinden açıkça ortaya çıkan tek şey, garip bir kararsızlıktı. Biri mahvedici, öbürü kurtarıcı iki seçenek arasında kararsız kaldığı söylenebilirdi. Sanki ya bu

kafayı kıracak ya da bu eli öpecekti.

Bir süre sonra sol kolunu yavaşça alınına doğru kaldırdı, kasketini çıkardı, sonra kolu yine aynı yavaşlıkla indi ve Jean Valjean, kasketi sol elinde, sağ elinde demir keski, saçları dimdik yine seyretmeye daldı.

Piskopos bu dehşet verici bakışların altında derin bir hüznün içinde uyumaya devam ediyordu.

188

Ay ışığı şöminenin üzerindeki haçı belli belirsiz aydınlatıyordu. Haç sanki ikisine doğru kollarını açmış, birini

takdis etmek, öbürünü bağışlamak ister gibiydi.

Jean Valjean birden kasketini yine başına yerleştirdi, piskoposa bakmaksızın yatak boyunca hızla yürüyüp,

doğruca başucundaki dolaba gitti, kilidi zorlamak ister gibi demir keskiyi kaldırdı, anahtar kilidin üstündeydi;

dolabı açtı, ilk gözüne çarpan şey gümüş takımların durduğu sepet oldu; onu aldı, temkinli olmaya, gürültü etmemeye, bakmaksızın geniş adımlarla odayı geçti, kapıya vardı, ibadethaneye girdi, pencereyi açtı, sopasını kavradı, pencerenin pervazından atladı.

Gümüşleri çantasına koydu, sepeti yere attı, bahçeyi aştı, bir kaplan gibi duvarın üstünden atladı ve kaçtı.

12. Piskopos İş Başında

Ertesi gün, güneş doğarken Monsenyör Bienvenu bahçesinde dolaşıyordu. Madam Magloire allak bullak olmuş bir halde ona doğru koştu.

"Monsenyör, Monsenyör!" diye bağırdı, "Yüce efendimiz, acaba gümüşlerin durduğu sepet nerede, biliyorlar mı?"

"Evet," dedi piskopos.

Madam Magloire, "Tanrı'ya şükürler olsun!" dedi. "Ne olduğunu bilemiyordum da."

Piskopos, sepeti o sıra bir çiçek tarhında bulmuştu. Madam Magloire'a uzattı.

"İşte, burada."

"İyi ama!" dedi kadın, "içi bomboş! Gümüşler nerde?"

Piskopos, "Ya!" diye cevap verdi, "demek sizi ilgilendiren gümüşlerdi. Nerede olduklarını bilmiyorum."

"Aman Tanrım! Çalındı! Dün akşam gelen adam çaldı."

Madam Magloire göz açıp kapayıncaya kadar, hızla ve yaşlılığın bütün canlılığıyla ibadethaneye koştu, yataklığa girdi ve sonra yeniden piskoposun yanına döndü. Piskopos eğilmiş üzüntüyle içini çekerek çiçek tarhına fırlatılan sepetin düşerken kırıdığı Guillons cinsi bir kaşıkotunu inceliyordu. Madam Magloire'un çılgılığı

üzerine doğruldu.

"Monsenyör, adam gitmiş! Gümüşlerde çalınmış!"

Bu çılgılığı atarken gözü bahçenin bir köşesine takıldı. Orada tırmanma izleri görülüyordu. Duvarı destekleyen

tahta kopmuştu.

"İşte, bakın! Buradan gitmiş. Cochefilet Sokağı'na atlamış! Ah! Lanet olasıca! Gümüşlerimizi aşırıldı!"

Piskopos bir an sessiz durdu, sonra bakışlarını ciddi bir tavırla kaldırdı ve tatlılıkla Madam Magloire'a,

"Peki,

bu gümüşler bizim miydi?" dedi.

Madam Magloire ne diyeceğini bilemeden kalakaldı. Yine bir sessizlikten sonra piskopos devam etti:

"Madam Magloire, bu gümüşleri ben uzun zamandır haksız yere elimde tutuyordum. Aslında onlar yoksullarıydı. Bu adam kimdi? Besbelli bir yoksul."

190

"Yazık! İsa aşkına yazık!" dedi Madam Magloire, "Hadi benim ya da matmazel için neyse, hiç fark etmez, ama ya monsenyör için. Şimdi monsenyör nerede yemek yiyecek?"

Piskopos şaşırılmışçasma baktı:

"Ha! Bu mu? Canım, kalaylı takımlar yok mu?"

Madam Magloire omuz silkti.

"Kalayın kokusu var."

"Öyleyse demir takımlar olsun."

Madam Magloire anlamlı anlamlı yüzünü buruşturdu.

"Onlarda da demir tadı var."

Piskopos, "Öyleyse, tahta takımları kullanınız," dedi.

Az sonra Jean Valjean'ın bir gün önce oturduğu masada kahvaltı ediyordu. Monsenyör Bienvenu bir yandan

kahvaltı ediyor, bir yandan da hiçbir şey söylemeyen kız kardeşiyle, için için homurdanan Madam Magloire'a

bir lokma ekmeği bir fincan süte batırmak için tahta kaşıkla çatala bile gerek olmadığını neşeli neşeli gösteriyordu.

Madam Magloire yalnız kaldığında ileri geri gidip gelirken, "Sen şu akla bak!" diyordu, 'Tut böyle bir adamı

eve al! Yanı başında barındır! Sadece çalmakla kalması ne devlet! Aman Tanrım! Düşünmesi bile insanı ürpertiyor!"

Ağabeyle kız kardeş sofradan kalkmak üzereydiler ki, kapı vuruldu.

"Buyrun," dedi piskopos.

Kapı açıldı. Eşikte öfkeli bir topluluk belirdi. Üç adam, bir dördüncüsünü yakasından

191

tutuyorlardı. Üç adam jandarmaydı, öteki de Jean Valjean.

Topluluğu yönetir görünen bir jandarma çavuşu da kapının yanındaydı. İçeri girdi, piskoposa doğru ilerleyerek, ona asker selamı verdi.

"Monsenyör," dedi.

Bu söz üzerine, son derece kederli ve adeta yıkılmış gibi görünen Jean Valjean, afallamış bir halde başını

kaldırdı.

"Monsenyör ha!" diye mırıldandı, "Mahalle papazı değilmiş demek?"

"Sus!" dedi jandarmalardan biri, "o, monsenyör piskopostur."

Bu sırada Monsenyör Bienvenu, ilerlemiş yaşının elverdiği kadar aceleyle onlara yaklaşmıştı.

Jean Valjean'a bakarak, "Sizsiniz ha?" diye bağırdı. "Sizi gördüğüme çok memnun oldum. İyi ama, size şamdanları da vermiştim, ötekiler gibi onlarda gümüşten, en azından iki yüz frank getirirler. Niçin onları da

sofra takımlarıyla birlikte götürmediniz?"

Jean Valjean afalladı, şaşkınlıkla gözlerini açtı ve hiçbir insan dilinin anlatmaya gücünün yetmeyeceği bir ifadeyle bu saygıdeğer piskoposa baktı.

Jandarma çavuşu, "Monsenyör," dedi, "bu adamın söyledikleri doğru demek, öyle mi? Ona yolda rastladık.

Kaçan biri gibi gidiyordu. Anlamak için durdurduk. Üzerinde bu gümüşler vardı..."

Piskopos gülümseyerek çavuşun sözünü kesti:

192

"O da size bunları geceyi evinde geçirdiği ihtiyar bir papazın kendisine verdiğini söyledi değil mi?"

Durumu

anlıyorum. Siz de onu buraya getirdiniz. Bir yanlışlık olmuş."

"Öyleyse," dedi çavuş, "onu bırakabilir miyiz?"

"Elbette," diye cevap verdi piskopos.

Jandarmalar Jean Valjean'ı bıraktılar. Şaşkınlıkla geriye doğru birkaç adım attı ve belli belirsiz duyulan bir

sesle, kendi kendine uykusunda konuşur gibi, "Beni bıraktıkları doğru mu?" dedi.

Jandarmalardan biri, "Evet, seni bırakıyoruz işte, hâlâ anlamadın mı?" dedi.

"Dostum," dedi piskopos, "gitmeden önce, şamdanlarınızı da alın."

Piskopos şömineye giderek iki gümüş şamdanı alıp Jean Valjean'a getirdi. İki kadın, piskoposu ağızlarını açmadan, kıpırdamadan, onu rahatsız edebilecek bir bakıştan bile kaçınarak izliyorlardı.

Jean Valjean'ın bütün bedeni titriyordu. Mekanik bir davranışla, dalgın dalgın şamdanları aldı.

"Şimdi," dedi piskopos, "rahat rahat yolunuza gidin. Sırası gelmişken söyleyeyim, tekrar gelecek olursanız

dostum, bahçeden geçmenize hiç gerek yok. Her zaman sokak kapısından girip çıkabilirsiniz. O kapı gece gündüz sadece bir mandalla kapalı durur."

Sonra jandarmalara dönerek, "Çekilebilirsiniz beyler," dedi.

Jandarmalar uzaklaştılar.

Jean Valjean bayılacak gibiydi.

193

Piskopos, ona yaklaştı ve alçak bir sesle, "Unutmayın, hiçbir zaman unutmayın, bu parayı dürüst bir insan olmak için kullanacağınıza dair bana söz vermiş bulunuyorsunuz," dedi.

Herhangi bir vaatte bulunduğunu hiç hatırlamayan Jean Valjean, ne cevap vereceğini bilemeden kalakaldı.

Piskopos bu sözü kelimelerin üzerine basa basa söylemişti. Gururlu bir tavırla devam etti:

"Jean Valjean, kardeşim, siz artık kötülüğe değil, iyiliğe aitsiniz. Sizin ruhunuzu satın alıyor; onu karanlık ve

kötü düşüncelerden çekip çıkarıyor, Tanrı'ya veriyorum."

13. Küçük Gervais

Jean Valjean şehirden kaçarcasma çıktı. Telaş içinde tarlalarda yürüyor, dönüp dolaşip hep aynı yerlere geldiğini bile fark etmeden karşısına çıkan yollara, patikalara sapıyordu. Böylece bütün sabah hiçbir şey yemeden açlık da duymadan etrafta dolaştı durdu. Birçok yeni duygunun etkisi altındaydı. Bir tür öfke duyuyor, ama kime duyduğunu bilemiyordu. Onuru mu kırılmıştı, aşağılanmış mıydı, söyleyebilecek durumda değildi. Ara sıra içini garip bir acıma, bir şefkat duygusu kaplıyor, ama o, bu duyguyu yenmeye çalışıyor, yirmi yıllık katılığıyla bu duyguya karşı çıkıyordu. Bu durum onu yoruyordu. Felaketindeki adaletsizliğin ona kazandırdığı birtür korkunç huzurun, içinde sarsıldığını kaygıyla görüyor, bu sarsılan huzurun yerini neyin alacağını kendi kendine soruyordu. Bazen olayların böyle gelişmemiş olmasını,

jandarmalarla hapishaneyi boylamış olmayı tercih eder oluyordu; böylesi onun için daha az sarsıcı olurdu. Mevsim hayli ilerlemiş olduğu halde, orada burada, çitlerde gecikerek açmış çiçeklerden gelen kokular çocukluk anılarını canlandırıyor. Bu anılan hatırlamayalı öyle uzun zaman olmuştu ki, şimdi onlara dayanması hemen hemen imkânsızdı.

Tarif edilmesi imkânsız düşünceler böyle bütün gün kafasına yığılıp durdu.

Güneş, en küçük bir taşın bile gölgesini yerde upuzun uzatarak batmaya doğru giderken, Jean Valjean ıssız, kıpkızıl büyük bir ovada, bir çalılığın arkasında oturuyordu. Ufukta Alpler'den başka bir şey yoktu;

sadece uzak bir köy kilisesinin çan kulesi görünüyordu. Jean Valjean, Digne'den belki on beş kilometre uzaktaydı. Ovayı kesen bir patika, çalılığın birkaç adım ötesinden geçiyordu.

Ona rastlayacak biri için, partial elbiselerinden hiç de daha az ürkütücü olmayan bu derin düşünceler arasında neşeli bir ses duydu.

Başını çevirdi, on yaşlarında, sazi yanında asılı, dağsıçanı kutusu sırtında, Savoie'lı küçük bir çocuğun patikadan kendisine doğru geldiğini gördü.

Pantolonunun deliklerinden dizlerini göstere göstere diyar diyar dolaşan tatlı ve neşeli çocuklardan biriydi bu.

Hem şarkı söylüyor hem de ara sıra durup, belki de bütün servetini oluşturan elindeki birkaç bozuk parayla

beştaş oynuyordu. Bu paralar arasında bir tane de kırk metelik vardı.

195

Çocuk çalılığın yanında durdu; Jean Valjean'ı görmemişti; o ana kadar oldukça ustalıklarla hepsini elinin tersiyle yakalayabildiği avucundaki metelikleri havaya fırlattı.

Bu kere kırk metelik elinden kaçtı ve yuvarlanarak çalılığa, Jean Valjean'a kadar geldi.

Jean Valjean, farkında olmadan ayağıyla paranın üzerine bastı.

Ancak çocuk parasını bakışlarıyla takip etmiş ve yuvarlandığı yeri görmüştü.

Hiç şaşırmadı, doğru adamın yanına geldi.

Burası tamamen ıssızdı. Ne ovada ne de patikada göz alabildiğince uzaklara kadar tek kişi bile yoktu.

Gökyüzünün çok yükseklerinden geçen bir kuş bulutunun küçük zayıf çığlıklarından başka bir ses işitilmiyordu. Çocuk sırtını güneşe dönmüştü. Güneşin ışığı çocuğun saçlarına altın teller koyuyor, Jean Valjean'ın vahşi suratını da kanlı aydınlıkla hızla kızıla boyuyordu.

Küçük Savoyard, bilgisizlik ve masumiyetinin verdiği çocukça bir güvenle, "Mösyö, param," dedi.

Jean Valjean, "Senin adın ne?" diye sordu.

"Küçük Gervais, efendim."

"Defol!" dedi Jean Valjean.

Çocuk, "Mösyö," diye tekrarladi, "paramı verin."

Jean Valjean'ın bakışları yere sabitlenmişti, hiç cevap vermedi.

Çocuk üsteledi: "Param, mösyö!"

Jean Valjean, gözünü yere dikmiş duruyordu.

196

"Param!" diye bağırdı çocuk, "parlak param! Benim param!"

Jean Valjean söyleneni anlamamış gibiydi. Çocuk, onu gömleğinin yakasından tutup sarstı. Bir yandan da, hazinesinin üzerine basmış olan kocaman demirli ayakkabıyı yerinden oynatmaya çabalıyordu.

"Paramı isterim! Kırk meteliğim!"

Çocuk ağlamaya başladı. Jean Valjean başını ağır ağır kaldırdı. Hâlâ oturduğu yerden kımıldamamıştı.

Gözleri bulanık bakıyordu. Biran kendine geldi. Çocuğa şaşkınlıkla baktı, sonra elini sopasına doğru uzatarak, korkunç bir sesle: "Kim o?" diye bağırdı.

"Benim mösyö," diye cevap verdi 'çocuk. "Küçük Gervais! Ben! Ben! Lütfen kırk meteliğimi geri verin!"

Kaldırın lütfen ayağınızı, mösyö, lütfen!"

Sonra, küçük olmasına rağmen öfkelenerek ve adeta tehdit edercesine, "Hadi bakalım, ayağınızı kaldırarak

mısınız? Ayağınızı kaldırın diyorum size!" diye bağırdı.

"Ah! Hâlâ mı sen!" dedi Jean Valjean, ayağını paranın üzerinden kaldırmadan ekledi: "Defolup gidecek misin!"

Çocuk korkudan afallamış bir halde ona baktı, sonra tepeden tırnağa titremeye başladı, birkaç saniye öylece

kaldıktan sonra, bütün gücüyle koşa koşa kaçmaya koyuldu, ne başını çevirip bakmaya ne de bağarmaya cesaret ediyordu.

Çocuk biraz uzaklaştıktan sonra soluk soluğa kaldığı için durmak zorunda kaldı ve Jean Valjean, daldığı hayaller arasında, onun

197

hıçkırına hıçkırına ağladığını duydu.

Bir süre sonra çocuk gözden kayboldu.

Güneş batmıştı.

Jean Valjean'ın çevresini karaltılar bastı. Gün boyunca yemek yememişti; galiba ateşi de vardı.

Çocuğun kaçışından beri öylece duruyordu, durumunu hiç değiştirmemişti. Uzun, düzensiz aralıklarla soluk

alıyordu. On on iki adım ilerisine dikilmiş duran bakışları, otların arasına düşmüş mavi çiniden eski bir vazoda

kırığının şeklini derin bir dikkatle inceler gibiydi. Birden ürperdi; akşamın soğuşunu hissetmişti.

Kasketini alnına indirdi, mekanik bir şekilde ceketini kavuşturup iliklemeğe çalıştı, bir adım attı ve sopasını

almak için yere eğildi.

İşte o an, ayağının toprağa yansına kadar gömdüğü çakılların arasında parlayan kırk meteliklik parayı gördü.

Birden elektrik çarpmış gibi sarsıldı. Dişlerinin arasından, "Bu da ne böyle?" dedi. Üç adım geriledi, bakışlarını, biraz önce ayağıyla çiğnediği noktadan ayırmadan durdu; karanlıkta parlayan bu şey, sanki onun

üzerine dikilmiş açık bir gözdü.

Birkaç dakika sonra titreyerek eğildi, parayı yerden aldı ve kalkarken ovanın uzaklarına doğru bakmaya başladı; ayakta, tir tir titreyerek ufkun her noktasına ayrı ayrı göz atıyordu; kendisine sığınacak bir yer arayan ürkmüş, vahşi bir hayvan gibiydi.

Hiçbir şey görmüyordu. Gece bastırıyordu, ova soğuk ve bulanıktı, gün batımı aydınlığında büyük mor sisler

yükseliyordu.

İnledi ve belli bir yöne doğru hızlı hızlı yü

198

rünüye başladı; bu, çocuğun gözden kaybolduğu yöndü. Otuz adım kadar sonra durdu, baktı, hiçbir şey göremedi.

Ve sonra bütün gücüyle bağırды:

"Küçük Gervais! Küçük Gervais!"

Sustu, bekledi.

Hiçbir şey duyulmuyordu.

Çayırlar karşısında başıboş, kederle uzanıyordu. Yayılan mekân onu çepeçevre sarmıştı. Ağaççıklar küçük sıkı kollarını inanılmaz bir öfkeyle sallıyorlardı. Birisini tehdit ediyor, izliyor gibiydiler.

Tekrar yürümeye başladı, sonra koşmaya koyuldu; ara sıra duruyor, duyulabilecek seslerin en korkuncu, en

umutsuzu" ile bu sessizliğin ortasında haykırıyordu: "Küçük Gervais! Küçük Gervais!"

Çocuk bu sesi duysa kesinlikle korkar, kendisini göstermekten çekinirdi. Ama şüphesiz artık çok uzaklardaydı.

At sırtında giden bir rahibe rastladı. Yanına gitti:

"Papaz efendi, bir çocuğa rastladınız mı?" diye sordu.

"Hayır," dedi rahip.

"Küçük Gervais diye bir çocuk."

"Kimseyi görmedim."

Kesesinden iki tane beş franklık çıkarıp, rahibe verdi.

"Yoksullarınız için papaz efendi. On yaşlarında bir çocuk, sırtında birdağsıçanı kutusu, sanırım birde sazi var. Şu Savoyard'lardan, bildiniz mi?"

"Hiç görmedim."

199

"Etrafta köyler var mı? Bana tarif edebilir misiniz?"

"Dostum, söylediğimize bakılırsa, küçük bir yabancı. Bu ülkede böylelerine çok rastlanır. Onları kimse tanımaz."

Jean Valjean, hırsla beşer franklık iki ekü daha çıkarıp, rahibe verdi.

"Yoksullarınız için," dedi.

Sonra şaşkın şaşkın ekledi:

"Rahip efendi, beni tutuklatın. Ben bir hırsızım."

Rahip atını şiddetle mahmuzlayıp, korkuyla kaçtı.

Jean Valjean, daha önce gittiği yöne doğru koşmaya başladı.

Böylece hayli yol aldı. Etrafına bakmıyor, sesleniyor, haykırıyordu. Ama kimseye rastlamadı. İki üç defa yatmış ya da çömelmiş bir insana benzettiği bir şeye doğru ovada koştu; bunlar çalılıklardan ya da yere yakın kayalardan başka bir şey değildi. Sonunda, üç patikanın birleştiği bir yerde durdu. Ay çıkmıştı. Bakışlarını uzaklarda dolaştırdı ve son bir defa seslendi: "Küçük Gervais!" Ama bu belli belirsiz çıkan çok cılız bir sestti. Onun son çabası oldu; görünmez bir güç sanki onu kötü vicdanının ağırlığıyla orada o an eziyormuş gibi, bacak kasları birden çözüldü, bitkin bir halde iri bir taşın üzerine çöktü, yumruklan saçlarında, yüzü dizlerindeydi; "Ben bir sefilim!" diye haykırdı.

O zaman yüreği çatladı, ağlamaya başladı. On dokuz yıldır ilk defa ağlıyordu.

Gördüğünüz gibi, Jean Valjean piskoposun 200

evinden ayrıldığında, o zamana kadar düşündüklerinin dışındaydı. İçinden geçen duygulara ne olduğunun farkına varamıyordu. Yaşlı adamın melekçe davranışlarına, tatlı sözlerine karşı direniyordu. "Dürüst bir insan

olacağınıza dair bana söz verdiniz. Ruhunuzu satın alıyor, onu kötü düşüncelerden çıkarıyor, Tann'ya veriyorum." Aklına hep bu sözler geliyordu. Bu kutsal bağışlanmanın karşısına gururu, kötülüğün içimizdeki

kalesi olan şeyi koyuyordu. Belli belirsiz bir şekilde hissediyordu ki, bu rahibin affedişi o zamana kadar benliğini sarsan en büyük ve en korkunç saldırıdır, bu bağışlamaya karşı direndiği takdirde artık yüreğinin

katılaşması büsbütün çaresiz bir hale gelecekti; boyun eğdiği takdirde ise başka insanların davranışları yüzünden yıllardır yüreğini dolduran ve hoşuna giden o kin ve nefretten vazgeçmesi gerekecekti; bu kere

yenmek ya da yenilmek zorundaydı, kendi kötülüğü ile iyiliği arasında bir mücadele başlamıştı.

Bütün bu ışıkların arasında bir sarhoş gibi ilerliyordu. Haşın bakışlarla böyle yürürken acaba Digne'deki macerasının onu nasıl bir sonuca götüreceğine dair bir bilince sahip miydi? Hayatın bazı anlarında ruhu uyararı ya da rahatsız eden bütün o esrarengiz uğultuları duyabiliyor muydu? Kaderinin büyük ve en önemli

anını yaşamış olduğunu, kendisi için artık orta yol olmadığını, eğer bundan sonra çok iyi insan olmazsa, çok

kötü insan olacağını, şimdi artık ya piskopostan daha yükseğe çıkma ya da kürek mahkûmundan da aşağıya düşme zamanının geldiğini, eğer 201

iyi olmak istiyorsa, bir melek olması, kötü kalmak istiyorsa canavarlaşması gerektiğini acaba bir ses kulağına

fısıldıyor muydu?

Burada da, daha önce yaptığımız gibi, kendimize bazı sorular sormamız gerekiyor. Jean Valjean'ın düşüncesinde bütün bunlardan çıkardığı belli belirsiz bir gölge var mıydı? Gerçi, daha önce de söylediğimiz

gibi, felaket zekâyı eğitir, ama Jean Valjean'ın bütün bu belirttiğimiz şeylerin içinden çıkabilecek

durumda

olduğu şüphelidir. Bu fikirler aklına gelse bile, bunları görmekten çok, ancak şöyle böyle seçebiliyordu ve bu

fikirler onu anlatılması olanaksız, neredeyse ağırı veren bir huzursuzluk içine atmaktan başka bir şey yapamıyorlardı. Kürek denilen o kapkara yerden çıktığında, koyu karanlıktan çıkarken çok kuvvetli bir ışık

gözleri nasıl kamaştırırsa, piskopos da onun ruhunu öyle kamaştırmıştı. Artık, ona tertemiz, ışıltılı ışık kendisini sunan gelecekteki hayat, bu olması mümkün olan hayat, içini titreyişler ve kaygılarla dolduruyordu.

Nerede olduğunu kendisi de gerçekten bilemiyordu. Güneşin doğduğunu birdenbire gören bir baykuş gibi,

kürek mahkûmunun gözleri erdemin ışığından kamaşmış, adeta kör olmuştu.

Emin olduğu, hiç şüphe etmediği bir şey varsa, o da artık aynı adam olmadığı, içinde her şeyin değiştiği, piskoposun onunla konuşmasından, ona dokunmasından önceki gibi davranmasının artık mümkün olmadığıydı.

İşte bu ruh hali içindeyken Küçük Gervais'ye rastlamış ve onun kırk meteliğini çal202

mıştı. Niçin? Bunu kendisi de açıklayamazdı. O davranışı, kürekten taşıyıp getirdiği kötü düşüncelerin son

bir etkisi, adeta son bir çabası, bir içgüdü kalıntısı, statik biliminde edinilmiş kuvvet denilen şeyin bir sonucu

muydu? Hem buydu hem de belki bundan daha az bir şey. Ne olduğunu basitçe söyleyelim: Çalan o değildi,

insan değildi; akli, hiç bilmediği, yepyeni fikirlerin ortasında debelenip dururken, alışkanlıkla, içgüdüyle ayağını o paranın üzerine koyan içindeki hayvandı. Akıl uyanıp da, hayvanın bu davranışını görünce, Jean Valjean endişeyle geri sıçramış, dehşet içinde haykırmıştı.

Garip bir olaydı bu, ancak içinde olduğu durumda mümkün olabilecek bir olay. O parayı, o çocuktan çalarken

bir daha asla yapamayacağı bir şeyi yapmıştı.

Her ne hal ise, bu son kötü davranışının onun üzerindeki etkisi çok kesin oldu; aklındaki kargaşalığı ortasından biçip geçiverdi, dağıttı; koyu karanlıkları bir yana, aydınlığı öbür yana koydu; ruhuna, tıpkı kimyada reaksiyon oluşturan bazı maddelerin bulanık bir karışımı etkileyerek, bir unsuru dibe çökertirken,

öbürünü berraklaştırması gibi bir etki yaptı.

Önce kendisini incelemeden, düşünmeden, kurtulmaya çabalayan biri gibi kendini kaybetmişçesine, çocuğu

bulup parasını geri vermeye çalıştı. Sonra bunun imkânsız olduğunu anlayınca, umutsuz bir halde durdu.

"Ben bir sefilim!" diye bağırdığı an, kendisini olduğu gibi gördü. Kendinden, sadece bir ha

203

yalet gibi hissedecek kadar ayrılıp uzaklaşmıştı. İşte o an orada, karşısında, etiyle kemiğiyle, sopası elinde,

kısa köylü ceketi sırtında, çalınmış eşya dolu çantası omzunda, kararlı ve kaygılı yüzüyle, iğrenç tasanlar dolu düşüncesiyle, korkunç kürek mahkûmu Jean Valjean duruyordu.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, başından geçen o büyük felaket onu hayaller gören biri yapmıştı. O nedenle

bu kere de hayal görür gibi oldu. Karşısında gerçekten Jean Valjean'ı, o uğursuz suratını gördü. Az kalsın

kendi kendine bu adamın kim olduğunu soracaktı; bu düşünceden dehşet duydu.

Beyni o son derece şiddetli çalıştığı, ama yine de korkunç derecede sakin olduğu anlardan birini geçiriyordu.

Bu sırada hayaller o kadar derindir ki, gerçeği yutar. İnsan karşısındaki nesnelere görmez olur ve zihnindeki

şekilleri kendi dışındaymış gibi görür. Jean Valjean'ın beyni işte böyle anlardan birindeydi.

Böylece, deyim yerindeyse yüz yüze kendi kendini seyretti. Aynı zamanda, o halüsinasyonun gerisinde, esrarlı bir derinlikte bir ışık görüyordu. Önce bunu meşale sandı. Bilincine görünen bu ışığa daha dikkatle

bakınca, onun insan şeklinde olduğunu fark etti ve bu meşalenin piskopos olduğunu anladı.

Böylece bilincinin önünde duran bu iki insanı, piskoposla Jean Valjean'ı sırayla gözden geçirdi. İkinciye çözmek, birinciden daha kolay olmadı. Bu gibi kendinden geçmelere özgü garip olaylar yüzünden hayalleri uzadığı ölçüde, piskopos büyüyüp gözlerine gittikçe

204

daha görkemli bir şekilde görünürken, Jean Valjean gittikçe küçülmekte ve silinmekteydi. Öyle bir an geldi ki,

bir gölgeden ibaret kaldı ve birdenbire kayboldu. Artık görüntüde yalnızca piskopos kalmıştı. Görkemli bir

ışımaya bu sefil adamın ruhunu dolduruyordu.

Jean Valjean uzun uzun ağladı. Sımsıcak gözyaşlarıyla, hıçkırığa hıçkırığa ağladı, bir kadından daha fazla zayıflıkla, bir çocuktan daha fazla korkuyla ağladı.

O ağlarken, beyninin içi aydınlandıkça aydınlanıyordu; bu olağanüstü bir aydınlıktı, aynı zamanda hem büyüleyici hem de korkunç bir aydınlık: Geçmiş hayatı, işlediği ilk suçu, uzun yıllardır çektiği cezası, kabalaşması, ruhunun katılaşması, bir yığın intikam planlarıyla şenlenen tahliyesi, piskoposun evinde başına

gelenler, bir çocuğun kırk meteliğini çalması; piskoposun bağışlamasından sonra işlendiği için büsbütün alçakça, büsbütün canavarca olan o suç aklına geldi ve apaçık bir şekilde göründü, hem de o zamana kadar

hiç görmediği bir açıklık içinde... Hayatına baktı, gözüne korkunç göründü, ruhuna baktı, iğrenç buldu.

Ama

şimdi bu hayatın, bu ruhun üzerine iyilik dolu bir gün doğmuştu. Cennetin ışığında İblis'i gördüğünü sandı.

Kaç saat böyle ağladı? Ağladıktan sonra ne yaptı? Nereye gitti? Bu hiçbir zaman bilinmedi. Bilinen bir şey

varsa, o da o devirde Grenoble'a sefer yapan ve Digne'ye gelen bir arabanın sürücüsünün o gece, sabahın

üçüne doğru piskoposluk binasının olduğu sokaktan

205

geçerken, Monsenyör Bienvenu'nun kapısı önünde, bir adamı karanlıkta, kaldırırma diz çökmüş dua eder bir

halde gördüğüydü.

206

ÜÇÜNCÜ KİTAP

1817 YILINDA

1. 1817 Yılı

1817 yılı, XVIII. Louis'nin, içinde kibirin de eksik olmadığı krallara yaraşır azametli bir tavırla, saltanatının

yirmi ikinci yılı olduğunu söylediği yıl ve Mösyö Bruguere de Sorsum'un da üne eriştiği yıldır. Bütün berber

dükkânları, pudra modası ve kraliyet kuşunun geri döneceği umuduyla gök mavisi renge badanalanmış, zambak çiçekleriyle süslenmişti. O günler, Lynch kontunun her pazar Fransa yüce meclisi üyesi elbisesi, kırmızı şeridi, uzun burnu ve parlak bir iş görmüş kişilere özgü o şahane profiliyle kilise mütevellisi sıfatıyla

kendine ayrılmış özel sırada oturduğu o masum ve saf günlerdi. Mösyö Lynch'in becerdiği parlak iş suydurdu:

Bordeaux belediye başkanıyken 12 Mart 1814'te, kenti dükd' Augouleme'e biraz fazlaca erken teslim etmişti.

Yüce meclis üyeliği de buradan geliyordu. 1817'de, dört ile altı yaşındaki küçük oğlan çocuklarının,

maroken

taklidi deriden, kulaklıkl, eskimo serpuşlarına benzeyen geniş kasketler giymeleri modaydı; Fransız ordusuna Avusturya tarzı beyaz üniforma giydirilmişti; alaylara lejyon deniyordu; rakam yerine

eyaletlerin

adlarını

207

taşıyorlardı. Napoleon SainteHelene'deydi ve İngiltere, ona yeşil çuha vermeyi reddettiğinden, eski elbiselerini tersyüz ettiriyordu. 1817'de Pellegrini şarkı söylüyor, Matmazel Bigottini dans ediyordu; Potier

saltanat sürüyordu. Odry henüz ortalıkta yoktu; M. Saqui, Forioso'nun yerini alıyordu. Fransa'da hâlâ Prusyalılar vardı. M. Delalot tanınmış bir kişilikti. Meşruiyet, Pleignier, Carbonneau ve Tolleron'un önce bileklerini, sonra da kellelerini keserek kendisini kabul ettirmişti. Başmâbeyinci Talleyrand prensi ile maliye bakanı rahip Louis birbirlerine iki kâhinin gülüşüyle bakıyorlardı; her ikisi de 14 Temmuz 1790 günü Champ de Mars'da federasyon ayinini yönetmişlerdi; Talleyrand, piskopos sıfatıyla ayin duasını okumuş, Louis de diyakos olarak ona yardım etmişti. 1817'de, yine bu Champ de Mars meydanının yan yollarında, yağmur altında yatan, otlar arasında çürüyen, yıldız dökülmüş kartal ve an resimlerinden kalma izler taşıyan mavi boyalı tahtadan büyük sütunlar görülüyordu. Bunlar iki yıl önce Champ de Mai'de imparatorun tribününe destek vermiş sütunlardı. GrosCaillou yakınlarında barakalara yerleşmiş olan Avusturyalıların kamp ateşleri nedeniyle yer yer yanıp, kararmış, iki üç tanesi ise bu kampların ateşlerinde Kaiser askerleri ellerini ısıtırken yok olmuştu. Champ de Mai'yın, haziran ayında Champ de Mars meydanında düzenlenmek gibi bir özelliği vardı. 1817 yılında iki şey halk arasında çok tutuluyordu: VoltaireTouquet tarzı koltuk, 208

birde üzerinde 1814 Fransız Anayasası yazılı tütün tabakası. Paris için yeni heyecan, erkek kardeşinin kafasını kesip MarcheauxFleurs'deki havuza atan Dautun'un cinayeti idi. Chaumareix'ye yüzkarası, Gericault'ya onur getirecek olan şu uğursuz Meduse firkateyni hakkında hiçbir haber alınamaması Deniz Kuvvetlerini endişelendiriyordu. Albay Selves, Süleyman Paşa olmak üzere Mısır'a gidiyordu. La Harpe Sokağı'ndaki Thermes sarayı bir fıçı dükkanı olmuştu. XVI. Louis döneminde deniz kuvvetlerinde astronom olan Messier'ye rasathane görevi yapan küçük ahşap kulübe, Cluny konağının sekiz köşeli kulesinin tavan arasında hâlâ duruyordu. Duras düşesi gök mavisi satenden X. Louis stili döşenmiş küçük salonunda üç dört dostuna Ourifca'nın el yazmalarını okuyordu. Louvre'da N harfleri siliniyordu. Austerlitz köprüsü, adından vazgeçiyor ve Jardin du Roi adını alıyordu; bu, hem Austerlitz köprüsüne hem de Jardin des Plantes'a tebdili kıyafet getiren çiftte bir muammaydı. Horatius'un eserlerine tırnak ucuyla işaretler koyup imparator olan kahramanlar ve veliaht olan ayakkabıcılardan başka bir şeyle meşgul olmayan XVIII. Louis'nin iki endişesi vardı: Napoleon ve Mathurin Bruneau. Fransız Akademisi'nin ödül konusu: 'İncelemenin sağladığı mutluluk'tu. Mösyö Bellart resmen sözbilim sahibi sayılıyordu. Onun gölgesinde, PaulLouis Courier'nin alaylarına hedef olmaya aday, geleceğin Boe savcısı yetişmekteydi. Arlincourt adında sahte bir Marchangy 209

henüz boy göstermemişti, onun yerine Marchangy adında sahte bir Chateaubriand vardı. Claire d'Albe ve MalekAdel birer şaheserdiler. Enstitü, akademisyen Napoleon Bonaparte adının listesinden silinmesine ses çıkarmıyordu. Bu kraliyet fermanı, Angouleme'de bir Denizcilik Okulu kuruyordu, çünkü Angouleme dükü büyük amiral olduğuna göre Angouleme kentinin de bütün o nitelikleriyle bir liman olmaya hakkı vardı, tersi durumda, kraliyet ilkesi zedelenirdi. Vekiller heyetinde, Franconi'nin afişlerini süsleyen ve sokaklardaki işsiz güçsüz takımının toplanmasına neden olan ip cambazı resimlerine göz yumulup yumulmayacağı tartışılıyordu. Agnese'in yazan Mösyö Pae, dört köşe yüzlü, yanağı etbenli adamcağız, Sassenaye markizinin VilleEveque Sokağı'ndaki küçük özel konserlerini yönetiyordu. Bütün genç kızlar, sözleri Edmond Geraud'ın Ermit de Scdnt Avelle şarkısını söylüyorlardı. Le Nain Jaune değişip Miroir oluyordu. Bourbon'lan tutan Valois cafe'sinin karşısındaki Lemblin cafe'si de imparatoru tutuyordu. Louvel'in daha şimdiden canına kastedici gözlerle kendisine baktığı Berry dükü, Sicilyalı bir prensesle evlendirilmişti. M. de Stael öleli bir yıl oluyordu. Hassa muhafızları Matmazel Mars'ı ısıklıyorlardı. Büyük gazeteler ufacıktı; sayfaların boyutları küçülmüştü, ama özgürlük büyüktü. Le Constitutionnel gazetesi meşrutiyetçiydi; La Minerve, Chateaubriand'a 'Chateaubriant' diyordu. Bu lakap, burjuvaları büyük yazarın arkasından güldürüyordu. 210

Satılmış gazetelerdeki aşağılık gazeteciler 1815 sürgünlerine hakaret ediyorlardı: David'de kabiliyet, Arnault'da nükte, Carnot'da namus kalmamıştı; Soult hiçbir savaşı kazanamamıştı; Napoleon'un da artık dehası kalmadığı bir gerçektir. Sürgündeki birine postayla gönderilen mektupların alıcının eline çok ender geçtiğini herkes bilir, çünkü polis bu mektuplara el koymayı kutsal bir görev sayar. Bu yeni bir şey değildir; Descartes da sürgüneyken bu durumdan yakınıyordu. Nitekim David, kendisine yazılan mektupları almadığı bir Belçika gazetesinde biraz öfkeli bir şekilde açıkladığında, kral yanlısı gazeteler bunu pek eğlenceli buluyor ve bu vesileyle sürgünü şamataya alıyorlardı. 'Kral katilleri' ya da 'oy verenler' demek, 'düşmanlar' ya da 'müttefikler' demek, 'Napoleon ya da Bonaparte' demek, iki insanı birbirinden bir uçurumdan çok daha fazla ayırıyordu. Kendisine 'Anayasa'nın ölümsüz yaratıcısı' adı takılan XVIII. Louis'nin devrimler çağını ebediyen kapatmış olduğu bütün sağduyulu kişilerce kabul ediliyordu. PontNeuf ün dolgu toprak setinde IV. Henri'nin heykelini bekleyen kaideye 'Redivivus' kelimesi işleniyordu. Mösyö Piet, Therese Sokağı 4 numaradaki gizli toplantılarını yapmaya başlıyordu. Sağın liderleri zor durumda kalındığında: "Bacot'ya yazmak gerek," diyorlardı. Mösyö Canuel O'Mahony ve Mösyö Chappedelaine, ileride 'su kıyısı suikastı' diye anılacak olan şeyi, az da olsa kralın küçük kardeşi beyefendinin onayıyla planlamaktaydılar. 211

Épingle Noire da kendi cephesinden komplot hazırlığı içindeydi. Delaverderie, Trogoffla ilişki kuruyordu. Belli bir ölçüde liberal kafada olan Mösyö Decazes bir otoriteydi. Chateaubriand, Saint Dominique Sokağı 27 numaradaki penceresinde ayağında pantolon ve terlikler, kır saçları ipek ve pamuk karışımı bir sargıyla

örtülü, gözleri bir aynada, önünde açık duran komple bir dişçi takımıyla, pek sevimli olan dişlerini temizliyor ve bir yandan da sekreteri M. Pilorge'a 'Anayasaya göre Krallık'ı dikte ettiriyordu. Sözü geçen eleştirmenler Lafon'u Talma'ya tercih ediyorlardı. M. Feletz imzasını A. diye atıyordu; M. Hoffmann Z. diye imza atıyordu. Charles Nodier Therese Aubertı yazıyordu. Boşanma yasaklanmıştı. Liselerin adı kolej olmuştu. Yakaları altın bir zambak çiçeğiyle süslü kolej öğrencileri Roma kralı konusunda tepinip duruyorlardı. Sarayın karşı istihbarat polisi, Orleans dükünün her yerde teşhir edilen portresini kralın eşi hanımefendiye ihbar ediyordu; Orleans dükü, Alman süvarileri tümgeneralı üniforması taşıyan Berry dükünden daha yakışıklı görünüyordu; bu büyük bir kusurdu. Paris şehri kendi kesesinden olmak üzere, Invalides'in kubbesini yeniden altın yaldızlatıyordu. Ciddi kişiler M. Trinquelague'in şu ya da bu durumda nasıl davranacağını düşünüyorlardı; M. Clausel de Montals birçok yönden M. Clausel de Coussergues'den ayrılıyordu; M. Salaberry memnun değildi. Komedi oyuncusu Moliere'in kabul edilmediği Akademi'nin üyesi komedi oyuncusu 212

picard, Odeon'da Çifte Phübertlefi sahneliyordu; tiyatronun cephesinde, harflerin koparılmış olmasına rağmen izlerden İMPARATORİÇE TİYATROSU yazısı açıkça okunuyordu. Cugnet de Montarlot'nun ya yanında ya karşısında yer alıyordu. Fabvier hizipçi; Bavoux devrimciydi. Kitapçı Pelicier, Voltaire'in bir baskısını Fransız Akademisi Üyesi Voltaire'in Eserleri adıyla yayımlıyor, bu saf yayıncı, "Böylesi alıcı çeker," diyordu. Genel kaniya göre M. Charles Loyson yüzyılın dehasıydı; bu çekememezlik ona dişlerini geçirmeye başlamıştı, bu da bir zafer belirtisiydi ve hakkında şöyle bir mısra düzülmüştü: Loyson uçaşa bile, kanatlarının olmadığı bilinir.

Kardinal Fesch istifaya yanaşmadığı için Lyon diyakosluğunu Amasie başpiskoposu Mösyö de Pins yönetiyordu. İsviçre ve Fransa arasındaki Dappes vadisi çekişmesi bu arada generalliğe yükselmiş olan yüzbaşı Dufour'un verdiği bir muhtırayla başlamıştı. Hiç kimsenin tanımadığı Saint Simon yüce hayalinin çatısını kuruyordu. Bilimler Akademisi'nde gelecekte kimsenin hatırlamayacağı ünlü bir Fourier, bilmem hangi karanlık tavan arasında da geleceğin hatırdan çıkarmayacağı başka bir Fourier vardı. Lord Byron kendisini göstermeye başlıyordu; Millevoye'nin birşiiirindeki bir not onu Fransa'ya 'Lord Byron adında biri' diyerek tanıtıyordu. David d'Angers mermeri yoğurmaktaki hünerini deniyordu. Rahip Caron, Feillantines çıkamazındaki ilahiyat okulu öğrencilerinden küçük bir 213

grubun toplantısında geleceğin Lamennais'i olacak Felicite Robert adında hiç tanınmayan bir rahipten övgüyle bahsediyordu. Duman çıkarıcı ve yüzen bir köpeğin çıkardığı sese benzer bir ses Seine Nehri'nde şapırdayan Tueries'nin pencereleri altında, Kral köprüsünden XV. Louis köprüsüne kadar gidip geliyordu, işe yaramaz bir makineydi, bir çeşit oyuncak, boş hayaller peşinde koşan bir mucidin uydurması, bir ütopyaydı; bir buharlı gemi. Parisliler bu gereksiz şeye kayıtsızca bakıyorlardı. Hükümet darbesiyle, kararnameyle, toptan tayinle Enstitü'yü ıslah eden birçok akademi üyesi yaratan seçkin

adam Mösyö Vaublanc, akademi üyesi olmayı başaramıyordu. SaintGermain dış mahallesiyle Marsan sancağı, dine bağlılığından dolayı Mösyö Delaveau'nun emniyet müdürü olmasını istiyorlardı. Dupuytren'le Recamiertıp okulunun amfisinde 'babaöğlüksal ruh üçlüsü' sorunu üzerinde tartışmaya tutuşup birbirlerini yumruklarıyla tehdit ediyorlardı. Cuvier bir gözü Tekvin'de, bir gözü doğada, fosil kalıntılarını kutsal metinlerle uzlaştınp Musa'yı mastodond'lara pohpohlatarak yobaz ilticanın gözüne girmeye çabalıyordu. Parmentier'nin anısının övgüdeğer emekçisi M. François de Neufchâteau patates denilecek yerde 'parmentiâre' denilmesi için bin bir çaba sarfediyor, ama bir türlü emeline erişemiyordu. Eski piskopos, eski Konvansiyon Meclisi üyesi, eski senatör rahip Gregoire, kralcılarının kalem tartışmalarında 'alçak Gregoire' olmuştu. Şu kullandığımız 'olmuştu' deyimini, 214 M. RoyerCollard tarafından bir neolijizm olarak açıkça kınanmıştı. İena köprüsünün üçüncü kemerinin altında Blücher tarafından köprüyü havaya uçurmak için açılmış olan deliğın iki yıl önce kapatılmasında kullanılan yeni taş hâlâ beyazlığından fark edilebiliyordu. Artois kontunun NotreDame'a girdiğini görünce yüksek sesle: "Lanet olsun! Bonaparte'la Talma'nın kol kola Bal Sauvage'a girdiklerini gördüğüm günleri arıyorum!" diyen bir adamı adalet, mahkeme huzuruna çıkarıyordu: Bozguncu bir konuşma; altı ay hapis. Hainler pervasızca boy gösteriyorlardı; bir savaş arifesinde düşman saflarına geçenler gördükleri ödülü gizlemeye gerek' âuymuyorlar, nefret ve saygınlıklarının yüzüzlüğü içinde güpegündüz hiç utanmadan ortalıkta dolaşıyorlardı; Ligny ve QuatreBras kaçakları ücretli rezilliklerinin pejmürde kılığı içinde krallığa bağlılıklarını çırılçıplak sergiliyorlardı; İngiltere'de genel tuvaletlerin iç duvarlarında yazılı şu sözü unutuyorlardı; "Lütfen, burayı terk etmeden önce üstünüzü başınızı toparlayın!" İşte, bugün artık unutulmuş olan 1817 yılından belirsiz bir şekilde akılda kalanların karmakarışık bir sıralanışı. Tarih bütün bu ayrıntıları ihmal eder, zaten başka türlü de yapamaz; yoksa sonsuzluğun hâkimiyetine girerdi. Ne var ki, yanlış olarak küçük denilen bitkiler âleminde küçük yapraklar olmadığı gibi, insanlık tarihinde de küçük olaylar yoktur bu ayrıntılar yararlıdır. Yüzyılların çehresini oluşturan yılların simasıdır.

215

i

İşte, bu 1817 yılında, Parisli dört genç 'güzel bir oyun' oynadılar.

2. Çift Dörtler

Bu Parisli gençlerden biri Toulouse'dan, bir diğeri Limoges'dan, üçüncüsü Cahors'dan, dördüncüsü de Montauban'dandı; ve bunlar öğrenciydiler ve öğrenci demek, Parisli demektir; Paris'te okumak, Paris'te doğmaktır.

Bu delikanlılar silik kişilerdi; böyle kimseleri herkes görmüştür; rastgele alınmış dört örnek: Ne iyi, ne kötü,

ne bilgili, ne canlı, ne dâhi ne de budala; yirmi yaş denen o gençliklerinin baharında yakışıklı gençlerdi.

Herhangi bir dört Oscar'dılar; çünkü o devirde Arther'ler henüz ortada yoktu. Onun için, 'Arabistan'ın bütün

buhurlarını yakınız' diye sesleniyordu şarkı, Oscar ilerliyor, Oscar, onu göreceğim! Ossian'dan çıkmışlardı;

zarafetleri İskandinav ve Kaledonya zarafetiydi, halis İngiliz tarzı daha sonra revaçta olacaktı ve Arthur'ların

ilki Wellington, Waterloo Savaşı'nı daha yeni kazanmıştı.

Bu Oscar'lardan birinin, Toulouse'lu olanın adı FelixTholemyes; öbürünün Cahors'lu olanın Listolier; ötekinin

Limoges'lu olanın Fameuil; sonuncusunun Montauban'lı olanın da Blachevelle'di. Her birinin bir metresi vardı

elbette. Blachevelle, Favourite'i seviyordu. Favourite'in bu adla çağrılmasının nedeni İngiltere'ye gitmiş olmasıydı. Listolier, Dahlia'ya tapıyordu; o da savaş adı olarak çiçek adı almıştı. Fameuil'in tapındığı

Zephine Josephi

216

ne'in kısaltılmışı idi. Tholemyes'in sevgilisi ise Fantine'di, güneş rengi olan güzel saçlarından ötürü ona 'Sarışın' diyorlardı.

Favourite, Dahlia, Zephine ve Fantine mis kokulu, pırıl pırıl, büyüleyici güzellikte dört genç kızdılar;

dikiş

iğnelerini büsbütün bırakmadıklarından hâlâ işçiydiler; geçici aşklarla rahatlan kaçmıştı, ama yüzlerinde çalışmanın verdiği huzurun bir kalıntısı ve ruhlarında bir kadının ilk düşüşünden sonra da canlılığını koruyan

namus çiçeğinden vardı. Dördünden birine içlerinde en küçüğü olduğu için genç, bir diğerine de ihtiyar diyorlardı; bu ihtiyarın yaşı yirmi üçtü. Hiçbir şeyi gizlememiş olmak için şunu da söyleyelim ki, ilk hayalini

yaşayan Fantine'e, yani Sanşın'a göre öbür üç kız daha tecrübeli, daha kaygısız, daha pişkindiler.

Dahlia, Zephine ve özellikle Favourite için durum Fantine'inkinden farklıydı. Onların henüz yeni başlayan romanlarında daha şimdiden geçirdikleri evrelerin sayısı birden fazlaydı ve ilk evrede adı Adolphe olan sevgili, ikincisinde Alphonse, üçüncüsünde Gustave oluyordu. Yoksulluk ve hoppalık tehlikeli iki öğütçüdür:

Biri azarlar, öbürü pohpohlar ve halktan güzel kızlar bu iki öğütçünün de kendi cephelerinden kulaklarına fısıldadıklarını duyarlar. İyi korunamayan bu ruhlar bu fısıltıları dinlerler. Düşüşleri, taşa tutuluşları bu yüzdendir; onları, hiçbir günah lekesi taşımayan, erişilmez olan şeyin ihtişamıyla ezerler. Ama, yazık! Ya eğer Jungfrau'nun karnı açsa?

Favourite İngiltere'de bulunmuş olduğu

217

için, Zephine'le Dahlia ona hayrandılar. Pek genç yaşta 'benim' dediği bir evi olmuştu. Babası kaba saba, atıp tutan yaşlı bir matematik öğretmeni idi; hiç evlenmemişti, ileri yaşına rağmen evinde ders vermek zorundaydı.

Bu öğretmen, bir gün bir oda hizmetçisinin eteğinin ocağın kül siperine takıldığını görmüş ve bu kaza nedeniyle âşık olmuştu. Favourite bu aşkın ürünüydü. Kız ara sıra babasına rastlar, selamlaşırlardı. Bir sabah kaba, dindar kılıklı ihtiyar bir kadın eve gelmiş, "Beni tanıyor musunuz küçükhanım?" diye sormuştu.

"Hayır." "Ben senin annenim." Daha sonra, yemek dolabını açmış, yemiş, içmiş, yatağını getirtmiş ve eve yerleşmişti. Durmadan homurdanan dindar anne Favourite'le hiç konuşmazdı. Öyle saatlerce tek kelime söylemeden oturur, sabah, öğle, akşam dört kişinin yiyeceği kadar yemek yer, sonra kapıcıya misafirliğe inip

kızını çekiştirirdi.

Dahlia'yı Listolier'ye ve belki daha başkalarına da çeken ve avareliğe sürükleyen şey, çok güzel pembe tırnaklarıydı. Bu tırnaklara nasıl iş gördürülebilirdi? Erdemli kalmak isteyen ellerine acımamalıdır. Zephine'e gelince, o da Fameuil'ün gönlünü, şuh ve okşayıcı bir tavırla, "Evet efendim," demesiyle fethetmişti.

Delikanlılar arkadaşlıklar, genç kızlar dosttular. Bu gibi aşklar, daima bu gibi dostluklarla pekiştirilir.

Bilge olmakla filozof olmak farklı şeylerdir.

218

İspatı da şu ki, bu uygunsuz küçük beraberlikler üzerine her türlü karşı çıkma kaydı bir yana, Favourite, Zephine ve Dahlia birer filozofken, Fantine bilge bir kızdı.

'Bilge' diyeceksiniz. Öyleyse Tholomyes ne oluyor? Hz. Süleyman buna, "Aşk, bilgeliğin parçasıdır," diye cevap verirdi. Biz sadece Fantine'in aşkının ilk aşk, tek aşk, sadık aşk olduğunu söylemekle yetiniyoruz.

Fantine, denilebilir ki halkın en aşağı tabakasında bir çiçek gibi açan varlıklardandı. Toplumun ölçülemeyecek kadar derin karanlıklarından çıkmıştı, bu nedenle alında adsızlığın, bilinmezliğin işaretini taşıyordu. Montreuil-surmer'de doğmuştu. Hangi ana babadan? Kim bilir? Anası, babası daima meçhul kalmıştı. Adı Fantine'di. Niçin Fantine'di? Başka bir adı olup olmadığı hiçbir zaman bilinmemişti.

Directoire

döneminde doğmuştu.

Soyadı yoktu, çünkü ailesi yoktu; vaftiz adı da yoktu, çünkü kilise yoktu. Sokakta küçücük, yalın ayak yürürken gelip geçenlerden ona rastlayan birinin aklına esip koyduğu bu isimle adlandırılmış, yağmur yağdığında bulutların suyu alına nasıl düşerse, bu ad da ona öyle gelip takılmıştı. Ona, "küçük Fantine," diyorlardı. Kimse daha fazlasını bilmiyordu. On yaşma basınca Fantine şehirden ayrılıp, civardaki çiftçilerin

yanında hizmete girdi. On beşinde Paris'e 'servet edinmeye' geldi. Fantine güzeldi, elinden geldiği kadar uzun süre saf ve temiz kaldı. Güzel dişleri olan, güzel bir sarışındı. Çeyizi altından ve

219

incidendi ama altın başının üstünde, incileri de ağzının içindeydi.

Yaşamak için çalıştı, sonra yine yaşamak için sevdi, çünkü gönül de acıkır.

Tholomyes'i sevdi.

Bu ilişki delikanlı için bir aşk, kız için tutkuydu. Kıvıl kıvıl kaynayan öğrenciler, işçi kızlarla dolu Quartier Latin

sokakları bu rüyanın başlangıcına güldüler. Bunca maceranın düğümlenip çözüldüğü Pantheon tepesinin bu dolambaçlı dehlizlerinde Fantine uzun süre Tholomyes'ten kaçmıştı, ama sürekli ona rastlayacak şekilde kaçmıştı. Bir kişiden kaçınmanın onu aramayı anımsatan bir yanı vardır. Kısacası, pastoral şiir gerçekleşti.

Blacheville, Listolierve Fameuil'in oluşturdukları grupta başı Tholomyes çekiyordu. İçlerinde en esprili olan oydu.

Tholomyes emektar eski öğrencilerdendi, zengindi, dört bin frank geliri vardı, dört bin frank gelir Saint Genevieve tepesinde şahane bir rezalet demektir. Tholomyes otuz yaşında ama yaşından fazla gösteren bir

hovardaydı. Yüzü kırışmış, bazı dişleri dökülmüştü; başı dazlaklaşmaya doğru gidiyordu; buna hiç üzülmez:

"Kafatası otuzunda, dizkapağı kırkında," derdi. Yediklerini zor hazmediyordu. Ve bir gözünde de yaşarma

başlamıştı. Ama gençliği söndükçe neşesi alevleniyordu. Dişlerinin yerine maskaralığı, saçlarının yerine sevinci, sağlığın yerine alayı koyuyor ve ağlayan gözü de durmadan gülüyordu. Çiçekler içinde bir harabeydi. Vaktinden çok önce bohçasını düren gençli220

ği, düzenli bir şekilde gidiyor, kahkahalar koparıyor ve dışarıdan bakanlar onda yalnızca yanan bir ateş görüyorlardı. Vaudeville tiyatrosunda sahnelenmesi reddedilen birde piyesi vardı. Ara sıra gelişigüzel mısralar düzüyordu. Ayrıca, her şeyden şüphe ediyordu ki, bu da zayıfların gözünde büyük bir kuvvetti. Kısacası, alaycı ve dazlak olduğundan, liderdi. 'İron' demir anlamına gelir, ironi* de bu sözcükten türemiş olmasın?

Bir gün Tholomyes diğer üç genci bir kenara çekti ve bir kâhin tavrıyla onlara şöyle dedi:

"Bir yıldır Fantine, Dahlia, Zephine ve Favourite kendilerine bir sürpriz yapmamızı istiyorlar. Bizde ciddi ciddi söz verdik. Durmadan bu konudan söz ediyorlar, özellikle de bana. Napoli'de ihtiyar kadınlar aziz Janvi

er'ye, 'Faccia giäüta, fa o miracolo, yani ey san yüz, göster mucizeni!' diye bağırdukları gibi, bizim güzellerimiz de Tholomyes sürprizini ne zaman yumurtlayacaksın?' deyip duruyor ve aynı zamanda ailelerimize de mektup yazıyorlar; bu, iki ağızlı acem kılıcı. Bence zamanı geldi. Konuşalım," dedi.

Ve Tholomyes sesini alçaltıp gizli gizli o kadar neşeli bir şeyler söyledi ki, dört ağızdan birden, coşkun bir

kahkaha koşturdu ve Blacheville haykırdı, "Bak, bu iyi bir fikir işte!"

Karşılarına duman dolu küçük bir meyhane Çikü. İçeri girdiler, konuşmalarının geri kalan kısmı boşlukta kayboldu.

Bu karanlık görüşmenin sonucunda, ertesi

* Etkiyi artırmak için bir şeyin tersini söyleyerek alay etme.

221

pazar günü dört delikanlının dört genç kıza davet ettikleri parlak bir kır eğlencesinin düzenlenmesine karar

verildi.

3. Dörde Dört

Bundan kırk beş yıl önce öğrencilerle işçi kızların kır eğlencesinin nasıl bir şey olduğunu düşünmek bugün için zordur. Paris'in çevresi artık aynı değil. Paris'in çevre hayatı diyebileceğimiz şeyin çehresi yarım

yüzyıldan beri tamamıyla değişti. İki tekerlekli arabaların olduğu yerde şimdi vagonlar var, çatanaların durduğu yerde şimdi gemiler duruyor. O zamanlar SaintCloud denirken bugün Fecamp deniyor. 1862'nin Paris'i, banliyösü bütün Fransa olan bir şehirdir.

Dört çift, o zaman için mümkün olan bütün kır çalgınlıklarını bir bir yerine getirdiler. Tatillerin başladığı sıcak

ve aydınlık bir yaz günüydü. Bir gün önce, içlerinde tek yazı yazmasını bilen Favourite, dördü adına Tholomyes'e şöyle yazdı: "Çıkmak erken saatte, olur iyi saatte." Bu nedenle sabahın beşinde kalktılar ve sonra,

arabayla SaintCloud'a gidip, henüz sulan akmayan şelaleyi seyrettiler; "Su olunca kim bilir ne güzeldir!" diye

bağıştılar. TeteNoire'da kahvaltı ettiler, Castaigue henüz oradan geçmemişti; büyük havuzun çevresindeki

geometrik şekilde dikilmiş ağaçlar arasında küçük bir eğlence yaptılar, Diogene fenerine çıktılar, Sevres köprüsünde acıbadem kurabiyesine rulet oynadılar. Puteaux'da çiçek topladılar, Neuilly'de kamıştan düdükle aldılar, gittikleri 222

yerde elmalı poğaçalardan yediler, tam anlamıyla mutlu oldular.

Genç kızlar kafesten kurtulmuş çalibülbülleri gibi cıvıldaşıp gevezelik yapıyorlar, ara sıra delikanlılara küçük fiskeler vuruyorlardı. Hayatın sabah sarhoşluğu! Tapılası yıllar! Yusufçuk böceklerinin kanatları titreyiyor. Ah! Siz, kim olursanız olun, hatırlıyor musunuz? Çalılıklarda başa çarpmamaları için dalları ayıra ayıra yürüdünüz mü hiç?

Elinizden tutan ve "Ah! Yepyeni ayakkabı, bak ne hale geldiler!" diye haykıran; sevdiğiniz bir kadınla beraber yağmurdan ıslanmış bir bayırdan gülerken kaydınız mı hiç? Hemen şunu söyleyelim ki, yola çıkarırken Favourite bilgece ve koruyucu bir tavırla, "Yerlerde salyangozlar dolaşiyor, bu yağmur belirtisidir çocuklar," dediği halde, böyle şenlendirici bir aksilik, ani bir sağanak, bu keyifli topluluğun başına gelmedi. Dördü de, insanı çıldırtırcasına güzeldiler. O zamanlar çok ünlü olan bir klasik şair, Eleonore adında sevgilisi olan adamcağız, Şövalye De Labouisse, o gün Saint Cloud'un kestane ağaçları altında dolaşırken bu dört güzel kıızı sabahın onunda oradan geçerken gördü ve "Bir tanesi fazla!" diye bağırdı: Mitolojinin Üç Güzelleri'ni hatırlamıştı. Blacheville'in sevgilisi Favourite hendeklerden atlıyor, çalılıkları üstünü çalınlar gibi aşılıyor, genç bir kır tannçası canlılığı içinde bu eğlenceye önderlik ediyordu. Zephine'le Dahlia'yı, tesadüfler ancak birbirlerini tamamlayacak bir tarzda güzel yaratmıştı; o nedenle dostluktan 223

çok, cilve yapmanın içgüdüleriyle birbirlerinden hiç ayrılmıyor, birbirlerine yaslanarak İngilizvari pozlar alıyorlardı. Keepsakes'leryeni yeni ortaya çıkıyorlardı, kadınlar için melankoli modası çıkmaya başlamıştı daha sonraları erkekler için Byronicluk çıkacaktılatif cinsin saçları açılıp dağıtılıyordu artık. Zephine'le Dahlia'nın saçları lüle lüle yapılmıştı. Profesörleri hakkında bir tartışmaya tutuşan Listolier ile Fameuil, Fantine'e, Mösyö Delvincourt ile Mösyö Blondeau arasında nasıl bir fark olduğunu anlatıyorlardı. Blacheville sanki sırf pazar günleri Favourite'in Hint taklidi kumaştan biçilmiş şalını kolunda taşıyın diye yaratılmıştı. Tholomyes, topluluğa hâkim bir durumda arkadan geliyordu. Çok neşeliydi, yönetimin onda olduğu hissediliyordu; neşesinde diktatörlük vardı; başlıca süsü, bakırdan askısı olan, pamuklu kumaştan pantolonuydu. Elinde iki yüz franklık sağlam bir kamış baston ve istediği her şeyi mubah saydığından, ağzında sigar denilen garip bir nesne taşıyordu; hiçbir kutsal şey tanımadığından tütün içmekteydi. Ötekiler hayranlıkla, "Şu Tholomyes'e bakın, doğrusu şaşılacak şey," diyorlardı. "O ne pantolon! O ne canlılık!"

Fantine'e gelince, neşenin ta kendisiydi. O nefis dişleri, belli ki Tanrı'dan görev almışlardı: Gülme görevi. Uzun, beyaz bağlan olan, dikişli, hasır şapkasını başından çok, elinde taşımaya seviyordu. Uçuşup dalgalanmaya hazır, kolayca çözümlüveren, sürekli ye224

niden tutturulması gereken gür sarı saçları, sanki söğütlerin altından kaçan deniz perisi Galatee için yapılmış gibiydiler. Pembe dudakları büyüleyici cıvıltılar çıkarıyordu. Erigone'un antik figürlerindeki gibi ağzının şehvetten kalkık duran köşeleri sanki cüretkârları yüreklendirmek hevesindeydiler, ama gölgeler dolu uzun kirpikleri, ağırbaşlı bir havayla yüzünün alt tarafındaki bu yaramazlığın üzerine doğru iniyor, adeta buna, "biraz dur!" diyordu. Bütün giyim kuşamında alev alev yanan bir şeyler vardı. Hafif yünlü kumaştan mor bir elbise giymişti. Yüksek tabanlı kahverengi, yaldızlı ayakkabılarının bağları ajurlu ince

beyaz çoraplar^A üzerinde X'ler çiziyordu. Ayrıca, muslinden Marsilya icadı, adına 'canzou' denilen bir tür yeleği vardı. Bu, canzou sözü 'quinze août'un Canebiere'ler aksanında bozulmuş şekli olup, güzel hava, sıcaklık ve güney anlamına gelir. Dediğimiz gibi, ondan daha az çekingen olan öbür üç kız ise düpedüz açık elbiseler giymişlerdi. Bu da, yazın çiçekli şapkalar altında çok zarif ve içgıcıklayıcı oluyordu. Ama, bu cüretkâr kıyafetlerin yanında Fantine'in canzou'su, içeri göstermesi, sırsaklamazlıklar, aynı zamanda hem gizleyen, hem gösteren tereddütleriyle, ahlak kurallarının tahrik edici bir buluşu gibi duruyordu. Deniz yeşili gözlü Cette Vikontesinin başkanlığındaki ünlü aşk divanı, belki de cinsel cazibe ödülünü namus yansına giren bu canzou'ya verirdi. En saf olan, bazen en bilgiç oluyor. Bu da olağandır. 225 Pırıl pırıl bir yaz, narin bir profil, koyu mavi gözler, etli göz kapakları, kemerli ve küçük ayaklar, biçimli el ve ayak bilekleri, orada burada damarların uçuk mavi ince dallarını belli eden beyaz bir ten, çocuksu ve körpe yanaklar, Aiginalı İuno heykellerindeki gibi sağlam bir boyun, güçlü hareketlere sahip yumuşak bir ense, sanki Coustou'nun eliyle biçimlenmiş ve ortalarında muslin kumaşın altından görülebilen şehvetli birer çukur bulunan göğüsler, hayalle doldurulmuş bir neşe; heykel gibi nefis; işte Fantine böyleydi ve bu şeffaf kumaşların, bu şeritlerin altında bir heykelin ve bu heykelin içinde de bir ruhun varlığı seziliyordu. Fantine çok güzeldi, ama güzelliğinin pek farkında değildi. Sessiz sedasız her şeyi mükemmelliyetle kıyaslayan ender rastlanır hayal adamları, güzelin esrarlı rahipleri bu küçük işçi kızı görseler, onda Paris zarafetinin şeffaflığı ardında antik çağın kutsal akılcılığını fark ederlerdi. Karanlıklardan gelen bu kızda soyluluk vardı. Üslup açısından da, ritim açısından da güzeldi. Üslup ideal olanın biçimi, ritim ise onun hareketidir. Fantine sevinçti dedik; Fantine aynı zamanda utangaçtı. Onu dikkatle inceleyen bir gözlemci; onda yaz mevsiminin ve gönül macerasının verdiği bu sarhoşluğun arasından çıkıp yayılan sarsılmaz bir temkinlilik ve alçakgönüllülük bulurdu. Sanki biraz şaşırılmış gibi duruyordu. Psyche'yi Venüs'ten ayıran ince fark işte bu hafif şaşkınlıktır. Fantine'de altından bir iç

226

neyle kutsal ateşin küllerini karıştıran Vesta rahibesinin uzun, beyaz ve ince parmakları vardı.

Tholomyes'in

hiçbir isteğini geri çevirmemiş olmasına rağmen, yüzü sakinken olağanüstü masum bir ifade taşıyordu.

Bazı

saatler bu yüz ciddileşiyor, adeta sert bir gurur ifadesiyle kaplanıyordu ve neşenin bu yüzde bu kadar çabuk

sönmesiyle birlikte bir çiçek gibi açılışın yerini birden bir içe kapanışa bırakması son derece garip ve şaşırtıcıydı. Bu ani ve bazen sertlikle kaşık ciddileşme ifadesi, birtanncanın yüksekte bakışını andırıyordu. Alın, burun ve çene hatları, yüzün ahengini oluşturan dengeyi, oranın dengesinden apayrı bir şey olan

o dengeyi sağlamak? taydı. Burnun altını dudaktan ayıran o çok karakteristik mesafe, Fantine'de namusun

esrarlı işaretini olan o belli belirsiz, sevimli kıvrımı I. Friedrich'i, İcöne kazılarında bulunan bir Artemis heykeline âşık eden o kıvrımı taşıyordu.

Aşk bir hatadır, kabul. Ama Fantine bu hatanın üstünde yüzen masumiyetti.

4. Tholomyes Neşesinden İspanyolca Bir Şarkı Söylüyor

Doğa sanki tatile çıkmıştı, gülüyordu. SaintCloud'un bütün çiçek tarlaları mis gibi kokular saçıyor;

Seine'den gelen esinti yaprakları belli belirsiz kımıldatıyor; dallar rüzgârda türlü hareketler yapıyor, anları

yaseminleri yağma ediyor; kelebekler topluluğu kendilerini civanperçemlerinin, yoncaların, yaban yulaflarının

üstüne bırakıyor; Fransa

227

i

kralının muhteşem parkında bir sürü serseri kuş dolaşıyordu.

Güneşe, kırlara, çiçeklere, ağaçlara kansan dört neşeli çift, pırıl pırıl parlıyorlardı.

Ve bu cennet diyarında konuşan, şarkı söyleyen, koşan, dans eden, kelebek avlayan, kahkahaçiçeği

toplayan, ajurlu pembe çoraplarını uzun otların içinde ıslatan taze, delişmen, kalplerinde hiçbir kötülük taşımayan bu kızların hepsi, delikanlıların hepsinden şurada burada ufak bir öpücük alıyorlardı. Yalnızca,

hülyalı, vahşi, anlaşılmayan direnişiyle içine kapanmış olan Fantine bunun dışındaydı; O seviyordu.

"Hey, sen," diyordu Favourite ona, "sende hep şey hali var..."

Sevinç dedikleri işte budur. Mutlu çiftlerin bu geçişleri hayata ve doğaya derin bir çağrıdır ve her şeyden, her

yerden okşama ve ışık çıkarır.

Evvel zaman içinde bir peri varmış, çayırlan, ağaçlan sadece âşıklar için yaratmış. İşte âşıklann açık havada, çalılar arasında kurulan ezeli okullan buradan geliyor. Ezelden beri yinelenen bu kaçamak, çalılar ve okul öğrencileri olduğu sürece devam edip gidecektir. İlkbahann düşünürler arasındaki itiban bu nedenledir. Soylusu da, yoksulu da, dükü de, derebeyi de cüppeli hâkimi de, eskiden dendiği gibi, saraylısı

da, şehirlisi de hep bu perinin kullandır. Çiftler birbirlerini ararlar, gülerler, havada ulvi bir aydınlık vardır,

Tannm sevmek nasıl bir dönüşümdür! Noter kâtipleri birer ilah kesilirler. Küçük çığıllıklar,

228

otlar arasında kovalamalar, havada yakalanan beller, birer nağme olan bozuk sözler, bir hecenin söyleniş tarzından fıskıran hayranlıklar, ağızdan ağıza alman kirazlar, bütün bunlar bir meşale gibi alev alev yanıp semavi bir ihtişama kaşır. Güzel kızlar kendilerini tatlı tatlı harcarlar. Bu hiç bitmeyecekmiş sanılır.

Filozoflar, şairler, ressamalar bu kendinden geçmeye bakıp ne yapacaklarını şaşırırlar, gözleri o kadar kamaşır. Watteau: "Cythere'e gidiş!" diye haykırır; asaletsizliğin ressamı Lancret, mavilikler içinde uçan bur

juvalan seyreder; Diderot, bütün bu geçici aşklara kolların açar ve Urfe, onlan eski Galya rahipleriyle ilişkilendirir.

Yemekten sonra dört çift, o vakitler kralın bahçesi adı verilen yere Hindistan'dan yeni gelmiş olan bir bitkiyi

görmeye gitmişlerdi. Şu an adını hatırlayamadığımız bu bitki o dönemde bütün Paris'i SaintCloud'a çekiyordu. Bir sap üzerinde yükselen acayip, sevimli bir ağaçtı bu. Sayılamayacak kadar çok iplik gibi ince,

kaşık ve kabank, yapraksız dallan binlerce beyaz minik güllerle kaplıydı; öyle ki ağaç, çiçeklerle bitlenmiş

bir saça benziyordu. Bitkiyi hayranlıkla seyretmeye gelen sürekli bir kalabalık vardı.

Ağacı seyrettikten sonra Tholomyes, "Eşek gezintisi yapmayı öneriyorum!" diye bağırmişti. Bir eşekçiyle pazarlık edilmiş, Vanves ve Issy yolundan geri dönülmüştü. Issy'de şöyle bir olay geçmişti: O tarihlerde savaş gereçleri yapan müteahhit Bourguin'in elinde bulunan kamu malı park nasılsa her

229

kese alabildiğince açıktı. Parmaklıktan geçmişler, mağarasındaki münzevi keşiş mankenini ziyaret etmişler,

milyoner olmuş bir satire* ya da Priape'in suretine girmiş Turcaret'e layık, tahrik edici bir tuzak olan ünlü

aynalı odanın esrarengiz marifetlerini denemişlerdi. Bernis rahibi tarafından üne kavuşturulmuş olan iki kestane ağacına bağlı büyük hamağı kuvvetle sallamışlardı. Biraz da İspanyol sayılan Toulouse'lu Tholomyes çünkü Tolos'un kuzeniydi bu güzel kızları birbiri ardınca salıncakta sallar, etekler Greuze'ye bol bol ilham verecek şekilde kakhahalar arasında kat kat havada uçuşurken eski bir Gallega türküsünü yanık bir havada tutturmuştu. Belki de bu şarkıyı, iki ağaca bağlanmış bir hamakta alabildiğine sallanan güzel bir kız ilham etmişti:

Badajoz'luyum ben

Aşk çağırıyor beni

Bütün ruhum

gözleri mdedir

Çünkü sen bacaklarını

Gösteriyorsun

Yalnız Fantine sallanmak istemedi.

Favourite, "Böyle huylan da hiç sevmem," diyerek biraz burukça söylendi.

Eşeklerden inince yeni bir şenlik başladı; Seine Nehri'ni gemiyle geçtiler, Passy'den yaya olarak Etoile'in

parmaklıklarına geldiler. Hatırlanacağı gibi, sabahın beşinden beri ayaktaydılar. Ama ne keder!
"Pazarları

yor

* Alaylı bir dille yazılmış eleştiri yazısı; hiciv. 230

gunluk olmaz," diyordu Favourite, "yorgunluk pazarları çalışmaz." Saat üçe doğru mutluluktan ne yapacaklarını şaşırان çiftler, Rus Dağına binmiş kayıp duruyorlardı. O günlerde Beanjon tepelerini kaplayan

bu garip yapının yılankavi çizgilerini ChampsElysees'nin ağaçlarının üstünden görmek mümkündü.

Arada sırada Favourite sesleniyordu:

"Hani sürpriz? Sürprizi isterim."

"Sabırlı ol," diye cevap veriyordu Tholomyes.

5. Bombarda'nın Kabaresinde*

Rus Dağları'nda kayma faslı bittikten sonra akıllarına akşam yemeği geldi. Sonunda az da olsa yorulan neşeli sekizler Bombarda'nın kabaresine üşüştiler. Burası ünlü lokantacı Bombarda'nın ChampsElysees'de

açtığı şubeydi. O zamanlar Bombarda'nın tabelası, Rivoli Sokağı, Delorme Pasajı'nın yanında görülürdü. Girdikleri yer büyük, ama çirkin bir odaydı; dipte bir karyolası vardı (pazar günü kabare çok kalabalık olduğundan burayı kabul etmek zorunda kalmışlardı); pencerelere şahane bir ağustos aydınlığı vuruyordu.

İki masa vardı. Birinin üstünde erkek ve kadın şapkalarına karışmış demet demet bir yığın çiçek; öbüründe

yemekler, tabaklar, bardaklar ve şişelerden oluşan neşeli bir kargaşalığı çevreleyerek oturmuş dört çift, bira

testileri şarap şişelerine karışmıştı; masanın üstünde az da olsa bir düzen, altında ise düzensizlik vardı;

* Kabare: İçkili lokanta, meyhane. 231

Masanın altındaki ayaklardan geliyordu O korkunç gürültü, o korkunç patırtı
der Moliere.

Sabahın beşinde başlayan piknik sefası akşam saat dört buçuğa doğru işte bu haldeydi. Güneş yavaş yavaş

batıyor, iştahlar sönüyordu.

Güneşin altındaki kalabalıklarla dolup taşan ChampsElysees meydanı, zaferi meydana getiren o iki şeyden;

ışık ve tozdan başka bir şey değildi. Marly'nin atlan, bu kışneyen mermiler altından bir bulut içinde şaha kalkıyorlardı. Arabalar gidip geliyordu. Muhafızlardan oluşan olağanüstü bir müfreze, mızıkalarıyla, Neuilly

Caddesi'nden aşağı inmekteydi. Batan güneşte hafifçe pembeleşen beyaz bayrak Tuileries'in kubbesinde

dalgalanıyordu. O dönemde yeniden XV. Louis meydanı olan Concorde meydanı, halinden memnun olan gezinenlerle dolup taşıyordu. Birçoğu, 1817'de henüz yaka iliklerinden tamamen kaybolmamış olan menevişli beyaz kurdeleye takılı gümüş zambak çiçeği taşıyordu. Orada burada, gelip geçenlerin çevrelerini

sarıp alkışladıkları, halka olmuş dans eden küçük kız çocukları o sıralarda ünlü olan ve 'Yüz gün' iktidarını

taşlamak için bestelenmiş olan Bourboncu bir şarkının nağmelerini havaya fırlatıyorlardı. Şarkının nakaratı

şöyleydi:

Kavuşturun bizi Gand'daki babamıza Babamıza kavuşturun bizi

Pazar elbiselerini giyiniş, hatta bazıları burjuvalar gibi çiçekler takmış kenar mahalle

232

kalabalığı büyük parka ve Marigny parkına yayılmışlar halka oynuyor, atlı karıncalarda dönüyor; bir kısmı

içki

içiyor; kahkahaları duyulan bazı matbaacı çıraqları başlarında kâğıttan külahlar taşıyorlardı. Her şey neşe

ışığı içindeydi. Bu söz götürmez bir barış ve huzur çağı, derin bir krallığın güvenlik çağıydı. Polis müdürü

Angles'in Paris'in dış mahalleleri hakkında krala sunduğu gizli ve özel bir raporun şu sözlerle son bulduğu

dönemdi: "Her şey iyice incelendiği zaman görüleceği gibi Efendimiz, bu adamlardan korkulması için hiçbir

neden yoktur. Kediler gibi kaygısız ve kayıtsızdırlar. Taşra aşağı tabakası hareketli ise de, Paris'in ki öyle

değildir. Hepsi de küçük insanlardır. Efendimiz, muhafız kıtalarındaki erlerin her biri bunların uc uca getirilmiş iki tanesine bedeldir. Başkent'in ayaktakımından yana korkulacak hiçbir şey yoktur. Elli yıldan beri

bu halkın boyunun daha da kısalmış olması dikkate değer bir konudur. Paris'in dış mahallelerinin halkı devrim öncesinde olduğundan daha kısadır. Tehlikeli değildir. Sonuç olarak, kötülük yapmayan aşağılık insanlar."

Bir kedinin aslanlaşabileceğine polis müdürleri ihtimal vermezler. Oysa bu mümkündür ve Paris halkının mucizesi de işte budur. Angles'in bu kadar hor gördüğü kedi, antik çağ cumhuriyetlerinde değer verilen bir

yaratıktı, onların gözünde özgürlüğü temsil ediyordu ve Paris'teki kanatsız Minerva'ya karşılık olarak, Korinthos meydanında bir kedinin bronzdan dev heykeli vardı. Restorasyon'un saf polisi, 233

Paris halkını oldukça 'iyi gözle' görüyordu. Paris halkı hiç de sanıldığı gibi; 'kötü olmayan aşağılık insanlar' değildir. Yunanistan için Atinalı ne ise, Fransa için Parisli de odur. Kimse onun kadar rahat

uyuyamaz, kimse onun kadar unutmış görünemez, ama fazla güvenmemeli, gerçi o her türlü gevşekliğe ve ihmale elverişlidir, ama işin ucunda kazanılacak şanlı bir zafer olduğu zaman öfkeyle coşması hayranlık

uyandırır. Eline bir mızrak verin size 10 Ağustos'u yaşatsın, bir tüfek verin size Austerlitz'i armağan etsin. O, Napoleon'un dayanak noktası, Danton'un ilham kaynağıdır. Vatan mı söz konusu? Hemen askere

yazılır, özgürlük mü söz konusu? Hemen kaldırımları söker. Ondak sakının! Onun öfke dolu saçları dillere destandır, ceketi antik çağın pelerininidir. Ayağınızı denk alın. Önüne çıkacak ilk Greneta Sokağı'nı

düşmanı için bir utanç meydanına çevirir. Zamanı geldiğinde bu kenar mahalle adamı büyüyecek, bu küçük insan ayaklanacak, korkunç bir bakışla bakacak, soluğu fırtına kesilecek ve bu zavallı sıska göğüsten Alp

Dağlan'nın kıvrımlarını yerinden oynatacak güçte rüzgârlar çıkacaktır. Paris'in kenar mahallesi sayesinde ki, devrim, ordulara karışık Avrupa'yı fethetti. Şarkı söylüyor, bu onun neşesi. Söylediği

şarkıyı doğa ile kıyaslayın, o zaman görürsünüz! Nakaratı la Carmagnole olduğu sürece, sadece XVI. Louis'yi devirir; la Marseülaise'i söyletin, dünyayı kurtaracaktır.

Angles'in raporunun kenarına bu notu yazdıktan sonra, şimdi tekrar dört çiftimize dönüyoruz. Dediğimiz gibi, akşam yemeği sona eriyordu. 234

6. Tapınma Faslı

Sofra sohbeti, aşk sohbeti, ikisi de ele avuca sığmaz şeylerdir. Aşk sohbetleri bulut, sofra sohbetleri dumandır.

Fameuil ile Dahlia şarkı mırıldanıyorlardı. Tholomyes içiyor, Zephine gülüyor, Fantine gülümsüyor, Listolier,

SaintCloud'dan aldıkları bir borazanı çalıyor, Favourite, Blachevelle'e tatlı tatlı bakıp, "Blachevelle, seni çok

seviyorum," diyordu.

Bu sözü duyan Blachevelle ona, "Favourite, artık seni sevmezsem ne yaparsın?" diye sordu.

"Ben mi?" diye haykırdı Favourite, "Sakın ha! Şakacıktan bile olsa böyle söyleme! Eğer beni sevmezsen, üstüne atlarım, seni tırnaklar, tırmalar, suya atarım, tutuklatırım."

Blachevelle, gururu okşanmış bir adamın haz dolu böbürlenmesiyle gülümsedi. Favourite devam etti:

"Evet, polis çağırırım! Ne yani! Çekineceğimi mi sanıyorsun? Alçak!"

Blachevelle mest olmuştu, gururla iskemlesine yaslandı ve gözlerini kapadı.

Dahlia, bir yandan yemek yerken, o şamatanın içinde Favourite'e usulcacık, "Demek Blachevelle'ini tapınırcasına seviyorsun," dedi.

Favourite, "Ben mi? Ondan nefret ediyorum," diye cevap verdi. "Cimrinin biri. Ben, evimin karşısında oturan

çocuğu seviyorum. Çok iyi bir delikanlı, onu tanıyor musun? Onda tam bir aktör havası var. Ben aktörleri severim. Eve döndüğünde annesi, 'Aman Tanrım! Şimdi rahatım bozuldu. Yine gürlü

235

tü yapmaya başlayacak. Aman oğlum kafamı şişirme!' diyor. Çünkü evde farelerin dolaştığı tavan aralarına,

karanlık deliklere, çıkabildiği kadar yükseklerle çıkıp şarkı söylüyor, tamirat yapıyor, bir şeyler yapıyor işte, ne

bileyim? Çıkardığı sesler ta aşağıdan duyuluyor! Daha şimdiden bir avukatın yanında dilekçe yazıp günde yirmi metelik kazanıyor. SaintJacquesduHautPas kilisesinde eski bir şarkıcının oğlu. Ah! Çok iyi bir çocuk. Bana öyle tapıyor ki, bir gün tatlı yapmak için hamur açtığını görünce, 'matmazel, eldivenlerinizi bile

pişirip şerbete atsanız, yerim,' dedi. Böyle şeyler söyleyebilmek için insanın aktör olması gerek. Ah! Çok iyi

bir çocuk. O küçük beni neredeyse çıldırtacak. Neyse, fark etmez, Blachevelle'e kendisini sevdiğimi söylüyorum. Nasıl atıyorum ama, nasıl da atıyorum!.."

Bir an durduktan sonra devam etti: "Biliyor musun Dahlia, ben bir melankoliğim. Bunun nedeni bütün gün yağın yaz yağmurundan başka bir şey değil, rüzgâr da sinirlerimi bozuyor, yüzümü çil basıyor, Blachevelle

de çok cimri, sanki pazarda sadece bezelye var, insan ne yiyeceğini bilemiyor, İngilizlerin dediği gibi, içim

daraldı*, tereyağı o kadar pahalı ki! Sonra şuraya bak, ne çirkin, içinde karyola olan bir yerde yemek yiyoruz,

bunlar beni bu hayattan tiksindiriyor."

• İngilizce; spleen: Karasevda, isteksizlik. 236

7. Tholomyes'in Akıllılığı

Bu sırada şarkı söyleyip şamata yaparak konuşuyorlardı. Ortada gürültüden başka bir şey yoktu.

Tholomyes müdahale etti.

"Gelişigüzel, acele konuşmayalım!" diye bağırdı. "Parlak sözler söylemek istiyorsak, önce bir düşünelim.

Fazla inciler döktürmek kafayı aptalca boşaltır. Akan bira köpüklenmez. Acele yok beyler. Şölene görkem katalım. Sakin sakin yiyelim, mideleri ağır ağır şenlendirelim. Aceleye gerek yok. Bahara bakın; acele edip erken gelirse yandı demektir, her şey donar. Böyle bir işgüzarlık şeftali ağaçlarını, kayısı ağaçlarını

mahveder, işgüzarlık güzel sofraların hoşluğunu öldürür. İşgüzarlık yok beyler! Grimod de la Reyniere de

Talleyrand'la hemfikirdir."

(...)

Tholomyes, sözlerine devam etti:

"Dostlar, gökten düşen her şey mutlaka heyecan ve saygıya değer demek değildir. Cinas,* uçan düşüncenin

gübresidir. Espri nereye olsa düşer ve düşünce de saçmalığı yumurtladıktan sonra göklere kadar gider. Kayanın üzerine yayılan beyaz bir leke akbabanın göklerde süzülmesine engel oluşturmaz. Söz oyununu kötölemek aklımdan bile geçmez! Erdemleri ölçüsünde ona saygı duyarım; o kadar. İnsanlıkta, belki de insanlığın dışında ne kadar ihtişamlı, yüce ve hoş giden şey varsa, hepsi de sözcük oyunları yapmıştır.

İsa,

aziz Petris üzerine; Musa, İshak

' Anlamları farklı yazılışları ve söyleyişleri bir arada kullanmak, söz oyunu.

237

üzerine; Aiohkepos, Polynikea üzerine; Kleopatra, Oktavianus üzerine kelime oyunları yapmışlardır. Şunu

da unutmayın ki, Kleopatra'nın kelime oyunu Aktiom Savaşı'ndan hemen önceye rastlar. O olmasaydı, Torünea şehrini bugün kimse hatırlamayacaktı. Bu eski Yunanca ad, kepçe demektir. Bu noktayı belirttikten

sonra, şimdi tavsiye edeceğim konuya geliyorum. Kardeşlerim, tekrar ediyorum, taraf tutmak yok, patırtı

gürültü yok, abartı yok, hatta ince nükteler, neşede, sevinçte, kelime oyunlarında bile. Dinleyin, bende Amphiarus'ün temkinliliği ve Sezar'ın dazlaklığı var. Her şeyin sınırı olmalı, bilmecenin bile, Est modus in

rebus* Yemeklerin de bir kısmının olmalı. Küçükhanımlar, siz elmalı pastayı seviyorsunuz, ama fazla yemeyin. Elmalı pastada bile sağduyuya ve sanata gerek vardır. Oburluk, oburu cezalandırır. Gula punit Gukvc.*'' Tann, hazımsızlığı midelere ders vermekle görevlendirmiştir. Şunu aklınızdan çıkarmayın; tutkulunuzun her

birinin, hatta aşkın bile bir midesi vardır ve bunu fazla doldurmaya gelmez. Her şeye tam zamanında son kelimesini yazmak gerekir, insan kendini tutmalı, acil bir durumda iştahına gem vurmamalı, heveslerini hapsedmeli, kendi kendisini karakola götürmelidir.

Bilge kişi, sırası geldiğinde kendisini 'tutmayı' bilen kişidir. Bana biraz olsun güvenmelisiniz. Çünkü sınavlarımın da gösterdiğine göre, bir parça hukuk okudum, çünkü uy

* Lat.: Bilmecede ölçü var.

** Lat.: Annesini öldüren Neron'dan söz ediyor.

238

gUlanmış işkence ile uygulanmamış işkence arasındaki farkı bilirim, çünkü Monnatios Demeus'ün baba katili

davalananda hâkimlik yaptığı dönemde Roma'da nasıl işkence yapıldığına dair Latince bir tez verdim, çünkü

yakında doktor olacağım; görünüşe göre bütün bunlardan aptal olduğum sonucu çıkmaz. Arzulanızda ölçülü olmanızı öneriyorum. Felix Tholomyes olduğum ne kadar doğruysa, iyi konuştuğum da o kadar doğrudur. Vakti, saati geldiğinde cesaretle davranıp Sylla ya da Origenos gibi feragat edene ne mutlu!" Favourite derin bir dikkatle dinliyordu:

"Felix!" dedi, "ne güzel kelime. Bu adı çok seviyorum. Latince 'mutlu' demek." ^

Tholomyes devam etti:

"Kuiritesler, centilmenler, kabaleroslar, dostlar! Hiçbir kışkırtmaya kapılmayıp, gerdeğe girmekten vazgeçmek ve aşka meydan okumak mı istiyorsunuz? Çok basit. İşte reçetesi: Limonata için, kendinizi aşın

yorun, zoraki çalışmaya koşun, göbeğinizi çatlatın, taş taşıyın, uyumayın, gecelerinizi uyanık geçirin; bol bol

azotlu içkiler ve aknilüfersuyu için, haşhaş ve kandıraotu bulamacı tadın, buna birde aklıktan geberesiye sıkı perhizi katın, bunun da üstüne soğuksu banyolar yapın, belinize çeşitli otlardan kemerler bağlayın, kurşun levha koyun, kurşun suyu ile ovun, su ve sirkeyle sıcak pansumanlar yapın."

Listolier, "Ben kadını tercih ederim," dedi.

"Kadın ha!" dedi Tholomyes, "Onlara güvenmeyin. Kendini durmadan değişen kadın kalbine teslim edenin vay haline! Kadınlar

239

kalleş ve hilekârdır. Mesleki kıskançlığından ötürü yılandan nefret eder. Yılan onun için karşı köşedeki rakip

dükkândır."

"Tholomyes, sen sarhoşsun!" diye bağırdı Blachevelle.

"Doğruyu söylemek gerekirse, evet!" dedi Tholomyes.

"Öyleyse neşelen."

"Kabul," diye cevap verdi Tholomyes.

Ve kadehini doldurarak ayağa kalktı:

"Yaşasın şarap! Nuncte, Bacche, canarrû* Affedersiniz hanımlar, bu İspanyolca'dır. Bakın, senyora, ispatı

da şu: Halkına göre fıçı. Kastilya ölçeği arab on altı litre, Alicante'nin kantarası on iki, Kanarya Adaları'nın almudu yirmi beş, Balear Adaları'nın kuartini yirmi altı, Çar Deli Petro'nun çizmesi otuz. Yaşasın o büyük çar, yaşasın daha da büyük olan çizmesi! Küçükhanımlar, size bir dost öğüdü: İşinize geliyorsa komşunuza şaşın. Aşkın bir özelliği de aldanmaktır. Aşk macerası, dizleri nasır bağlamış bir İngiliz hizmetçi kadını gibi çömelip aptallaşmak değildir. O bunun için yaratılmamıştır. Keyifli keyifli aldanır, tatlı küçük aşk! Derler ki; aldanmak insani bir özelliktir. Ben de diyorum ki; aldanmak aşktır. Bayanlar, ben hepinize tapıyorum. Ey Zephine! Ey Josephine, buruşmuştan da beter surat, eğer çarpık olmasaydınız sevimli olurdunuz. Yanlışlıkla üzerine oturulmuş güzel bir yüze benziyorsunuz. Favourite'e gelince, ey Periler, ey Musa'lar! Blachevelle bir gün
* Lat.: Şimdi sen, Bacchos!

240

GuerinBoisseau Sokağı'ndaki dereden geçerken güzel bir kızın, iyice gerilmiş beyaz çorap! bacaklarını açılmış gördü. Bu başlangıç hoşuna gitti ve Blachevelle ona âşık oldu. Sevdiği Favourite'ydi. Ey Favourite, dudakların İyonya kadınlanınki gibi. Euphorion adında bir Yunan ressamı vardı, ona 'dudak ressamı' adını takmışlardı. Bu Yunanlı sadece senin ağzının resmini yapmaya layıktı. Dinle bak! Senden önce hiçbir yaratık bu ada layık olmamıştır. Sen, elmayı Venüs gibi almak ya da Havva gibi yemek için yaratılmışsın. Güzellik seninle başlıyor. Havva'dan söz ettim, onu yaratan sensin. Güzel kadın yaratmanın 'uydurma belgesi' senin hakkın. Ey Favourite, şimdi size sen demeyi artık bırakıyorum, çünkü şiirden nesre geçiyorum. Az önce benim adımdan söz ediyordunuz. Bu beni duygulandırdı, ama kim olursak olalım, adlara güvenmeyelim. İnsanı yanıltabilirler. Benim adım Felix, ama mutlu değilim. Kelimeler yalancıdır. Bize verdikleri bilgileri körü körüne kabul etmeyelim. Örneğin, mantar tıpa için Liege'e, eldiven için Pau'ya mektup yazmak hata olur. Matmazel Dahlia, sizin yerinizde olsam, Rosa adını alırdım. Çiçeğin güzel kokması, kadının da akıllı olması gerek. Fantine için bir şey söylemeyeceğim, o dalgın, hayalci, düşünceli, duygulu bir kızdır; peri kılığında, rahibe utangaçlığında bir hayalettir; işçi kız hayatında yolunu kaybedip hayal âlemine sığınan, şarkı söyleyen, dua eden, ne gördüğünü, ne yaptığını pek bilmeden aylak aylak bahçede dolaşırken

241

başını kaldırıp gökyüzüne bakan ve orada aslında olandan çok daha fazla kuş gören bir hayalet! Ey Fantine, şunu bilmelisin; ben Tholomyes bir hayalim; ama baksanıza beni işitmiyor bile, boş hayallerin sarışın kızı! Zaten orada her şey tazelik, nefaset, gençlik, tatlı seher aydınlığıdır. Ey Fantine, siz Papatya ya da İnci gibi adlara layıksınız, güzel, inci parlaklığında bir kadınsınız. Bayanlar, size ikinci bir öğüt; asla evlenmeyin; evlilik bir aşıdır; ya tutar, ya tutmaz; böyle bir risk almaktan kaçının. Ama, hadi canım! Şu söylediğim de laf mı? Boş yere çene tüketiyorum. Evlilik konusunda kızların iflah olmasına imkân yoktur. Biz bilge kişiler ne dersek diyelim, işçi kızların elmaslar içinde zengin kocalar hayal etmelerini önleyemeyiz. Neyse, öyle olsun, ama güzeller, şunu aklınızdan çıkarmayın; çok şeker yiyorsunuz. Bir kusurunuz var ey kadınlar, şeker kemirmek. Ey kemirici cins, küçük beyaz dişlerin şeker bayılıyor. Oysa, dinleyin, şeker bir tozdur. Her toz

da kurutur. Şeker bütün tozların en kurutucusudur. Damarlardaki kanın suyunu emer, kanın pıhtılaşması, sonra da katılaşması bundandır; ciğerlerdeki yumrular bundandır; ölüm bundandır. Bunun için şeker hastalığı veremin kapı komşusudur. Öyleyse şekerleri çıtır çıtır yemeyin, çok yaşarsınız. Şimdi erkeklere

dönüyorum: Efendiler. Gönüller fethedin. Birbirinizin sevgililerini hiç vicdan azabı çekmeksizin ayartın. Birbirinizi çapraza alın. Aşkta dostluk yoktur. Güzel bir kadının olduğu her
242

yerde düşmanlıklar başlamış demektir. Bağışlamak yok, kıyasıya savaş var! Güzel bir kadın, bir savaş nedenidir; güzel bir kadın bir suç işleme nedenidir. Tarihteki bütün istilaların nedeni kadın etekleridir. Kadın, erkeğin hakkıdır. Romulus, Sabin kadınlarını kaçırdı. Wilhelm, Saksonyalı kadınları kaçırdı, Sezar, Romalı kadınları kaçırdı. Bir kadın tarafından sevilmeyen bir erkek başka erkeklerin sevgilileri üstünde akbaba gibi dolanır. Bana gelince, ben, bütün o dul kalmış talihsiz erkeklere, Bonaparte'ın İtalya ordusuna .söylediği o

ulvi sözleri haykınıyorum: 'Askerler, hiçbir şeyiniz yok! Her şey düşmanın elinde!'"

Tholomyes sustu.

Blachevelle, "Nefes al Tholomyes," dedi.

Ve söyler söylemez de, rastgele kelimelerden yazılmış, zengin ama boş kafiyelerle bezenmiş, ağacın hareketleri ya da rüzgârın gürültüsü kadar anlamsız, pipo dumanlarıyla doğup, bu dumanlarla birlikte uçup

dağılan atölye şarkılarından birini, Listolierve Fameuil'in eşliğinde, bir ağıt makamında söylemeye başladı.

Tholomyes'in kafa şişiren söylevine cevap vermek için grubun tekrarladığı kıta şuydu:

Para babaları çok para Verdiler bir görevliye Clement Tonnerre efendi Saint Jean'a olsun diye papa Ama Clement papaz değildi Papa da olamadı elbette Görevli küplere bindi Paraları teslim etti

243

Ama bu Tholomyes'in coşkunu yatıştırmaya yetecek gibi değildi. Kadehini boşalttı, yeniden doldurdu ve

tekrar konuşmaya başladı.

"Kahrolsun bilgiçlik! Bütün söylediklerimi unutun. Ne erdem satıcısı, ne erdemli, ne erdemci olalım.

Kadehimi neşenin kayıtsızlığının şerefine kaldırıyorum; uçan, neşeli olun! Öğrenimimizi çılgınlıkla, yiyeceklerle tamamlayalım: Hazımsızlık ve sindirebilme. Bırakın, Justinianus erkek olsun, boğazına düşkünlük de dışı! Göz alabildiğine derinlikte sevinç! Yaşa sen ey yaratılış! Dünya koskoca bir elmas. Ben mutluyum. Kuşlar yırtıcı. Her tarafta eğlence! Bülbül, bedava bir Eüeuio'u dur. Ey, yaz mevsimi selam sana.

Ey Luxembourg! Ey Madam Sokağı'ndaki, rasathane yolundaki Georgique'ler! Ey hayalperest askercikler!

Ey bütün o sevimli ev hizmetçileri ki, çocuklara bakarken çocuk yapmanın yollarını deneyip, eğlenirler!

Ode

on'un kemerleri olmasa Amerika'nın geniş ovaları hoşuma giderdi. Ruhum bakir ormanlarda uçuyor. Her şey

güzel. Sinekler güneş ışığında vızıldıyorlar. Sinekkuşunu güneş aksını burnundan çıkardı. Öp beni Fantine!"

Yanıldı, Favourite'i öptü.

8. Bir Atın Ölümü

Zephine, "Edon'un yemekleri Bombarda'dan daha iyi!" diye haykırdı.

Blachevelle, "Ben Bombarda'yı Edon'a tercih ederim," dedi, "daha lüks. Daha Asyalı bir havaya sahip.

Alt

salona bakın. Duvarlarda aynalar var."

244

"Ben tabağımın içindekini tercih ederim," dedi Favourite.

Blachevelle ısrar etti:

"Bıçaklara bakın. Bombarda' da saplan gümüş, oysa Edon' da kemikten. Gümüş, kemikten daha değerlidir."

Tholomyes, "Çenesi gümüşten olanlar için müstesna," dedi.

O sırada, Bombarda'nın penceresinden görülen Invalides'in kubbesine bakıyordu.

Sessizlik oldu.

"Tholomyes!" diye bağırdı Fameuil, "az önce Listolier ile tartıştık."

Tholomyes, "Tartışma iyi şeydir, ama kavga daha iyidir," diye cevap verdi.

"Felsefe üzerinde tartışıyorduk."

"Peki."

"Sen hangisini tercih edersin, Descartes'i mi, yoksa Spinoza'yı mı?"

"Desaugiers'yi," dedi Tholomyes.

Böylece kestirip attıktan sonra devam etti:

"Yaşamayı kabul ediyorum. Hâlâ saçmalanabileceğine göre, yeryüzünde her şey bitmiş sayılmaz. Ölümsüz tanılara şükrediyorum. Yalan söylüyoruz, ama gülüyoruz. Onaylıyoruz, ama şüphe de ediyoruz. Mantıksal kıyaslamadan beklenmedik şeyler fıskıyor. Bu güzel bir şey. Şu dünyada hâlâ paradoksun sürprizlerle dolu

kutusunu neşeyle açıp kapatmasını bilen insanlar var. Şu rahat rahat içtiğiniz hanımefendiler, Mader şarabıdır ve biliniz ki deniz seviyesinden üç yüz on yedi kulaç yükseklikte olan Coural das Freiras şaraphanelerinin ürünüdür! İçerken dikkat

245

edin! Üç yüz on yedi kulaç! Ve Mösyö Bombarda, olağanüstü lokantacı, bu üç yüz on yedi kulacı size dört frank elli santime veriyor!.."

Fameuil, yine onun sözünü kesti:

"Tholomyes, senin fikirlerin yasadır. Senin için en gözde yazar hangisidir?"

"Ber..."

"Quin mi?"

"Hayır, Choux."

Ve Tholomyes devam etti.

"Bombarda'ya şan olsun! Bana bir şarkıcı dansöz bulabilseydi, Elephanta'lı Munophis'e kibar bir fahişe getirebilseydi Korene'li Thygelion'la aynı ayarda olurdu! Çünkü, ey hanımlar, eski Yunanistan'da da Mısır'da

da Bombarda'lar vardı. Bunu Latin yazar Apuleius'tan öğreniyoruz. Ne yazık! Hep aynı şeyler, hiçbir yenilik

yok. Yaratıcının yarattığında görülmemiş hiçbir şeye rastlanmıyor! 'NÜ sub sole novum!* der Hz.

Süleyman;

'amor omnibus ideni** der Virgilius ve Aspasia, Perikles'le birlikte Samos donanmasına bindiği gibi, Carabine de Carabin'le birlikte SaintCloud kadırgasına atlar. Son bir söz: Aspasia'nın kim olduğunu biliyor

musunuz bayanlar? Kadınların henüz ruhları olmadıkları bir zamanda yaşamış olmasına rağmen o bir ruhtu;

pembeyle kızıl arası, ateşten daha yakıcı, şafaktan daha serin bir ruh. Aspasia, kadınlığın iki ucunu kendisinde birleştiren bir yaratıktı; bir tapınak fahişesiydi; Sokrates artı Manon Lescaut. Aspasia, Prometheus'a belki

* Nil, güneşin altında yenidir. ** Aşk her şeydir.

246

bir kahpe gerekir diye yaratılmıştı..."

Tam o sırada rıhtımın üstünde bir at yere devrilmeseydi, iyice coşmuş olan Tholomyes hâlâ konuşacaktı. Çarpmanın etkisiyle araba da hatip de durakladılar. Pek ağır bir arabaya koşulmuş Beauce cinsi, yaşlı, sıksa

bir kısrak, Bombarda'nın önüne kadar gelmişti, bitkin bir haldeydi daha fazla gidemiyordu. Olay, kalabalığın

toplanmasına yol açtı. Küfreden öfkeli arabacı lanetle: "Seni koca it!" sözünü, acımasız bir kırbaç darbesi

eşliğinde büyük bir hırsla henüz savurmuştu ki, hayvan bir daha kalkmamak üzere yere serildi. Sokaktan gelip geçenlerin uğultusu üzerine Tholomyes'in neşeli dinleyicileri başlarını çevirdiler. Tholomyes de fırsattan yararlanarak konuşmasını şu hüzünlü dörtlülükle bitirdi:

Çekçeklerin, faytonların dünyasındandı Onlarla aynı yazgıyı paylaştı Ve beygirde yaşadı diğer beygirler gibi

Bir gün kadar kısa bir hayatı.

Fantine, "Zavallı at!" diye içini çekti.

Dahlia haykırdı:

"Fantine'e bak, neredeyse atlara yas tutacak! Bu kadar da akılsız olunur mu?"

O sırada Favourite kollarını kavuşturup başını arkaya eğerek, kararlı bir tavırla Tholomyes'e baktı:

"Hadi bakalım! Sürpriz nerede?"

Tholomyes, "Tamam. Zamanı geldi," diye cevap verdi. "Baylar, bu bayanları şaşırtmanın vakti geldi.

Bayanlar, bir dakika bizi bekleyin."

Blachevelle, "Sürpriz bir öpücükle başlıyor," dedi.

247

Tholomyes, "Alından," diye ekledi.

Her biri ciddi bir tavırla sevgilisinin alınına bir öpücük kondurdu, sonra dördü de parmaklarını dudaklarının

üzerine koyup öpücükler göndererek, sıra halinde kapıya doğru yöneldiler.

Favourite, çıkarken ellerini çırpı.

"Daha şimdiden çok eğlenceli," dedi.

Fantine, "Çok geç kalmayın," diye mırıldandı. "Sizi bekliyoruz."

9. Şenliğin Şenlikli Sonu

Genç kızlar yalnız kalınca ikişer ikişer her iki pencerenin pervazına dirseklerini dayayıp cıvıldaşmaya, başlarını eğip pencereden pencereye konuşmaya başladılar.

Delikanlılar kol kola Bombarda kabaresinden çıkarken arkalarına dönüp gülerek onlara işaretler yaptılar ve

ChampsElysees'yi her hafta istila eden tozlu pazar kalabalığı içinde kayboldular.

Fantine, "Çok geç kalmayın!" diye bağırdı.

Zephine, "Acaba bize ne getirecekler?" diye sordu.

Dahlia, "Kesinlikle güzel bir şey getirirler," dedi.

Favourite, "Ben, altından olmasını isterim," diye ekledi.

Çok geçmeden, büyük ağaçların dallan arasından gördükleri su kıyısındaki hareketliliğe daldılar, oyalanıp gittiler. Posta ve yolcu arabalarının hareket saatiydi. O zamanlar, güneye ve batıya giden hemen hemen bütün taşıma araçları ChampsElyse

248

es'den geçiyordu. Çoğu rıhtım boyunca gidip. Passy kıyısından çıkardı. Her dakika san ve siyah boyalı, ağır

yüklerle dolu, kişneyen, tepinen atlar koşulu, üstündeki sandıklar, denkler, bavullar yüzünden şeklini kaybetmiş, bir görünüp bir kaybolan başlarla dolu kocaman bir araba zemini çiğneyerek, kaldırım taşlarını

çakmağa çevirerek, bir demirci ocağı gibi kıvılcımlar saçıp duman yerine toz çıkararak hışımla kalabalığın arasına dalıyor, bu şamata da genç kızları eğlendiriyordu.

Favourite şaşkınlıkla, "Ne patırtı! Sanki bir sürü zincir uçuşuyor," dedi.

Bir ara, karaağaçların sık dallan arasında arabalardan biri bir an durdu ve sonra yine dörtnala yoluna devam

etti. Fantine buna çok şaşırdı:

"Tuhaf!" dedi, "Ben posta arabasını hiç durmaz sanırdım."

Favourite omuzsilkti:

"Bu Fantine çok tuhaf kız. Az önce onu izledim. En basit şeylere bile şaşıyor. Diyelim ki, ben bir yolcuym,

posta arabasına; 'Beni nhtımdan alırsınız,' diyorum. Araba da beni görünce durup alıyor. Bunlar olağan

şeyler, her gün olur. Sen daha hayatı tanıyorsun yavrum."

Böylece bir süre geçti. Birden Favourite, uykudan uyanan biri gibi yerinden fırladı.

"E, peki! Hani sürpriz nerede?" dedi.

"Gerçekten," dedi Dahlia, "şu sürprize ne oldu?"

"Çok geç kaldılar!" dedi Fantine.

249

Fantine'in iç geçirmesi henüz bitmişti ki, yemek servisini yapan garson içeri girdi. Elinde mektuba benzer bir

şey vardı.

Favourite, "O nedir?" diye sordu.

Garson cevap verdi:

"Bayların, bayanlara verilmek üzere bıraktıkları bir kâğıt."

"Niçin hemen getirmedi?"

"Çünkü, baylar onun ancak bir saat sonra bayanlara verilmesini emrettiler."

Favourite kâğıdı garsonun elinden kaptı. Gerçekten de mektuptu.

"Hayret!" dedi, "adres yok, ama bakın üstünde ne yazıyor; işte sürpriz bu."

Telaşla açtı ve okudu:

"Ey sevgililerimiz!

Bilin ki, bizim ebeveynlerimiz var. Ama siz ebeveyn nedir pek bilmezsiniz. O çocuksu ve dürüst medeni kanunda buna ana babalar denir. İşte bu ihtiyar ana babalar inleyip sızlanarak bizleri çağırıyor, bu iyi adamlarla iyi kadınlar bize 'müsrif, hovarda çocuklar' diyor ve geri dönmemizi istiyor, bizim için sofralar

donatacaklarmış. Erdemli kişiler olarak onlara itaat ediyoruz. Siz bu satırları okuduğunuz sırada beş azgın

at bizi ailelerimize götürüyor olacak. Bossuet'nin dediği gibi Tüyüyoruz.' Gidiyoruz ve gittik. Loffitte'in kollarında, Caillard'ın kanatlarında kaçıyoruz. Toulouse arabası bizi uçurumdan kurtarıyor, uçurumdan, yani

sizden, ey bizim güzel yavrularımız! Doludizgin, saatte on beş kilometre hızla topluma, görevimize, düzene

dönüyoruz. Bizim de herkes gibi

250

vali oûe babası, Daniştay üyesi olmamız ülkenin çıkarına. Bize saygı duyun. Kendimizi feda ediyoruz.

Bizim

için ağlayın ama hemen yerimize başkalarını bulun. Bu mektup içinizi parçalıyorsa, siz de onu parçalayın.

Elveda.

İki yıla yakın zamandır sizleri mutlu ettik. Bize kin beslemeyin.

Blacheville Fameuil Listolier

Felvc Tholomyes Not: Yemeğin parası ödenmiştir."

Dört kız bakıştılar.

Sessizliği ilk bozan Favourite oldu.

"Eh! Güzel bir maskaralık!" diye bağırdı.

"Çok tuhaf," dedi Zephine.

Favourite, "Bu Blacheville'in fikri olmalı," diye cevap verdi. "Ona âşık olmaya başlamıştım. Giderayak onu

seveceğim tuttu. Bütün olay bu."

"Hayır," dedi Dahlia, "Bu Tholomyes'in fikri. Belli oluyor."

"Öyleyse," dedi Favourite, "Blacheville'e ölüm. Yaşasın Tholomyes!"

"Yaşasın Tholomyes!" diye Dahlia ile Zephine bağırdılar.

Ardından da kahkahadan kırıldılar.

Fantine de ötekiler gibi güldü.

Bir saat sonra odasına döndüğünde ağladı. Dediğimiz gibi bu onun ilk aşkıydı. Kendisini Tholomyes'e bir kocaya verir gibi vermişti ve zavallı kız hamileydi.

GÜVENMEK BAZEN KENDİNİ ELE VERMEKTİR

1. Bir Anneye Rastlayan Anne

Bu yüzyılın ilk çeyreğinde, Paris yakınlarındaki Montfermeil' de, bugün artık olmayan türden bir yan han, yan

ucuz lokanta vardı. Bu lokantahan Thenardier adında karı koca tarafından işletilmekteydi, Boulanger Söka

ği' ndaydı. Kapısının üstünde, duvara çakılı olan bir tahtanın üzerinde, iri gümüş yıldızlarıyla birlikte yaldızlı

kocaman general apoletleri olan bir adamı sırtında taşıyan başka bir adam resmine benzer şekiller vardı; kırmızı lekeler kan olduğunu gösteriyordu; geri kalan kısmı dumandan ibaretti ve muhtemelen bir savaşta canlandırmaktaydı. Resmin altında şöyle bir yazı vardı: WATERLOO ÇAVUŞUNA.

Bir hanın kapısında duran herhangi bir çöp arabasından ya da bir yük arabasından daha doğal bir şey olamaz ama her şeye rağmen, 1818 yılının bir bahar günü akşamında Waterloo Çavuşu isimli lokantahanın önünde yolu tıkayan bir taşıt, daha doğrusu taşıt parçası, olanca heybetiyle oradan geçen bir ressamın kesinlikle dikkatini çekerti.

Ormanlık bölgede kereste ve ağaç kütüğü taşımakta kullanılan ağır yük arabalarından

253

birinin ön kısmıydı bu. Bu ön kısım, kolu demirden bir dingil ve ona takılmış olan bir araba oku ile bunu taşıyan oldukça büyük iki tekerlekten ibaretti. Küt, ağır, ezici ve biçimsiz bir şeydi. Dev gibi bir topun kundak

kısımını andırıyordu. Derin tekerlek izlerinden oluşan yollar tekerlekleri, tekerlek ispitlerini, tekerlek göbeklerini, dingili ve araba okunu ince bir çamur tabakasıyla, katedralleri süslemekte kullanılan badanaya

benzeyen sarımtırak çirkin bir badana ile kaplamıştı. Tahta çamurun, demirde pasın altında kaybolmuştu. Dingilin altında Golyat gibi bir kürek mahkûmuna yaraşır irilikte bir zincir sarkıyordu. Bu zincir, taşımakla

görevli olduğu kalas ve kütükleri hatırlatmaktan çok, akla mamutların koşum takımını getiriyordu. Kürek mahkûmlarının hapishanesini hatırlatan bir hava vardı, ama tek gözlü devlere, insanüstü varlıklara yaraşır

bir hapishaneydi ve bir canavardan çözülmüş gibi duruyordu. Homeros ona Polyphemos'u, Shakespeare de

Caliban' ı bağlardı.

Bu ağır yük arabasının ön kısmı sokağın bu noktasında niçin duruyordu? Önce yolu tıkamak, sonra da paslanmasını tamamlamak için. Eski sosyal düzende de böyle müesseseler vardır ki, insan yolda giderken birden karşısına çıkıverir ve orada bulunmalarını gerektiren başkaca bir neden de yoktur.

Dingilin altında bir zincir vardı, orta kısmı ise yere oldukça yakındı ve bu eğrinin üzerinde o akşam, tıpkı bir

salıncak ipinde oturur gibi, çok tatlı bir sarılış içinde birbirine soku

254

lup oturmuş iki küçük kız çocuğu vardı. Kızların biri yaklaşık iki buçuk yaşında, diğeri de on sekiz aylıktı. Küçüğü, büyüğün kucağında idi. Ustaca bağlanmış bir mendil, düşmelerini önlemekteydi. Anneleri, bu korkunç zinciri görmüş ve "Hah! İşte yavrularım için bir oyuncak," demişti.

Her iki çocuk da özenerek giydirilmişlerdi ve çok mutlu görünüyorlardı; demir yığını içinde iki gül gibiydiler;

gözlerinde neşe parlaklığı vardı; taze yanakları gülüyordu. Biri kumral, öbürü esmerdi. Saf yüzleri iki sevinçli

şaşkınlıktı; o yakınlardaki bir çalılıkta açmış çiçeklerin gelip geçenlere yaydığı kokular, sanki bu çocuklardan

geliyordu. On "sekiz aylık olanı, sevimli çıplak kamını küçüklüğün masum pervasızlığıyla göz önüne

seriyordu. Mutlulukla yoğrulmuş, ışığa gömülmüş bu iki narin başın üstünde ve çevresinde devasa ön tekerlek, pastan kararmış, adeta dehşetengiz, birbirine karışmış vahşi eğriler ve açılar halinde, bir mağara

ağzı gibi yuvarlanıyordu. Birkaç adım ötede han kapısının eşiğine çömelmiş olan anne, uzun bir iple iki çocuğu sallamaktaydı. Her ne kadar cana yakın bir kadın değilse de, şu anki hali dokunaklıydı. Analığa özgü

hem hayvani hem de semavi bir ifadeyle bir kaza ihtimaline karşı gözlerini çocuklardan ayırmıyordu. Her gidiş gelişte, çirkin halkalar, öfke çılgılığına benzer kulak tırmalayan bir gıcırta çıkartıyor; küçük kızlar zevkle

kendilerinden geçiyorlardı. Batan güneş de bu sevince katılıyordu. Hiçbir şey, bu dev zincirden iki çocuk meleğe salın

255

cak görevi yapan tesadüfün bu cilvesi kadar sevimli olamazdı.

Ana bir yandan iki küçük yavrusunu sallıyor, bir yandan da detone bir sesle o zamanlar çok ünlü olan duygulu bir şarkıyı söylüyordu.

Bu gerekli, diyordu bir savaşı

Şarkısı ve kızlarını seyre dalmış olması, sokakta olup bitenleri işitmesini ve görmesini engelliyordu.

Oysa, şarkının ilk kıtasına başladığı sırada yanına biri yaklaşmıştı. Birden kulağının dibinde bir sesin, "Çok

güzel çocuklarınız var madam," dediğini duydu.

Güzel ve sevecen Imogine'e

diye cevap verdi anne, şarkısına devamlı. Sonra başını çevirdi.

Birkaç adım önünde bir kadın duruyordu, kucağında bir çocuk vardı.

Ayrıca oldukça ağır görünen epeyce büyük bir yol çantası taşıyordu.

Bu kadının çocuğu, görülebilecek en tanrısal varlıklardan biriydi. İki üç yaşlarında bir kızdı. Şıklıkta öbür iki

küçükle yarışabilirdi. İyi cins bezden bir yakalığı, elbisesinde kurdeleler ve başlığında danteller vardı.

Kalkık

etekliğinin kırmızı arasından beyaz, tombul baldırları görülüyordu. Teninin nefis bir pembeliği vardı ve çok

sağlıklıydı. Bu güzel küçük kız insana, yanaklarını elma gibi ısırma arzusu veriyordu. Gözlerine söylenecek söz yoktu, olsa olsa çok iri oldukları söylenebilirdi. Olağanüstü güzel kirpikleri vardı. Uyuyordu.

256

Yaşına özgü güven duygusu içinde uyuyordu. Annelerin kollan şefkatten yoğurulmuştur; çocuklar orada derin derin uyurlar.

Anneye gelince, fakir ve mahzun görünüyordu. Üstünde işçi kadınların giydiği eskice bir kıyafet vardı.

Gençti. Güzel miydi? Belki; ama bu kılık içinde güzel görünmüyordu. Sarı renkte bir tutam perçemi dışarıya

fırlamış olan saçları oldukça gürdü, ama rahibe başlığını andıran çirkin, dar, çenede sıkıca bağlanmış bir başlığın altında kayboluyordu. Güzel dişleri olanların gülünce dişleri görünür, ama o hiç gülmüyordu, unutmuştu. Gözleri ise uzun zamandır kuru kalmamışa benziyordu. Solgundu; çok bitkin ve hâsta bir hali

vardı; yavrusunu yeni emzirmiş analara özgü bir tavırla kucağında uyuyan kızına bakıyor, savaş gazilerinin

kullandıkları mendillere benzer boyun atkısı ile katlanmış geniş, mavi bir mendil göğsünü sıkıca

kapatıyordu.

Güneş yanığı elleri çillerle kaplıydı. İşaret parmağı iğne kullanmaktan sertleşmiş, delik deşik olmuştu.

Sırtında kaba yünlü kumaştan bir pelerin, bezden bir elbise, ayağında kaba ayakkabılar vardı.

Bu Fantine'di. Tanınması güç bir haldeydi. Ama dikkatle incelendiğinde eski güzelliğini hâlâ koruduğu görülebilirdi. Kederli bir çizgi sağ yanağını kınştırmıştı. Giyimine gelince; neşeden, çılgınlıktan, müzikten yapılmışa benzeyen, şevk ve taşkınlık dolu, leylak kokulu o muslinden ve kurdelelerden oluşan o elbise,

artık güneş ışığında elmas gibi ışıldayan, parlak, güzel kırağı taneleri gibi kay

257

bolup gitmişti; tıpkı kırağının eriyerek, dalları simsiyah bırakması gibi.

Terk edilmenin üstünden uzun bir süre geçmişti.

Bu süre içinde neler oldu? Tahmin edilebilir.

Terk edildikten sonra para sıkıntısı başlamıştı. Arkadaşları Favourite'i, Zephine'i, Dahlia'yı hemen unutmuş, erkeklerden yana kopan bağ, kadınlardan yana da çözülmüştü. Daha önceden dost oldukları on beş gün sonra kendilerine söylense, herhalde buna çok şaşırırlardı; artık dostluğun varlık nedeni kalmamıştı. Bir başına kalmıştı. Çocuğun babası gidince ne yazık ki bu gibi ayrılıklarda geri dönüş yoktur Fantine edindiği daha az çalışma alışkanlığı ve daha çok eğlence zevkiyle, kendisini tam bir yalnızlık içinde

buldu. Tholomyes'le olan ilişkisi nedeniyle, bildiği küçük mesleği küçümsemiş, iş yaptığı yerleri ihmal ettiğinden artık bu yerler kendisi için kapanmıştı. Hiçbir geçim kaynağı yoktu. Ancak okuyabiliyordu, yazması yoktu; çocukluğunda ona sadece imza atmaya öğretmişlerdi. Dilekçe yazan birinin aracılığıyla Tholomyes'e bir mektup gönderdi, arkadan ikinci ve bir üçüncüsü geldi. Tholomyes hiçbirine cevap vermedi.

Bir gün Fantine, dedikoducu kadınların kızına bakarak, "Böyle çocukları kim ciddiye alır ki! Ancak omuz silkip geçerler!" dediklerini duydu. Çocuğuna omuz silkip geçen, masum bir varlığı ciddiye almayan Tholomyes'i düşündü. Kalbi, ona karşı karanlık duygularla doldu. Ama ne yapabilir

258

di? Kime başvuracağını bilemiyordu. Bir hata işlemişti, ama yaradılışı, hatırlanacağı gibi namuslu ve erdemliydi. Giderek sefaletе düşeceğini, daha beter bir duruma doğru kaymak üzere olduğunu belli belirsiz

hissediyordu. Cesaretli olmak gerekiyordu; oldu ve sınıksız durdu. Aklına doğduğu şehir

Montreuil-surmer'e

dönmek geldi. Belki orada bir tanıyan çıkar, kendisine bir iş verirdi; evet, ama hatasını gizlemesi gerekirdi. O

zaman, birincisinden çok daha acı bir ayrılığa katlanması gerekebileceğini belli belirsiz fark etti. Kalbi daraldı, sıkıştı, ama o kararını verdi. İleride görüleceği gibi Fantine çok cesurdu. Daha şimdiden süsünden

püsünden kahramanca vazgeçmiş, sırtına bez elbiseler giymiş, bütün ipeklilerini, kumaşlarını, kurdelelerini,

dantellerini, tek gururu tek ve kutsal gururuolan kızının üstüne başına yapmıştı. Elinde avucunda bulunan her şeyi sattı. Bu satış ona yaklaşık iki yüz frank getirdi. Ufak tefek borçlarını ödedikten sonra elinde ancak

seksen frank kadar bir para kaldı. Güzel bir ilkbahar sabahı, çocuğunu sırtında taşıyarak Paris'ten ayrılırken

yirmi iki yaşındaydı. İkisinin geçtiğini gören biri olsa onlara acırdı. Bu kadının dünyada tek varlığı bu çocuk

ve bu çocuğun dünyada tek varlığı bu kadındı. Fantine, kızını emzirmiş; bu yüzden göğsü yorgun düşmüştü,

biraz öksürüyordu.

Felix Tholomyes'ten söz etme fırsatını bir daha bulamayacağız. Yalnız şunu söylemekle yetinelim: Yirmi yıl

sonra Kral Louis Philippe döneminde, kendisi bir taşra şehrinde nüfuz

259

I

lu ve zengin ünlü bir avukat, akıllı uslu bir seçmen ve hoşgörülü bir jüri üyesiydi ve de her zamanki gibi zevkine düşkündü.

Fantine, o dönemde Paris civarının küçük arabaları denilen arabalarda beş kilometre başına üç dört metelik

ödeyerek, arada bir dinlenmek için mola vererek gün ortasına doğru Montfermeil'e, Boulanger Sokağı'na vardı.

Thenardier hanının önünden geçerken, ucube salıncaklarında sevinç içinde sallanan iki küçük kız onda

şaşkınlıkla karışık bir hayranlık uyandırmış, bu zevkli manzara karşısında duraklamasına neden olmuştu. Büyüleyici güzellikler vardır. Bu iki küçük kız da bu annenin üzerinde böyle büyüleyici bir güzellik etkisi yaptı.

Fantine duygulanmış bir halde çocukları seyrediyordu. Meleklerin varlığı cennetin habercisidir. Önünde durduğu hanın üstünde sanki, ilahi takdirin, BURASI diyen esrarlı işaretini görür gibi oldu. Bu iki küçük kız

belli ki mutluydular.

Onlara hayranlıkla bakıyordu. O kadar duygulanmıştı ki, çocukların anası şarkı söylerken iki mısraı arasında

soluk almak için durduğunda, yukarıda okuduğumuz şu sözü söylemekten kendisini alamamıştı:

"Çok güzel çocuklarınız var madam."

En yırtıcı yaratıklar bile yavruları okşandığı zaman yumuşarlar.

Ana başını kaldırıp teşekkür etti ve yolcuyla kapının yanındaki sıraya oturttu. Kendisi eşikte oturuyordu.

İki

kadın sohbet etmeye , başladılar.

j

260

"Adım Thenardier'dir," dedi iki küçüğün anası. "Bu hanı işletiyoruz."

Sonra, dişleri arasından mırıldanır gibi şarkıya devam etti:

Bu gerekli, ben bir şövalyeyim Ve Filistin'e gidiyorum

Madam Thenardier kızıl saçlı, etine dolgun, iri kemikli, asker tipli sevimsiz bir kadındı. İşin tuhafı, okuduğu

romanlardan alınma romantik bir havası vardı. Tavırları yapmacıktı. Hayal gücünün üzerine iplik iplik satılan

eski romanların böyle etkileri olur. Henüz gençti; otuz yaşında ya var ya yoktu. Çömelmış oturan bu kadın

eğer ayakta dursaydı, panayırlarda teşhir edilmeye değer, uzun boylu ve kocaman seyyar bir heykel gibi geniş yapısıyla belki yolcumuzu daha başlangıçtan ürkütür, güvenini sarsar ve ilerde anlatacaklarımızın olmasını önlerdi. Bir kimsenin ayakta duracak yerde oturması! Kaderlerimiz nelere bağlı?

Yolcu hayat hikâyesini anlattı, ama biraz değiştirerek...

İşçiydi, kocası ölmüştü. Paris'te iş bulamadığı için iş bulmaya başka yere gidiyordu; Paris'ten hemen o sabah yaya olarak ayrılmıştı; kucağında çocuğunu taşıdığı için yorulmuş, yolda rastladığı Willemomble arabasına binmişti; Willemomble'dan da Montfermeü'e kadar yaya gelmişti; küçük de biraz yürümüştü, ama

çok değil, daha pek minik olduğundan tekrar kucağına almak zorunda kalmış ve yavrucak uyuyakalmıştı.

261

Ardından, kızına sevgi dolu bir öpücük kondurdu. Çocuk uyandı, gözlerini açtı, annesininki gibi büyük, mavi

gözleriyle baktı, ama neye? Hiçbir şeye ve her şeye... Bizim erdemlerimizin alacakaranlığı karşısında küçük

çocukların o ışıklı masumiyetleriyle baktı. Çocuklar kendilerinin melek olduklarını hisseder, bizimde insan olduğumuzu bilirler. Sonra çocuk gülmeye başladı ve her ne kadar annesi tutmaya çalıştıysa da, koşmak isteyen küçük bir varlığın zaptedilmez enerjisiyle kucaktan kayıp yere indi. Birden, salıncaklarında oturan

öbür iki çocuğu gördü, yerinde kalakaldı ve hayranlık belirtisi olarak dilini çıkardı.

Madam Thenardier kızlarını çözdü, salıncaktan indirdi:

"Hadi, içinüz oynayın bakalım," dedi. O yaşlarda çabuk alışılır. Bir dakika sonra küçük Thenardier'ler, yeni

gelenle toprakta delikler açarak, sonsuz bir zevkle oynuyorlardı.

Yeni gelen çok neşeliydi; annenin iyiliği yavrunun neşesinden okunur; küçücük bir odun parçası yakalamış, onu kürek gibi kullanarak, içine ancak bir sinek girebilecek büyüklükte olan bir çukuru büyük bir çabıyla kazıyordu. Bir mezar kazıcının işi bile, bir çocuk tarafından yapıldığında insanı güldürür. İki kadın sohbeta

devam ediyorlardı: "Sizin miniğin adı ne?" "Cosette."

Küçüğün adı Euphrasie'ydi. Ama annesi, annelere ve halka özgü tatlı ve hoş içgüdüyle

262

guphrasie'yi Cosette yapmıştı; tıpkı halkın da, aynı şekilde Josepha'yı Pepita, Françoise'ı Fille tte yaptığı

gibi... Bu, etimolojistlerin bilimini bozan, rahatsız eden bir türetme cinsidir.

"Kaç yaşında?"

"Üçüne basacak."

"Benim ilkim gibi."

O sırada üç kız, derin bir endişe ve mutluluk yumağı halinde toplanmışlardı, bir olay olmuş, topraktan kocaman bir solucan çıkmıştı; hem korkuyor, hem de büyük bir hazla adeta kendilerinden geçiyorlardı. Işıltılı alınları birbirine dokunuyordu; tıpkı bir halenin içindeki üç baş gibiydiler.

Madam Thenardier, "Çocuklar birbirleriyle ne de çabuk anlaşılır!" dedi yüksek sesle. "Şunlara bakın, görenler üç kardeş olduklarına yemin eder."

Bu söz, belki de öbür ananın beklediği bir kıvılcım oldu. Fantine, Madam Thenardier'nin elini yakaladı, gözünü gözünden ayırmadan ona baktı ve "Çocuğuma bakmayı kabul eder misiniz?" dedi.

Madam Thenardier, ne kabul ne de ret anlamına gelen şaşkınlık hareketlerinden birini yaptı.

Cosette'in annesi devam etti:

"Görüyorsunuz, kızımı gideceğim yere götürebilecek durumda değilim. Bulacağım işle böyle bir şey imkânsız. Bir çocukla, oturacak yer bulamam. Oradaki insanlar öyle komik ki! Sizin hanınızın önünden geçmem Tann'nm verdiği bir lütuf. Yavrularınızı bu kadar güzel, bu kadar temiz, bu kadar mutlu görünce şa

263

sırdım. İçimden, 'İşte iyi bir anne,' dedim. 'Şimdi, üç kız kardeş olurlar.' Hem sonra çok sürmez, dönerim.

Çocuğuma bakmayı kabul eder misiniz?"

"Düşünmem gerekiyor," dedi Madam Thenardier.

"Ayda altı frank veririm."

Sözün burasında lokantanın içinden bir erkek sesi bağırdı:

"Yedi franktan aşağı olmaz. Altı aylık da peşin."

"Altı kere yedi kırk iki yapar," dedi Madam Thenardier.

"Veririm," dedi anne.

Erkek sesi ekledi:

"İlk masraflar için de ayrıca on beş frank."

"Hepsi elli yedi frank," dedi Madam Thenardier. Bu rakamlar arasında bir yandan da belli belirsiz şarkısını

mırıldanıyordu:

Bu gerekli, diyordu bir savaşçı

"Veririm," dedi anne, "seksen frankım var. Yürüyerek gidersem bana oraya gitmeme yetecek kadar para kalır. Orada da kazanırım, biraz biriktirince de sevgili yavrumu almaya gelirim."

Erkek sesi yeniden duyuldu:

"Küçüğün bohçası var mı?"

"Kocam bu," dedi Madam Thenardier.

"Elbette zavallı hazinem bir bohçası var. Kocanız olduğunu anlamıştım. Hem de zengin bir bohça! Tıklım tıklım dolu, bir hanımefendi gibi her şeyden düzineyle ipekli elbiseler. İşte burada, yol çantamın içinde."

264

Erkeksesi hemen ekledi:

"Onu da vermeniz gerekecek."

"Elbette vereceğim!" dedi anne. "Kızımı çırılçıplak bırakmam olacak şey değil!"

Lokantahan sahibinin yüzü görüldü.

"İyi öyleyse," dedi.

Pazarlık tamamlandı. Anne geceyi handa geçirdi, parasını verdi, çocuğunu bıraktı, içinden çocuğun

bohçası

çıkınca şişkinliği azalır, artık hafiflemiş olan yol çantasını kapattı ve ertesi sabah yakında dönmeyi düşünerek yola çıktı. Böyle ayrılıklar yavaş yavaş gelir, ama onlar umutsuzluk kaynağıdır!

Thenardier'lerin bir komşusu, yolda giderken bu anneye rastladı, dönüşünde, "Az önce sokakta ağlayan bir

kadın gördüm, içim parçalandı," dedi.

Cosette'in annesi gidince, adam kadına, "Bu para yarı vadesi gelen yüz on franklık senedimi ödememi sağlayacak. Biliyor musun, az daha icra memuru kapıma dayanacaktı. Senin küçüklerle iyi bir fare kapını kurdum," dedi. "Ondan şüphem yok," dedi kadın.

2. İki Şüpheli Simanın İlk Taslağı

Yakalanan fare pek çelimsizdi, ama kedi zayıf bir fareden de memnun kalır.

Kimdi bu Thenardier'ler?

Şimdi bu bölümde birkaç söz söyleyelim. Krokiyi daha sonra tamamlarız:

Bu yaratıklar yükselen kaba insanlarla, düşen akıllı insanlardan oluşan, kökü belirsiz bir sınıftandı. Bu, orta denilen sınıfla,

265

aşağı denilen sınıf arasında olan ve ikincisinin bazı kusurlarıyla birincisinin hemen hemen bütün kötülüklerini

nefsinde toplayan, ama ne işçinin yiğitçe atılımlarından ne de burjuvanın düzeninden nasibini alan bir sınıftır.

Bunlar, bazen karanlık bir ateş tesadüfen yüreklerini ısıtsa bile, kolayca canavarlaşan, cüce yaratıklardandı. Kadının özünde kabalık, erkeğin mayasında düzenbazlık ve kötülük vardı. Her ikisi de kötülük yolunda ilerleme açısından çok yetenekliydi. Bazı kabuklu deniz hayvanları gibi ruhlar vardır ki,

sürekli olarak karanlıklara doğru çekilir, hayatta ileri gidecek yerde geri geri gider, edindikleri deneyimleri

kabalıklarını ve uygunsuzluklarını artırmakta kullanırlar, durmadan daha kötüleşir ve gittikçe daha çok kararırırlar. Bu adamla bu kadın, işte bu ruhlardandı.

Özellikle Mösyö Thenardier bir fizyonomi uzmanı için endişe vericiydi. Bazı insanların yüzüne bakmak onlardan kuşkulanmak için yeterlidir, çünkü her iki açıdan da karanlık oldukları hissedilir. Bu insanlar gerilerine doğru kuşkulu, önlerine doğru tehlikelidirler. Onlarda bilinmeyen bir yan vardır. Ne yaptıklarını ne

de yapacaklarını bilebiliriz. Bakışlarındaki karanlık onları ele verir. Ancak, söyledikleri bir sözü işiterek ya da

yaptıkları bir hareketi görerek geçmişlerindeki karanlık sırları ve geleceklerine dair karanlık muammaları

kestirebiliriz.

Mösyö Thenardier, bir zamanlar askerlik yaparken çavuş rütbesinde olduğunu söylü

266

yordu. Muhtemelen 1815 seferine katılmış, hatta görünüşe göre oldukça da yiğitlik göstermişti. İşin doğrusunu daha ileride göreceğiz. Lokantahanın tabelası, kahramanlıklarından birini gösteren bir kanıttı.

O

tabelayı kendisi boyamıştı, çünkü her şeyi her kötülüğü yapmayı iyi bilirdi.

Dönem, antik klasik romanın, 'Clelie' aşamasını geride bırakıp, artık sadece 'Lodoiska' olduğu dönemdi. Hâlâ soyluydu, ama gittikçe avamlaşıyordu; M. Lafayette'den M. BournonMalarne'a, M. de Scuderi'den BarthelemyHadot'ya düşmüş, Paris kapıcı kadınlarının seven ruhunda yangınlar çıkarmakta, hatta taşrada

da oldukça tahribat yapmaktaydı.

Madam Thenardier, işte tam bu tür kitapları okuyacak kafadaydı. Onlarla besleniyordu. Beyin namına sahip

olduğu şeyi onlarda boğuyordu. Bu da ona, gençken, hatta daha sonraları bile, kocasına kıyasla bir tür düşünceli bir hava veriyordu. Kocasını ise, belli bir derinliği olan bir kabadayı, dilbilgisi bilecek kadar

okumuş

bir serseriydi; aynı zamanda hem kaba hem incedi, ama duygu alanında PigaultLebrun'u ve kendi özel diliyle söylediği gibi, "seksle ilgili her şeyi" okuyan kusursuz ve katıksız bir ahmaktı.

Karısı, ondan on iki on beş yaş kadar küçüktü. Zamanla, romantik bir havayla dağılıp, giderek dökülmüş saçlar kırışmaya başladığında, Pamela'dan, ortaya mitolojinin hırçın ve öfkeli kadını Megere çıktığında, artık Madam Thenardier saçma sapan romanları lezzetle yutmuş iri yarı kötü bir kadından

267

başka bir şey değildi. Saçma sapan şeyler okumanın da kefareti vardır. Nitekim, sonunda büyük kızının adı

Eponine oldu; küçük kızına gelince, zavallı yavrucak az kalsın Gulnare adını alacaktı; bereket versin Duc rayDumimTin bir romanının yol açtığı nedeni bilinmez bir fikir değişikliği sayesinde adı Azelma oldu.

Gene de, kınayıp eleştirdiğimiz ve adına, vaftiz adlarında anarşi dönemi diyebileceğimiz bu garip dönemde

her şey yüzeysel değildi. Belirttiğimiz romaneks eğilimin yanı sıra, birde sosyal bir arıza belirtisi bulunmaktadır. Günümüzde bir sığır çobanının Arthur, Alfred ya da Alphonse adını taşıması ve bir vikontun

adının da eğer hâlâ vikontlar varsa Thomas, Pierre ya da Jacques olması ender rastlanan bir şey sayılmaz. 'Zarif olan adı halka, alt katmana; köylü adını da aristokrata yakıştıran bu yer değiştirme bir eşitlik

dalgasının belirtisinden başka bir şey değildir. Yenilik rüzgârının etkileme gücü her yerde olduğu gibi, burada

da kendini gösteriyor. Görünürdeki bu uygunsuzluğun altında büyük ve derin bir şey yatmaktadır:

Fransız

Devrimi.

3. Tarlakuşu

Kötü, aşağılık biri olmak, zengin olmayı garanti etmez. Hanın işleri iyi gitmiyordu.

Fantine'in elli yedi frankı sayesinde Mösyö Thenardier protestoyu önleyip, imzasının şerefini kurtarabilmişti.

Ertesi ay yine paraya ihtiyaçları oldu. Kadın, Paris'e gidip Cosette'in bohçasını Rehin Sandığı'na altmış 268

frank karşılığında rehin bıraktı. Bu para da tükenince Thenardier'ler küçük kızı artık sadece iyilik olsun diye

yanlarında tuttıkları bir çocuk olarak görmeye alıştılar ve ona göre davranmaya başladılar. Artık bohçası da

olmadığına göre, ona küçük Thenardier'lerin eski eteklerini, eski gömleklerini ve paçavralarını giydirdiler.

Onu kuşların artıklarıyla, köpekten biraz daha iyi, kediden biraz daha kötü beslemeye başladılar. Kediyle köpek, onun zaten her zamanki sofrada arkadaşlarıydı. Cosette masanın altında onlarla birlikte, onlannkine benzer bir tahta çanakta yemek yiyordu.

Daha sonraları göreceğimiz gibi, Montreuil-surmer'e yerleşen annesi, çocuğundan haber almak için her ay mektup yazıyor, daha doğrusu yazdırıyordu. Thenardier'ler hep aynı şekilde cevap veriyorlardı:

"Cosette çok

iyi."

Anne, ilk altı ay geçtikten sonra yedinci ay için yedi frank yolladı ve hiç aksatmadan her ay aynı parayı göndermeye devam etti. Daha yıl sonu gelmemiştir ki, Mösyö Thenardier, "Sanki bize büyük bir lütufta bulunuyor! Bu yedi frankla ne yapmamızı istiyor!" dedi ve mektup yazıp ayda on iki frank istedi.

Çocuğunun

mutlu olduğuna ve 'iyi geliştiğine' inandırdıkları anne de, bu isteğe boyun eğdi ve her ay on iki frank yollamaya başladı.

Bazı karakterler, bir yanıyla nefret etmeden öbür yanıyla sevmeyebilirler. Madam Thenardier, iki öz kızını büyük

bir tutkuyla seviyor, bu yüzden, yabancı kızdan nefret ediyordu.

269

Birana sevgisinin çirkin yanları olabileceğini düşünmek üzücüdür. Cosette onun evinde çok küçük bir yer kapladığı halde, kadına bu yer sanki kendi çocuklarından çalınmış, bu küçük kız sanki kendi kızlarının soluduğu havayı azaltıyormuş gibi geliyordu. Bu kadının, aynı türden başka birçok kadında olduğu gibi, her gün doyurulması gereken bir miktar okşama arzusu ile bir miktar dayak atma ve küfretme arzusu vardı. Elinin altında Cosette olmasaydı, hiç şüphesiz kendi kızları tapılırcasına sevimlerine rağmen, bu arzuların hepsinin kendi üzerlerinde tatmin edildiğini görecektirdi. Bu yabancı kız dayakları kendi üzerine çevirerek, onlara bir hizmette bulundu ve böylece, kadının kızlarına sadece okşamalar kaldı. Cosette, ne yapmıyordu ki, şiddetli ve hak edilmemiş cezalar başına bir dolu sağanağı gibi yağmasın. Ne bu dünyadan ne de Tanrı'dan bir şey anlayan, sürekli cezalandırılan, azarlanan, tartaklanan, dövülen ve çevresinde, kendisi gibi iki küçük yaratığın birgündoğumu aydınlığı içinde yaşadığını gören tatlı, zayıf bir varlık! Madam Thenardier, Cosette'e karşı zalimce davrandığından, Eponine'le Azelma da zalimleştiler. O yaşta çocuklar analarının kopyasıdır. Sadece çaplan daha küçüktür, o kadar. Bir yıl, arkadan bir yıl daha geçti. Köyde herkes, "Bu Thenardier'ler iyi insanlar. Zengin olmadıkları halde, evlerine bırakılan zavallı bir çocuğu yetiştiriyorlar!" diyorlardı.

270

Annesi, Cosette'i unuttu sanıyorlardı. Bu arada çocuğun belki de evlilik dışı doğmuş olduğunu ve annesinin bunu açıkça söyleyemeyeceğini, kim bilir hangi karanlık yoldan öğrenen. Thenardier, ayda on beş frank istedi. 'Yaratığın' büyüdüğünü ve 'yediğini' söylüyor, onu geri göndermekle tehdit ediyordu. "Canımı sıkmasın!" diye bağınıyordu, "yoksa veledini tuttuğum gibi sözüme o gizli işlerinin ortasına fırlatıveririm. Bana zam yapması gerekiyor!" Anne on beş frankı gönderdi. Yılda yıla çocukla birlikte, sefaleti de büyüdü. Cosette çok küçük ve minik olduğu sürece öbür iki çocuğun günah keçisiydi; biraz serpilmeye başlayınca, yani daha beş yaşına bile basmadan evin hizmetçisi oldu. 'Beş yaşında, öyle mi?' diyeceksiniz, 'bu doğru olamaz.' Ne yazık ki, doğru! Çekilen sosyal acılar ve çileler her yaşta başlar. Daha çok yakında, Damollard adında birinin davasına tanık olmadık mı? Haydut olan bu öksüz ve yetim, resmi belgelerin söylediğine göre dünyada kimsesi olmadığından, daha beş yaşındayken 'yaşamak için çalışmakta ve çalmaktaydı.' Cosette'e iş yaptırıldı, odalan, avluyu, sokağı süpürttüler, bulaşık yıkattılar, hatta yük bile taşıttılar. Hep Montreuil-surmer'de olan anne para ödemekte güçlük çekmeye başladığından, Thenardier'ler böyle davranmakta kendilerini büsbütün haklı görüyorlardı. Hatta birkaç ay hiç para ödenmedi.

271

Anne, bu üç yılın sonunda eğer Montfermeil'e yeniden gelseydi, çocuğunu kesinlikle tanıyamazdı. Bu eve geldiğinde güzel mi güzel, taze mi taze olan Cosette, şimdi siskalaşmıştı, teni ise sapsarıydı. Hal ve tavrında tuhaf bir endişe seziliyordu. Thenardier'ler, ona, "Sinsil!" diyordu. Haksızlık onu hırçınlaştırmış, sefalet çirkinleştirmişti. Geriye güzel denebilecek sadece gözleri kalmıştı. Onlar da bakanlara acı veriyordu, çünkü iri olduklarından insanlar o gözlerde daha çok dert ve çile belirtisi görür gibi oluyorlardı. Daha altı yaşında bile olmayan bu zavallıyı, kışın delik deşik paçavralar içinde, küçük kızarmış ellerinde

kocaman bir süpürge, iri gözlerinde bir damla yaş olduğu halde, henüz gün doğmadan sokağı süpürür görmek yürek parçalayıcı bir şeydi.

O bölgede ona tarlakuşu adını takmışlardı. Benzetmeleri seven halk, bir kuş kadar küçük olan, titreyen, ürken, ürperen, evde ve köyde her sabah herkesten önce uyanan, ve gün doğmadan önce sokakta, tarlalarda olan bu küçük varlığa bu ismi vermekten hoşlanmıştı.

Ne var ki, bu zavallı tarlakuşu hiç ötmüyordu.

272

BEŞİNCİ KİTAP

İNİŞ

1. İncik Boncuk İşinde Bir İlerlemenin Hikâyesi

Montfermeil'lilerin dediğine göre, çocuğunu bırakıp gitmiş olan anneye, bu arada acaba ne olmuştu? Neredeydi? Ne yapıyordu?

Küçük Cosette'i Thenardier'lere bıraktıktan sonra, yoluna devam ederek "Montreuil-surmer'e gelmişti. Hatırlanacağı gibi yıl, 1818'di.

Fantine, kendi ilinden uzaklaşalı on yıl kadar olmuş, Montreuil-surmer'in görünüşü değişmişti, o sefaletten

sefalete doğru inerken, doğduğu yer gelişip serpilmişti.

Yaklaşık iki yıl önce, burada küçük şehirler için büyük sayılan endüstriyel gelişmelerden biri olmuştu.

Bu önemli bir nokta olduğundan, onu ayrıntılarıyla anlatmayı, daha doğrusu altını çizmeyi faydalı buluyoruz.

Hatırlanmayacak kadar eski zamanlardan beri, Montreuil-surmer'in kendine özgü bir sanayii vardı: İngiliz kara kehribar taşı ile Alman kara boncuklarının taklidi olan özel bir sanayi. Hammaddelerinin pahalı oluşu ve

bunun işçiliği de etkilemesi nedeniyle bu endüstri hep olduğu yerde kal

273

mış, gelişmemişti. Fantine, Montreuil-surmer'e geri döndüğü sıralarda, bu 'kara mallar'm imal edilmesinde

hiç umulmadık bir değişiklik olmuştu. 1815 yılı sonlarına doğru meçhul bir kişi şehre gelmiş, yerleşmiş ve söz konusu imalatta reçinenin yerine gomalak ve özellikle bileziklerde iki ucu kaynaklanmış sac halka yerine

iki ucu birbirine yaklaştırılmış sac halka kullanma fikrini ortaya atmıştı. Bu küçücük değişiklik bir devrim yaratmıştı.

Gerçekten de bu küçücük değişiklik hammadde fiyatını büyük ölçüde azaltmış ve bu da ilk önce el emeğinin

fiyatını artırarak, şehrin yararına olmuş; ikincisi, tüketicinin yararına imalatı daha da iyileştirmiş, üçüncüsü de

imalatçının yararına kârı üç misli artırmakla birlikte, malı daha ucuza satma imkânını sağlamıştı.

Böylece bir fikirden ortaya üç sonuç çıkmıştı.

Bu yöntemin yaratıcısı üç yıla kalmadan zengin olmuştu; bu iyi bir şeydi, çevresini de zengin etmişti ki, bu

daha da iyiydi. Adam, ilin yabancısıydı. Aslı esası hakkında kimse bir şey bilmiyordu; ortaya çıkışı hakkında

ise az şey biliniyordu.

Kente pek az bir parayla, çok çok birkaç yüz frankla geldiği söyleniyordu. Kılık kıyafeti, hali tavrı ve konuşması işçiye benziyordu.

Yaratıcı bir düşüncenin hizmetine verilen, düzenle, düşünceyle beslenen bu küçük sermayeden, o hem kendi servetini hem de bütün bir şehrin servetini çıkarmıştı.

274

Söylentiye göre, bir aralık ayında akşam üzeri çantası sırtında, budaklı sopası elinde, bilinmeyen biri olarak

geldiği gün belediyede büyük bir yangın patlak vermişti. Bu adam alevlerin içine dalmış ve kendi hayatını tehlikeye atarak iki çocuğu ölümden kurtarmıştı. Bunlar tesadüf eseri jandarmanın yüzbaşısının

çocuklarıydı.

Bunun için adamın kimlik kâğıdını sormak kimsenin aklına gelmemiş, adı neden sonra öğrenilmişti:

Madeleine Baba.

2. Madeleine

Elli yaşlarında, her zaman düşünceli görünen iyi yürekli bir adamdı. Hakkında söylenebilecek her şey bundan ibaretti. •"

Onun hayran olunacak bir maharetle ıslah ettiği bu endüstrinin hızla gelişmesi sayesinde şehir önemli bir iş merkezi olmuştu. Kara kehriban çok kullanan İspanya her yıl olağanüstü miktarda siparişler veriyordu. Montreuil-surmer neredeyse Londra ile Berlin'e rakip olmuştu. Madeleine Baba'nın kazancı öylesine artmıştı ki, daha ikinci yıl büyük bir fabrika yaptırmıştı. Fabrikada, biri erkek işçiler, diğeri kadın işçiler için olmak üzere iki geniş atölye vardı. Aç kalan herhangi biri, iş ve ekmek bulacağından emin olarak buraya başvurabilirdi. Madeleine Baba'nın erkeklerden istediği iyi niyet, kadınlardan istediği de namuslu olmaktı; ayrıca hepsinden doğruluk ve dürüstlük istiyordu. Kızlarla kadınların uslu kalabilmelerini sağlamak için kadınlarla erkekleri ayrı bulundurmak gerektiğini düşündüğünden atölyeleri ayırmıştı. 275

Bu konuda çok katıydı. Hemen hemen hiç hoşgörülü olmadığı tek konu buydu. Böyle sert davranmakta şunun için de son derece haklıydı ki, burası askeri bir garnizon şehri olduğundan, baştan çıkma imkânları pek boldu. Kısacası, gelişim nimet, orada bulunuşu ilahi takdirdi. Madeleine Baba gelmeden önce her şey sürünüyor, dökülüyordu, şimdi ise her şey sağlıklı bir çalışmayla canlanmış, yaşamaktaydı. Hummalı bir gidiş geliş her şeye sıcaklık veriyor, her yere etki ediyordu. İşsizlik ve sefalet nedir bilinmez olmuştu. En kara

talihi de olsa, içinde biraz para bulunmayan bir cep, en yoksul da olsa içinde biraz neşe olmayan bir kulübe

kalmamıştı.

Madeleine Baba herkesi işe alıyordu. Gerekli kıldığı tek bir şey vardı: Namuslu erkek ve namuslu kız olmak!

Söylediğimiz gibi, nedeni ve merkezi olduğu bu faaliyetin ortasında Madeleine Baba servet yapıyordu.

Ama,

basit bir ticaret adamı için işin oldukça garip tarafı şuydu ki, başlıca kaygısı servet yapmış gibi bir izlenim vermiyordu. Kendisini daha az, başkalarını daha çok düşünüyordu. 1820'de Laffitte Bankası'na adına yatırılmış altı yüz otuz bin frank tutarında bir para olduğu biliniyordu, ama bu altı yüz otuz bin frankı

kendisine ayırmadan önce şehir ve fakir fukara için bir milyondan fazla harcamıştı.

Hastane kötü donatılmıştı; kendi parasıyla on yatak daha ilave edilmesini sağladı. Montreuil-surmer, yukarı

şehir ve aşağı şehir diye ikiye ayrılmıştır. Kendi oturduğu aş

276

»ı şehirde sadece bir okul vardı; harabe, yıkık dökük bir yerd; biri kız, diğeri erkek çocuklar için olmak üzere

iki okul yaptırdı. Her iki öğretmene de, pek yetersiz olan resmi aylıklarının iki katı tutarında bir aylığı kendi

kesesinden ödüyordu. Bir gün buna şaşırان birisine şöyle dedi: "Devletin, en değerli baş görevlisinden biri

sütanne, diğeri de okul öğretmenidir." Masrafı kendisine ait olmak üzere, Fransa'da o zamana kadar hemen

hemen hiç bilinmeyen bir çocuk bakımevi açmış, ayrıca yaşlı ve sakat işçiler için de yardım sandığı kurmuştu. Fabrikası merkez olmak üzere çevrede çabucak yeni bir mahalle doğmuştu. Burada oturan çok fazla sayıda yoksul "aile olduğundan, onlara bedava ilaç veren bir eczane açtırmıştı.

İlk zamanlar, onun işe başladığını gören saf kullar; "İşte, zengin olmak isteyen gözüpek bir adam," demişlerdi. Aynı saf kullar, onun kendinden önce şehri zenginleştirdiğini gördüklerinde de şöyle dediler; "Hırslı bir adam." Dindardı. Dini görevlerini hiç aksatmadan yerine getiriyordu. Bu da o dönemde takdir edilen bir davranıştı. Her pazar aksatmadan kiliseye ayine gidiyordu. Bölgenin her yerinde rekabet

kokusu

sezen bir milletvekili, çok geçmeden bu dindarlıktan pirenlenmeye başladı. İmparatorluk yasama meclisi üyeliğinde bulunmuş olan Fouche adındaki bu milletvekili, Otrante dükü adıyla anılan bir Oratoire rahibinin

dini fikirlerini paylaşmaktaydı ve onun hem hamisi hem de dostuydu. Kapalı kapılar ardında yalnızken Tann'yla

277

tatlı tatlı alay ederdi. Ama, zengin fabrikatör Madeleine'in saat yedi ayınlerine gittiğini görünce olası bir

milletvekili adaylığı sezinleyip, onu geride bırakmaya karar verdi. Günah çıkaran bir Cizvit rahibi tuttu ve

ayinlere, öğleden sonra yapılan ayinlerde dahil olmak üzere gitmeye başladı. O dönemde yükselmek hırslı demek, kelimenin tam anlamıyla kilisede yarışmak demektir. Bu korkudan, Tanrı kadar yoksullar da yararlandılar, çünkü sayın milletvekili de, kendi parasıyla hastaneye iki yatak koydurdu ve böylece ilave yatak sayısı on iki oldu.

Ne var ki, 1819 yılında bir sabah şehre bir söylenti yayıldı! Valinin teklifi üzerine yaptığı hizmetler göz önünde tutularak Madeleine Baba kral tarafından Montreuil-surmer'e belediye başkanı olarak atanıyordu.

Bu yeni gelen adamı 'hırslı' biri olarak ilan edenler, herkesin istediği bir şeyi fırsat bilip, heyecanla haykırdılar: "İşte! Biz dememiş miydik?" Bütün Montreuil-surmer bu söylentiyle çalkalanıyordu. Söylenti doğruduydu. Birkaç gün sonra atama Moniteuf da yayımlandı. Ertesi gün Madeleine Baba görevi reddetti. Yine 1819 yılında, Madeleine tarafından bulunan yeni yöntemin ürünleri sanayi sergisinde teşhir edildi.

Jüri

heyetinin raporu üzerine kral, yöntemin mucidine Legion d'honneur nişanının şövalye rütbesini verdi.

Küçük

şehirde yeniden söylentiler dolaştı. Tamam! İsteddiği şey, nişandı." Madeleine Baba nişanı da reddetti.

Bu adam belli ki bir muammaydı. Saf kul

278

lar; "Her neyse, maceraperestin biri işte," deyip işin içinden çıktılar.

Görüldüğü gibi şehir ona çok şey borçluydu. Yoksullar ise her şeyi ona borçluydular; o kadar yararlıydı ki,

sonunda ister istemez ona saygı duydular ve o kadar şefkatliydi ki, sonunda onu sevmek zorunda kaldılar;

özellikle işçileri ona tapıyor, o da bu sevgiyi melankolik bir ciddiyetle karşılıyordu. Zenginliği kesinlik kazanınca 'sosyetenin kişilikleri' ona selam vermeye başladılar. Artık ona "Mösyö Madeleine" deniliyor, ama

işçileriyle çocuklar hâlâ, "Madeleine Baba" demeye devam ediyorlardı. Onun en çok hoşuna giden şey de buydu. Yükseldikçe davetler yağışı gibi yağmaya başlamıştı. 'Sosyete' onu istiyordu. Elbette ilk zamanlar,

küçük bir adamın yüzüne kapılarını kapalı tutan şehrin yapmacıklı küçük salonları, milyoneri buyur etmek için kapılarını ardına kadar açtılar ve bir yığın öneride bulundular. Hepsini reddetti.

Saf kullar bu kere de dillerini tutamadılar. "Cahil, eğitimsiz bir adam. Nereden geldiğini bilen yok. Âlem içinde

nasıl davranacağını bile bilmez. Okuma yazma, bildiği bile şüpheli," dediler.

Para kazandığını görünce; "tüccarın biri", parasını çevresine saçtığını görünce; "hırslı biri", şan ve şerefi reddettiğini görünce; "maceraperestin biri" demişlerdi. Kibarlar çevresini reddettiğini görünce de, "kaba

adamın biri" dediler.

Yaptığı hizmetler öylesine parlaktı ve bütün çevre halkı onu istemekte öylesine elbir

279

ligi yapmıştı ki, 1820 yılında, yani şehre gelişinden beş yıl sonra, kral onu yeniden belediye başkanlığına atadı. O, yine reddetti, ama bu sefer vali bu reddedişe karşı çıktı, bütün ileri gelenler ricaya geldiler,

halk

sokak ortasında yalvar yakar oluyordu. Böylesine şiddetli ısrar karşısında sonunda kabul etmek zorunda kaldı. Onu bu kararı vermeye iten nedenin, halktan yaşlı bir kadının kapısının eşiğinde ona söylediği adeta

öfke dolu şu sözler olduğu dikkatlerden kaçmadı; "İyi bir belediye başkanı, yararlı bir şeydir. İnsan, yapabileceği iyiliği yapmaktan kaçınır mı?"

Bu da, onun yükselişinin üçüncü aşaması oldu: Madeleine Baba, Mösyö Madeleine; Mösyö Madeleine de Monsenyör Belediye Başkanı oldu.

3. Laffitte'e Yatırılan Paralar

Ne olursa olsun, o yine önceden olduğu gibi sade yaşıyordu. Kır saçlı, ciddi bakışlı, bir işçi gibi yanık tenli,

bir filozof gibi düşünür çehreliydi. Genellikle geniş kenarlı bir şapka, çenesine kadar düğmelenmiş kalın çuhadan bir redingot giyerdi. Belediye başkanlığı görevini yerine getiriyor, ama bunun dışında yalnız yaşıyordu. Az insanla konuşuyordu. Nezaket gösterilerinden kaçınır, kaçamak selam verir, çabuk sıvışır, konuşmak zorunda kalmamak için de bağış yapar dururdu. Kadınlar onun için, "Ne iyi birayı!" derlerdi. En büyük zevki kırlarda gezinmekti.

Daima yalnız başına yemek yer; genellikle önünde açık bir kitap bulunur, yemek yerken

I280

onu okurdu. İyi düzenlenmiş küçük bir kitaplığı vardı. Kitapları seviyordu; kitaplar soğuk ama güvenilir dostlardır. Servetiyle birlikte artan boş vakitlerinden kafasını işleyip geliştirmek için yararlanıyordu.

Burada

yaşadığından beri dili de yıldan yıla giderek düzeliyor, daha kibarlaşıyordu.

Gezintileri sırasında yanına bir tüfek almayı ihmal etmez, ama nadiren kullanırdı. Ancak kullanması gerektiğinde de korkunç derecede şaşmaz bir nişancılığı vardı. Hiçbir zaman zararsız bir hayvanı öldürmez,

küçük kuşlara asla ateş etmezdi.

Artık genç olmamasına rağmen müthiş bir kuvveti olduğu söyleniyordu. İhtiyacı olan herkesin yardımına koşardı; bir atı kaldırır, çamura saplanmış bir tekerleği iter, bağından kurtulan bir boğayı

boynuzlarından

yakalardı. Evinden çıkarken cepleri para dolu, evine dönerken boş olurdu. Bir köyden geçerken hırpani kılıklı

çocuklar neşeyle peşinden koşar, çevresini bir sinek bulutu gibi sararlardı.

Bir zamanlar hayatını tarlada çalışarak geçirmiş olduğu tahmin ediliyordu. Çünkü köylülere öğrettiği faydalı

küçük sırları vardı: Buğday güvelerini yok etmek için tuzu suda eritip, bu eriyiği ambarlara serpiştirmeyi ve

döşeme yarıklarına doldurmayı; buğday bitlerini defetmek için de samanlıklarda ve evlerde her yere, damlara, duvarlara çiçek açmış katırtırnağı asmayı öğretiyordu. Bir tarladan aynkotu, karamuk, yabanyulafı,

tilkikuyruğu gibi otların ve buğday yiyici parazitlerin nasıl söküleceğine dair 'reçeteleri' vardı. Bir tavşan

281

kümesini farelerden korumak için, sadece buraya koyduğu küçük bir Afrika domuzunun kokusundan yararlanıyordu.

Bir gün, köylülerin harıl harıl ısırgan otu yolmaya çalıştıklarını gördü. Kökünden çıkarılan ve daha şimdiden

kuruyan bir yığın bitkiye bakıp şöyle dedi:

"Ölmüşler. Oysa kullanılması bilinse çok yararlıdır. Isırgan körpeyken yaprağı çok güzel bir sebzedir; kartlaşınca tıpkı kenevir gibi, keten gibi iplikleri, lifleri olur. Isırgan bezi, kenevir bezi ayanndadır.

Kıyılınca

kümes hayvanları için; ezilince boynuzlu hayvanlar için yem olur. Isırgan tohumu, yemlere katılırsa hayvanların tüylerine parlaklık verir; kökü tuzla karıştırılırsa güzel bir sarı boya olur. Kaldı ki, yılda iki

defa

biçilebüen mükemmel bir yemlik ottur. Sonra ısırgan ne ister? Sadece biraz toprak, bakım da istemez. Sadece tohumu, bitki olgunlaştıkça döküldüğünden, toplanması güçtür. İşte hepsi bu. Biraz uğraşılırsa yararlı olur. İhmal edildiği takdirde herhangi bir yararı olmaz, işte o zaman da ölür. Nice insan vardır ki, ısırgana benzer!" Biran sustuktan sonra: "Dostlarım, şunu aklınızdan çıkarmayın ki, ne kötü ot ne de kötü insan vardır. Yalnızca kötü yetiştiriciler vardır."

Hele çocuklar onu fazlasıyla seviyorlardı, çünkü samandan ve hindistancevizinden sevimli küçük oyuncaklar

yapmasını biliyordu. Bir kilisenin kapısında siyah matem işaretini görünce hemen içeri girer, bazıları nasıl

vaftiz törenine koşarsa, o da öyle cenazeye koşardı. Merhametli yüreğinden ötürü dulla

282

nn hazin durumu, başkalarının felaketi onu kendisine çekiyordu. Matemli dostların, siyahlara bürünmüş ailelerin, bir tabutun başında inleyen rahiplerin arasına karışırdı. Cenaze başındaki ilahilerin metnini düşüncelerinin yansıması olarak görüyordu. Bakışları gökyüzüne çevrilmiş, ölümün karanlık uçurumunun kenarındaki gizemli, kederli sesleri, sonsuzluğun bütün sınırlarına doğru bir tür atılma özleyişiyle dinlerdi. Kötü işler yapanların gizlenmeleri gibi, kendisini gizleyerek iyi işler yapıyordu. Akşamları gizlice evlere giriyor, kimseye görünmeden merdivenlerden çıkıyordu. Zavallı yoksulun biri, sefil evine döndüğünâ kendi

yokluğunda kapısını açılmış, hatta bazen zorlanmış buluyordu. Zavallı adam; "Hırsız gelmiş!" diye feryat eder, içeri girerdi, ilk gördüğü şey, bir eşyanın üzerinde unutulmuş altın para olurdu. Gelen 'hırsız'

Madeleine

Baba'ydı.

Gönül okşayıcı ve mahzundu. Halk, "Bak işte, zengin, ama kibirli olmayan bir insan. Mutlu, ama halinde memnuluk olmayan bir insan," diyordu.

Bazıları onun esrarengiz biri olduğunu iddia ediyordu; odasına asla kimsenin giremediğini, tam bir münzevi

keşiş hücrelerinde yaşadığını, kanatlı kum saatleriyle döşeli, çapraz kaval kemikleri ve kuru kafalarla süslü olduğunu söylüyorlardı. Bu sözler o kadar çok söyleniyordu ki, şehrin kibar ve muzip genç hanımlarından birkaçı bir gün çalışma odasına girip sordular: "Sayın başkanım bize odanızı gösterir misiniz? Orası için bir

mağ

283

ra diyorlar da." Gülümsedi ve onları hemen 'mağaraya' götürdü. Maun eşyalarla basitçe döşenmiş bir odaydı; eşyalar oldukça çirkin, duvarlar on iki meteliklik ucuz kâğıtla kaplıydı. Şöminenin üzerinde duran ve

gümüş gibi görünen çünkü incelenmişlerdieski model iki şamdandan başka gözlerine çarpan hiçbir şey olmadı; küçük şehirlerin zihniyetini dile getiren bir gözlem!

Ama, yine de bu odaya kimsenin giremediği, bir keşiş mağarası, hayaller görülen bir yer, bir delik, bir mezar

olduğu söylentisi sürüp gitti.

Laffitte'e yatırılmış 'muazzam' miktarda parası olduğu, bu paraların istendiği zaman anında çekilebilme özelliği bulunduğu kulaktan kulağa fısıldanıp duruyor, "Mösyö Madeleine isterse bir sabah Laffitte'e gidip bir

makbuz imzalar ve on dakika içinde iki ya da üç milyonunu alıp götürebilir," deniyordu. Gerçekte, iki ya da üç

milyon denilen para, söylediğimiz gibi, yaklaşık altı yüz otuz, altı yüz kırk bin franka inmişti.

4. Mösyö Madeleinein Yası

1821 yılı başlarında gazeteler, Digne piskoposu 'Monsenyör Bienvenu,' diye anılan ve seksen iki yaşında azizlik mertebesine erişmiş olarak dünyadan göçmüş bulunan Mösyö Myriel'in ölüm haberini verdiler. Gazetelerin atladığı bir noktayı eklemek üzere burada şunu belirtelim ki, Digne piskoposu öldüğünde, birkaç

yıldan beri gözlerini kaybetmişti. Ama kız kardeşi sürekli yanında

284

olduğundan bu körlükten memnundu.

Bu arada şunu da söyleyelim: Kör olmak ve sevilme, hiçbir şeyin tam olmadığı şu yeryüzünde, gerçekten de mutluluğun en tuhaf, tuhaf olduğu kadar da nefis şekillerinden biridir. Bir kadının, bir kızın, bir kız kardeşin, bir sevimli varlığın sürekli ona ihtiyacınız olduğu için, sizden vazgeçemediği için yanı başınızda olması, varlığı sizce vazgeçilmez olan kişi için vazgeçilmez olduğunuzu bilmeniz, onun size olan şefkatini size ayırdığı zamanın miktarıyla sürekli ölçebilmeniz ve kendi kendinize; "bütün vaktini benim için harcadığına göre, demek bütün yüreğiyle bana ait" diyebilmeniz, yüzün yokluğunda da düşünceyi görebilmek, dünyanın karanlığı içinde bir varlığın sadakatini fark etmek, bir elbise hışırtısını bir kanat sesi

gibi duymak, onun gelişini, gidişini, çıkışını, girişini, konuşmasını, şarkı söylemesini işitmek ve bu adımların,

bu sözlerin, bu şarkının merkezi olduğunuzu düşünmek; her dakika kendi çekici gücünüzü göstermek, sakat

olduğunuz oranda güçlü olduğunuzu hissetmek, karanlığın içinde, karanlık sayesinde bu meleğin çevrenizde

döndüğü yıldız olmak, bütün bunlar eşi az bulunur mutluluklardır. Hayatın en yüce mutluluğu, sevildiğinden

emin olmaktır. Sırf kendi varlığı sevildiğinden ya da daha iyi bir deyişle; kendisine rağmen sevildiğinden insanın emin olmak; işte körlerde bu güven vardır. Bu felakette hizmet edilmek demek, okşanmak demektir.

Körün, eksikliğini çektiği bir şey var mıdır? Hayır. Çünkü sevgiye sahip

285

olunca ışığı kaybetmek hiçbir şey değildir. Hem de ne sevgi! Baştan başa erdemden ibaret bir sevgi! Tam bir

güvenin olduğu yerde körlük kalmaz. Ruh, el yordamıyla ruhu arar ve bulur. Ve bu, bulunmuş, denenmiş ruh

bir kadındır. Bir el size destek olur, bu onun elidir; bir ağız alnınıza dokunur, bu onun ağzıdır; tam yanı başınızda bir nefes duyarsınız, bu odur. Her şeyi ondan almak dininden merhametine kadar her şeyi asla terk edilmemek, size yardım eden bu tatlı zaafa sahip J olmak, bu sarsılmaz inanca dayanmak, kendi ellerinizle İlahi Takdir'e dokunmak, onu kollarınızın arasına alabilmek; elle dokunulabilen Tanrı, ne sevindirici bir şeydir! Yürek, bu semavi karanlık çiçek, esrarlı bir açılma gösterir. Karşılığında bütün aydınlıkları verseler, bu karanlık verilmez! Melek ruh buradadır, hep buradadır; uzaklaşsa bile, geri gelmek

için uzaklaşır; rüya gibi silinip, gerçek gibi yeniden ortaya çıkar. Yaklaşan sıcaklığı hissedersiniz, işte o, buradadır. Huzurla, neşeyle, coşkuyla kendinizden geçerek dolup taşarsınız; gece içinde yayılan bir ışıkımızdır. Bu boşluk içinde büyüyen hiçlikler. Kadın sesinin sizi avutmakta kullanılan ve sizin için kaybolan

evrenin yerini alan anlatılması imkânsız vurgu incelikleri. İnsan ruhla okşanır; bir şey görmez, ama taparcasına sevildiğini hisseder. Bu bir karanlıklar cennetidir.

İşte, Monsenyör Bienvenu böyle bir cen I netten ötekine geçmişti.

Ölüm haberi, şehrin yerel gazetesi tarafından yayımlandı. Mösyö Madeleine ertesi gün

286

siyahlar giyinmiş ve şapkasına matem şeridi taknuş olarak görüldü.

Şehirde bu yasin farkına varıldı ve dedikodusu yapıldı. Bu yas Mösyö Madeleine'in aslını aydınlatan bir ışık

gibi görüldü. Bundan da, onun saygıdeğer piskoposla bir akrabalığı olduğu sonucu çıkarıldı. Salonlarda "Digne piskoposu için yasa büründü," dediler. Bu, Mösyö Madeleine'i gözlerde iyice yüceltti ve soylular âleminde ona birdenbire saygınlık kazandırdı. Şehrin küçücük eski dış mahallesi SaintGermain, bir piskoposun akrabası olması muhtemel olan Mösyö Madeleine üzerindeki karantınayı kaldırmayı düşündü. Mösyö Madeleine de, yaşlı hanımların artan reveranslarından, gençlerin de artan gülümsemelerinden bu

terfii fark etmişti. Bir akşam, bu küçük kibarlar âleminin kıdemli hanımlarından biri, yaşlılığın verdiği merakla

ona soracak oldu: "Sayın başkan, Digne piskoposunun yeğenisiniz, öyle değil mi?"

O, "Hayır hanımefendi," dedi.

Kadın, "Ama onun için yas tutmuyor musunuz?" diye sordu.

Mösyö Madeleine şu cevabı verdi:

"Evet, çünkü gençliğimde ailesinin yanında yaşadım."

Dikkatleri çeken başka bir nokta da şuydu: Gezgın Savoyard çocuklardan biri, ne zaman temizlenecek boru

arayarak şehirden geçse, belediye başkanı onu yanına çağırıyor, adını soruyor ve para veriyordu. Küçük Savoyard'lar bunu birbirlerine söylediklerinden, şehirden geçen çocuklar artmıştı.

287

5. Ufuktaki Belirsiz Pırılıtlar

Zamanla, yavaş yavaş yapılan bütün muhalefetler sona ermişti. Bütün yükselen kimseler için geçerli olan bir

tür yasaya göre, Mösyö Madeleine'e karşı önce kara çalmalar ve iftiralar atılmıştı, sonra sıra kötülöklere,

daha sonra da acı alaylara geldi ve sonunda hepsi yok olup gitti. Ona duyulan sevgi ve saygı tam ve içten oldu ve 1821 yılına doğru öyle bir an geldi ki, 1815'te Digne'de 'monsenyör piskopos' sözü nasıl saygıdeğer

bir vurguyla söyleniyor idiyse, Montreuil-surmer'de 'Sayın Belediye Başkanı' sözü de öyle söylenir oldu. Elli

kilometrelik mesafeden Mösyö Madeleine'e fikir danışmaya geliyorlardı. Anlaşmazlıklara son veriyor, davaları önlüyor, düşmanları barıştırıyordu. Herkes kendi davası için onu hâkim yapıyordu. Sanki ruhu, doğal bir yasanın kitabıydı. Ona gösterilen saygı bir salgın gibi, ondan ötekine geçerek, altı yedi yılda bütün

ülkeye yayıldı.

Ama kentte ve çevresinde kendisini bu salgından mutlak biçimde sakınmasını bilen bir kişi, tek bir kişi vardı

ki, Madeleine Baba'nın bütün gayretine rağmen, adeta kandırılması ve şaşırtılması imkânsız bir içgüdü onu

uyarıyor ve kuşkulandırmış gibi, bu salgına karşı direniyordu. Gerçekten de, kimi insanlarda sanki gerçek bir hayvan içgüdüğü bulunmaktadır. Bütün içgüdüler gibi saf ve bozulmamış bütünlüğünü koruyan bu

içgüdü antipatiler ve sempatiler yaratır, bir insan karakterini kesinlikle ötekenden ayırır; hiç tereddüt etmez,

şaşırmaz, asla susmaz ve ken

288

I

dini inkâr etmez; karanlığın içinde aydınlıktır, yanılmazdır, emredicidir, zekânın bütün öğütlerine, aklın bütün

yakıştırmalarına karşı vurdumduymazdır ve kederleri ne şekilde belirlenmiş olursa olsun, köpek insan kedi

insan'ın, tilki insan aslan insan'ın varlığını gizliden gizliye hisseder.

Çoğu zaman, Mösyö Madeleine bir sokaktan sessizce, sevgiyle, herkesin hayırdualarını toplayarak geçerken, uzun boylu, kurşuni redingotlu, elinde kaim bir baston, başında kenarları eğik bir şapka taşıyan bir

adam, o geçtikten sonra birdenbire geriye dönerek durur, kollarını çaprazlama kavuşturarak, başını ağır ağır

iki yana sallayarak üst dudağını alt dudağıyla itip burnuna kadar kaldırarak, gözden kayboluncaya kadar bakışlarıyla onu izlerdi.

Bu anlamlı yüz buruşturma şöyle yorumlanabilirdi: "Acaba bu adam neyin nesi?" "Onu mutlaka bir

yerlerde

gördüm." "Herkesi kandırmış olsa bile beni kandıramaz."

Ağırbaşlı, ama ağırbaşlılığında neredeyse tehditkâr bir taraf bulunan bir kişiliği vardı; bir anlık karşılaşmada

bile, geçildiği zaman görenin zihnine takılan kişilerdendi.

Adı Javert'di ve polisti.

Montreuil-surmer'de güç, ama yararlı müfettişlik görevindeydi. Madeleine'in ilk zamanlarını görmemişti.

Javert işgal ettiği bu mevkiyi, o zamanlar Paris emniyet müdürü olan devlet bakanı Kont Angles'in sekreteri

Mösyö Chabouillet'nin koruyuculuğuna borçluymuştu. Javert şehre geldiğinde büyük fabrika

289

tör servetini yapmış, Madeleine Baba artık Mösyö Madeleine olmuştu.

Bazı polis memurlarının değişik bir yüz ifadeleri vardır ve bu ifade alçaklığa, aşağılığa bulanmış bir otorite

havasıyla karışmıştır. Alçaklık ve aşağılık hariç, Javert'de işte bu yüz ifadesi vardı.

Öyle sanıyoruz ki ruhlar gözle görülebilseydi, gariptir ama, insan türündeki her bireyin, hayvanlar alemindeki

türlerden birine tekabül ettiğini açık seçik görmemiz mümkün olurdu. Böylece, düşünürlerin şöyle böyle fark

ettikleri bir gerçek, istirdiyeden kartala, domuzdan kaplana kadar bütün hayvanların, insanoğlunun içinde,

bunlardan her birinin bulunduğu gerçeği kolayca kabul edilebilirdi. Hatta bazen bir insanda bu hayvanlardan

birkaçı bulunur.

Hayvanlar bizim erdemlerimizin ve alçaklığımızın, gözlerimizin önünde dolaşıp duran yansımalarından, ruhlarımızın görünen hayaletlerinden başka bir şey değildir. Tanrı onları bize, bizim düşünmemizi sağlamak

için gösterir. Yalnız, hayvanlar gölgeden ibaret olduklarından, Tanrı onları kelimenin tam anlamıyla eğitilebilir

olarak yaratmamıştır. Bu neye yaradı ki? Oysa aksine, bizim ruhlarımız birer gerçek olduğundan ve kendilerine özgü ayn bir sonlan bulunduğundan, Tann zekâ, yani eğitime imkânı vermiştir. İyi bir sosyal eğitim ve yetiştirme, bir ruhun içinden ne olursa olsun, içerdiği yararlı şeyi bulup çıkarır.

Bunlar elbette, dünyadaki görünen hayatın sunduğu sınırlı görüş açısından söylenme

sözler, yoksa insan olmayan varlıkların önceki ve sonraki kişiliklerinin ne olduğu biçimindeki derin bir sorunu

peşin bir hükme bağlamak iddiasında değil. Görünen ben, düşünüre, gizli ben'i inkâr etme yetkisini kesinlikle

vermez. Bu çekinceyi koyduktan sonra bu konuyu geçelim.

Şimdi, her insanın içinde Tann'nın yarattığı hayvan türlerinden birinin bulunduğu bir an için kabul edilecek

olursa, asayiş görevlisi Javert'in nasıl bir insan olduğunu anlatmamız kolaylaşır.

Asturya köylülerinin inancına göre, bir dişi kurdun doğurduğu yavruları arasında bir köpek olurmuş, ana kurt

bunu hemen öldürürmüş, çünkü öldürmezse bu yavru büyüdüğünde öbürlerini parçalayıp yermiş.

İşte, bu kurt yavrusu köpeğe bir insan yüzü takın, karşınıza Javert çıkar.

Javert, kocası kürek mahkûmu olan falcı bir kadından hapisanede doğmuştu. Büyüdüğünde toplumun dışında kaldığını düşündü ve tekrar topluma girememeye korkusuyla umutsuzluğa düştü. Toplumun, kendisini

acımasızca iki sınıfın da dışında tuttuğunu fark etmişti. Bunlar, topluma saldıranlarla, toplumu koruyanlardı.

Bu iki sınıf arasında seçim yapması gerekiyordu. Aynı zamanda kendisinde bir çeşit eğilip bükülmezlik, kurallara mutlak riayet, dürüstlük hissediyor ve bu duygu onda, içinden çıktığı serseri milletine karşı

açıklaması imkânsız bir kin ve nefretle kaşırıyordu. Polis mesleğine girdi. Başanlı oldu. Kırk yaşında müfettişti.

291

Gençliğinde güneydeki kürek mahkûmları arasında görev yapmıştı.

Az önce Javert'e taktığımız şu insan yüzü sözünden neyi amaçladığımızı belirtelim:

Javert'in insan yüzü, yassı, basık bir burunla, burnun iki derin deliğinden ve bunlara doğru iki yanağından uzanan heybetli favorilerden ibaretti. İnsan bu iki ormanla, iki mağarayı ilk gördüğünde rahatsızlık hissediyordu. Javert güldüğü zaman ender ve korkunç bir şeydi bu önce dudakları birbirinden ayrılarak yalnız dişlerini değil, dişetlerini de meydana çıkarmakta ve burnunun etrafında yabancı bir hayvan burnu gibi

geniş, vahşi çizgiler belirlemekteydi. Javert ciddi olduğunda bir buldog, güldüğü zaman bir kaplandı. Gerisi ise,

az kafatası, çok çene kemiği, alnı kapatıp kaşların üzerine dökülen saçlar, iki göz arasında bir öfke yıldızı

gibi sürekli bir çatıklık, karanlık bakışlar, ince, kısık dudaklı korkunç bir ağız ve gaddarca buyurganlık.

Bu adam, çok basit ve zaman zaman çok iyi, ama aşın derecede abartarak, neredeyse kötü bir hale getirdiği

iki duygudan ibaretti: Otoriteye saygı ve başkaldırmaktan nefret. Onun gözünde hırsızlık, cinayet, bütün

suçlar başkaldırmanın, otoriteye karşı gelmenin değişik biçimlerinden başka bir şey değildi.

Başbakanından

korucusuna kadar devlette görevi olan herkese körü körüne, derin bir saygı ve inanç beslerdi. Kötülüğün yasal eşliğini bir kere aşmış kimseleri de nefret ve tiksintiye boğardı. İstisna kabul etmez, mutlak genelgeçerlilik isterdi. Bir yandan; "Memur

292

I

hata yapamaz, hâkim daima haklıdır," derken, öbür yandan, "Bunların işi bitmiş, iflah olmazlar; bunlardan hiçbir iyi şey beklenmez," derdi. İnsan ürünü olan yasaya sınırsız bir yetki ve yaptırım gücü ya da başka bir

deyişle, iblisleri tespit etme gücü atfedilen ve toplumun altına eski Yunanlıların cehennem ırmağı Styks'i yerleştiren aşırı düşünceli şahin kimselerin fikrini olduğu gibi paylaşırdı. Stoacı karakterde, ciddi, sert, üzgün,

hayalci, bütün tutucu, gerici görüşlüler gibi hem alttan alıcı hem de kibirliydi. Bir burgu gibi bakardı; soğuk ve

delici. Bütün hayatı şu iki sözcükten ibaretti: Gözünü açık tutmak ve gözaltında tutmak. Dünyanın doğruluktan dürüstlükten en uzak işine, doğruyu sokmuştu; kendi yararlılığının bilincindeydi ve görevine inançla sarılmıştı; başkaları rahip olduğu gibi, o da komiserdi. Eline düşenin vay haline! Kürekten kaçan babası olsa yakalar, sürgünden kaçan anası olsa ihbar ederdi. Ve bunu, erdemini verdiği gönül rahatlığıyla yapardı. Ayrıca, mahrumiyetlerle dolu bir hayatı, yalnızlık, keşşilik, perhiz ve mutlak eğlencesizlik durumunda yaşıyordu. Amansız bir görevdi bu, polisliği, Spartalılann Sparta'yı anladıkları gibi anlamaktı, acımasız bir pusu nöbeti, vahşi bir dürüstlük, sert, soğuk mermer gibi bir polis. Vidocq'un kişiliği içinde bir

Brütüs.

Javert'in bütün kişiliği, gözetleyen ve kaçan insanı ifade ediyordu. O dönemde, aşın uçtaki gazeteleri yüksek

kozmozoni konulanyla süsleyip çeşnilendiren Joseph de Mais

293

tre'in mistik ekolüne mensup kişiler, Javert'in bir sembol olduğunu söylemekten geri kalmazlardı.

Şapkasının altında kaybolan alnı, boyunbağının içine dalan çenesi, yenlerinin içine giren elleri, redingotunun

altında taşıdığı bastonu görünmüyordu. Ama sırası gelince bu karanlığın içinden, birdenbire bir pusudan fırlar gibi köşeli, dar bir alnın, uğursuz bir bakışın, tehditkâr bir çenenin, iri ellerin ve dehşet verici

kalın bir

sopanın çıktığı görülürdü.

Pek sık olmayan boş zamanlarında, kitaplardan nefret etmesine rağmen okurdu; bu nedenle, büsbütün de cahil değildi. Zaten biraz tumturaklı olan konuşmasından bu belli oluyordu.

Dediğimiz gibi, hiçbir kötü alışkanlığı yoktu. Halinden memnun olduğu zamanlar nefesine bir tutam enfiye ikram ederdi. Bu da, onun insanlığa benzeyen tarafıydı.

Kolayca anlaşılacağı gibi Javert, Adalet Bakanlığı'nın yıllık istatistiklerinde serseriler faslında gösterilen

bütün o gürhunun umacısıydı. Daha Javert'in adını duyar duymaz neye uğradıklarını şaşırırlardı. Javert'in suratı göründü mü de taş kesilirlerdi.

İşte böyle bir kişiydi bu müthiş adam.

Javert, Mösyö Madeleine'in üzerine dikilmiş bir çift gözdü. Şüphe ve tahminlerle dolu bir çift göz.

Mösyö

Madeleine sonunda bunun farkına varmıştı, ama umursamaz görünüyordu. Javert'e bir tek soru bile sormadı, onu ne arıyor ne de ondan kaçınıyordu, bu sıkıcı ve adeta ağırlığı hissedilen bakışa, farkında de 294

ğilmişçesine tahammül ediyordu. Herkese olduğu gibi, Javert'e de sükûnet ve iyilikle davranıyordu.

Javert'in ağızından kaçan bazı sözlerden, Madeleine Baba'nın başka yerlerde daha önce bırakmış olabileceği bütün izleri, soydan gelen ve içgüdü kadar iradenin de içinde yer aldığı bir merakla, gizli gizli araştırdığı anlaşılıyordu. Bir şeyler bilir gibi görünüyor, bazen üstü kapalı kelimelerle birisinin, kaybolmuş bir

aile hakkında bazı bilgiler elde ettiğini söylüyordu. Bir keresinde, kendi kendine konuşarak, "Sanırım yakaladım!" dedi. Sonra bir kelime bile söylemeden üç gün düşünceli düşünceli durdu. Sanki tuttuğunu "sandığı ip kopmuştu.

Bazı sözcükler fazla mutlak bir anlam ifade edebileceğinden, gerekli bir düzeltme olarak şunu da belirtelim

ki, insan denilen yaratıkta hata yapmamak diye bir şey olamaz ve içgüdünün bir özelliği de karışıklığa düşebilmesi, yolunu, izini şaşırabilmesidir. Yoksa, zekâdan daha üstün olurdu ve hayvanda insandan daha iyi bir bilgi ışığı bulunurdu.

Mösyö Madeleine'in doğal hali ve sakinliği belli ki Javert'i azda olsa zor durumda bırakıyordu.

Ne var ki, onun garip tavrı bir gün Mösyö Madeleine'i etkiler gibi oldu. Bakın nasıl bir olayla.

6. Fauchelevant Baba

Mösyö Madeleine bir sabah Montreuilsurmer'in kaldırmışız bir ara sokağından ge

295

çiyordu. Bir gürültü duydu ve az ileride bir kalabalığın toplandığını görüp oraya gitti. Fauchelevant Baba dedikleri yaşlı bir adam atı devrilen arabasının altında kalmıştı.

Fauchelevant, o tarihte Mösyö Madeleine'e hâlâ düşmanlık besleyen ender insanlardandı. Madeleine buraya

geldiğinde, eski köy noteri ve oldukça okumuş bir köylü olan Fauchelevant ticaret yapıyordu ve işler kötü

gitmeye başlamıştı. Fauchelevant, kendisi mahvolurken bu basit işçinin zenginleştiğini görmüş ve bu durumu

hazmedememiş; Mösyö Madeleine'e zarar vermek için her fırsatta elinden geleni yapmış, ama sonunda iflas

etmişti. Yaşlıydı, çoluk çocuğu da yoktu, bir araba ile bir attan başka elinde bir şey kalmadığından o da yaşamak için arabacı olmuştu.

Atın iki kalçası da kırılmıştı, ayağa kalkamıyordu. Yaşlı adam tekerlekler arasına sıkışmıştı. Düşme o kadar

talihsizce olmuştu ki, aracın bütün ağırlığı göğsüne biniyordu. Arabanın yükü oldukça ağırdı.

Fauchelevant

Baba acıyla inliyordu. Onu çekip çıkarmak istedilerse de, bir faydası olmadı. İsabetsiz bir çaba, acemice bir

yardım, yersiz bir sarsıntı adamcağızın işini bitirebilirdi. Onu kurtarmak için arabayı alttan kaldırmaktan

başka çare yoktu. Kaza anında çıkagelmiş olan Javert, birini kriko getirmeye yollamıştı. Derken, Mösyö Madeleine geldi. Saygıyla yol açtılar.

İhtiyar Fauchelevent, "Yardım edin bana!" diye feryat ediyordu. "Şu yaşlıyı kurtaracak hayırsever biri yok mu?"

296

Mösyö Madeleine, oradakilere döndü:

"Kriko var mı?"

"Getirmeye gittiler," diye cevap verdi bir köylü.

"Ne zaman getirirler?"

"En yakın yere gittiler, Flachot'ya, orada bir nalbant var; ama yine de bir çeyrek saat ister."

"Bir çeyrek saat mi!" diye haykırdı Madeleine.

Bir önceki gün yağmur yağmış, zemin ıslanmıştı, araba her an biraz daha toprağa saplanıp, ihtiyar arabacının göğsünü sıkıştırıyordu. Beş dakika geçmeden kaburga kemiklerinin kırılacağı belliydi.

Mösyö Madeleine, bakman köylülere, "Bir çeyrek saat beklemek imkânsız," dedi.

"Başka çare yok!"

"Ama o zamana kadar iş işten geçecek! Araba gittikçe gömülüyor, görmüyor musunuz?"

"Lanet olsun!"

"Bakın," dedi Madeleine, "arabanın altına birinin girip, sırtıyla onu kaldırabileceği kadar bir yer var.

Yarım

dakikaya kalmaz adamcağız oradan çıkarılır. Aranızda kuvvetli ve yürekli biri var mı? Beş altın Louis kazanır!"

Kimse kımıldamadı.

"On Louis," dedi Madeleine.

A

Herkes yere bakıyordu. İçlerinden biri mırıldandı; "İblis gibi kuvvetli olmak gerekiyor, hem sonra ezilme tehlikesi de var!"

"Hadi bakalım," diye tekrarladı Madeleine, "yirmi Louis."

297

Yine sessizlik.

"Eksik olan iyi niyetleri değil," diye bir ses duyuldu.

Mösyö Madeleine döndü, Javert'i tanıdı. Geldiğini fark etmemişti.

Javert devam etti:

"Böyle bir arabayı sırtında kaldırmak için müthiş güçlü olmak gerekir."

Sonra dikkatle Mösyö Madeleine'e bakıp, söylediği her kelimenin üzerine basarak, "Mösyö Madeleine, ömrümde bu işi yapacak bir tek kişi tanıdım," dedi.

Madeleine titredi.

Javert, kayıtsız bir tavırla ama gözlerini Madeleine'den ayırmadan ekledi:

"Bir forsaydı."

"Ya!" dedi Madeleine.

"Toulon kürek hapishanesinde."

Madeleine sapsarı kesildi.

Bu arada araba ağır ağır yere gömülmeye devam ediyordu. Fauchelevent Baba hırlıyor, inliyordu:

"Boğuluyorum, nefes alamıyorum! Kaburgalarım kınlıyor! Bir kriko! Bir şey! Ah!"

Madeleine çevresine bakındı:

"Demek yirmi Louis kazanıp, bu zavallı ihtiyarın hayatını kurtarmak isteyen kimse yok, öyle mi?"

Oradakilerden hiçbiri kıpırdamadı. Javert yeniden konuştu:

"Ömrümde krikonun yerini alabilecek bir tek adam tanıdım, o da bir kürek mahkûmuydu."

"Ah! İşte eziliyorum!" diye haykırdı ihtiyar.

298

Madeleine başını kaldırdı, Javert'in hâlâ üstüne dikilmiş olan atmaca gibi bakışlarıyla karşılaştı, ardından

hareketsiz duran köylülere baktı ve acı acı gülümsedi. Sonra tek kelime söylemeden yere diz çöktü ve toplananlar ne olduğunu bile anlayamadan arabanın altına girdi.

Korkunç bir gerilim ve sessizlik anı yaşandı. Bu müthiş ağırlık altında hemen hemen dümdüz yere uzanmış

olan Madeleine'in ağırlığı sırtlayabilmek için iki kez dizlerini dirseklerine doğru çekip biraz yükselmeye çalıştığı görüldü. Ona seslendiler, "Madeleine Baba! Çıkın oradan!" İhtiyar Fauchelevant bile "Mösyö Madeleine! Gidin! Görüyorsunuz' işte, ölüm kaçınılmaz! Bırakın beni! Siz de ezileceksiniz!" dedi.

Madeleine

cevap vermedi.

Hazır bulunanların soluklan kesilmişti. Tekerlekler yere gittikçe gömülmüş, Madeleine'in arabanın altından

çıkması artık hemen hemen imkânsız bir hale gelmişti.

Birden koca kitlenin sarsıldığı görüldü, araba yavaş yavaş kalkıyordu; tekerlekler yan yarıya çamurdan çıkmıştı. Boğuk bir sesin haykırdığı duyuldu; "Çabuk olun! Yardım edin!" Son bir çaba sarf eden Madeleine'di bu.

Hemen koşuştular. Birinin fedakârlığı, İhepsine güç ve cesaret vermişti. Yirmi kol birden arabayı kaldırdı ve

ihtiyar Fauchelevant kurtuldu.

Madeleine doğruldu. Ter içinde olmasına rağmen yüzü sapsanydı. Elbiseleri yırtılmış, çamur içinde kalmıştı.

Herkes ağlıyordu. İhtiyar, dizlerini öpüyor, ona, "İyi Tann," diyordu.

299

Onun yüzünde ise mutlu ve semavi bir ıstırap ifadesi vardı. Sakin bir bakışla gözlerini Javert'e dikti; o da

sürekli dikkatle ona bakıyordu.

7. Fauchelevant, Paris'te Bahçıvan Oluyor

Fauchelevant'in bu kaza sonucunda dizkapak kemiği çıkmıştı. Madeleine Baba onu, fabrikasının olduğu binada işçileri için kurduğu ve iki hayırsever rahibenin yönettiği revire kaldırttı. Ertesi sabah ihtiyar, komodinin üzerinde bin franklık bir banknotla, Madeleine Baba'nın kendi el yazısıyla yazdığı şu pusulayı buldu: "Arabanızla atınızı satın alıyorum." Araba kırılmış, at ölmüştü. Fauchelevant iyileşti, ama dizi sakat

kaldı. Mösyö Madeleine, hayırsever rahibelerin ve kendi mahalle papazının tavsiyesiyle adamcağızı Paris'te,

SaintAntoine Mahallesi'ndeki bir kadınlar manastırına bahçıvan olarak yerleştirdi.

Bu olaydan bir süre sonra Mösyö Madeleine belediye başkanı olarak atandı. Javert, Mösyö Madeleine'i, kendisine mutlak yetki veren başkanlık kemerini kuşanmış olarak ilk gördüğünde, bir buldog, efendisinin elbiseleri altında bir kurdun kokusunu aldığı zaman nasıl ürperirse, öyle ürperdi. O andan itibaren Mösyö Madeleine'le karşılaşmaktan elinden geldiğince kaçındı. Ancak, görevinin gerektirdiği ve belediye başkanıyla

birlikte bulunmazlık edemediği zamanlar onunla konuşuyor ve konuşurken derin bir saygı gösteriyordu.

Madeleine Baba'nın Montreuil-surmer'de

300

yarattığı bu refahın, yukarıda belirttiğimiz gibi gözle görülebilen işaretlerinden başka, birde görülemeyen,

ama en az o kadar önemli olan başka bir belirtisi daha vardı. Hiçbir zaman yanılmayan bir belirtiydi bu: Halkın sıkıntıda olduğu, işlerin kesatlaştığı, ticaretin bütün bütün durduğu zamanlarda, vergi mükellefi parasızlıktan ötürü ya vergisini vermek istemez ya da vergisini vaktinde ödeyemez, süreleri geçirir, devlet de

bu nedenle vergi tahsil masrafı olarak çok para harcar. Oysa, iş bol, ülkede mutluluk ve refah olduğu

zaman,

vergiler kolayca ödenir ve devletin vergi tahsil masrafı az olur. Halkın sefaletiyle zenginliğinin şaşmaz bir

termometresi vardır denilebilir: Vergi toplama masrafları. Yedi sene içinde Montreuil-surmer idari bölgesinde

vergi tahsil masrafları dörtte üç oranında azalmıştı. Bu nedenle, o zamanlar Maliye Bakanı olan Mösyö de

Villele, bütün öbür bölgeler arasında örnek bölge olarak burasını gösteriyordu.

İşte Fantine geri döndüğünde şehrin durumu böyleydi. Kimse Fantine'i hatırlamıyordu. Bereket versin, Mösyö Madeleine'in fabrikası bir dost yüzüydü. Oraya başvurdu ve kadınlar atölyesine alındı. Fantine için bu

yepyeni bir meslekti, pek becerikli olmadığı için günlük kazancı azdı; ama bu ona yine de yetiyordu, sorun hallolmuştu; hayatını kazanıyordu.

8. Madam Victornien Ahlak Uğruna Otuz Beş Frank Harcıyor

Fantine, hayatını kazandığını görünce biran sevince kapıldı. Kendi emeğiyle, namusuy

301

la yaşamak, Tann'nın en büyük lütfuydu. Çalışma zevkine gerçekten yeniden kavuştu. Bir ayna satın aldı, gençliğini, güzel saçlarını, güzel dişlerini seyretmek onu sevindirdi; pek çok şeyi unuttu, yalnızca Cosette'i,

gelecekte olması mümkün şeyleri düşündü ve mutlu oldu. Küçük bir oda tuttu ve emeği karşılığında borçlanarak döşedi; düzensiz yaşama alışkanlıklarının bir kalıntısıydı.

Evli olduğunu söyleyemediğinden, daha önce belirttiğimiz gibi, küçük kızından söz etmekten kaçınmıştı.

Bu sıralar, yani başlangıçta gördüğümüz gibi, Thenardier'lerin ücretini hiç aksatmadan ödüyordu. Yazı diye

imzasını atmaktan başka bir şey bilmediğinden, onlara gönderdiği mektupları bir dilekçeciye yazdırmak zorunda kalıyordu.

Sık sık mektup yolluyordu. Bunun farkına varıldı. Kadınlar atölyesinde alttan alta Fantine'in "mektuplar yazdığı" ve "birtakım durumları olduğu" söylenmeye başladı.

İnsanların üzerlerine vazife olmayan şeylere uğraşması, onları gözetlemesi kadar densiz bir şey yoktur. "Şu

adam niçin hep akşam karanlığında geliyor? Niçin falanca perşembeleri anahtarını kilide hiç sokmuyor?

Niçin hep dar sokaklardan yürümeyi tercih ediyor? Niçin kadın her zaman arabadan eve gelmeden önce iniyor? Niçin kâğıt kutusu dolu olduğu halde desteyle mektup kâğıdı aldırıyor?" vb. Bu türden, sonucunda hiçbir maddi çıkar bulunmayan, daha çok manevi bir yanı bulunan bilmeceleri çözebilmek için hiç

302

çekinmeden, on tane hayır işine gerekenden daha çok para ve daha çok zaman harcar, daha çok zahmete girerler; hem de boş yere, zevk için, meraklarının karşılığında da yine meraktan başka bir şey elde etmeden.

Filan adamı ya da falan kadını günlerce takip ederler. Sokak köşelerinde, kapı altlarında, geceleri soğukta,

yağmurda nöbet tutarlar, memurlara rüşvet verirler, arabacıları, uşakları sarhoş ederler, bir oda hizmetçisine

para verir, bir kapıcıyı satın alırlar. Niçin? Hiç uğruna. Sırf görmek, öğrenmek hırsı uğruna. Sırf dilini kaşımak hevesi uğruna. Ve çoğu zaman da bu sıraların bilinmesi ve yayınlanması, bu muammaların gün ışığına çıkması, felâketlere, düellolara, iflaslara, ailelerin yıkımına, hayatların mahvına yol açar. Hiçbir kârı

olmadan, sırf içgüdüyle 'her şeyi keşfedenler' ise olup bitenleri büyük bir hazla seyrederek. Ne hazin bir şey!

Bazıları sadece konuşma ihtiyacından kötülük yaparlar. Salon konuşmaları ve sohbetleri, bekleme odası gevezelikleri odunu çabucak tüketen ocaklara benzer; pek çok yakacağa ihtiyaçları vardır; yakacak da komşularıdır.

Fantine'i işte böyle gözlüyorlardı.

Birçoğu da onun san saçlarını, beyaz dişlerini kıskanıyordu.

Atölyede, öbür kadınların ve kızların arasında sık sık arkasına dönüp gözünün yaşını sildiğini fark ettiler.

Çocuğunu düşündüğü anlardı bunlar, belki de sevmiş olduğu adamı...

Geçmişteki karanlık bağların koparılması ağırlı bir iştir.

303

Hep aynı adrese, ayda en az iki defa mektup yazdığını ve mektup ücretlerini peşin ödediğini tespit ettiler ve

adresi elde etmeyi başardılar. Mösyö Thenardier, hancı, Montfermeil. Dilekçe yazan adamı meyhanede bülbül gibi şakıttılar; sır küpünü boşaltmadan midelerini kırmızı şarapla dolduramayan ihtiyar bir adamcağızdı

bu. Sözün kısası, Fantine'in bir çocuğu olduğunu öğrendiler. "O türlü kızlardan biriydi demek." Dedikodu kumkuması kadınlardan biri, Montfermeil'e kadar gidip Thenardier ile konuştu ve dönüşünde şöyle dedi: "Otuz beş frankım gitti, ama gerçeği de öğrendim. Çocuğu gördüm!"

Bu işi yapan dedikodu kumkuması, Madam Victurnien adında mitolojinin yılan saçlı bir ucubesi, elâlemin gönüllü namus bekçisi ve kapıcısıydı. Madam Victurnien elli altı yaşındaydı, çirkinlik maskesiyle birlikte bir

de yaşlılık maskesi taşıyordu. Titrek sesliydi ve kafası da esintiliydi. Bu yaşlı kadının da bir gençliği olmuştu.

Şaşılacak şey! Gençliğinde, 93'te, manastırdan kırmızı külahla kaçan ve Bernardinler'den Jakoben'lere geçen bir keşişle evlenmişti. Kuru, hırçın, şirret, sivri, dikenli, adeta zehir kusan biriydi. Ona iyice hükmetmiş,

ezmiş ve sonra da kaçarak onu dul bırakmış olan keşişi hiç aklından çıkarmazdı. Kaçan keşişin, cüppesini buruşturup üstüne attığı bir ısırğan otuydu. Restorasyon devrinde dindar kesilmişti, hem de öylesine ki, sonunda rahipler onu keşişi konusunda bağışlamışlardı. Büyük bir tantanayla dini bir cemaate bırakmak için

vasiyet ettiği

304

küçük bir mülkü vardı. Araş Piskoposluğu tarafından hayli saygı görmekteydi. İşte, Montfermeil'e gidip, dönüşünde, "Çocuğu gördüm," diyen Madam Victurnien buydu.

Bütün bunlar zaman aldı. Fantine fabrikaya gireli bir yıldan fazla oluyordu ki, bir sabah atölyenin gözcüsü

ona, belediye başkanı adına elli frank vererek artık atölye işçilerinden olmadığını söyledi ve yine belediye

başkanı adına şehirden ayrılması gerektiğini tavsiye etti.

Bu, tam da Thenardier'lerin yedi yerine on iki frank istedikten sonra, şimdi de on iki yerine on beş frank

istemeye başladıkları aya rastlıyordu.

Fantine perişan olmuştu. Buradar Tgitmesine imkân yoktu, çünkü kira ve eşya borcu vardı. Elli frank bu borcu

ödemesine yetmezdi. Dili dolaşarak birkaç rica kelimesi mırıldandı. Gözcü kadın, derhal atölyeden çıkmasını

söyledi. Fantine zaten işinin ehli bir işçi değildi. Umutsuzluktan çok, utançtan ezilmiş bir halde atölyeden

ayrılıp odasına döndü. Demek suçunu artık herkes biliyordu!

Kendinde tek kelime söyleyecek kuvvet bulamıyordu. Belediye başkanını görmesini tavsiye ettiler; ama o cesaret edemedi. Zaten belediye başkanı ona elli frank vermişti, iyi bir insandı ama başından gitmesini istiyordu, çünkü dürüst bir insandı. Bu karara boyun eğdi.

9. Madam Victurnien'in Başarısı

Keşişin dul karısı böylece bir işe yaramış oluyordu.

Mösyö Madeleine'e gelince, olup bitenler

305

n

den hiç haberi yoktu. Bu, rastlantıyla bir araya gelen olayların bir cilvesidir, hayat ne yazık ki böyle olaylarla

doludur. Mösyö Madeleine, kadınlar atölyesine hiç girmezdi.

Bu atölyenin başına daha önce mahalle papazının yanında çalışan yaşlı bir kızı koymuştu. Bu kadına güveni sonsuzdu. Gerçekten de saygıdeğer, disiplinli, adil, dürüst, verme konusunda hayırseverlik duygularıyla dolu

biriydi. Ama anlayış göstermek ve bağışlamaktan yana hayırseverlik duygulan aynı derecede gelişmemişti.

Mösyö Madeleine her şeyi güvenle ona bırakmıştı. En iyi insanlar çoğu zaman otoritelerini başkalarına devretmek zorunda kalırlar. İşte kadın, kendisine verilen bu tam yetkiye dayanarak ve iyi bir şey yaptığına

inanarak kendi başına Fantine'in davasının hazırlığını yapmış, hâkim gibi yargılamış, mahkûm etmiş ve mahkûmiyet kararını yerine getirmişti.

Elli franka gelince, bunu da Mösyö Madeleine'in sadaka ve işçilere yardım için ona emanet ettiği ve hesabını vermekle yükümlü olmadığı bir miktar paradan ödemişti.

Fantine hizmetçilik yapmak istedi. Ev ev dolaşıp iş aradı. Hiç kimse onu istemedi. Şehirden de ayrılamamıştı. Eşyaları için ama ne eşyalar! çünkü borçlu olduğu satıcı ona, "Giderseniz, sizi hırsız diye yakalatırım," demişti. Kira borcu olduğu ev sahibi de şöyle demişti, "Gençsiniz, güzelsiniz, ödeyebilirsiniz."

Elli frankı ev sahibiyle satıcı arasında bölüştürdü, eşyanın dörtte üçünü satıcıya geri verip, ancak pek gerekli

olanları alıkoydu

306

ve işsiz güçsüz, gelirsiz, sadece yatacak bir yatak ve yaklaşık yüz frank tutarında bir borçla ortada kalakaldı.

Garnizondaki askerler için kalın gömlekler dikmeye başladı. Günde ancak on iki metelik kazanıyor, kızının bakımı ise günde on meteliğe mal oluyordu. İşte, Thenardier'lere ödemelerini aksatmaya başlaması bugünlere rastlıyordu.

Akşamları eve döndüğünde mumunu onun için yakan yaşlı bir kadın, ona sefalet içinde yaşama sanatını öğretti. Azla yaşamanın gerisinde, hiçle yaşamak bulunur. Bunlar iki odadır; birincisi loş, karanlık, ikincisi zifiri karanlıktır.

Fantine, kışın ateşten nasıl tamamıyla vazgeçebileceğini, iki günde bir çeyrek metelik dan yiyen bir kuşa

nasıl veda edilebileceğini, eteklikten yatak örtüsü, yatak örtüsünden de eteklik yapmanın yollarını, karşı pencerenin ışığında yemek yiyerek nasıl daha az mum harcanacağını öğrendi. Yoksulluk ve dürüstlük içinde

ihthiyarlayan bazı zayıf varlıkların bir metelikle neler elde edebildiğini kimseler bilemez. Sonunda bu üstün bir

yetenek olur. Fantine bu yüce yeteneği edindi ve biraz cesaret buldu.

O günlerde bir komşusuna şöyle diyordu: "Adam sende! Kendi kendime diyorum ki, sadece beş saat uyuyup, geri kalan zamanda dikiş dikersem nasıl olsa ekmeğimi kazanırım. Hem sonra, insan üzüntülüken az yiyor. Eh! Bir yandan biraz ekmek diğer yandan acılarla beslenirim."

307

Bu ıstıraplı günlerinde küçük kızının yanında olması büyük bir mutluluk olacaktı. Onu getirtmeyi düşündü. Ne

var ki bu yoksulluğu onunla paylaşmak zorunda kalacaktı! Hem sonra Thenardier'lere borcu vardı! Onu nasıl

ödeyecekti ki! Ya yolculuk! Onun masrafını nasıl öderdi?

Fantine'e yoksulluk içinde yaşama dersleri diyebileceğimiz öğütleri veren kişi Marguerite adında yaşlı, dindar bir kadındı; yoksuldu ve yoksullara karşı yardımseverdi, hatta zenginler için de öyleydi,

Marguerite

diye imzasını atabilecek kadar yazmayı biliyor ve Tann'ya inanıyordu; buysa bir bilimdir.

Aşağı tabakanın oturduğu yerlerde bu erdemlerden çok fazla vardır; bir gün yukarlarda da olacaktır. Bu hayatın birde yarını var.

İlk zamanlar Fantine öylesine utanç duymuştu ki, dışarı çıkmaya bile cesaret edememişti.

Sokaktayken insanların arkasından dönüp baktıklarını ve parmaklarıyla kendisini gösterdiklerini tahmin ediyordu. Herkes ona bakıyor, ama kimse selam vermiyordu. Gelip geçenlerin acı, soğuk bir tavırla aşağılamaları dondurucu bir kış rüzgârı gibi etine ve ruhuna işliyordu.

Küçük şehirlerde talihsiz bir kadın, herkesin acı alayları ve merakıyla karşı karşıya çırılçıplak kalmış gibidir.

Paris'te ise sizi kimse tanımaz ve bu, karanlık bir elbise yerine geçer. Ah! Paris'e gitmeyi ne kadar isterdi!

Ama imkânsızdı. Yoksulluğa alıştığı gibi hor görülmeye de alışması gerekiyordu. Yavaş yavaş

308

karannı verdi. İki üç ay sonra, utancından sillacı, hiçbir şey olmamış gibi yine sokağa çıkmaya başladı.

"Umurumda değil," diyordu.

Başı yukarıda, sokaklarda dudaklarında acı bir gülümsemeye dolaştı; sonunda küstahlaşmaya başladığını hissetti.

Madam Victornien bazen penceresinden onun geçtiğini görüyor, kendi sayesinde 'layık olduğu yere konulan

bir mahlûkun' çektiği acıyı görüyor ve kendi kendisini kutluyordu. Kötülerin mutluluğu da kara bir mutluluktur.

Aşın çalışma Fantine'i yoruyordu; kısa, kuru öksürüğü artmıştı. Komşusu Marguerite'e bazen, "Şu ellerimi

bir tutun bakın, ne kadar sıcak!" diyordu.

Buna rağmen, sabahları eski bir kınk tarakla, bükülmemiş ham ipek gibi akıp dökülen güzel saçlarını tararken, biran için mutlu bir cazibeye bürünüyor.

10. Başarıların Devamı

Kışın sonlarına doğru işinden atılmıştı, yaz geçti ve yine kış geldi. Kısa günler; az iş. Kışın ne sıcak var, ne ışık var, ne öğle var, akşamlar sabaha bitişik, sis, alacakaranlık, pencere kurşuni renkte, dışarı iyi görünmüyor. Gökyüzü bir bodrum penceresi. Bütünüyle bir mahzen. Güneş bir yoksula benziyor. Korkunç mevsim! Kış gökyüzünün suyunu, insanın kalbini taşla çeviriyor ve alacaklılar Fantine'in peşini bırakıyorlardı.

Kazancı çok azdı. Borçları artmıştı. Paralarını düzenli bir şekilde alamayan Thenardier'ler durmadan mektup yazıyorlardı. Bu

309

mektupların içindekiler onu acılara gömüyor, posta ücreti ise yıkıyordu. Bir gün küçük Cosette'in soğuklarda

çıplak kaldığını, yünlü bir etekliğe ihtiyacı olduğunu, bunun için hiç değilse annenin on frank göndermesi gerektiğini yazdılar. Mektubu alınca kâğıdı bütün gün avucunda buruşturup durdu. Akşam olunca, sokağın köşesindeki berber dükkânından içeri girdi, saçlarını tutan tarağı çıkardı. Nefis san saçları kalçalarına kadar

döküldü.

"Ne güzel saç bunlar!" diye haykırdı berber.

Fantine, "Bunlar için bana ne verirsiniz?" dedi.

"On frank."

"Kesin."

Örme bir eteklik alıp, Thenardier'lere gönderdi.

Bu eteklik Thenardier'leri öfkeden deli etti. Onların istediği paraydı. Etekliği kızları Eponine'e giydirdiler.

Zavallı tarlakuşu titremeye devam etti.

Fantine, "Yavrum artık üşümecek. Onu saçlarımla giydirdim," diye düşündü. Kırpılmış başını saklayan

küçük yuvarlak kenarlıksız şapkalar giyiyordu; bunlarla bile hâlâ güzeldi.

Fantine'in yüreğinde karanlık duygular çatışmaya başlamıştı.

Artık başını saçlarıyla süsleyemediğini görünce, çevresindeki her şeyden nefret etmeye başladı. Uzun zaman o da herkes gibi Madeleine Baba'ya büyük saygı duymuştu. Ama, onu işten kovma ve felaketine neden olan kişinin o olduğunu kendi kendine tek

310

rarlaya tekrarlaya, Madeleine Baba'dan özellikle ondan nefret eder oldu. Fabrikanın önünden, işçilerin kapıda oldukları saatlerde geçtiğinde yalandan güler, şarkı söyler gibi yapardı.

Onun böyle gülüp, şarkı söylediğini gören yaşlı işçi bir kadın bir keresinde, "İşte, sonu kötüye giden bir kız," dedi.

Yüreği öfke dolu olduğu için, çevresine meydan okumak üzere karşısına ilk çıkan sevmediği bir adamı dost

edindi. Sefil herifin biri, bir tür çalgıcı dilenci, sefih bir aylaktı bu; onu dövüyordu. Sonunda, Fantine nasıl onu

tiksinerek tuttuysa, o da Fantine'i öyle tiksinerek bıraktı.

Çocuğunu taparcasına seviyordu. Aşağılara düştüğü, çevresindeki her şey büsbütün karardığı ölçüde, bu küçük tatlı melek, ruhunun derinliklerinde daha çok parlıyordu. Kendi kendine, "Zengin olduğum zaman Cosette'imi yanıma alacağım," diyor, gülüyordu. Öksürük yakasını bırakmaz olmuştu, sürekli sırtı terliyordu.

Bir gün Thenardier'lerden şöyle bir mektup aldı: "Cosette, bulaşıcı bir hastalığa yakalandı. Adına ter humması diyorlar. Bazı pahalı ilaçlar gerekiyor. Bu da bizim için yıkım oluyor, parasını ödeyemeyeceğiz. Sekiz güne kadar bize kırk frank gönderemediğiniz takdirde, küçük ölecek."

Fantine, kahkahalarla gülmeye başladı ve ihtiyar komşusuna, "Ah! İyi insanlar doğrusu! Kırk frank ha! Demek bu kadarlık! Ama bu iki Napoleon eder! Nereden bulacağımı hiç

311

düşünüyorlar mı? Bu köylüler de ne ahmak şey!" dedi.

Ama yine de merdivenin aydınlık pencerelerinden birine gidip, mektubu bir daha okudu. Sonra merdivenden

indi, koşarak, zıplayarak ve bir yandan da gülere dışarı çıktı.

Ona rastlayanlardan biri, "Neden bu kadar neşelisiniz?" diye sordu.

Fantine, "Köydeki adamlar bana saçma sapan bir şey yazmışlar. Kırk frank istiyorlar. Köylü milleti işte, ne

olacak!" diye cevap verdi. Meydandan geçerken, acayip bir arabanın etrafında toplanmış insanlar gördü.

Arabanın üstünde kırmızılar giyinmiş bir adam, ayakta diller döküyordu. Turneye çıkmış, panayır soytarısı

seyyar bir dişçiydi. Halka macunlar, tozlar, iksirler satıyordu.

Fantine de topluluğa katıldı ve içinde tam ayaktakımına özgü özentili sözcüklerin yer aldığı bu tumturaklı lakırdı kalabalığına herkes gibi o da gülmeye başladı. Diş sökücü, bu güzel kızın güldüğünü gördü ve birden

seslendi, "Siz, orada gülen kız, dişleriniz pek güzel. İki paletinizi bana satarsanız, her biri için bir Napoleon

veririm."

"Paletlerim de ne demek oluyor?" diye sordu Fantine.

Dişçi, "Paletler, öndeki dişlerdir, üstteki ikisi," diye cevap verdi.

"Ne korkunç şey!" diye haykırdı Fantine. Orada bulunan dişsiz yaşlı bir kadın, "İki Napoleon ha!" diye homurdandı. "Ne şanslı bir kız!"

Fantine kaçtı. Kaçarken de arkasından

312

bağırın adamın boğuk sesini duymamak için ^ulaklarını tıkıyordu; "İyi düşünün güzelim! İki Napoleon işe yarayabilir. Gönlünüz dilerse bu akşam Tillac d'argent Hanı'na gelin, beni orada bulursunuz."

Fantine eve döndü, öfke içindeydi, olanları iyi komşusu Marguerite'e anlattı: "Aklınız alıyor mu bunu? Ne iğrenç adam değil mi? Nasıl oluyor da böyle adamların dolaşmasına izin veriyorlar? İki ön dişimi sökecekmiş! Ama o zaman korkunç bir şey olurum! Hadi saçlar yeniden çıkar, ama dişler! Ah! Canavar adam! Beşinci kattan kendimi baş aşağı kaldırıma atmayı tercih ederim! Bu akşam bana Tillac d'argent'da

olacağını söyledi."

"Peki, ne veriyordu?" diye sordu Marguerite.

"İki Napoleon."

"Kırk frank eder."

"Evet," dedi Fantine, "kırk frank eder."

Düşünceye daldı, işine koyuldu. Bir çeyrek saat sonra, dikişini bıraktı, merdivene gidip, Thenardier'lerin mektubunu bir kere daha okudu.

Geri döndüğünde, yanı başında çalışan Marguerite'e, "Kuzum, nedir bu ter humması? Biliyor musunuz?" diye sordu.

"Evet," diye cevap verdi yaşlı kız, "bir hastalıktır."

"Çok mu ilaç ister?"

"Ooo! Korkunç ilaçlar."

"Bu hastalık insanın neresinde olur?"

"Ne bileyim, öyle bir hastalık işte."

"Çocuklarda mı görülüyor?"

"En çok çocuklarda."

313

"Öldürür mü?"

"Elbette," dedi Marguerite.

Fantine dışarı çıktı, mektubu bir kere daha okumak için merdivene gitti.

Akşam aşağıya indi, hanların olduğu Paris Sokağı'na doğru gittiğini gördüler.

Fantine'le Marguerite sürekli birlikte çalışıyorlar, böylece iki yerine bir tek mum yakmış oluyorlardı. Bu nedenle, Marguerite ertesi sabah gün doğmadan Fantine'in odasına girdiğinde onu yatağında solgun ve soğuktan buz kesmiş buldu. Uyumamıştı. Başlığı dizlerinin üstüne düşmüştü. Mum bütün gece yanmış, neredeyse tükenmek üzereydi.

Bu müthiş karışıklık karşısında donakalan Marguerite eşikte durup bağırdı:

"Aman Tanrım! Mum yanmış, bitmiş! Kesinlikle olağanüstü bir şeyler oldu."

Sonra, saçsız başını ona doğru çeviren Fantine'e baktı.

Dünden beri adeta on yaş ihtiyarlamış ti.

"İsa aşkına!" dedi Marguerite, "neyiniz var Fantine?"

Fantine, "Bir şeyim yok," diye cevap verdi. 'Tam aksine. Yavrum yardımsız kalıp, o korkunç hastalıktan artık

ölmeyecek. Mutluyum."

Böyle derken, yaşlı kıza masanın üstünde parlayan iki Napoleon'u gösteriyordu.

"Aman Tanrım!" dedi Marguerite. "Bu bir servet! Bu altınları nereden buldun?"

"Buldum işte," diye Fantine cevap verdi.

Bunu derken gülümsedi. Mum ışığı yüzü

314

nü aydınlatıyordu. Bu, kanlı bir gülümsemeydi. Kırmızımsı bir tükürük dudaklarının kenarını kirletiyordu, ağızda da kara bir delik vardı.

İki diş çekilmişti.

Kırk frankı Montfermeil'e yolladı.

Aslında bu para sızdırmak için Thenardier'lerin bir oyunuydu. Cosette hasta filan değildi.

Fantine aynasını pencereden fırlattı. Uzun zamandır ikinci kattaki küçük odasını bırakıp çatının altında, kapısı mandalla kapanan bir tavan arası bölmesine taşınmıştı. Dip tarafında, tavanı döşemeyle aç yapan ve

her an insanın başını çarptığı izbelerden biriydi. Burada oturan bir yoksul, odâs'ının bir ucuna, tıpkı

kaderinin

ucuna olduğu gibi, ancak belini iyice bükerek varabilirdi. Fantine'in artık karyolası yoktu. Kala kala yorgan

dediği bir pırtıyla, bir yer yatağı, birde hasırı dökülmüş bir sandalye kalmıştı. Daha önceleri baktığı bir gül

fidanını bir köşede unutmuş, o da kuruyup gitmişti. Öbür köşede su koyduğu bir yağ kabı duruyordu. Su kışın donuyor ve kabın içindeki buz daireleri suyun farklı şekillerini uzun süre gösterip duruyordu.

Utanma duygusunu kaybetmişti, zarafetini de kaybetti. Bu, son belirtiydi. Dışarı kirli başlıklarla çıkıyordu. Ya

vakti olmadığından ya da umursamazlıktan çamaşlarını artık onarmaz olmuştu. Çoraplarının topukları aşındıkça ayakkabılarının içine çekiyordu. Böyle yaptığı, çoraplarındaki bazı dikine kırışıklıklardan anlaşıyordu. Yıpranmış eski korselerini pamuklu

315

bezlerle yamıyor, bunlarda en küçük bir hareketle yırtılıyorlardı. Alacaklılar, durmadan 'sahneler' yaratıyor,

onu biran bile rahat bırakmıyorlardı. Sokakta yolunu kesiyor, merdivenlerde karşısına dikiliyorlardı.

Birçok

geceyi ağlayarak, düşünerek geçiriyordu. Gözleri donuklaşmıştı, sol küreğinin üstünde omzunda devamlı bir

ağn vardı. Çok öksürüyordu. Madeleine Baba'ya derin bir kin besliyor, halinden şikâyet etmiyordu. Günde on yedi saat dikiş dikiyordu. Ama mahkûmları düşük ücretle çalıştıran müteahhitlerden biri, birdenbire

fiyatları kırdı ve dışardan iş alan işçilerin gündeliği dokuz meteliğe indi. Günde on yedi saat çalışmaya karşılık dokuz metelik! Alacaklıları büsbütün insafsız kesildiler. Hemen hemen bütün eşyaları geri almış olan

satıcı ona durmadan; "Paramı ne zaman ödeyeceksin sürtük?" diyordu. Tanrım, ne istiyorlardı ondan!

Devamlı izlendiğini düşünüyordu ve bu yüzden içinde sanki vahşi bir hayvan gelişip serpilmeye başlamıştı.

Tam o sırada Thenardier bir mektup daha yolladı. Yazdığına göre, bunca zaman büyük bir iyilik

göstererek

sabretmişti, şimdi ona derhal yüz frank gerekiyordu, aksi halde ağır hastalığından yeni kalkmış olan

Cosette' ciğini kapı dışarı atacaktı, soğukta, sokakta ne hali varsa görsün, isterse gebersindi. "Yüz frank ha,"

diye düşündü Fantine. "Bırak yüz frankı, günde yüz metelik kazandıracak iş nerede?"

"Hadi bakalım!" dedi, "geri kalanı da satalım."

Bahtsız kız, sokak kadını oldu.

316

11. Christus Nos Liberavit"

Nedir bu Fantine hikâyesi? Bu, bir köle satın alan toplumun hikâyesidir.

Kimden satın alıyor? Sefaletten.

Açlıktan, soğuktan, yalnızlıktan, terk edilmişlikten, yoksulluktan. Acıklı bir bekleyiş; bir lokma ekmeğe, bir

ruh. Sefalet sunuyor, toplum da kabul ediyor.

İsa'nın kutsal yasası uygarlığımızı yönetiyor, ama henüz onun içine nüfuz edebilmiş değil. Avrupa uygarlığından köleliğin kalktığı söylenir. Bu yanlıştır. O hep var, ama yükünü artık sadece kadın çekiyor

ve

adı da fuhuştur.

Evet, bu köleliğin yükü artık sadece kadının üzerindedir, yani zarafetin, zaafın, güzelliğin, analığın üzerinde... Bu, erkek için küçük bir yüzkarası değildir.

Bu acıklı dramın, şu ulaştığımız noktasında Fantine'de artık eski halinden hiçbir şey kalmamıştı.

Çamurlaşmak onu mermerleştirmişti; ona dokunan üşürdü. Geçip gider, size katlanır, sizi unuttur; onurunu yitirmiş, duygusuz bir yüzdür o. Bu hayat, sosyal düzen, ona son sözlerini söylemişlerdi. Başına

gelebilecek

her şey gelmişti. O, her şeyi duymuş, her şeye katlanmış, her tecrübeden geçmiş, her acıyı tatmış, her

şeyini kaybetmiş, her şeye ağlamıştı. Haline boyun eğiyordu, ölümün uykuya benzemesi gibi, kayıtsızlığa benzeyen bir boyun eğişi bu. Artık hiçbir şeyden kaçınmıyor, korkmuyor, hiçbir şeyden çekinmiyordu.

Bütün

gökler

Kurtarıcımız İsa. 317

başına düşebilir, bütün okyanuslar üstünden geçebilirdi! Vız gelir! Emebileceği kadar su emmiş bir süngerdi o.

En azından kendisi öyle sanıyordu. Ama kaderin tüketilebileceğini, herhangi bir şeyin dibine dokunulabileceğini sanmak hatadır.

Yazık! Nedir bu, böyle karmakarışık sürüklenen kaderler? Niçin böyledir? Bunu bilen, bütün karanlığı da görür. O tektir. Adı Tann'dır. 12. Mösyö Bamatabois'nin Aylaklığı

Bütün küçük şehirlerde birtakım gençlerden oluşan bir sınıf vardır. Özellikle Montreuil-surmer'de de bulunan bu sınıftan gençler, benzerlerinin Paris'te yılda iki yüz bin frank yiyerek sürdürdükleri hayatı taşrada bin beş yüz livrelilik bir geliri yiyerek sürdürürler. Bunlar büyük tarafsızlar öbeğine giren varlıklardır; iğdiş, asalak, değersiz, biraz toprak sahibi, biraz budala, biraz akıllı kişilerdir, bir salona koysanız hödük kalırlar, ama meyhanede kendilerini soylu sanırlar. Benim çayırlarım, benim koruluklarım, benim köylülerim der, zevk sahibi olduklarını ispatlamak için tiyatrodaki oyuncuların ıslıklar, savaş adamlarının göstermek için garnizondaki subaylarla kavga eder, ava çıkar, tütün içer, esner, içki içer, tütün kokar, kahvede ömür geçirir, handa yemek yerler, masa altında kemik yiyen bir köpekleri ve tabakları masaya koyan bir metresleri vardır, meteliği hesaplar, modayı aşırıya vardırırlar, trajediye bayılırlar, kadınları hor görürler, eski çizmelerini giyerdi 8

ler, Londra'yı Paris'ten, Paris'i de Pontâ-Mousson'dan taklit ederler, alıklaşmış olarak yaşlanırlar, çalışmazlar, hiçbir işe yaramazlar, fazla da zarar vermezler.

Felix Tholomyes, hep kendi eyaletinde kalıp, Paris'i higgörmeseydi, işte bu adamlardan biri olurdu. Eğer daha zengin olsalardı bunlara zarif insanlar, denirdi; daha yoksul olsalardı haylaz takımı, denirdi. Ama bunlar düpedüz aylak takımıydı. Bu aylaklar arasında sıkıcılar, sıkılanlar, hayalperestler ve birkaç da eğlencelisi vardır.

O tarihlerde, şık bir erkeği oluşturan unsurları şöyle sıralayabiliriz: Geniş^Abir yaka, büyük bir boyunbağı, kösteğinde küçük bir mücevher takılı saat, değişik renkte üst üste üç yelek mavisıyla kırmızısı içte olmak üzere, zeytin renginde kısa etekli, uzun kuyruklu, birbirine yakın dikilmiş ve omuzlara kadar yükselen çift sıra gümüş düğmeli ceket ve daha açık zeytin yeşili, iki dikişli fitilleri olan bir pantolon. Buna bir de topuklarında küçük demirler olan bir çift çizme, dar kenarlı bir silindir şapka, demet halinde saçlar, iri bir baston ve Poiter'in söz oyunlarıyla süslenmiş bir konuşma tarzını da ekleyebilirsiniz. Hepsinin üstünde de mahmuzlar ve bıyıklar. O devirde bıyık burjuvalığın, mahmuz da havalı yürümenin belirtisiydi. Taşralı şık erkeklerin mahmuzları daha uzun, bıyıkları daha vahşiydi. Orta Amerika cumhuriyetçilerinin İspanya Kralı'na, Bolivar'ın Morillo'ya karşı müca³¹⁹

dele verdikleri devirdi bu. Dar kenarlı şapkalılar kral yanlısı oluyorlardı ve bu şapkalara 'morillos' deniyordu; liberaller ise geniş kenarlı şapkalılar giyiyorlardı ve bu şapkalının adı da 'bolivar' dı. Bundan önceki sayfalarda anlatılanlardan sekiz on ay sonra, 1823 yılı Ocak ayının ilk günlerinde karlı bir akşam işte bu zarif erkeklerden, bu aylaklardan biri, hem de 'iyi düşünceli' biri çünkü başında bir morillos taşıyordu, moda elbisesi soğuk havalarda tamamlayan geniş paltolardan birine sıcak sıcak sarınmış subaylar kahvehanesinin vitrininin önünde gidip gelen, balo elbisesi giymiş, başına çiçekler takmış, yarı çıplak bir yaratığa sataşıp gönül eğlendiriyordu. Bu şık adam yaprak sigara içmekteydi, çünkü modaydı. Kadın adamın önünden geçtiği her defasında yaprak sigarasından onun üzerine bir nefes duman üfleyip, nükteli ve neşeli sandığı birkaç laf atıyordu: "Ne çirkin şeysin sen!" "Git, saklan hadi!" "Dişlerin de yok!" vs. Bu adamın adı Bamatabois'di. Karların üstünde gidip gelen ve süslü bir hayalete benzeyen kederli kadın ise ona cevap vermiyor, hatta bakmıyor, yine bildiği gibi sessiz sedasız, hüznü bir düzenlilikle, kendisini beş dakikada biracı alayların önüne getiren gezintisini sürdürüyordu; tıpkı dayak cezasına çarptırılan bir askerin sopaların altından geçmesi gibi. Bu küçük gösteri serseriye rahatsız etmiş olacak ki, kadın geriye döndüğü bir sırada kedi gibi sessizce arkasına yaklaştı, kahkahasını güçlükle zaptederek yere eğildi, kaldırımın üzerinden 320

bir avuç kar alıp ani bir hareketle kızın iki çıplak omzunun arasından sırtına daldırdı. Kız bir çığlık

kopardı, döndü ve bir panter gibi sıçrayıp adamın üstüne atladı ve ağza alınmayacak kadar korkunç sözlerle tırnaklarını yüzüne geçirdi. Alkolden paslanmış bir sesle kusulan bu küfürler, ön iki dişi bulunmayan bir ağızdan iğrenç bir şekilde dışarı fırlamaktaydı. Bu kız Fantine'di.

Kopan gürültüye kahvedeki subayların hepsi birden dışarı fırladılar, yoldan geçenler toplandılar, böylece iki kişiden oluşan bu girdabın çevresinde gülen, yuhalayan, alkışlayan bir daire oluştu. Kadınla erkek güçlükle fark edilebiliyordu. Erkek; şapkası yerde debeleniyor, kadın; başı açılmış, dişsiz ve saçsız, öfkeden mosmor ve korkunç ayaklarıyla vurup duruyor, adeta uluyordu.

Birdenbire uzun boylu bir adam kalabalığın arasından hışımla çıktı, kadını çamura bulanmış saten korsajından yakaladı ve ona, "Arkamdan gel," dedi.

Kadın başını kaldırdı; öfkeli sesi birden kesildi. Gözleri donuklaşmış, yüzü mosmorken sapsarı olmuştu, dehşetli titriyordu. Javert'i tanıdı.

Şık adam da, fırsattan istifade sıvışmıştı.

13. Polisle İlgili Bazı Sorunların Çözümü

Javert, orada bulunanları dağıttı ve zavallı sefil kadını peşinden sürükleyerek, meydanın ucundaki karakola

doğru büyük adımlarla yürümeye başladı. Fantine kendisini bırakmış, isteneni mekanik bir şekilde yapıyordu.

321

İkisi de tek bir kelime söylemiyordu. Kalabalık da neşenin zirvesinde, kötü birtakım kelime oyunları yaparak

arkalarından geliyordu. Sefaletin en koyusu, hayasızlık yapmak için bir araçtır.

Polis karakoluna gelindi. Burası bir sobanın ısıttığı alçak tavanlı bir yerdi, bir nöbetçi tarafından korunuyordu,

sokağa açılan camlı ve parmaklıklı bir kapısı vardı. Javert kapıyı açtı, Fantine'le beraber içeri girip kapıyı

arkasından kapattı. Meraklılar büyük hayal kırıklığına uğradılar, karakolun bulanık camı önünde ayaklarının

ucunda yükselip bir şeyler görmeye çalıştılar. Cisimleşmek, bir çeşit oburluktur; görmekse oburca yemek.

Fantine içeri girer girmez bir köşeye yığıldı. Ürkmüş bir köpek gibi çömelmiş, hareketsiz, suskun duruyordu.

Karakol çavuşu bir masanın üstüne yanan bir mum koydu. Javert oturdu, cebinden pullu bir kâğıt çıkarıp yazmaya başladı.

Bu sınıftan kadınları yasalarımız tamamıyla polisin insafına bırakmıştır. Polis onlara istediğini yapar, uygun

gördüğü gibi cezalandırır; sanatları, özgürlükleri dedikleri iki hazin şeye dilediği gibi el koyar. Javert tamamen duygusuzdu; ciddi yüzünde hiçbir heyecan belirtisi görülüyordu. Ama zihni sakindi, derin bir şekilde meşguldü. O korkunç takdir yetkisini hiçbir kontrole tabi olmadan, ama katı bir vicdanın bütün titizliğiyle kullandığı anlardan biriydi bu. O an biliyordu ki, üzerinde oturduğu polis taburesi bir mahkemedir.

Yargılıyordu. Yargılıyor ve mahkûm ediyordu. Kafasında

322

I

fikir diye taşıyabildiği ne varsa, şu anda yaptığı büyük işin çevresinde topluyordu. Bu genç kadının durumunu ne kadar derinden incelerse, yüreğinin o kadar çok isyanla kabardığını hissediyordu. Bir suç işlenirken görmüştü, bu kesindi. Orada, sokakta, mal sahibi bir seçmen tarafından temsil edilen topluma, her

şeyin dışında olan bir yaratığın hakaret ettiğini, tacizde bulunduğunu görmüştü. Bir fahişe, bir burjuvaya

saldırmıştı. O, Javert, buna tanık olmuştu. Sessiz sedasız yazıyordu.

Yazmayı bitirince, kâğıdı imzaladı, katladı ve karakol çavuşuna vererek; "Üç adam al, bu kıızı hapishaneye götür," dedi ve sonra Fantine'e dönerek, "Altı ay yatacaksın/ diye ekledi.

Bahtsız kız titredi. Haykırdı:

"Altı ay! Altı ay hapis! Altı ay, günde sekiz metelik kazancım! Cosette ne olacak? Kızım! Kızım! Ama benim

Thenardier'lere daha yüz frank borcum var müfettiş bey, bunu biliyor musunuz?"

Yerden kalkmadan, ellerini kavuşturarak, dizleriyle yerde büyük adımlar atarak, bütün bu adamların çamurlu

çizmeleriyle ıslanan döşeme taşlarının üzerinde sürünüyordu.

"Mösyö, sizden merhamet diliyorum," dedi. "Emin olun, suçum yoktu. İşin başlangıcını görerseniz, anlardınız!

Tanrı üzerine yemin ederim ki suçum yok. Hiç tanımadığım o burjuva mösyö sırtıma kar koydu. Kimseye zarar vermeden sakın sakın geçerken sırtımıza karları koymaya hakları var mı? Bu da beni öfkeliendirdi. Ben

bir parça hastayım, görüyor

323

sunuzya! Sonra da, uzun süre bana olmayacak şeyler söyledi durdu. 'Sen çirkinsin!' 'Dişlerin yok!'

Dişlerimin

olmadığını ben de biliyorum. Ben hiçbir şey yapmıyor, kendi kendime, gönül eğlendiren bir mösyö diyordum.

Ona karşı dürüst davranıyordum, konuşmuyordum. İşte, tam o sırada sırtıma bir avuç kar soktu, benim iyi

yürekli müfettişim! Acaba orada bunu gören, anlattıklarımın doğru olduğunu size söyleyecek biri yok mu?

Kızmakla belki hata ettim. Bilirsiniz, insan ilk anda kendini tutamaz. Birden parladığımız olur. Hem sonra, hiç

beklemediğiniz bir sırada sırtınıza soğuk bir şey koyuyorlar. O mösyönün şapkasına zarar vermekle hata ettim. Niçin çekip gitti ki? Ondan özür dilerdim. Ah! Özür dilerdim, hiç fark etmezdi benim için. Bu günlük, bu

defalık affedin beni mösyö. Bakın, siz bunu bilmezsiniz, hapishanelerde yapılan işlerden sadece yedi metelik

kazanılır, düşünebiliyor musunuz, oysa benim yüz frank ödemem gerekiyor, yoksa yavrumu bana geri göndermezler. Aman Tanrım! Onu yanıma alamam. Yaptığım o kadar kötü bir şey ki! Ah, benim

Cosette'im,

ah, iyi kutsal bakirenin küçücük meleği yavrum, ne olur sonra zavallı kuzum? Bakın size anlatayım, bunlar Thenardier'ler, hancı, köylü, hiçbir şey dinlemezler. Onlara para gerekiyor. Beni hapse atmayın!

Görüyorsunuz işte, git ne halin varsa gör, diye küçücük bir kızı sokağa atacaklar, kış ortasında, ona acımak

gerek. Eğer büyük olsaydı, hayatını kazanırdı ama bu yaşta yapamaz ki. Ben aslında kötü bir kadın değilim.

324

Beni bu hale getiren alçaklık, oburluk değil. İçki içtim, ama sefaletten. İçkiyi sevmem, ama avutuyor.

Mutlu

olduğum zamanlar dolaplarıma bakmak yeterdi, düzensiz aşifte bir kadın olmadığım hemen anlaşılırdı. Birçok çamaşırlarım vardı. Acıyın bana."

İki büklüm, hıçkırıklarla sarsıla sarsıla, gözleri yaşlardan körleşmiş, göğsü bağı açık, ellerini ovuşturup bükerek, kuru kuru, kısa kısa öksürerek ve can çekişir gibi çok hafif bir sesle kekeleyerek anlatıyordu.

Büyük

acı, sefillerin çehresini değiştiren kutsal, korkunç bir ışıktır. O an Fantine yeniden güzelleşmişti. Ara sıra

konuşmasını kesip, Javert'in redingotunun eteğini sevgiyle öpüyordu. Bu hali granitten bir kalbi bile yumuşatabilirdi; ama odundan bir kalbi yumuşatmaya imkân yoktur.

"Hadi bakalım," dedi Javert, "seni dinledim. Söyleyeceklerin bitti mi? Şimdi yürü! Altı ay yatacaksın!

Ölümsüz

Peder'in gökyüzünden hiçbir şey yapamaz."

Bu tumturaklı sözü, "Ölümsüz Peder'in gökyüzünden hiçbir şey yapamaz" sözünü duyunca, Fantine kararın

kesin olduğunu anladı. Olduğu yere yığıldı, "Merhamet!" diye mırıldandı.

Javert arkasını döndü.

Askerler, kızı kollarından yakaladılar.

Birkaç dakika önce bir adam kimse farkına varmadan içeri girmişti. Kapıyı kapayıp, sırtını kapıya dayamış ve

Fantine'in umutsuz yalvarışlarını dinlemişti.

Askerler bir türlü yerden kalkmak isteme

325

yen bahtsız kıza tam el attıkları sırada, adam bir adını ilerledi, bulunduğu karanlıktan çıktı:

"Bir dakika, lütfen!" dedi.

Javert gözlerini kaldırdı ve tanıdı; Mösyö Madeleine'di bu. Şapkasını çıkarıp, sıkın bir acemilikle selam verdi:

"Affedersiniz başkanım..."

Bu, "başkanım" sözü Fantine üzerinde garip bir etki yaptı. Mezardan çıkan bir hayalet gibi birden dimdik ayağa fırladı, iki koluyla askerleri yana itti ve tutmalarına fırsat vermeden, Mösyö Madeleine'in üzerine doğru

yürüdü, bakışlarını ondan ayırmadan, kendinden geçmişçesine haykırdı:

"Ya! Demek belediye başkanı sensin!"

Sonra bir kahkaha kopardı ve yüzüne tükürdü.

Mösyö Madeleine yüzünü sildi, sonra, "Müfettiş Javert, bu kadını serbest bırakın," dedi.

Javert çıldırmak üzere olduğunu sandı. O an arka arkaya adeta birbirine karışmış bir halde hayatının en büyük heyecanlarını duyuyordu. Bir sokak kızının, bir belediye başkanının yüzüne tükürdüğünü görmek öyle

müthiş bir şeydi ki, en korkunç bir ihtimal olarak bile, böyle bir şeyin olabileceğine inanmayı kutsallığa bir

küfür sayardı. Öbür yandan düşüncesinin derinliklerinde, bu kadının ne olduğu ile bu belediye başkanının ne

olabileceği arasında kafasında belli belirsiz iğrenç bir karşılaştırma yapıyor ve bu olağanüstü saldırıda oldukça olağan bir şeyler olduğunu dehşetle fark ediyordu. Ama bu belediye baş

326

kanının, bu mülki amirin sakın sakın yüzünü kurulayarak, "Bu kadını serbest bırakın," dediğini gördüğü zaman, şaşkınlıktan donakaldı; ne düşünebiliyor ne de konuşabiliyordu; onun için mümkün şaşkınlıkların azami sınırı aşılmıştı. Dili tutulmuş gibi kaldı.

Bu söz, Fantine üzerinde de garip bir etki yapmıştı. Çıplak kolunu kaldırdı ve sendeleyerek sobanın anahtarına yapıştı. Bu arada çevresine bakmıyordu. Alçak sesle, kendi kendine söyleniyormuş gibi konuşmaya başladı.

"Serbest ha! Beni bırakıyorlar demek! Altı ay hapis yatmayacağım demek! Kim dedi bunu? Kimse böyle bir

şey söyleyemez. Sanırım yanlış duydum. Bu, o canavar belediye başkanı olamaz! Siz mi söylediniz bunu iyi yürekli komiserim, kim söyledi benim serbest bırakılmamı? Oh, bakın görün! Size anlatacağım, o zaman beni bırakırsınız. Bu belediye başkanı olacak canavar, bu ihtiyar cani yok mu, işte her şeyin sorumlusu o. Düşünün, Müfettiş Javert, beni işten kovdu! Hem de atölyede dedikodu yapan bir sürü şirfintinin yüzünden.

Bu iğrenç bir şey değil mi? Namusuyla işini yapan yoksul bir kıza kovmak! O zaman yeterince para kazanamaz oldum, başıma gelen bütün felaketlerde bundan geldi. Önce, bu polis beylerin bir düzeltme yapmaları gerekiyor. Hapishaneye iş yaptırın müteahhitlerin zavallı insanlara haksızlık yapmaları önlenmelidir. Bakın size bunu açıklayayım: Gömlek dikmekten on iki metelik kazanırsunuz, bu on iki metelik dokuza iniyor, yaşamanıza artık imkân yok demektir. Ne ha

327

lin varsa gör, olabildiğini ol. Benim küçük Cosette'im var, kötü kadın olmaktan başka çarem yoktu. Şimdi anlıyorsunuz işte, bütün kötülüğü yapan şu alçak belediye başkanıdır. Şimdi de, subaylar kahvesinin önünde

o burjuva beyefendinin şapkasını çışnedim. Ama o da karları atarak bütün elbisemi mahvetmişti. Bizim gibiler için tek bir ipekli elbisemiz vardır. Görüyorsunuz işte müfettişim, bile bile hiçbir kötülük yapmadım, her

yerde benden çok daha kötü kadınların çok daha mutlu olduklarını görüyorum. Oh! Sayın müfettiş beni serbest bırakmalarını siz söylemiştiniz değil mi? Bilgi toplayın, ev sahibimle görüşün, artık kiramı zamanında

ödüyorum, dürüst olduğumu size söyleyeceklerdir. Ah, Tanrım, affedersiniz, farkına varmadan sobanın anahtarına dokunmuşum, duman çıktı."

Mösyö Madeleine onu büyük bir dikkatle dinliyordu. O konuşurken yeleşinin cebini karıştırmış, para kesesini

çıkartıp açmıştı. Kese boştu. Tekrar cebine koymuştu. Fantine'e, "Borcunuz ne kadardı demiştiniz?" diye sordu.

Javert'den başkasına bakmayan Fantine, onun tarafına döndü:

"Ben seninle mi konuşuyorum?"

Sonra çavuşa döndü:

"Söyleyin hadi, nasıl tukurdum onun suratına gördünüz, değil mi? Seni kocamış hain başkan, buraya beni korkutmaya gelirsin ha! Ama senden korkmuyorum. Ben müfettişten korkuyorum. Ben iyi yürekli müfettişimden korkuyorum!"

Bunu söylerken tekrar Javert'e döndü:

328

"Bakın sayın müfettiş, ne de olsa adil olmak gerekiyor. Sizin adil olduğunuzu anlıyorum, aslında çok basit: bir adam, bir kadının sırtından içeri biraz kar atıp eğleniyor, onlar buna gülüyorlar, subaylar yani, bir şeyler

yapıp eğlenmeleri gerekiyor; bizlerde zaten herkes eğlen sin diye vara, öyle ya! Sonra siz... siz geliyorsunuz,

ortalığa düzen vermek zorundasınız, suçlu olan kadını alıp götürüyorsunuz ama biraz düşününce, iyi bir insan olduğunuzdan beni serbest bırakmalarını söylüyorsunuz; küçüğün hatırına, çünkü altı ay hapis yatarsam çocuğumu besleyemem. 'Sakin bir daha geri geleyim deme, sürtük!' Ah! Hayır, bir daha asla gelmeyeceğini Mösyö Javert! Artık bana ne yaparlarsa yapsınlar, kımıldamam. Yalnız, bakın, bugün bağırdım, çünkü canım yandı, o beyefendinin sırtıma karları koyacağını hiç ummuyordum; hem sonra size söyledim, pek iyi değilim, öksürüyorum, şuramda, midemde gülle gibi bir şey beni yakıp duruyor, doktor dedi zaten; kendinize bakın diye. Tutun bakın, yoklayın, verin elinizi, korkmayın, işte burada."

Artık ağlamıyordu, sesi okşayıcıydı. Javert'in kaba, iri elini beyaz, nazik göğsüne bastırıyor, ona gülümseyerek bakıyordu.

Birdenbire, elbisesinin dağınıklığını fark ederek acele düzeltti, yerde sürüklenirken neredeyse dizlerine kadar

kalkan etekliğinin pililerini indirdi ve kapıya doğru yürüyerek alçak sesle ve dostça bir baş işaretiyle, "Çocuklar, sayın müfettiş beni bırakmanızı söyledi, gidiyorum," dedi.

329

Elini kapının mandalına koydu. Bir adım daha atınca sokakta olacaktı.

Javert o ana kadar ayakta, hareketsiz, gözü yere dikili, yan dönmüş bir vaziyette, sanki yerinden oynatılmış

da, bir tarafa konulmasını bekleyen bir heykel gibi bu sahnenin ortasında duruyordu.

Mandalın çıkardığı sesle kendine geldi. Mutlak bir otorite ifadesiyle başını kaldırdı. Yetki ne kadar aşağı seviyedeyse o kadar ürkütücü olan bu ifade, vahşi hayvanda yırtıcı, değersiz adamda ise zalimcedir.

"Çavuş!" diye seslendi, "bu utanmaz kadının gittiğini görmüyor musun? Size onu bırakmanızı kim söyledi?"

"Ben!" dedi Madeleine.

Fantine, Javert'in sesini duyunca titremiş, yakalanan hırsızın aniden çaldığı eşyayı elinden bırakması

gibi,

kapının mandalını bırakmıştı; Madeleine'in sesi üzerine, geriye döndü ve o andan itibaren, tek kelime söylemeden, rahatça nefes almaya bile cesaret etmeksizin, konuşan biri ya da diğeri olduğuna göre bakışları sırasıyla Madeleine'den Javert'e, Javert'ten Madeleine'e gitti geldi.

Belediye başkanının Fantine'i serbest bırakmalarını istemesinden sonra, çavuşa böyle emir verir bir şekilde

seslenme yetkisini kendisinde bulabilmesi için, Javert'in belli ki bilinen deyimle, 'çıldırılmış' olması gerekirdi.

Acaba başkanın orada olduğunu unutmuş muydu? Yoksa böyle bir emrin herhangi bir 'otorite' tarafından verilmesinin imkânsız olduğuna, dolayısıyla sayın başkanın hiç şüphesiz tersini

330

söylemek isterken elinde olmayarak böyle demiş bulunduğu mı inandırmıştı kendini? Ya da iki saatten beri tanık olduğu densizlikler karşısında, kesin kararlar alması gerektiğini; küçüğün büyük yerine geçmesi,

müfettişin hâkim görevini yapması, polisin adalet adamı olması gerektiğini ve varılan bu son olağanüstü noktada yasa, düzen, ahlak, hükümet, bütün toplum ne varsa hepsinin Javert'in şahsında cisimleştiğini mi

düşünüyordu?

Her ne olursa olsun, Mösyö Madeleine az önce duyulan "ben" sözünü söyler söylemez polis müfettişi Javert'in solgun, soğuk dudaklarının mavileştiği, umutsuzca bakıp, bütün bedeni belli belirsiz bir titremeyle

sarsılarak belediye başkanına doğru döndüğü ve işitilmemiş şey bakışları yerde ama kesin ve kararlı olduğu anlaşılan bir sesle, "Sayın başkanım, bu olamaz," dediği duyuldu.

"Nasıl?" dedi Mösyö Madeleine.

"Bu uğursuz kadın, bir burjuvaya hakaret etti."

Mösyö Madeleine, uzlaşmacı, sakin bir tavırla cevap verdi:

"Müfettiş Javert, bakın, dinleyin. Dürüst bir insansınız, sizinle anlaşmakta hiç zorluk çekmiyorum. İşin doğrusu şu: Siz bu kadını götürürken ben meydandan geçiyordum. Orada hâlâ bazı gruplar vardı. Soruşturdum, her şeyi öğrendim. Aslında suçlu olan o burjuvadır, polisin onu yakalaması gerekirdi."

Javert tekrarladı:

"Bu uğursuz kadın, belediye başkanına hakaret etti."

331

"Orası beni ilgilendirir," dedi Mösyö Madeleine, "sanırım, hakaret edilen benim. Ne istersem onu yaparım."

"Sayın belediye başkanından özür dilerim ama hakaret ona karşı değil, adalete karşı işlenmiştir."

"Müfettiş Javert," diye karşılık verdi Mösyö Madeleine, "en önde gelen adalet, vicdandır. Bu kadını dinledim.

Ne yaptığımı biliyorum."

"Bense, sayın belediye başkanı, tam olarak ne gördüğümü bilemiyorum."

"Öyleyse itaat etmekle yetinin."

"Ben görevime itaat ederim. Görevim, bu kadının altı ay hapis yatmasını gerektiriyor."

Mösyö Madeleine, tatlılıkla cevap verdi:

"Şunu iyi dinleyin. Bu kadın bir gün bile hapis yatmayacak."

Bu kesin söz üzerine Javert, belediye başkanına dimdik bakma cesaretini gösterdi ama yine de derin bir saygı ifadesi taşıyan bir ses tonuyla, "Belediye başkanına karşı gelmek zorunda olduğum için üzgünüm," dedi, "yetkimin sınırları içinde bulunduğumu kendilerine belirtmeme izin versinler. Mademki sayın başkan istiyorlar, öyleyse yalnız şu burjuva olayı üzerinde duracağım. Ben de oradaydım. Meydanın köşesindeki şu

üç katlı ve tamamen kesme taştan yapılmış, balkonlu güzel evin sahibi ve de seçmen Mösyö

Bamatabois'ya

saldıran bu kızdır. Ne de olsa bu dünyada değer verilen birtakım şeyler vardır! Her durumda, sayın başkan,

sokakta meydana gelen bir polis vakasıdır bu ve dolayısıyla

332

beni ilgilendirir. Onun için Fantine'i serbest bırakmıyorum."

Bunun üzerine Mösyö Madeleine, kollarını kavuşturdu ve o zamana kadar şehirde kimsenin işitmemiş olduğu sert bir sesle, "Sözünü ettiğim olay belediye başkanının bölgesini ilgilendiren bir olaydır," dedi.

"Ceza

Muhakeme Usulü Yasası'nın 9, 11, 15 ve 60. maddeleri gereğince bu olayın yargıci benim. Bu kadının serbest bırakılmasını emrediyorum!"

Javert son bir çaba daha göstermek istedi.

"Ama sayın başkan..."

"Size keyfi tutuklamalar hakkındaki 13 Aralık 1799 tarihli kanunun 81. maddesini hatırlatırım."

"Sayın başkan, izin verin..."

"Tek söz istemem."

"Ama..."

"Çıkmın!" dedi Mösyö Madeleine.

Javert, darbeyi bir Rus askeri gibi ayakta, cepheden, tam göğsünün ortasına yemişti. Belediye başkanını yerlere kadar eğilerek selamladı ve çıktı.

Fantine kapının yanına çekilip, onun önünden geçişini şaşkınlıkla izledi.

Ancak o da garip bir sarsıntının etkisi altındaydı. İki zıt kuvvetin adeta kendisini paylaşmak için çekişmelerine tanık olmuş, özgürlüğünü, hayatını, ruhunu, çocuğunu ellerinde tutan iki adamın gözlerinin önünde mücadele ettiklerini görmüştü. Bu adamlardan biri onu karanlığa, öbürüyse aydınlığa doğru çekiyordu. Dehşetin etkisi altında seyrettiği bu mücadelede, bu iki adam ona iki dev gibi görün

333

müşlerdi; biri onun şeytanı gibi, öbürü onun iyilik meleği gibi konuşuyordu. Melek, şeytanı alt etmişti ve onu

tepeden tırnağa titreten şey de şuydu ki, bu kurtarıcı, onun asıl nefret ettiği adamdı, uzun zamandır başına

gelen bütün kötülüklerin nedeni olarak gördüğü o belediye başkanıydı, Madeleine'di! Ve işte bu adam, tam

ona iğrenç bir şekilde hakaret edildiği bir sırada kendisini kurtarıyordu! Acaba yanılmış mıydı? Bütün ruhunu

değiştirmesi mi gerekiyordu? Bilemiyordu, titriyordu. Heyecandan kendini kaybetmiş öylece dinliyor, endişeli

ve şaşkın bakıyor, Mösyö Madeleine'in ağzından çıkan bir sözle, içindeki kinin korkunç karanlığının eridiğini, yıkıldığını ve yüreğinde sıcak, sözle anlatılamaz bir şeyin, sevinçten, güvenden ve sevgiden ibaret

olan bir şeyin doğduğunu hissediyordu.

Javert dışarı çıkınca Mösyö Madeleine ona döndü, ağlamamak için kendini zor tutuyordu. Konuşmak için kendini zorlayarak, "Sizi dinledim," dedi. "Anlattıklarınızın hiçbirini bilmiyordum. Bunların doğru olduğuna

inaniyorum, doğru olduğunu hissediyorum. Atölyelerimden ayrıldığınızı da bilmiyordum. Bana niçin başvurmadınız? Neyse, bakın, borçlarınızı ödeyeceğim, çocuğunuzu getirteceğim ya da siz onun yanına gidersiniz. İster burada, ister Paris'te, nerede isterseniz orada yaşayacaksınız. Çocuğunuzun ve sizin masraflarınızı üzerime alıyorum. İsterseniz artık hiç çalışmazsınız. Yeniden mutlu olmakla, eskisi gibi dürüst

olursunuz. Hatta, dinleyin, size şimdi şunu söyleyeyim ki, eğer her şey

334

dediğiniz gibi olmuşsa, siz, her zaman Tanrı'nın katında erdemli ve saygıdeğer oldunuz, bundan şüphe etmiyorum. Vah, zavallı kadın!"

Bütün bunlar, zavallı Fantine'in dayanma gücünü aşıyordu. Cosette'e kavuşmak! Bu rezil hayattan çıkmak! Cosette'le birlikte, özgür, zengin, mutlu, namuslu bir hayat sürmek! Bu sefaletin ortasında bu cennet gerçeklerinin bir çiçek gibi açıldığını görmek! Kendisiyle konuşan adama aptallaşmışçasına baktı, ancak

iki

üç defa hıçkırabilirdi; "Oh! Oh! Oh!" Dizlerinin bağı çözüldü ve Mösyö Madeleine'in önünde dizüstü çöktü.

Mösyö Madeleine engellemeye zaman bulamadan, Fantine'in kendisinin elini yakalayıp dudaklarının üstüne

koyduğunu gördü.

Ve sonra, Fantine bayıldı.

335

ALTINCI KİTAP

JAVERT

1. Huzur Döneminin Başlangıcı

Mösyö Madeleine, Fantine'i revire taşıttı ve onu rahibe hemşirelere emanet etti. Onlar da genç kadını hemen

yatağa yatırdılar, yüksek ateş başlamıştı. Gecenin bir kısmını sayıklayarak, yüksek sesle konuşarak geçirdi.

Ama sonunda uyudu.

Fantine ertesi gün öğleye doğru uyandı. Yatağının yanı başında bir nefes duydu, perdeyi araladı, Mösyö Madeleine'i gördü. Ayakta durmuş, başının üstündeki bir şeye bakıyordu. Merhamet ve azar dolu bir bakıştı

bu ve yalvanyordu. Aynı yöne bakınca duvara çakılı bir haç gördü.

Mösyö Madeleine, Fantine'in gözünde artık farklı biriydi sanki. Ona ışıkla çevrili gibi görünüyordu. Bütün varlığıyla duaya dalmıştı. Duayı kesmeye cesaret edemeden onu uzun uzun seyretti. Sonunda çekinerek, "Ne yapıyorsunuz orada?" dedi.

Mösyö Madeleine bir saattir oradaydı. Fantine'in uyanmasını bekliyordu. Onun elini tuttu, nabzını yokladı ve

cevap olarak, "Nasılsınız?" diye sordu.

"İyiyim, uyudum," dedi Fantine, "daha iyiyim sanırım. Önemli bir şey değildi herhalde."

337

Mösyö Madeleine, onun daha önce kendisine sorduğu soruyu, sanki yeni duyuyormuş gibi cevapladı: "Yukarıdaki eziyet çekene dua ediyorum."

Sonra kendi kendine düşünerek ekledi, "Bu dünyada eziyet çeken için."

Mösyö Madeleine o geceyi ve o sabahı bilgi toplamakla geçirmiş ve artık her şeyi öğrenmişti. Fantine'in yaşadıklarını en acıklı ayrıntılarına kadar biliyordu. Devam etti:

"Çok acı çekmişsiniz, zavallı ana. Ama sakın şikâyet etmeyin, şimdi sizin de artık seçkin kullara özgü çeyiziniz var. İnsanlar ancak böyle melek olurlar. Bunda onların hiç suçu yok; başka türlü davranmasını bilmezler. Bakın, içinden çıktığınız bu cehennem, cennetin ilk şeklidir. Oradan başlamak gerekiyordu." Derin derin içini çekti. O sırada Fantine'in dudaklarında, iki dişi eksik ulvi bir gülümseme vardı.

Javert, aynı gece bir mektup yazmıştı. Ertesi sabah mektubu kendi eliyle Montreuil-surmer postanesine verdi. Mektup Paris'e gidiyordu ve üzerinde: Mösyö Chabouüet, Sayın Emniyet Müdürü Sekreteri adresi

yazılıydı. Karakolda olup bitenler dışarıya yayıldığından, mektup yola çıkmadan onu gören ve adreste Javert'in yazısını tanıyan postane müdiresiyle başka birkaç kişi, müfettişin istifasını yolladığını düşündüler.

Mösyö Madeleine, hemen Thenardier'lere bir mektup yazdı. Fantine'in onlara yüz yirmi frank borcu vardı.

Mösyö Madeleine üç yüz

338

frank gönderdi ve bundan kendilerine ait olan ücreti alarak, çocuğu derhal Montreuil-surmer'e, onu isteyen

hasta annesine getirmelerini bildirdi.

Bu iş Thenardier'in gözünü kamaştırdı. "Vay canına!" dedi karısına, "sakın ha, çocuğu bırakmayalım. Bizim cılız tarlakuşu, sanırım sağdığımız bir inek olacak. Enayinin biri anaya abayı yakmış olacak."

Oldukça iyi düzenlenmiş üç yüz franklık bir masraf listesiyle karşılık verdi. Bu listede görünen üç yüz küsur franklık masraf için iki de itiraz götürmez makbuz vardı. Makbuzlardan biri doktora, diğeri de eczacıya aitti;

iki hastalık arasında Eponine'e ve Azelma'ya bakmış ve ilaç vermişlerdi. Söylediğimiz gibi Cosette hastalanmamıştı. Küçük bir isim değişikliği sorunu söz konusuydu. Thenardier mektubun altına; 'Üç yüz frank mahsuben alınmıştır' diye bir not koydurmuştu.

Mösyö Madeleine, derhal üç yüz frank daha gönderdi ve 'Cosette'i acele getirin' diye yazdı.

"Vay canına!" dedi Thenardier, "aman çocuğu bırakmayalım."

Bu arada Fantine bir türlü iyileşemiyordu. Hâlâ revirdeydi.

Önceleri rahibe hemşireler bu kız'ı tiksinierek almış, tedavi etmişlerdi. Reims'deki alçak kabartmaları görenler, çılgın bakirelere bakan akıllı uslu bakirelerin alt dudaklarındaki şişkinliği hatırlarlar. Vesta rahibelerinin, çalgıcı kızları hoşgörmeleri, kadınlık gururunun en derin içgüdülerinden biridir. Hemşireler aynı

339

hoşgörüyü, dindarlığın da eklenmesiyle içlerinde bir kat fazlasıyla duymuşlardı. Ama birkaç gün içinde Fantine, onların silahlarını teslim aldı. Alçakgönüllü, çok hoş sözler söylüyor; analık yanı da şefkat duygusu

uyandırıyor. Bir gün, hemşire onun bir ateş nöbeti içinde, "Ben günahkâr bir kadını, ama çocuğumu yanıma alabilirsem Tann beni bağışlamış demektir. Kötü yolda kaldığım sürece Cosette'imi yanıma almak istemezdim. Şaşkın, üzgün bakışlarına tahammül edemezdim. Oysa kötülüğü onun için yapıyordum. İşte Tann beni bunun için bağışlar. Cosette burada olduğu zaman Tann'nın takdisini üzerimde hissedeceğim. Onu seyredeceğim, o masuma bakmak beni iyileştirecektir. O daha bir şey bilmiyor. O bir melek, anlıyor musunuz hemşirem. O yaşta kanatlar henüz düşmemiştir," dediğini duydu.

Mösyö Madeleine, günde iki defa onu görmeye geliyor ve Fantine, her defasında ona soruyordu:

"Cosette'imi yakında göreceğim mi?"

O da cevap veriyordu:

"Belki yann sabah. Her an gelebilir, bekliyorum."

Ve ananın solgun yüzü parlıyordu.

"Ah!" diyordu, "Ne kadar mutlu olacağım!"

Bir türlü iyileşmediğini söylemiştik. Aksine, durumu haftadan haftaya ağırlaşıyordu. İki kürek kemiği arasına, çıplak tenine sokulan o bir avuç kar, terlemeleri birden kesmiş, bunun sonucu olarak da yıllardır içinde sinsi

sinsi seyreden hastalık şiddetle dışa vur

340

muştı. O zamanlar göğüs hastalıklarının teşhis ve tedavisi için Laennec'in değerli önerileri yeni yeni uygulanmaya başlıyordu. Doktor, Fantine'i muayene etti, başını olumsuz anlamda iki yana salladı.

Mösyö Madeleine, doktora sordu:

"Nasıl?"

"Görmek istediği bir çocuğu vardı değil mi?"

"Evet."

"Öyleyse onu getirtmekte acele edin."

Mösyö Madeleine titredi.

Fantine, ona, "Doktor ne dedi?" diye sordu. j

Madeleine gülümsemeye gayret etti.

"Çocuğunuzu çabuk getirtmemizi söyledi. Bu sizi sağlığınıza kavuşturmuş."

"Ya!" dedi Fantine, "hakkı var! Yalnız, şu Thenardier'lere de ne oluyor kuzum, Cosette'imi yanlarında alıkoyup duruyorlar! Yok ama! Yakında gelecek işte. Mutluluğu nihayet yanı başımda görüyorum."

Thenardier ise bir türlü 'çocuğu bırakmıyor,' bin bir art niyetli bahane ileri sürüyordu. Cosette biraz rahatsız

olduğu için kış günü yola çıkamazmış, sağda solda kalmış birtakım küçük acil borçlar varmış, onların fa

turalannı toplamaktaymış, falan filan.

"Birisini gönderip, Cosette'i aldıracağım," dedi Madeleine Baba. "Hatta gerekirse ben gideceğim."

Fantine'in ağzından bir mektup yazıp, ona imzalattı.

"Mösyö Thenardier,

Cosette'i bu mektubu size getiren şahsa

341

teslim ediniz. Bütün ufak tefek şeylerin parası size ödenecektir.

En derin saygılarımı sunarım.

FANTINE"

Bunlar olup biterken, çok önemli bir olay oldu. Hayatımızın esrarlı mermer kitlesini biz istediğimiz kadar en

güzel şekli vererek yontmaya çalışalım, kaderin siyah daman mutlaka bir yerden kendini gösterir.

2. Jean, Nasıl Champ Olabilir

Bir sabah Mösyö Madeleine çalışma odasında Montfermeil'e gitmeye karar vermesi halinde geri kalmaması

gereken bazı acil işleri önceden yoluna koymakla meşguldü ki, polis müfettişi Javert'in kendisiyle görüşmek

istediğini haber verdiler. Mösyö Madeleine, bu adı duyunca huzursuz oldu. Karakol macerasından sonra

Javert, onunla karşılaşmaktan her zamankinden daha çok kaçınmış, Mösyö Madeleine de onu bir daha görmemişti. "İçeri alın," dedi. Javert girdi.

Mösyö Madeleine, şöminenin yanında oturuyordu, elinde bir kalem ve bir dosya vardı, içindeki devriyelere

karşı gelme olaylarına ait zabıtları karıştırıyor, notlar yazıyordu. Yerinden kalkmadı. Zavallı Fantine'i düşünmekten kendini alamıyor, ona karşı mesafeli davranmayı uygun buluyordu.

Javert, sırtı kendisine dönük olan belediye başkanını saygıyla selamladı. Belediye başkanı ona bakmıyor, dosyasına notlar almaya devam ediyordu.

342

O sırada bir fizyonomist Javert'in suratını yakından incelemiş olsa; uygarlığın hizmetindeki bu vahşiyi, Romalı, Spartak, keşiş ve onbaşı karması bu acayip bileşimi, yalan söylemek elinden gelmeyen bu ispiyoncu ajanı uzun yıllar incelemiş olsa; onun, Madeleine'e olan eski nefretini, belediye başkanıyla Fantine

konusunda düştüğü anlaşmazlığı bilse ve Javert'i o an görse "acaba ne oldu" diye kendi kendine sorardı. Bu

dürüst, kararlı, açık, samimi, namuslu, sert adamı tanıyan biri, Javert'in kimi büyük ruh acılan çektiğini bilirdi.

Javert'in ruhunda hiçbir şey yoktu ki, aynı zamanda yüzünde de olmasın. Bütün haşin insanlar gibi, o da ani

değişikliklere uğrardı. Yüzü hiçbir zaman bu kadar garip, bu kadar unutulmaz bir ifade almamıştı. İçeri girdiğinde Mösyö Madeleine'in önünde ne kin, ne öfke, ne de güvensizlik taşıyan bir bakışla eğilmiş, başkanın koltuğunun birkaç adım gerisinde durmuştu. Ve şimdi orada adeta cezaya çarptırılmış gibi hiçbir

zaman yumuşak olamamış, daima sabır göstermiş bir adamın saf ve soğuk kabalığıyla ayakta öylece dikilmiş duruyordu. Tek bir kelime söylemeden, hiçbir hareket yapmadan, gerçek bir alçakgönüllülük ve sakin bir tevekkül içinde sayın belediye başkanının lütfedip dönmesini; içi rahat, ciddi, şapkası elinde, gözleri yerde, subayı karşısındaki asker ile hâkimi karşısındaki suçlu gibi bir ifadeyle bekliyordu. Onun sahip olduğunu düşünebileceğimiz bütün duygular ve bütün anılar o anda silinmiş, kaybolmuştu. Bu içine işlenmez, granit gibi basit yüzde

343

şimdi artık karanlık bir kederden başka bir şey kalmamıştı. Bütün kişiliğinden düşkünlük, dayanıklılık, bir tür

yiğitçe bitkinlik havası yayılıyordu.

En sonunda belediye başkanı kalemını bıraktı ve hafifçe döndü:

"E! Nedir? Ne var Mösyö Javert?" Javert, kendini toparlar gibi bir an sessiz durdu, sonra hüzünlü bir resmiyetle sesini yükseltti, ama bu resmiyette yine de bir sadelik vardı.

"Suç var başkanım, suç oluşturan bir olay olmuştur."

"Nasıl bir fiil?"

"İdari otoriteyi temsil eden aşağı kademedeki bir memur, idari bir hâkime en ağır şekilde saygısızlık etmiş

bulunuyor. Görevim gereği olayı bilgilerinize sunmaya geldim."

"Kimmiş bu memur?" diye sordu Mösyö Madeleine.

"Ben," dedi Javert. "Siz mi?" "Ben."

"Peki, memurdan şikâyetçi olacak idari yargıç kim?"

"Siz, sayın başkan."

Madeleine koltuğunda doğruldu. Javert sert bir tavırla ve gözleri sürekli yerde devam etü:

"Sayın başkanım, yönetim tarafından görevimden alınmamı istemenizi ricaya geldim." Şaşkına dönen Mösyö Madeleine, daha ağzını açar açmaz Javert onun sözünü kesti. "İstifa edebileceğimi söyleyeceksiniz, ama

344

bu yeterli değil. İstifa vermek şerefli bir iştir. Ben hata ettim, cezalandırılmam gerekir. Kovulmam gerekir."

Bir süre durduktan sonra ilave etti: "Sayın başkan, geçen gün bana karşı haksız yere sert davrandınız.

Bugün de haklı olarak öyle davranınız."

"Lanet olsun! Niçin?" diye bağırdı Mösyö Madeleine. "Nedir bu zırvalık? Bu ne demek oluyor? Hani, nerede

bana karşı işlenmiş suç? Ne yaptınız ki, kendi kendinizi suçluyor, yerinize başkasının verilmesini istiyorsunuz?"

"Kovulmamı istiyorum," dedi Javert.

"Kovulmanızı, öyle olsun! Pekâlâ! Ama neden anlayamıyorum."

"Şimdi anlayacaksınız sayın başkan."

Javert, derinden göğüs geçirdi, yine soğuk ve kederli bir tavırla, "Sayın başkanım," dedi, "altı hafta oluyor, o

kızın neden olduğu sahneden sonra çok öfkelenmiştim, sizi ihbar ettim."

"İhbar!"

"Paris Polis Müdürlüğü'ne."

Javert gibi fazla gülmeyen Mösyö Madeleine, gülmeye başladı.

"Polisin işine müdahale eden belediye başkanı olarak mı?"

"Eski kürek mahkûmu olarak."

Belediye başkanının benzi sarardı.

Gözlerini yerden kaldırmayan Javert devam etti:

"Öyle sanıyordum. Uzun süredir kafamda bazı fikirler vardı. Bir benzerlik, Faverolles'den

345

aldığımız istihbaratta, olağanüstü kuvvetiniz, ihtiyar Fauchelevant olayı, iyi bir avcı olmanız, biraz aksayan

bacağınız, ne bileyim işte? Birtakım saçmalıklar! Her neyse, sizi Jean Valjean adında birine

benzetiyordum." "Ne adında? Adı neydi dediniz?" "Jean Valjean. Bundan yirmi yıl önce Toulon'da kürek mahkûmları muhafız yardımcısı görevinde bulunduğum sırada gördüğüm bir forsa. Jean Valjean kürek hapisanesinden çıktıktan sonra, söylendiğine göre bir piskoposu soymuş, sonra yine bir gün yolda giderken

küçük bir Savoyard'ın silahla parasını gasp etmiş. Sekiz yıldır her nasılsa ortadan kayboldu, aranıyordu.

Ben

sandım ki... Her neyse, bu işi yaptım işte! Öfkelenim ve sizi ihbar ettim."

Birkaç saniye önce dosyayı yeniden eline almış olan Mösyö Madeleine, kayıtsız bir tavırla sordu:

"Peki, size ne cevap verdiler?"

"Deli olduğumu söylediler."

"Öyleyse?"

"Öyleyse! Haklıydılar."

"Bunu kabul etmeniz iyi bir şey!"

"Etmem gerek, çünkü gerçek Jean Valjean bulundu."

Mösyö Madeleine'in tuttuğu kâğıt elinden düştü, başını kaldırdı, dikkatle Javert'e baktı ve tarifi imkânsız bir

ses tonuyla, "Ya!" dedi.

Javert devam etti:

"Bakın, olay şu sayın başkan. AillyleHautClochertaraflarında Champmathieu Baba adında bir adam varmış. Son derece sefil bi

346

riymiş. Ona kimse aldırış etmezmiş. Bu gibi adamların neyle geçindikleri bilinmez. Bu sonbaharda Champmathieu Baba elma hırsızlığından tutuklanmış. Çaldığı yerde... Neyse, önemli bir sorun değil, sorun,

hırsızlığın olması, duvardan aşılıp, ağacın dalları kınlanmış. Champmathieu yakalanmış. Elma ağacının dalı da hâlâ elindeymiş. Herifi hemen hapsedmişler. Buraya kadar adi bir suç vakasından öte bir durum yok.

Ama

siz şu Tann'nın işine bakınız. Hapishane kötü bir durumda olduğundan sorgu hâkimi Champmathieu'nun eyalet hapishanesinin bulunduğu Arras'a nakli

İ ni uygun görüyor. Arras hapishanesinde de Brevet adında eski bir kürek mahkûmu var

Fı mış, bilmem hangi suçtan mahkûm olmuş ve onu iyi halinden dolayı koğuş temsilcisi yapmışlar. Sayın başkan, daha Champmathieu hapishaneye adım atar atmaz bu Brevet bağırmağa başlamış; 'Ben bu adamı tanıyorum. O, eski bir forsa. Bakın bana! Siz Jean Valjean'sınız!' 'Jean Valjean mı? Kim bu Jean Valjean?'

Champmathieu şaşırması gibi yapmış. 'Hadi canım, numara yapma' demiş Brevet. 'Sen Jean Valjean'sın! Toulon'da kürekteydin. Yirmi yıl oluyor. Orada beraberdik.' Champmathieu inkâr etmiş. Anlarsınız ya.

İşi

derinleştirip, hikâyeyi iyice araştırıp Champmathieu'nun otuz yıl kadar önce ülkenin birçok yerinde ağaç budayıcılığı yaptığını öğreniyorlar, özellikle de Faverolles'de. Burada izi kayboluyor. Uzun zaman sonra Auvergne'de, ardından Paris'te görülüyor. Söylediğine göre, burada araba yapıp, tamir ediyormuş; birde 347

kızı olmuş, çamaşırcıymış, ama bunlar ispat edilmiş değil. Şimdi gelelim diğer konuya: Ağır hırsızlık suçuyla

küreğe gitmeden önce Jean Valjean neydi? Ağaç budayıcısı. Nerede? Faverolles'de. Bir başka olay daha var: Valjean'm vaftiz adı Jean, anasının soyadı da Mathien'di. Hapishanedeki çıktıktan sonra gizlenmek için

anasının adını alıp, kendisini Jean Mathieu olarak tanıttığını düşünmek kadar doğal bir şey olabilir mi? Auvergne'e gidiyor. Oranın ağzıyla Jean'ı 'Chan' yapıyor ve onu 'Chan Mathieu' diye çağırıyorlar.

Bizimki de

sesini çıkarmıyor, böylece Champmathieu olup çıkıyor. Anlatabiliyorum değil mi? Faverolles'den soruldu. Jean Valjean'ın ailesi bulunamadı, nerede oldukları da bilinmiyor. Bilirsiniz, bu sınıflarda bir ailenin yok olup

gittiği sık sık görülür. Araştırılıyor, ama hiçbir şey bulunamıyor. Bu gibi insanlar ya çamurdan ya da toz dandırlar. Sonra, bu hikâyenin başlangıcı otuz yıl öncesine dayandığından, artık Faverolles'de Jean Valjean'ı tanıyan kimse kalmamış. Toulon'dan bilgi isteniyor. Brevet'yle birlikte Jean Valjean'ı gören sadece

iki forsa var: Müebbet hapse mahkûm Cochepaille ile Chenildieu. Onları kürekten çıkarıp getiriyor, Champmathieu ile yüzleştiriyorlar. Adamlar hiç tereddüt etmeden Brevet'nin söylediklerini doğruluyorlar,

onlara göre de adam Jean Valjean. Aynı yaşta, elli dört yaşında, aynı boyda, aynı görünüşte, kısacası aynı adam, yani o. Ben de işte tam bu tarihlerde ihbar mektubunu Paris Polis Müdürlüğü'ne gönderiyordum.

Cevap olarak bana aklımı kaçırdığı

mı, Jean Valjean'ın Arras'da adaletin pençesinde olduğunu bildirdiler. Bunun beni ne kadar şaşırttığını tahmin edersiniz. Oysa ben aynı Jean Valjean'ın burada, elimde olduğunu sanıyordum. Sorgu hâkimine yazdım. Beni çağırtilar ve Champmathieu'yü gördüm..."

"E, sonra?" diye Mösyö Madeleine, onun sözünü kesti.

Javert, ifadesi hiç bozulmayan kederli yüzüyle cevap verdi:

"Sayın başkan, gerçek, gerçektir. Üzgünüm ama Jean Valjean o adam. Ben de tanıdım."

Mösyö Madeleine, çok alçak bir sesle, "Emin misiniz?" dedi. j "

Javert, derin bir inançtan gelen o acı gülüşle gülmeye başladı.

"Oo, eminim!"

Biran düşünceli durdu, sonra mekanik bir hareketle, masanın üzerindeki tahta hokkadan mürekkep kurutmaya yarayan ince talaş tozundan birkaç tutam alarak, şu sözleri ekledi:

"Şimdi gerçek Jean Valjean'ı gördükten sonra düşünüyorum da başka türlüsüne nasıl inanabildiğimi anlayamıyorum. Sizden özür dilerim sayın başkan."

Javert, altı hafta önce kendisini polislerin önünde küçük düşüren, ona, "Çıkın!" diyen birine yalvaran, onurlu

sözler söyleyen bu mağrur adam, kendisi de farkında olmadan sadelik ve asalet doluydu. Mösyö Madeleine,

onun ricasına sadece şu ani soruyla karşılık verdi:

349

"Peki, bu adam ne diyor?"

"Eh, beni bağışlayın sayın başkan. Kötü bir olay. Eğer o Jean Valjean ise, ikinci kez suç söz konusu demektir. Bir duvardan aşmak, bir dalı kırmak, elmaları aşırnak, bir çocuk için haşarılık; yetişkin biri için

suçtur; bir forsa içinse daha büyük bir suçtur. Duvardan atlamak, çalmak, ne istersen var. Bu artık adi bir

polis vakası olmaktan çıkıyor, ağır ceza mahkemesinin işi oluyor. Artık birkaç günlük hapis değil, müebbet

kürek söz konusudur. Sonra birde şu bulacaklarını umduğum küçük Savoyard sorunu var. Jean Valjean sinsidir. Onun bu yanını tanırım. Başkası olsa suyunun ısındığını hisseder; debelenir, bağırır, Jean Valjean

olmak istemezdi, vs. Oysa bu adam, anlamamazlıktan geliyor; 'Ben Champmathieu'yüm.

Champmathieu'lükten çıkmam!' diyor. Şaşırmış gibi duruyor, sersem taklidi yapıyor, böylesi daha iyi. El Herif

kurnaz! Ama fark etmez, deliller ortada. Dört kişi onu teşhis etti; bundan böyle ihtiyar canı mahkûm olacak.

Dava Arras Ağır Ceza Mahkemesi'nde görülecek. Ben de oraya tanıklık etmeye gideceğim. Çağıldım."

Mösyö Madeleine, tekrar masasına yerleşmiş, dosyasını eline almış, sakın sakın sayfalarını çeviriyor, çok işi

varmış gibi kâh okuyor, kâh yazıyordu. Javert'e doğru döndü:

"Yeter Javert. Aslında bu ayrıntılar beni fazla ilgilendirmiyor. Zaman kaybediyoruz, yapılacak acele işlerimiz

de var. Şimdi hemen SaintSaulve Sokağı'nın köşesinde yeşillik

350

satan Buseaupied adındaki kadıncağızın yerine gidecek ve arabacı Pierre Chesnelong aleyhinde suç duyurusunda bulunmasını kendisine söyleyeceksiniz. O kaba adam az kalsın bu kadınla çocuğunu ezecekti. Cezalandırılması gerekiyor ve sonra, MontredeChampigny Sokağı'nda Mösyö Charcellay'ın evine gideceksiniz. Komşusunun evinin oluklarından birinin yağmur sularını kendi tarafına akıtıp, evinin temellerini

oyduğundan şikâyetçi. Daha sonra, Guibourg Sokağı'nda dul Madam Doris'in evine ve GarraudBlanc Sokağı'nda, M. Renee'le Bosse'nin evine giderek, bana bildirilen idari şikâyetleri tespit edecek ve zabıt tutacaksınız. Sanının' size çok fazla iş yüklüyorum. Buradan gitmeye hazırlanıyordunuz değil mi? Şu iş

için

sekiz on güne kadar Arras'a gideceğinizi söylememiş miydiniz bana?"

"Daha da önce sayın başkan."

"Hangi gün?"

"Davanın yarın görüleceğini ve bu gece yolcu arabasıyla hareket edeceğimi sayın başkana söylediğimi sanıyordum."

Mösyö Madeleine, fark edilmeyen bir hareket yaptı.

"Peki, bu iş ne kadar sürecek?"

"Çok çok bir gün. Karar en geç yarın gece verilecek. Ama zaten sonucu belli olan kararı beklemem; ifademi

verir vermez buraya dönerim."

"İyi," dedi Mösyö Madeleine.

Ve bir el işaretiyle Javert'e izin verdi.

Ama Javert gitmedi.

351

"Affedersiniz sayın başkan," dedi.

"Daha ne var?" diye Mösyö Madeleine sordu.

"Sayın başkan, size hatırlatmam gereken bir şey var."

"Nedir o?"

"Azledilmem gerektiği."

Mösyö Madeleine ayağa kalktı.

"Mösyö Javert, şerefli bir insansınız, sizi takdir ediyorum. Hatanızı abartıyorsunuz. Aslında bu da sadece

beni ilgilendiren bir konu. Javert, siz alçalmaya değil, yükselmeye layıksınız. Yerinizde kalmanızı istiyorum."

Javert, saf gözbebekleriyle Mösyö Madeleine'e baktı, bu gözbebeklerinin dibinde biraz aydınlanmış, ama

eğilmez ve lekesiz bir vicdan görülür gibi oluyordu. Sakin bir sesle, "Sayın başkan, bunu kabul edemem," dedi.

"Tekrar ediyorum," diye karşılık verdi Mösyö Madeleine, "bu iş beni ilgilendirir."

Dikkati sırf kafasındaki düşünceye çevrili olan Javert, sözünü şöyle sürdürdü:

"Abartmaya gelince, abartmıyorum. Benim akıl yürütme yolum şu: Sizden haksız yere şüphelendim. Bu olabilir. Şüphelenmek yetkilerimizin içindedir. Ancak üstlerimizden şüphelenmek, yetkiyi aşmak demektir.

Ama ben bir öfke nöbeti sırasında, elimde hiçbir kanıt olmadan öç almak amacıyla sizin bir kürek mahkûmu

olduğunuzu ihbar ettim. Sizi, saygıdeğer bir insanı, bir belediye başkanını, bir mülki amiri! Vahim bir şeydir

bu, çok vahim. Ben sizin kişiliğinizde devlet otoritesini aşağıladım; kendim bu otoritenin bir üyesi

352

ve parçası olduğum halde! Benim yaptığımı emrim altındakilerden biri yapmış olsaydı hizmete layık olmadığını söyler, onu kovardım. Bakın, sayın başkan beni bir dakika daha dinleyin! Çoğu zaman

başkalarına karşı sert davrandım; adildi; haklıydım. Şimdi kendime karşı sert olmazsam yaptığım bütün haklı

şeyler haksız olur. Kendimi başkalarından daha fazla kollamaya hakkım var mı? Hayır. Ne yani!

Başkalarını

cezalandırırken kararlı davranacağım; kendime gelince farklı davranacağım; bu durumda ben sefil adamın

biriyim demektir. Bana 'Şu alçak Javert' diyenler haklı çıkarlar. Sayın başkan bana anlayışlı ve iyi

davranmanızı dilemiyorum; başkalarına anlayışlı ve iyi davrandığınızda bu beni hiddetlendiriyordu; şimdi aynı davranışı bana göstermenizi istemiyorum. Bir taşra kızını kent yurttaşları karşısında, bir polis

memurunu belediye başkanı, astı üst karşısında savunmaktan ibaret olan bir iyilik ve anlayışlılığa ben

kötü

tarz iyilik diyorum. İşte, toplumun düzeni bu iyilikten ötürü bozuluyor. Hey Tanrım! İyi olmak o kadar kolay ki;

zor olan, adil olmaktır. Örneğin, eğer siz benim tahmin ettiğim kişi olsaydınız, ben size karşı iyi olmazdım! O

zaman görürdünüz! Sayın başkan, başka herhangi birine nasıl davranacaksam kendime karşı da öyle davranmam gerekir. Kötüleri yola getirir, canileri toplarken, çoğu zaman kendi kendime demişimdir; 'Hele

sen de bir tökezle, hele seni de suç üstünde bir yakalayayım, o zaman başına gelecekleri görürsün!' İşte şimdi tökezledim, ken

353

dimi suçüstü yakaladım, vay bana! İştten uzaklaştırılmışım, rütbem indirilmiş, kovulmuşum. Hepsine tamam.

Kollarım var, toprakta çalışırım, benim için hiç fark etmez. Sayın başkan, Müfettiş Javert'in kovulmasından

başka bir dileğim yok."

Bütün bu sözler alçakgönüllü, onurlu, umutsuz ve inanmış bir tavırla söylenmişti ve bu tavır, namuslu adama

tuhaf bir büyüklük veriyordu.

Mösyö Madeleine, "Sonra bakarız," dedi.

Ve ona elini uzattı.

Javert geriledi, vahşi bir sesle, "Özür dilerim sayın başkan, ama bu imkânsız. Bir belediye başkanı, bir jurnalcıye el uzatamaz," dedi.

Dişlerinin arasından ekledi:

"Evet, jurnalcı, çünkü polislik görevini kötüye kullandığına göre, bir jurnalciden başka bir şey değilim artık."

Sonra derin bir saygıyla selam verdi ve kapıya yöneldi.

Kapıya varınca geri döndü ve gözleri yerde, "Sayın başkan," dedi, "yerime başkası gelinceye kadar hizmete

devam edeceğim."

Çıktı. Mösyö Madeleine, koridorun taşlan üzerinde uzaklaşan bu kararlı ve emin adımları dinleyerek dalgınlaştı.

354

YEDİNCİ KİTAP

I

CHAMPMATHIEU DAVASI

1. Simplicite Hemşire

Burada okunacak olaylar, Montreuil-surmer'de tümüyle bilinmedi, ama bu konuda oraya sızan çok az bilgi bile bu şehirde, öyle biranı bıraktı ki, bu olayları en ufak ayrıntıya kadar anlatmazsak, bu kitapta çok önemli bir boşluk kalır.

Bu ayrıntılar içinde, okuyucu iki üç gerçektışı gibi görünen olayla karşılaşacaktır. Gerçeklere olan saygımızdan ötürü biz bunları olduğu gibi anlatıyoruz.

Javert'in ziyaretinin ardından, Mösyö Madeleine her zamanki gibi öğleden sonra Fantine'i görmeye gitti.

Fantine'in yanına gitmeden önce, Simplicite hemşireyi çağırttı.

Revirde hizmet gören iki rahibe, hayır işlerinde çalışan bütün hemşireler gibi Lazaristler tarikatındandı ve

birinin adı Perpetue hemşire, diğerinin de Simplicite hemşireydi.

Perpetue hemşire alelade bir köylü kızı, basit hayır işleri yapan bir hemşireydi, Tann kapısına, herhangi bir

kapıya girer gibi girmişti. Nasıl aşçı olunursa, o da öyle rahibe olmuştu. Bu tipler hiç de ender değildir.

Manastır tarikatları, kolayca yöğrülüp birer Capucine ya da

355

Ursuline rahibesi biçimini alan bu hantal köylü çömlek hamurlarına seve seve kucak açarlar. Bu köy ürünleri

kasaba işlerinde kullanılırlar. Bir sığır çobanının, bir Carmel rahibine dönüşmesinde yadırganacak hiçbir taraf yoktur. Fazla emeğe ihtiyaç göstermeden biri, öbürü haline giriverir. Köylü, manastırın ortak cahiller

sermayesi, kullanılmaya hazır bir zemindir ve köylüyle keşişi hemen aynı düzeye getirmek mümkündür. Köylünün iş gömleğini biraz bollaştırmış, işte size keşiş cüppesi. Perpetue hemşire Pontoise yakınlarındaki Marines'den gelme koyu dindar bir kızdı. Şiveli konuşur, ilahiler okur, dişlerinin arasından homurdanır, bitki

özlerinin şekerini hastanın dindarlığına ya da ikiyüzlülüğüne göre ayarlar, hastaları horlar, ölüm döşeğindeki kilerine katı davranır, adeta Tann'ı yüzlerine fırlatır, can çekişenleri öfkeli dualarla taşlardı, cüretkâr, dürüst ve kırmızı yüzlüdü.

Vincent de Paul, birçok manevi özgürlüğü birçok manevi kölelikle kaynaştıran şu harikulade sözleriyle şefkat

ve hayır hemşirelerinin kimliğini mükemmel bir şekilde belirtmişti: "Onların manastır hastaları yurdudur,

hücreleri kiralık odalardır, o küçük kiliseleri yerel halkın kilisesidir, manastır şehir sokakları ya da hastane

koşullarıdır, biricik duvarları itaat, demir parmaklıkları Tann korkusu, peçeleri alçak gönüllülüktür." Bu ideal,

Simplice hemşirede cisimleşmiş yaşıyordu. Hiç kimse Simplice hemşirenin kaç yaşında olduğunu söyleyemezdi. Sanki hiçbir zaman genç olmamış ve hiçbir zaman da ihti

356

yarlamayacakmış gibi görünürdü. Yumuşak, ciddi, iyi bir arkadaştı, soğuk ve asla yalan söylememiş bir kadındı demeye dilimiz varmıyor; bir kişiydi. O kadar yumuşaktı ki, kınlacakmış sanılırdı; ama aslında granitten daha dayanıklıydı. Sevgi dolu incecik parmaklarla dokunurdu zavallılara. Sözlerinde sessizlik vardı

denebilir. Ancak gerekli olanı söylemek için konuşurdu. Bir günah hücrelerinde doğru yolu gösterebileceği gibi, bir resim galerisini büyüleyebilecek kadar ahenkli bir sesi vardı. Bu incelik, çuhadan yapılmış kıyafete

alışmıştı, onun sert temasında ahretin ve Tanrı'nın sürekli çağrısını buluyordu. j^A

Bir ayrıntı üzerinde duralım: Hiç yalan söylememiş olmak, herhangi bir çıkar kaygısı olmaksızın hakikat, kutsal hakikat olmayan hiçbir şeyi, hiçbir zaman söylememiş olmak Simplice hemşirenin ayırıcı bir özelliğiydi; erdemliliğinin markasıydı. Sarsılmaz doğruluğuyla bağlı olduğu tarikat içinde adeta ün yapmıştı.

Rahip Sicard, sağır ve dilsiz Massieu'ye yazdığı bir mektupta Simplice hemşirenin bu özelliğinden söz eder.

Bizler ne kadar samimi, ne kadar temiz olursak olalım, hepimizin saflığı üzerinde küçük, masum bir yalanın

çatlağı bulunur. İşte bu, onda hiç yoktu. Acaba küçük yalan, masum yalan diye bir şey olabilir mi? Yalan söylemek mutlak kötülüktür. Az yalan söylemek mümkün değildir; yalan söyleyen, yalanı bütünüyle söyler; yalan, şeytanın yüzüdür; iblisin İM adı vardır: Biri İblis, öbürü Yalan. İşte böyle düşünüyordu Simplice hemşire. Ve düşündüğü

357

gibi de davranırdı. Sözünü ettiğimiz beyazlık bu yüzdendi. Gülümsemesi beyazdı, bakışı beyazdı. Bu vicdanın camında en ufak bir örümcek ağı, tek bir toz tanesi yoktu. Aziz Vincent de Paul'ün tarikatına girerken Simplice adını özellikle seçerek almıştı. Bilindiği gibi, Sicilyalı Simplice Siracusa'da doğmuş olduğundan, Segeola'da doğduğunu söylemektense iki göğsünün de koparılmasını tercih eden bir azizedir;

oysa bu küçük yalan onun hayatını kurtaracaktı. Bu ruha uygun düşen koruyucu işte bu azizeydi.

Simplice hemşire tarikata girdiğinde iki kusuru vardı ama bunları yavaş yavaş düzeltti. Bu kusurlarından

biri,

şekerleme türünden olan şeylere düşkünlüğü, öbürü de mektup almayı sevmesiydi. İri harflerle yazılmış Latince bir dua kitabından başka bir şey asla okumazdı. Latince bilmiyordu, ama kitapta yazılanları anlıyordu.

Bu dindar kız Fantine'e sevgiyle bağlanmış; ondaki gizli kalmış erdemliliği sezmişti belki de. Bu yüzden kendini hemen hemen sadece onun bakımına adanmıştı.

Mösyö Madeleine, Simplicie hemşireyi bir kenara çekti ve hemşirenin ileride hatırlayacağı garip bir ses tonuyla Fantine'i ona emanet etü.

Hemşireden ayrıldıktan sonra Fantine'e yaklaştı.

Fantine her gün Mösyö Madeleine'in gelmesini bir sıcaklık ve neşe ışığını bekler gibi bekliyordu.

Hemşirelere, "Ancak başkan burada olduğu zaman yaşıyorum," diyordu.

358

O gün çok ateşi vardı. Mösyö Madeleine'i görür görmez sordu:

"Cosette'den haber var mı?"

Mösyö Madeleine gülümseyerek cevap verdi:

"Yakında gelecek."

Fantine'in yanında her zamanki gibiydi. Yalnız, yarım saat yerine bir saat kaldı. Bu da Fantine'i çok sevindirdi. Mösyö Madeleine, hastanın hiçbir eksiği olmaması için herkese bin bir tembihte bulundu. Bir ara

yüzünde pek kaygılı bir ifade olduğunu fark ettiler. Ama kulağına eğilen doktorun ona, "Çok kötüleşiyor," dediği öğrenilince bu kaygılı ifadenin nedeni anlaşıldı.

Sonra belediyedeki bürosuna döndü. Hademe, onun, çalışma odasında asılı olan Fransa'nın yollarını gösteren bir haritayı dikkatle incelediğini gördü. Kursunkalemle bir kâğıdın üstüne bazı rakamlar yazıyordu.

2. Scaufflaire Ustanın Uyanıklığı

Mösyö Madeleine, belediyeden, kentın öbür ucundaki bir Hollandalı'nın yerine, Scaufflaire Usta'ya gitti. Adını

Fransızlaştıran Scaufflaire yapmış olan bu Hollandalı, 'isteyenlere körüklü araba' ve at kiraliyordu.

Scaufflaire'in yerine gitmek için izlenecek en kestirme yol, Mösyö Madeleine'in oturduğu mahallenin papazının evinin olduğu تنها bir sokaktı. Söylendiğine göre bu papaz, saygıdeğer ve yerinde öğüt veren biriydi. Mösyö Madeleine, papazın evinin önüne geldiğinde yoldan geçen bir tek kişi vardı. Belediye başkanı

papazın evini geçtikten sonra

359

durdu, bir süre olduğu yerde kaldı, sonra geriye dönüp papazın evinin kapısına kadar geldi. Kapı, arabalara

özgü kapılarla ev kapısı arası bir şeydi, üzerinde bir tokmak vardı. Belediye başkanı hızla kapının tokmağını

kaldırdı; sonra yine durdu, düşünür gibi öylece kaldı, bir iki saniye sonra tokmağı hızla indirecek yerde, yavaşça yerine bıraktı, daha önce göstermediği bir telaşla tekrar yola koyuldu.

Mösyö Madeleine, Scaufflaire Usta'yı dükkânında bir koşum takımını onarıırken buldu.

"Scaufflaire Usta, iyi bir atınız var mı?" diye sordu.

"Sayın başkanı, bütün atlarım iyidir," dedi Usta. "İyi attan amacınız nedir?"

"Bir günde yüz kilometrelik yol alabilecek bir at demek istiyorum."

"Vay canına!" deyiverdi adam, "Yüz kilometre ha!"

"Evet."

"Araba koşulu mu olacak?"

"Evet."

"Peki, vardıkten sonra ne zaman dönecek?"

"Gereğinde ertesi gün tekrar yola çıkabilmeli."

"Aynı yolu yapmak için mi?"

"Evet."

"Vay canına! Vay canına! Yine yüz kilometrelik yol ha?"

Mösyö Madeleine, cebinden üzerine rakamlar yazdığı kâğıdı çıkardı. Hollandalı'ya gösterdi. 5,6,8 1 /2 rakamları okunuyordu.

360

"Görüyorsunuz," dedi, "toplam on dokuz buçuk ediyor, bu da, yüz kilometre demektir." "Sayın başkanım," dedi adam, "işinizi görecektir bir at var. Küçük, beyaz bir at; ara sıra geçerken onu görmüşsünüzdür, Boulonnais cinsi küçük bir hayvandır. Ateş parçası gibidir. Önce onu binek hayvanı yapmak istediler, ama imkânsızdı! Çifte atıyor, herkesi yere vuruyordu. Huysuz olduğuna karar verdiler, ne yapacaklarını bilemediler. Ben satın aldım, körüklü arabaya koştum. Meğer, bunu istermiş; kız gibi yumuşak başlı, rüzgâr,

gibi yol alıyor. Ama sırtına binmeye gelmez! Binek atı olmaya hiç niyeti yok. Herkesin bir isteği vardır. Çekmeye, evet; taşımaya, hayır.' Sanırım kafasına bunu takmış."

"Peki, bu yolu yapabilecek mi?" "Şu sizin yüz kilometreyi, hep tırıs giderek sekiz saatten daha az bir zamanda alır ama bakın hangi şartlarda." "Söyleyin bakalım."

"İlk önce yarı yolda onu bir saat dinlendireceksiniz; yem yiyecek sonra yerken başında durulacak ki, hanın

uşağı onun yulafını çalmasın; çünkü dikkat ettim, hanlarda yulafı atlar yerine, uşaklar yiyor." "Başında oluruz." "İkincisi... Araba sizin için miydi?" "Evet."

"Araba kullanmasını bilir misiniz?" "Evet."

"Peki, sayın başkan, öyleyse ata fazla yüklenmemek için tek başına eşyasız yolculuk yapacaksınız."

361

"Kabul."

"Ama sayın başkanım, yanınızda kimse olmayacağına göre, yulafa bizzat göz kulak olmak zorunda kalacaksınız." "Öyle olacağını söyledim." "Ücretim günde otuz franktır. Dinlenme günleri de ücrete tabidir. Bir

metelik aşağı olmaz; hayvanın yemi de size ait."

Madeleine, kesesinden üç Napoleon çıkarıp, masanın üstüne koydu. "İşte iki günlük peşin." "Dördüncüsü, böyle bir yolculuk için körüklü araba ağır olur ve atı yorar. Sayın başkanımın, elimde bulunan iki tekerlekli

küçük, hafif bir arabayla yolculuğu kabul etmesi gerekecek."

"Kabul ediyorum."

"Bu araba hafiftir ama üstü açıktır." "Bence fark etmez."

"Sayın başkan, acaba kış mevsiminde olduğumuzu düşündüler mi?"

Mösyö Madeleine cevap vermedi. Adam üsteledi:

"Havanın çok soğuk olduğunu?" Mösyö Madeleine yine cevap vermedi. Scaufflaire Usta devam etti:

"Yağmur yağabileceğim?" Mösyö Madeleine başını kaldırdı: "Atla araba yarın sabah dört buçukta bu kapının

önünde olacak," dedi.

"Tamam sayın başkan," diye cevap verdi Scaufflaire Usta. Sonra başparmağıyla masanın tahtasındaki bir lekeyi kapayarak, Hollandalıların kurnazlıklarına katmasını pek iyi

362

bildikleri o umursamaz tavırla sordu: "Ha, şimdi aklıma geldi! Sayın başkan, nereye gideceğinizi bana söylemediniz. Acaba nereye gidiyorsunuz?"

Konuşmaya başladığı andan bu yana başka bir şey düşündüğü yoktu, neden olduğu bilinmez, sormaya cesaret edememişti.

Mösyö Madeleine, "Atınızın ön ayakları sağlam mıdır?" diye sordu.

"Evet sayın başkan. Yalnız inişlerde onu biraz gemleyeceksiniz. Gittiğiniz yerin yolunda çok yokuş var mı?"

"Sabah saat tam dört buçukta kapınızda olacağını unutmayın," diye cevap verdi Mösyö Madeleine ve çekip

gitti.

|^A

Hollandalı uzunca bir süre kendisinin de dediği gibi 'afallamış' olarak kalakaldı.

Belediye başkanı çikalı iki üç dakika olmuştu ki, kapı yeniden açıldı; gelen yine belediye başkanıydı. "Mösyö Scaufflaire, bana kiraladığınız atla arabaya, satın almam için ne kadar istersiniz?" Adam bir kahkaha atarak, "Birlikte koşulmuş olarak ha sayın başkan," dedi. "Öyle. Ne kadar?" "Sayın başkan, onları benden satın almak mı istiyor?" "Hayır, ama her ihtimale karşı size garanti vermek istiyorum. Dönüşümde parayı bana iade edersiniz. Arabayla ata ne fiyat biçiyorsunuz." "Beş yüz frank sayın başkan." "Alın işte."

363

Mösyö Madeleine, masanın üstüne banknotları koyup dışarı çıktı ve bu defa dönmedi. Scaufflaire Usta bin frank istemediğine fena halde pişman oldu. Aslında, söz konusu arabayla atın değeri yüz franktı.

Adam karısını çağırıp olanları anlattı. Belediye başkanı hangi cehenneme gidebilirdi ki? Aralarında tartıştılar.

"Paris'e gidiyor," dedi kadın.

"Sanmam," dedi kocası.

Mösyö Madeleine, üzerine rakamlar yazdığı kağıdı şöminenin üzerinde unutmuştu. Hollandalı, kâğıdı alıp inceledi. "Beş, altı, sekiz buçuk, ha? Bunlar postanın aralarındaki mesafeyi gösteriyor olsa gerek."

Karısına

döndü. "Buldum."

"Ne buldun?"

"Buradan Hesdin'e beş yani yirmi beş kilometre, Hesdin'den SaintPaul'e otuz, SaintPaul'den Arras'a da kırk beş kilometre. Arras'a gidiyor."

Bu arada Mösyö Madeleine evine dönmüştü. Scaufflaire Usta'dan dönerken sanki papazın evinin kapısında

kendisi için baştan çıkarıcı etki varmış da kaçıyormuş gibi, uzun yoldan gitmeyi tercih etmişti. Odasına çıkıp,

kapanmıştı. Bu çok normaldi, çünkü erken yatmaktan hoşlanırdı. Ama aynı zamanda Mösyö Madeleine'in tek hizmetçisi olan fabrikanın kapıcısı kadın, onun ışığının saat sekiz buçukta söndüğünü görünce, kaldığı odaya dönmekte olan veznedara, "Başkan bey hasta mı? Hali biraz tuhaftı," dedi.

Veznedar, Mösyö Madeleine'in oturduğu odanın tam altındaki odada oturuyordu. Ka

364

pacı kadının sözlerine kulak asmadan uyudu. Gece yansına doğru birden uyandı; uykusunun arasında tepesinden gelen bir gürültü duymuştu. Dinledi. Gidip gelen ayak sesleriydi bu. Yukarıdaki odada birisi yürüyor gibiydi. Daha dikkatli dinledi, Mösyö Madeleine'in ayak sesini tanıdı. Bu da ona tuhaf göründü. Genellikle Mösyö Madeleine'in kalkma saatinden önce odasından hiçbir gürültü duyulmazdı. Az sonra dolap

kapaklarının açılıp kapanmasına benzer bir ses işitti. Arkadan bir eşya yerinden çekildi, sessizlik oldu, ayak

sesleri yeniden başladı. Veznedar yattığı yerde doğruldu, iyice uyanmıştı, baktı, penceresinin camından karşı duvarda aydınlık bir pencereden vuran kırmızımsı bir ışık gördü. Yansıyan ışığın yönü, ancak Mösyö Madeleine'in penceresinden gelebileceğini gösteriyordu. Yansıyan ışık titriyordu; bir lambadan çok, yanan

bir ateşten gelir gibiydi. Çerçevelerin gölgesi görünmüyordu. Bu da pencerenin ardına kadar açık olduğunu

göstermekteydi. Bu soğukta, bu açık pencere pek şaşırtıcıydı. Veznedar tekrar uykuya daldı. Bir ya da iki

saat sonra yeniden uyandı. Aynı adımlar, ağır ve düzenli olarak hâlâ tepesinde gidip geliyordu.

Işık hâlâ duvara yansıyor, ama artık bir lamba ya da bir mum ışığı gibi cılız ve titremiyordu. Pencere hep

açıkta.

Şimdi Mösyö Madeleine'in odasında olup bitenlere bir bakalım.

3. Beyinde Kopan Fırtına

Mösyö Madeleine'in Jean Valjean'dan başkası olmadığını okuyucu şüphesiz tahmin etmiştir.

Bu vicdanın derinliklerine daha önce bakmıştık; şimdi ona bir kere daha bakmanın zamanı geldi. Bunu yaparken heyecanlanmamak, ürpermek elde değil. Bu tür gözlemlerden daha korkunç bir şey olamaz. Düşüncenin gözü insanda olduğu kadar hiçbir yerde böylesine aydınlık ile böylesine karanlığı bir arada bulamaz; bundan daha korkunç, daha karışık, daha esrarlı, daha sonsuz bir şey üzerine çevrilemez. Denizden daha büyük bir görüntü varsa, o da gökyüzüdür; gökyüzünden daha büyük görüntü varsa ruhun içidir.

İnsan vicdanının şiirini yazmak, bir tek insan için bile olsa insanların en önemsizi için bile olsa bütün destanları tek bir üstün ve nihai destanda eritip özümsemek olur. Vicdan, insanı utandıran kuruntular, ağgözlülükler ve girişimler kaosudur; hayaller fırınıdır, fikirlerin inidir; safsataların kaynaştığı cehennem

başkentidir; tutkuların savaş meydanıdır. Bazı saatlerde, düşünen bir insanın külrengi yüzünden içeri girin,

gerisine bakın, bu ruha, bu karanlığa bakın. Orada, dış sükûnetin altında, Homeros'daki gibi devler arasındaki mücadeleler, Milton'daki gibi aslan pençeli, yılan kuyruklu ve kanatlı canavarların, yedi başlı yılanların ve hayalet sürülerinin birbirleriyle giriştikleri kavgalar, Dante'deki gibi hayal girdapları vardır.

Karanlık bir şeydir bu sonsuzluk; her insan bu

366

nu içinde taşır ve beyinin iradesini, hayatının işlerini bunun ölçüsüne vurup umutsuzluğa düşer.

Alighieri bir gün uğursuz bir kapıya rastlamış ve onu açıp açmamakta tereddüt etmişti. İşte şimdi bizim de

karşımızda öyle bir kapı var ve biz, onun eşiği üzerinde tereddütle duruyoruz. Ama yine de bu kapıdan girelim.

Küçük Gervais macerasından sonra Jean Valjean'ın başından geçen ve okuyucunun bildiği olaylara ekleyeceğimiz çok az şey var. Görüldüğü gibi Jean Valjean, o andan sonra bambaşka bir insan oldu.

Piskoposun ondan yapmasını istediği değişikliği yerine "getirdi. Bu, bir dönüşümden öte bir şey, bir devrim

oldu.

Ortadan kaybolmayı başardı, piskoposun gümüş takımlarını satıp, sadece şamdanları hatıra olarak alıkoydu,

ilden ile geçerek bütün Fransa'yı dolaştı ve sonunda Montreuil-surmer'e geldi, sözünü ettiğimiz fikri buldu,

anlattığımız işleri yaptı, yakalanmaz, erişilmez biri oldu ve bundan böyle Montreuil-surmer'e yerleşerek, geçmişinin vicdanını üzmesinden, ömrünün ikinci yansının, birinci yansını yalanlamasından memnun, sakin, güvenli ve umutlu bir hayat sürdü. Kafasında sadece şu iki düşünce vardı: Asıl adını saklamak ve hayatını kurtuluş yoluna sokmak; insanlardan kaçıp Tann'ya sığınmak.

Bu iki düşünce zihninde iç içe girip, artık tek bir düşünce olmuştu; ikisi de aynı derecede bütün benliğini sanyor, emiyor, en ufak

367

davranışlarına bile hükmediyordu. Genellikle her iki düşünce de hayatını yönlendirme konusunda işbirliği yapmıştı. Uyum içinde, onun yüzünü hayatın yönüne çevirmesini sağlamışlardı; iyiliksever ve hoşgörülü biri

olmuştu. Ama bu iki yanın bazen birbirleriyle anlaşmazlığa düştükleri de oluyordu. Bu durumda hatırlanacağı

gibi, bütün Montreuil-surmer şehrinin Mösyö Madeleine dediği adam, birinci düşüncesini ikincisine, güvenliğini erdemine feda etmekte tereddüt etmiyordu. Nitekim bütün tedbirliliğine rağmen, piskoposun şamdanlarını muhafaza etmiş, onun yasını tutmuş, şehirden geçen bütün Savoyard çocuklarını çağırıp sorguya çekmiş, Faverolles'deki aileler hakkında bilgi toplamış ve Javerfin kaygı verici imalarına rağmen ihtiyar Fauchelevent'in hayatını kurtarmıştı. Daha önce de belirttiğimiz gibi, bütün bilge, ermiş ve

doğru

kişilerin verdikleri örneğe uyarak, ilk görevinin kendi özünü kayırmak olmadığını düşünmüştü.

Ama söylemek gerekir ki, şimdiye kadar buna benzer bir durumla hiç karşılaşmamıştı.

Acılarını anlattığımız bu talihsiz adamı yöneten iki fikir, asla birbirleriyle böylesine ciddi bir mücadeleye

girişmemişlerdi. Daha Javert, alışma odasına girip konuşmaya başlar başlamaz, bunu belirsizce, ama ta derinden anlamıştı. Yedi kat yerin dibine gömdüğü o ismin hiç umulmadık bir şekilde syleniverdiği an şaşkınlıktan donakaldı ve kaderinin bu acayip uğursuzluğundan başı dönerek, bu şaşkınlık arasında, büyük sarsıntılardan n

368

ce gelen o titremeyle titredi; bir meşe yaklaşan fırtınanın önünde nasıl eğilirse, o da öyle eğilip sindi.

Başının

stne şimşekler, yıldırımlarla dolu kara bulutların şşmekte olduğunu hissetti. Javert'i dinlerken kafasında

doğan ilk düşünce, gitmek, kendini açığa vurmak, Champmathieu'y hapisten kurtarıp, onun yerine kendisi

oraya girmektir; eti kesilmiş gibi acılı, dokunaklı bir düşünceydi bu. Sonra bu düşünce geçti ve kendi kendine,

"Biraz beklemeli, duruma bir bakmalıyım," dedi. Bu düşünce ilk anda hissettiği yüce davranışı bastırdı ve böyle bir kahramanlığı bir yana bıraktı.

şüphe yok ki, piskoposun kutsal 'sözlerinden, bunca yıllık pişmanlık ve özveriden sonra, mükemmelen bir şekilde başlamış olan hapis hane sonrası hayatın ortasında hatta böylesine ürkütücü bir zan karşısında, bir

an olsun duraksamadan aynı adımlarla yoluna devam etmesi, önünde açılan ve dibinde Tanrı katının bulunduğu uçuruma doğru ilerlemesi iyi olurdu; evet, iyi olurdu ama böyle olmadı. Biz, bu ruhun içinde yaşayan şeyleri anlatmakla yükümlüyüz, orada ne varsa ancak onu söyleyebiliriz. nce, stn gelen korunma içgüdüsü oldu. Alalacele aklını başına topladı, heyecanlarını boğdu, Javert'in varlığını, bu büyük tehlikeyi gözden geçirdi, korkunun verdiği metanetle her türlü karan erteledi, yapması gereken bazı şeylerle

kendisini oyaladı ve böylece bir savaşçının kalkanını yerden alması gibi, o da sknetini yeniden ele aldı. Günün geri kalan kısmım bu halde, içinde

369

bir kasınga, dışında derin bir sknetle geçirdi; 'korunma önlemleri' denilebilecek bazı önlemler almaktan

başka bir şey yapmadı. Her şey hâlâ çok karışıktı ve beyninin içinde birbiriyle çatışıyordu, beyninde öyle bir

bulanıklık vardı ki, hiçbir düşünceyi açık seçik göremiyordu ve kendisi hakkında bir şey söyleyebilecek durumda değildi. Syleyebileceği tek şey, büyük bir darbe yemiş olduğuydu.

Her zamanki gibi Fantine'in hasta yatağının başına gitti, bu iyilik içgüdüsüyle, öyle yapması gerektiğini kendi

kendine söyleyerek ziyaret süresini uzattı ve ortadan kaybolmak zorunda kalması olasılığına karşı onu hemşirelere emanet etti. Belki Arras'a gitmesi gerekeceğini belirsiz bir şekilde hissediyordu. Gerçi böyle bir

yolculuğa asla karar vermemişti, ama her türlü kuşkudan uzak olduğuna göre, olup bitecekleri görmenin hiçbir sakıncası olmadığını düşünüyordu. Her ihtimale karşı hazırlıklı olmak için, Scaufflaire'den araba kiraladı.

Akşam yemeğini oldukça iştahlı yedi.

Odasına girdi ve düşünceye daldı.

Durumu incelediğinde onu olağandışı buldu, o kadar olağandışı buldu ki hayallerinin ortasında, açıklanması hemen hemen imknsiz olan bir sıkıntının itişiyle, iskemlesinden kalktı ve gidip kapısını srgledi. İçeri başka bir şeylerin daha girmesinden korkuyor, olabileceğe karşı siper alıyordu.

Az sonra işiği üfleyip söndürdü. Işık rahatsız ediyordu.

Kendisini görebilirlermiş gibi geliyordu.

370

Kim görebilirdi ki?

Ne yazık ki onun kapıdan sokmak istemediği şey, içeri girmişti bile. Kör etmek istediği, şimdi ona sahip oluyordu: Vicdanı.

Vicdan, yani Tanrı.

Yine de ilk anda hayale kapıldı; büyük bir güven ve yalnızlık hissi duydu; kapı sürgülenince kendini ele geçmez sandı; mum sönünce görünmez olduğuna inandı. O zaman kendi kendisini incelemeye aldı; dirseklerini masaya koydu, başını ellerinin arasına aldı ve karanlıklar içinde düşünmeye koyuldu.

"Ben neredeyim? Bütün bunlar rüya olmasın? Bana ne dediler? Javert' irfgördüğünü söylediği adam ve anlattıkları doğru mu? Acaba bu Champmathieu kim olabilir? Demek bana benziyor, öyle mi? Böyle bir şey

olabilir mi? Dün ne kadar rahat, herhangi bir kuşkudan ne kadar uzaktım! Acaba dün bu saatte ne yapıyordum? Bu iş nasıl çözülecek? Ne yapmalıyım?"

İşte böyle bir azap içindeydi. Beyni, fikirlerini zaptetme gücünü kaybetmişti; fikirleri dalgalar gibi geçip

gidiyordu ve o, bunları durdurmak için iki eliyle alnını tutuyordu.

İradesini ve aklını altüst eden bir karar vermeye çalıştığı bu hengâmeden, boğucu bir sıkıntıdan başka bir

şey çıkmıyordu.

Başı ateşler içinde yanıyordu. Pencereye gitti, ardına kadar açtı. Gökyüzünde yıldız yoktu. Dönüp masanın

başına oturdu.

İki saat böyle geçti.

Bu arada ilk belli belirsiz çizgiler düşün

371

cesinde şekillenmeye ve yer etmeye başladılar. Durumun genel bütününe değilse de, bazı ayrıntıları gerçeğin dakikliğiyle fark edebiliyordu artık. Önce şunu kavradı ki, içinde bulunduğu durum ne kadar olağanüstü, ne kadar kritik olursa olsun, yine de tamamen kendi hâkimiyeti altındaydı.

Bu da, onun şaşkınlığını büsbütün artırdı.

Faaliyetlerinin yöneldiği ciddi ve dini amacı bir yana bırakılacak olursa, bugüne kadar yaptığı bütün iş, adını

gömmek için bir çukur kazmaktan başka bir şey değildi. Kendi içine kapandığı saatlerde, uykusuz geçen gecelerinde onu en çok korkutan şey, günün birinde bu adın söylendiğini duyma ihtimaliydi. Bunun, kendisi

için her şeyin sonu demek olacağını; yeniden ortaya çıktığı gün, bu adın yeni hayatını mahvedeceğini, hatta

kim bilir, belki içindeki yeni ruhunu da birlikte yok edeceğini düşünür, bunun olabileceğini düşünmek bile onu

titretirdi. Hiç şüphesiz, böyle zamanlarda biri çıkıp ona, bu adın kulaklarında çınlayacağı, bu iğrenç Jean Valjean sözünün birdenbire siyah gecenin içinden fırlayıp karşısına dikileceği ve büründüğü esrarı dağıtacak olan o müthiş ışığın birdenbire tepesinde pınl pırl parlayacağı bir saatin gelebileceğini; bu adın

onu tehdit etmeyeceğini, bu ışığın ancak daha kalın bir karanlık oluşturmakla kalacağını, yırtılan bu perdenin

esrarı büsbütün artıracığını, bu yer sarsıntısının onun kurduğu binayı büsbütün sağlamlaştıracağını, bu olağanüstü olayın, o istediği takdirde, hayatını hem daha berrak,

372

hem daha nüfuz edilmez hale getirmekten başka bir şey yapmayacağını ve o iyi, saygıdeğer burjuva Mösyö

Madeleine'in Jean Valjean'ın hayaletiyle bu çatışmadan, her zamankinden daha onurlu, daha huzurlu, daha

saygı görür biri olarak çıkacağını söyleseydi; evet, biri ona bunu söyleseydi, kafasını sallayıp bunlara akılsızca sözler diye bakardı. Ama işte bütün bunlar olmuştu, ortada bir yığın olarak duruyordu. Tanrı, bu

delice şeylerin gerçekleşmesine izin vermişti.

Daldığı hayaller aydınlanmaya devam ediyordu. Durumunu gittikçe daha açık anlamaktaydı.

Kendisini bir uykudan uyanmış' gibi, gecenin ortasında bir bayırdan aşağı kayar bir halde, ayakta, titreyerek,

bir uçurumun tam kenarında boş yere geri çekilmeye çabalar gibi görüyordu.

Karanlığın içinde, açık seçik meçhul bir kişi, bir yabancı görüyordu. Kader, bu yabancıyı o sanıyor ve onun yerine uçuruma doğru sürüklüyor, itiyordu. Uçurumun, ağzını kapatması için içine birisinin düşmesi gerekiyordu; ya onun ya da öbürünün.

İşi oluruna bırakması yeterdi.

Derken, aydınlık iyice yayıldı ve o kendi kendine itiraf etti; forsadaki yeri boştu, ne yaparsa yapsın, hep onu

bekliyordu. Küçük Gervais'in parasını gasp etmesi onu oraya çekiyordu, bu boş yer onu hep bekleyecek, oraya gidinceye kadar onu çekip duracaktı, bu kaçınılmaz bir şeydi. Sonra kendi kendine şöyle dedi: Şu an yerimi alacak biri var,

373

Champmathieu adında biri bu talihsizliğe uğramış görünüyor, bundan böyle Champmathieu'nün şahsında kürekte, Mösyö Madeleine adıyla da toplum içinde olacağına göre, benim için artık korkacak bir şey yok; yeter ki, bir mezar kapağı gibi bir kere indi mi bir daha hiç kalkmayan şu lanetleme taşı

Champmathieu'nün

başının üstünde mühürlesinler.

Bütün bunlar o kadar şiddetli, o kadar garipti ki, birdenbire içinde hiç kimsenin hayatında iki üç defadan fazla

duyamayacağı tarifi imkânsız kımıldanışlardan biri oldu. Kalbin şüphelendiği bütün şeyleri çalkalayıp karıştıran alay, sevinç ve ümitsizlikten oluşan bir çeşit vicdan çırpınmasıydı bu; içten kahkaha denilebilecek

bir şey.

Ani bir hareketle mumu yeniden yaktı.

"Ne oluyor canım!" dedi kendi kendine, "neden korkuyorum? Ortada düşünecek ne var? Kurtuldum işte!

Her

şey bitti. Geçmişimin, hayatıma yeniden dalabileceği bir kapı aralık kalmıştı, bu kapıya da duvar örülüyor! Sonsuza kadar! Uzun süredir beni rahatsız eden şu Javert, kim olduğumu tahmin etmiş görünen, görünen de ne demek, tahmin etmiş olan ve beni her yerde izleyen bu korkunç içgüdü, üstüme atlamaya her an hazır

duran bu pis av köpeği yolunu şaşırmış, başka taraflarda meşgul, tamamen yanlış iz sürer durumda! Artık tatmin oldu, beni rahat bırakacaktır, artık Jean Valjean'mı ele geçirdi! Kim bilir, belki de buradan ayrılmak

isteyecektir! Ve bütün bunlar benim etkim olmadan oldu!

374

Ben bu işe hiç karışmadım! Peki öyleyse aksilik nerede? Beni görenlerde, yemin ederim bir felakete uğradığımı sanırlar! Sonuç olarak, ortada birisi için bir kötülük varsa, bu asla benim suçum değil. Her şeyi

yapan takdiri ilahi. Belli ki böyle olmasını istiyor! Onun yaptığını bozmaya ne hakkım var? Şu an ne istiyorum? Ne diye karışacak mıyım? Beni ilgilendirmes ki. Nasıl? Memnun değil miyim? Peki, öyleyse ne istiyorum? Bunca yıldır özlediğim amacım, gecelerimin rüyası, Tann'ya dualarımın konusunu oluşturan, güvenlik... İşte nihayet ona kavuştum! Bunu Tanrı istedi. Tann'nın iradesine karşı duramam. Peki, Tanrı bunu niye istiyor? Başladığım şeye devam edeyim diye, iyilik yapayım diye, bir gün büyük ve cesaret verici

bir örnek olayım ve çektiğim bu çileye ve erişegeldiğim bu erdeme bir parça da mutluluk eklendiği söylensin

diye! Gerçekten de anlamıyorum, neden az önce şu iyi yürekli rahibin evine girmedim, niçin günah çıkarır gibi her şeyi ona anlatıp, öğüt vermesini istemedim; muhakkak ki onun da bana söyleyeceği bu olacaktı. Kader bu, her şeyi oluruna bırakalım! Varsın iyi Tanrı bildiği gibi yapsın."

Kendi uçurumu diyebileceğimiz vicdanının derinliklerinde işte böyle konuşuyordu. Sandalyesinden kalkıp odada dolaşmaya başladı. "Hadi bakalım," dedi, "artık düşünmeyelim. Kesin karar alınmıştır!" Ama bundan hiç de sevinç duymadı.

Tam tersine.

Nasıl ki denizin kıyıya dönmesine engel

375

olunamazsa, aklın da bir düşünceye geri dönmesine engel olunamaz. Gemici için bunun adı medcezirdir; suçlu içinse vicdan azabı, pişmanlıktır. Tanrı, ruhu, tıpkı okyanuslar gibi kabartır.

Bütün kaçınma çabasına rağmen, çok geçmeden bu kasvetli diyaloga yeniden başladı. Öyle bir diyalogdu ki

bu, konuşan kendisi, dinleyen yine kendisiydi, söylemek istemediği şeyleri söylüyor, duymak istemediği şeyleri dinliyordu; esrarlı bir kudret ona; "Düşün," diyordu, tıpkı iki bin yıl önce başka bir mahkûma; "yürü"

dediği gibi... Ve o, bu esrarlı kudrete boyun eğiyordu.

Daha ileri gitmeden, iyice anlaşılacak için belirtilmesi gereken bir nokta üzerinde duralım:

Şurası muhakkak ki, herkes kendi kendine konuşur, bunu denememiş, düşünen bir varlık olamaz.

Denilebilir

ki, söz ancak bir insanın düşüncelerinden vicdanına gidip, vicdandan tekrar düşünceye döndüğü zaman, muhteşem bir esrarengizliğe bürünür. Bu bölümde kullanılan 'dedi', 'haykırdı' gibi ifadelerin bu anlamda bir iç

kanama ve haykırma olarak anlaşılması gerekir. Dış sessizliğini bozmadan, insan kendi kendisine 'der', kendi kendisiyle konuşur, kendi kendisine haykırır. İçimizde büyük bir hay huy vardır, içimizdeki her şey konuşur; sadece dil konuşmaz. Görülemiyor, elle tutulamıyor diye, ruhun gerçekleri gerçek olmaktan çıkmaz.

İşte böyle kendi kendine hangi noktada olduğunu sordu. 'Alınan karar' hakkında ken

376

disini sorguya çekti, zihninde tasarladığı şeylerin canavarca olduğunu, 'işleri oluruna bırakmanın, iyi Tann'nın bildiği gibi yapmasını istemenin' düpedüz alçaklık olduğunu kendi kendine itiraf etti. Kaderin ve insanların böyle bir hatasını, kararını uygulaması için ona bırakmak, ona engel olmamak, susarak ona razı olmak, kısacası hiçbir şey yapmamak, her şeyi yapmaktı! İkiyüzlü onursuzluğun son kertesiydi! Alçak, sinsisi,

rezil, iğrenç bir hareketti bu.

Talihsiz adam, sekiz yıldan beri ilk defa kötü bir düşüncenin, kötü bir davranışın acı tadını hissediyordu. İğrenerek tükürdü.

Kendisini sorgulamaya devam etti. "Amacıma eriştim!" sözünden ne anladığını kendisine acımasızca sordu.

Hayatının elbette bir amacı olduğunu söyledi. Ama nasıl bir amaç? Adını saklamak mı? Polisi aldatmak mı?

Bütün bu kadar küçük bir şey için mi yapmıştı yaptıklarını? Başka bir amacı daha yok muydu, büyük olan, gerçek olan? Şahsını değil de ruhunu kurtarmak. Yeniden namuslu ve iyi olmak. Doğru bir insan olmak, her

zaman istediği, piskoposun ona emretmiş olduğu, özellikle bu, sadece bu değil miydi? Geçmişine kapıyı kapatmak, öyle mi? Kapatamıyordu ki, kaldı ki onursuz bir iş yaparak, aksine açıyordu! Üstelik yeniden hırsız oluyordu, hem de hırsızların en iğrencisi! Başkasının varlığını, hayatını, toplumdaki yerini çalıyordu!

Bir

katil oluyordu! Öldürüyordu, zavallı bir insanı manen öldürüyordu, kürek

377

denilen o korkunç canlı canlı ölümü ona reva görüyordu! Oysa teslim olmak, böylesine feci bir hatanın kurbanı olan bu adamı kurtarmak, yeniden kendi adını almak, bir görev olarak tekrar kürek mahkûmu

Jean

Valjean olmak... İşte yeniden dirilişini gerçekten sonlandırarak, çıktığı cehennemin kapısını bir daha açılmamak üzere kapatacak olan buydu! Görünüşte oraya tekrar düşmek, gerçekte oradan çıkmaktı! Bunu yapması gerekiyordu! Yapmadığı takdirde şimdiye kadar hiçbir şey yapmamış demektir! Bütün hayatı boş yere geçmiş, bütün çilesi boşa gitmiş olurdu. Artık 'neye yaradı ki' demekten başka yapacak bir şey kalmazdı. Piskoposun odada olduğunu hissediyordu, piskoposun öldüğü ne kadar doğruysa, orada hazır olduğu da o kadar doğruydur, piskopos gözlerini ona dikmiş bakıyordu, bundan böyle belediye başkanı Madeleine bütün erdemleriyle onun gözünde iğrençleşecek, kürek mahkûmu Jean Valjean ise mükemmelliyet ve saflık kazanacaktı. İnsanlar onun maskesini, piskopos ise yüzünü görüyordu. İnsanlar onun hayatını, piskopos ise vicdanını görüyordu. O halde Arras'a gitmek, sahte Jean Valjean'ı kurtarmak,

gerçek olanı ele vermek gerekiyordu. Yazık! Bu fedakârlığın en büyüğü, zaferlerin en açılışıydı, atılacak son

adımdı; ama mutlaka atılması gerekiyordu. Acıklı haber! Tanrı gözünde kutsallık mertebesine erişmesi, ancak insanların gözünde alçaklık basamağına inmesine bağlıydı.

"Öyle olsun!" dedi, "bu yolu seçtim, göre

378

vimizi yapalım! O adamı kurtaralım."

Bu sözleri yüksek sesle söyledi, ama yüksek sesle konuştuğunun farkında olmadı.

Hesaplarını tuttuğu defteri aldı, kontrol etti, düzenli bir hale getirdi. Mali sıkıntısı olan esnaftan alacaklarına

ait bir demet senedi ateşe attı. Bir mektup yazıp mühürledi. O an odasında birisi olsaydı, zarfın üzerinde

şunları okuyabilirdi; Mösyö Laffitte, banker, Artois Caddesi, Paris. Yazıhanesinden, içinde bir miktar banknot

ve bir de o yıl seçimlere gitmek için kullandığı geçiş belgesi olan bir cüzdan aldı.

Oldukça ciddi bir düşünce faaliyetiyle karışık bu işleri yaparken biri onu görecektir olsa, içinden neler geçtiğini

kesinlikle anlayamazdı. Yalnız ara sıra dudakları kımıldıyor, bazen de başını kaldırıp gözlerini duvarın herhangi bir noktasına dikiyordu; sanki orada bir şey varmış da, onu aydınlatmak ya da araştırmak ister gibiydi.

Mösyö Laffitte'e yazdığı mektubu bitirince onu cüzdanla birlikte cebine koydu ve yeniden odada dolaşmaya

başladı.

Hayalleri asla yön değiştirmemişti. Yerine getirmesi gereken görevi ışıklı harflerle yazılmış olarak görmeye

devam ediyordu. Harfler gözlerinin önünde alev alev yanıyor ve bakışlarıyla birlikte yol değiştiriyordu;

"Git

adını söyle! Kendini açığa vur!"

Ve ayrıca, sanki karşısında hissedilebilir şekiller altında hareket ediyormuşçasına, o zamana kadar hayatının

çift düsturu olmuş iki fikri görüyordu: Adını saklamak, ruhunu

379

İ

i,

kutsallaştırmak. İlk kez, bu iki fikir ona birbirinden farklı görünüyordu. İkisini ayıran farkı da görüyordu. Bu

fikirlerden birinin kesinlikle iyi, öbürününse kötü olabileceğini anlıyordu. Bunlardan biri fedakârlık, öteki benlikti; biri "gelecek" derken, öbürü "ben" diyordu, biri aydınlıktan, öbürü karanlıktan geliyordu.

İki fikir çarpışıyor. Çarpıştıklarını görüyordu. O düşündükçe bu fikirler zihninde büyümüş, şimdi birer dev

olmuşlardı ve az önce sözünü ettiğimiz o sonsuzlukta, karanlıklar ve ışıklar ortasında sanki bir tanrıçayla

bir

devin dövuştüğünü seyrediyordu.

Dehşet içindeydi, ama iyilik düşüncesinin üstün geldiğini anlıyordu.

Vicdanının, kaderinin bir başka kesin noktasına ulaştığını hissediyordu. Hayatının birinci bölümüne piskopos

damgasını vurmuştu, ikinci bölümüne de Champmathieu damgasını vuruyordu. Büyük bir buhrandan sonra büyük bir intikam.

Ne var ki, bir an için yatışan bu çırpınma, yavaş yavaş onu yeniden sarıyordu. Kafasından bir yığın düşünce

geçiyordu, ama bu düşünceler onun metanetini de artırıyordu.

Bir ara şöyle dedi; "Sorunu ele alırken belki fazla taşkınlık gösteriyorum, sonuç olarak önemli bir kişi değil,

Champmathieu ne de olsa hırsızlık yapmış."

Sonra şu cevabı verdi; "Eğer bu adam gerçekten birkaç elma çaldıysa cezası bir ay hapistir. Bununla kürek

mahkûmluğu arasında dağlar kadar fark var. Hem sonra, kim biliyor? Bakalım çaldı mı? Çaldığı ispat edildi

380

mi? Jean Valjean adı onu yakıyor, hakkında kanıt toplanmasını gereksiz kılıyor. Kralın savcılarını genellikle böyle davranmazlar mı? Onun hırsız olduğuna inanıyorlar, çünkü forsa olduğunu düşünüyorlar."

Bir ara aklına şu fikir geldi: Kendisini ihbar edince belki davranışındaki kahramanlığı, yıllardır sürdürdüğü

namuslu hayatı ve ülke için yaptıklarını göz önüne alırlar, kendisini bağışlardı.

Ama bu varsayım çabucak kafasından silindi ve acı acı gülümseyerek, Küçük .Gervais'den çaldığı kırk meteliğin kendisini sabıkalı yaptığını, bu işin de mutlaka mahkemede ortaya çıkarılacağını ve yasanın hükümlerine göre müebbet kürek cezasına çarptırılmasını gerektireceğini düşündü.

Her türlü hayalden vazgeçti, yeryüzünden uzaklaştıkça, teselliyi başka yerde aradı. Kendi kendine, görevini

yapması gerektiğini söyledi; görevini yaptıktan sonra, yan çizdiği takdirde olacağından daha mutsuz olmayacaktı, belki de her şeyi oluruna bırakır, Montreuil-surmer'de kalırsa saygınlığı, şöhreti, iyi işleri, gördüğü sevgi ve saygı, hayırseverliği, zenginliği, popülerliği, erdemi bir suç ile lekelenecekti; böyle iğrenç

bir şeye bağlandıktan sonra bütün bu kutsal şeylerin artık ne tadı kalırdı? Oysa özveride bulunursa, küreğe,

teşhir direğine, boyun halkasına, yeşil mahkûm takkesine, aralıksız angaryaya, acımasız utanca, uhrevi bir

fikir karışacaktı!

Nihayet, ortada bir gerçek olduğunu, kaderinin böyle yazıldığını, Tanrı katında dü

381

zenlenen şeyleri kendisinin bozamayacağını, sonuç ne olursa olsun bir seçim yapması gerektiğini düşündü; ya dışta erdem, içte lanetlenmişlik ya da içte kutsallık, dışta rezillik.

Böyle bir yığın tasa dolu düşünceyi kafasında evirip çevirmek gerçi cesaretini kırmıyordu ama beynini yoruyordu. Elinde olmayarak başka şeyler, bu durumla ilgisi olmayan şeylerde düşünmeye başladı.

Şakaklarındaki damarlar fena halde zonkluyordu. Hâlâ odasında gidip gelmekteydi. Önce mahalle kilisesinin, sonra da belediye binasının saati on ikiyi çaldı. İki saatin vuruşlarını da on ikiye kadar saydı, sonra her iki saat çanının sesini kıyasladı. Kıyaslarken, birkaç gün önce gördüğü satılık eski bir çanı hatırladı, üzerinde şu ad yazılıydı: Antoine Albin de Romainville.

Üşümüştü; ufak bir ateş yaktı. Pencereyi kapatmak aklına gelmedi. Bu arada yeniden eski şaşkın haline döndü. Gece yarısını bildiren çanlar çalmadan önce ne düşündüğünü hatırlamak için oldukça büyük bir çaba

harcaması gerekti. Sonunda başardı.

"Evet! Evet!" dedi, "Kendimi ihbar etmeye karar vermiştim."

Sonra birden Fantine'i düşündü.

"Bak sen!" dedi. "Ya o zavallı kadın!"

Burada yeni bir buhran patlak verdi.

Birdenbire hayallerine giren Fantine, orada beklenmedik bir ışık demeti gibiydi. Çevresindeki her şeyin görünüşü değişmiş gibi geldi ve bağırdı:

"Olur şey değil! Şimdiye kadar yalnız ken

382

dimi düşündüm! Yalnız kendi işime gelen şeyleri göz önünde tuttum! Kendi işime gelen nedir? Susmak ya da kendimi açığa vurmak. Kim olduğumu saklamak ya da ruhumu kurtarmak. Aşağılanması gerekirken, saygı gören yüksek bir devlet görevlisi, işadamı ya da lanetlenen ama saygıya değer bir kürek mahkûmu. Bunların hepsi benim, daima ben, yalnız ben! Ama ulu Tanrım, buna bencillik derler. Bencilliğin bir biçimi,

ama yine de bencillik! Biraz da başkalarını düşünsem ya! Kutsallığın birinci koşulu başkalarını düşündürmektir.

Hele bir inceleyelim bakalım! Ben yokum diyelim, şilindim, unutuldum, bütün bunlar ne olacak?

Kendimi

ele verirsem ne olur? Beni yakalayıp, Champmathieu'yü serbest bırakırlar, beni küreğe gönderirler, peki sonra? Burada neler olur? Elbette ya! Burada bir ülke var, bir şehir, fabrikalar, bir sanayi, işçiler, erkekler,

kadınlar, ihtiyar büyükbabalar, çocuklar, yoksul insanlar! Hepsini ben yarattım, hepsini ben yaratıyorum, nerede tüten bir baca varsa, ateşe kütüğü, tencereye eti ben koydum; refahı, değişimi, krediyi ben yaptım;

benden önce hiçbir şey yoktu; bütün bölgeyi kalkındırdım, dirilttim, canlandırdım, bereketlendirdim, teşvik

ettim, zenginleştirdim; ben yok olursam, ruh da yok olur. Ben kendimi bir ortadan kaldırayım, her şey ölür.

Ve şu kadın, bunca acı çekmiş, düşmüşlüğü içinde bile bunca erdemi olan, istemeden felaketine sebep olduğum o kadın! Ya o gidip getirmek istediğim, getireceğim diye anasına söz verdiğim o çocuk! Bu kadına da, yaptığım

383

kötülüğün giderilmesi için bir şeyler borçlu değil miyim? Ben ortalıktan silinirsem ne olur? Anne ölür, çocuk

ne olabilirse olur. İşte, ben kendimi ele verirsem, olup bitecekler bunlardır. Ya kendimi ele vermezsem? Kendimi ele vermezsem neler olur?"

Kendi kendine bütün bunları sorduktan sonra durdu; biran tereddüt eder, titrer gibi oldu, ama bu pek kısa

sürdü, sonra sakın sakın kendisine şu cevabı verdi:

"Peki, bu adam küreğe gidiyor, bu doğru, ama bu adam hırsızlık yaptı! Ben istediğim kadar kendime o çalmadı diyeyim, çaldı işte! Ben burada kalıp işime devam ediyorum. On sene sonra on milyon kazanmış olur, bu kazancı herkese dağıtırım, benim bir şeyim yok, zaten ne işime yarar? Yaptıklarımı kendim için yapmıyorum ki! Herkesin refahı gittikçe artıyor, sanayiler diriliyor, birbirlerini teşvik ediyorlar, imalathaneler

ve fabrikalar çoğalıyor, aileler, yüzlerce aile, binlerce aile mutlu; bölgenin nüfusu artıyor, yalnızca çiftliklerin

olduğu yerlerde köyler doğuyor, hiçbir şey bulunmayan yerlerde de çiftlikler ortaya çıkıyor; sefalet ortadan

kalkıyor, bununla birlikte eğlence, fuhuş, hırsızlık, cinayet, bütün kötülükler, bütün suçlarda silinip kaybolur!

Bu zavallı ana da çocuğunu yetiştirir! İşte sana zengin ve dürüst koskoca bir ülke! Ah! Çıldırılmışım ben! Saçmalıyorum; ne diye kendimi ele vermekten söz ediyorum? Dikkatli olmak ve hiçbir şeyi aceleye getirmemek gerekir. Neymiş! Çünkü büyük olmak, yüce olmak hoşuma gidermiş! Melod

384

ram bu, başka bir şey değil! Ne yani! Ne idüğü belirsiz bir adamı, bir hırsız, belli ki ahlaksızın birini, belki biraz aşın ama aslında haklı olan bir cezadan kurtarmak için bütün bir ülkenin ölmesi mi gerekecek! Zavallı bir kadın hastane köşesinde can verecek! Köpekler gibi! Çok iğrenç bir şey bu! Hatta anne, evladına kavuşmadan! Çocuk, anasını doğru dürüst tanımadan! Ve bütün bunlar o elma hırsız alçak herif yüzünden; hiç şüphesiz, bundan ötürü olmasa bile, başka bir şeyden ötürü zaten küreği hak etmiştir! Doğrusu güzel bir kuruntu! Bir suçluyu kurtarıp, masumları feda eden, ömrünün çok çok birkaç yılı daha kalmış ve kürekte hiç "de sefil kulübesinde olduğundan daha fazla mutsuz olmayacak ihtiyar bir serseriye kurtarıp, bütün bir halkı, anaları, kadınları, çocukları feda eden vicdan kuruntusu! Şu zavallı küçük Cosette'in dünyada benden başka kimsesi yok ve şu an hiç şüphesiz Thenardier'lerin sefaletanesinde soğuktan mosmor olmuştur! İşte böyle alçaklardır bunlar! Demek, bütün bu zavallı varlıklara karşı olan yükümlülüklerimden kaçacağım! Ve gidip kendimi ele vereceğim! Demek bu ahmakça saçmalığı yapacağım! En kötü ihtimali ele alalım: Diyelim ki, bu işte ben kötü bir davranışta buldum ve bir gün vicdanım beni bu yüzden kınayacak, iyi ama, başkalarının iyiliği uğruna, sırf bana yönelecek bu kınamaları, sırf benim ruhumu tehlikeye atan bu kötü davranışı kabul etmek, fedakârlığın ta kendisidir, erdemliliğin ta kendisidir."

385

Yerinden kalktı, yürümeye başladı. Bu defa kendisini rahatlamış hissediyordu. Elmaslar ancak toprağın karanlıklarında, gerçeklerde ancak düşüncenin derinliklerinde bulunur. Ona öyle geliyordu ki, bu derinliklere indikten, bu karanlıkların en koyu yerlerinde el yordamıyla aranıp tarandıktan sonra nihayet elmaslardan, o gerçeklerden birini bulmuş, elinde tutuyor ve onu seyrederken gözleri kamaşıyordu. "Evet," diye düşündü, "bu iş bu kadar! Gerçeğe vardım. Sorun çözüldü. Sonunda herhangi bir şeyle yetinmek gerekiyor. Kararımı verdim. İşi oluruna bırakalım! Artık tereddüt yok, geri çekilmek yok. Bu herkesin çıkarı gereği, benim değil. Ben Madeleine'im, Madeleine olarak kalıyorum. Jean Valjean kimse vey haline! O artık ben değilim. O adamı tanımıyorum, ne olduğunu bilmiyorum; şayet şu saatte Jean Valjean diye biri varsa, başının çaresine baksın! Bu beni ilgilendirmez. Gecenin içinde yüzen uğursuzluğun adıdır o;

şayet bir başın üstüne inerse, vay o başın haline!"

Şöminenin üzerinde duran küçük aynada kendisini seyretti!

"Bak hele!" dedi, "bir karara varınca ferahladım! Şimdi bambaşka biriyim."

Birkaç adım daha yürüdü, sonra birden durdu:

"Hadi bakalım!" dedi, "alınan kararın bir sonucu karşısında tereddüte düşmemek gerek. Hâla Deni Jean Valjean'a bağlayan bazı izler var. uuları koparmalı! Bu odada bile beni suçlayabilecek bazı eşyalar var, tanıklık

386

edebilecek bazı dilsiz şeyler; karar verildi, bunların hepsi yok olmalı."

Ceplerini karıştırdı, para kesesini çıkardı, açtı ve içinden küçük bir anahtar aldı. Bunu, duvar kâğıdının üzerindeki desenlerin en koyu motiflerinin arasında kaybolmuş, belli belirsiz görünen bir kilit deliğine soktu.

Bir gizli bölme açıldı; duvann köşesiyle şöminenin dış kaplaması arasına yerleştirilmiş bir tür gizli dolap. Bu

gizli bölmenin içinde birkaç pılıpırtı, mavi bezden bir işçi üstlüğü, eski bir pantolon, eski bir sırt çantası ve iki ucu demirli iri budaklı bir sopadan başka bir şey yoktu. Jean Valjean'ı Digne'den geçtiği dönemde, 1815 yılı

Ekimi'nde görmüş olanlar, bu sefil kıyafetin bütün parçalarını kolayca tanıyabilirlerdi. Bugünkü durumun başlangıç noktasını her zaman hatırlamak için, gümüş şamdanlar gibi, bunları da muhafaza etmişti. Yalnız,

kürek hapisanesinden gelen eşyayı saklamış, piskopostan gelen şamdanları ise açıkta bırakmıştı. Kaçamak bir bakışla kapıya doğru baktı, sürgüsünün sürülü olmasına rağmen kapının açılmasından korkmuş gibiydi. Sonra bunca yıldır sürekli özenle, büyük tehlikesine rağmen muhafaza ettiği bu şeylere bir

göz bile atmaksızın, çevik ve ani bir hareketle hepsini; partial giyecekleri, sopayı, sırt çantasını bir kucakta

kaldırıp ateşe attı.

Gizli dolabı kapattı, içi boş olduğu için gereksiz olmasına rağmen, ikinci bir önlem olarak, dolabın kapısının

önüne ittiği büyük bir mobilyanın gerisine gizledi.

387

Birkaç saniye içinde, oda ve karşı duvar titreyen, kırmızı büyük bir ışığın vurmalarıyla aydınlandı. Her şey yanıyor, çıtırdayan budaklı sopa odanın ortasına kadar kıvılcımlar saçıyordu. İçindeki iğrenç paçavralarla birlikte yanan sırt çantasından, küllerin arasında parlayan bir şey çıkmıştı meydana. Eğilip bakıldığında, bunun gümüş bir para olduğu kolayca anlaşılabilir. Şüphesiz Savoyard çocuktan çalınan kırk metelikti bu.

Ateşe bakmadan hep aynı adımlarla gidip geliyordu.

Birden gözleri alevlerin yansımasıyla şöminenin üzerinde belli belirsiz parlayan iki şamdana takıldı.

"Bak işte!" diye düşündü, "Jean Valjean hâlâ bunların içinde. Onları da yok etmek gerekiyor."

İki şamdanı aldı.

Bunları çabucak şeklini bozarak, tanınmaz birer külçe yapmaya yetecek kadar ateş vardı. Ocağa doğru eğildi, kısa bir süre ısındı. Gerçek bir rahatlık duydu. "Ne güzel sıcaklık!" dedi.

Şamdanlardan birisiyle korları karıştırdı. Bir dakika sonra iki şamdan da ateşin içindeydi.

Tam o sırada içinden bir sesin; "Jean Valjean! Jean Valjean!" diye bağırdığını duyar gibi oldu.

Saçları dimdik oldu; korkunç sese kulak verdi.

"Evet, böyle işte, bitir gitsin!" diyordu ses. "Yaptığın işi tamamla! İmha et şu şamdanları!"

388

Yok et o anıyı! Piskoposu unut! Her şeyi unut! Mahvet şu Champmathieu'yü, hadi! İyi, çok iyi. Kendini alkışla! Böyle karar verildi, son söz söylendi. İşte bir adam, işte bir ihtiyar ki, kendisinden ne istediklerini bile

bilmiyor, belki de hiçbir şey yapmadı, o bir masum ve bütün felaketi senin adından geliyor, adm bir suç gibi

çöküyor onun üstüne, senin yerine konulacak, mahkûm edilecek, ömrünü kötülük ve lanetlenmişlikle tamamlayacak! İyi, çok iyi! Sen namuslu adam ol. Belediye başkanı olarak, saygı gören kişi olarak kal, şehri

zenginleştir, yoksulları besle, öksüzleri, yetimleri yetiştir, mutlu, erdemli ve beğenilen biri olarak yaşa ve sen

böyle yaşarken, burada neşe" ve ışık içinde bulunurken, başka birisi de senin kırmızı kazağını giyecek, şerefsizlik içinde admı taşıyacak ve kürekte senin pranganı sürükleyecek! Evet, böylece her şey çok iyi düzenlenmiş oluyor! Ah! Sefil seni!"

Alnından terler boşanıyor, vahşi bir bakışla şamdanlara bakıyordu. İçinde konuşan ses, henüz söyleyeceklerini bitirmemişti. Devam ediyordu:

"Jean Valjean! Çevrende büyük gürültüler koparan insanlar olacak, yüksekte konuşacaklar, sana hayır duaları edecekler, ama bu arada biri, sesi duyulmayan tek bir kişi karanlıklar içinden seni lanetleyecek. Bak!

Dinle alçak! Bütün bu hayır dualar daha Tann katına varmadan aşağıya düşecek ve aldığı lanet, Tann'ya kadar yükselecek!"

Vicdanının en derin köşesinden yükselen ve önceleri çok hafiften gelen bu ses gittikçe

389

gürleşmişti, artık onu iyice işitiyordu. Sanki ininden çıkmış da, artık dışardan konuşuyormuş gibi geliyordu.

Hele son sözleri öylesine net duydu ki, gözlerini dehşetle odada gezdirdi.

"Burada biri mi var?" diye yüksek sesle şaşkın şaşkın sordu.

Sonra bir budalanın gülüşüne benzer bir gülüşle, "Ne budalayım!" dedi, "burada kimse olamaz."

Biri vardı aslında, ama bu varolan, insanın gözünün görebileceği varlıklardan değildi.

Şamdanları şöminenin üzerine koydu.

Altındaki odada uyuyan adamı rüyalarında rahatsız eden, onu sıçratarak uyandıran o tekdüze ve kederli yürüyüşüne yeniden başladı.

Bu yürüyüş onu hem rahatlatıyor hem de kafasını uyuşturuyordu. İnsan bazen olağanüstü durumlarda, gelip

geçerken rastlanabilecek herkesten öğüt istercesine dolaşır durur. Kısa bir süre sonra artık ne yapacağını

bilemez olmuştu.

Sırasıyla almış olduğu iki kararın da karşısında şimdi aynı dehşetle geriliyordu. Ona öğüt veren her iki fikir

de gözüne birbiri kadar uğursuz görünüyordu. Ne uğursuz kader! Nasıl bir rastlantıydı şu

Champmathieu'nün

kendisi sanılması! İlahi takdirin adeta önce kendi durumunu sağlamlaştırmak için kullandığı bir vesile, aynı

zamanda onun uçurumdan yuvarlanmasına yol açan bir vesile oluyordu!

Bir an geleceği düşündü. Kendini ele ver

390

mek, ulu Tanrım! Teşhir olmak! Kaybedecekleriyle elde edeceklerini sonsuz bir umutsuzlukla göz önüne getirdi. Böylesine iyi, böylesine saf, böylesine aydınlık bu hayata, herkesin saygısına, şerefe, özgürlüğe veda etmesi gerekecekti! Bir daha kırlarda dolaşamayacak, Mayıs aylarında kuşların ötüşünü dinleyemeyecek, küçük çocuklara sadaka veremeyecekti! Üstüne çevrilen minnettarlık ve sevgi dolu bakışların tatlı temasını hissedemeyecekti! Kendi kurmuş olduğu bu evden, bu küçük odadan ayrılacaktı! Şu saatte her şey

ona sevimli görünüyordu. Bu kitapları bir daha okuyamayacak, beyaz tahtadan şu küçük masada yazı yazamayacaktı! İhtiyar kapıcı kadın, gelmiş geçmiş tek hizmetçisi artık sabahları kahvesini yukarı getirmeyecekti!

Ulu Tanrım! Bütün bunların yerine hapisane, boynunda halka, kırmızı kazak, ayakta zincir,

yorgunluk, zindan, sahra yatağı, bilinen bütün o felaketler! Bu yaşında, bütün bu gelişmelerden sonra! Hiç

olmazsa genç olsaydı! Ama yaşlıydı ve bu yaşlı haliyle önüne gelenin onunla senli benli konuşması, hapisane nöbetçilerinin üstünü başını araması, forsa gardiyanının sopa atması! Çıplak ayakla altı demirli pabuçlar giymek! Sabah akşam zincirlerinin halkasını kontrol eden devriyenin çekicine bacağını uzatmak!

Yabancılara; "Bakın, şuradaki ünlü Jean Valjean'dır, bir zamanlar Montreuil-surmer'de belediye başkanı olmuştu," dendiğini duymak ve onların meraklı bakışlarına katlanmak! Akşamları terden sınısıklam,

yorgunluktan bitkin, yeşil takke gözlerinin üs

391

tünde, çavuşun kırbacı altında, tırabzansız merdivenlerden ikişer ikişer hücrelerine gitmek! Ah! Ne sefalet!

Kader, böylesine akıllı bir varlık gibi merhametsiz olabilir, insan kalbi gibi canavar kesilebilir mi?

Ne yaparsa yapsın sürekli düşüncesinin temelinde yatan şu yürek yakıcı ikilemin içine düşüyordu;

"Cennette

kalıp, iblis olmak! Cehenneme gidip, melekleşmek!"

"Ne yapmalı ulu Tanrım, ne yapmalı!"

Bunca zahmetle geçiştirdiği fırtına, içinde yeniden bütün şiddetiyle patlak verdi. Fikirleri tekrar birbirlerine

karışmaya başladı ve umutsuzluğa özgü o şaşkın ve mekanik hali aldı. Durmadan aklına vaktiyle işittiği bir şarkının iki mısraı ile Romainville adı geliyordu. Romainville' in Paris yakınlarında küçük bir orman olduğunu

ve genç âşıkların nisan ayında buraya leylak toplamaya gittiklerini düşünüyordu. İçten de, dıştan da sarsılıyordu. Kendi başına yürümeye bırakılan küçük bir çocuk gibi yürüyordu.

Bazı anlar, yorgunluğuna karşı direnerek büyük bir çabayla aklını toplamaya çalışıyor, üzerinde düşünmekten bitkin düştüğü sorunu son bir defa daha bir sonuca ulaşmak için yeniden ele almaya uğraşıyordu. Kendisini ihbar mı etmeliydi, yoksa susmalı mıydı? Hiçbir şeyi açık seçik görmeyi başaramıyordu. Zihninde, tasarladığı bütün muhakemelerin belirsiz görüntüleri titreşiyor ve birbiri ardınca

duman **olup dağılıyorlardı**. Yalnız, neye karar verirse versin, mutlaka kaçınılması imkânsız bir şekilde, içinde

bir şeyin öleceğini

392

hissediyordu; ister sağdan, ister soldan olsun, bir mezara giriyordu; bu yaptığı bir can çekişmeydi, ya mutluluğunun can çekişmesi ya da erdemin.

Çok yazık! Bütün kararsızlıkları onu yeniden avucuna almıştı. Başladığı noktadan bir arpa boyu ilerlemiş değildi.

Bu bahtsız ruh, bunalım içinde işte böyle bocalayıp duruyordu. Bu talihsiz adamdan bin sekiz yüz yıl önce,

insanların bütün kutsal yanlarını ve bütün acılarını şahsında özetleyen o gizemli varlık da, zeytin ağaçları sonsuzluğunun vahşî rüzgârında titrerken, gölgelerle dolup taşan, yıldız dolu derinliklerinden karanlıklar fışkıran o korkuriç kadehi uzun süre eliyle itmişti.

4. İstirap Çekmenin Yol Açığı Biçimler

Saat üçü vurdu. Sandalyesine çöktüğünde aralıksız beş saatten beri böyle dolanıp durmuştu.

Orada uyuyakaldı ve bir rüya gördü.

Çoğu rüyalar gibi, bu da, yaşanan olayların şartlarıyla, onlar gibi üzücü, kasvetli olmanın ötesinde ilişkili değildi; ama onu etkiledi. Bu kâbus ona öylesine dokundu ki, bir süre sonra bunu kâğıda döktü. Bıraktığı kendi el yazısını taşıyan kâğıtlardan biri de budur. Bu yazıyı buraya aynen almayı gerekli buluyoruz. Rüya ne olursa olsun, onu ihmal edecek olursak o gecenin hikâyesi eksik kalacaktır. Hasta bir ruhun karanlık macerasıdır bu:

"O gece gördüğüm rüya:

393

Bir kırdaydım. Hiç ot bulunmayan hüznü büyük bir kır. Gece miydi, gündüz müydü bilemiyorum.

Erkek kardeşimle birlikte geziniyordum; çocukluk yıllarımdan kardeşiyle, itiraf etmeliyim ki, hiç düşünmediğim

ve artık hiç hatırlamadığım o kardeşle...

Konuşuyor, gelip geçenlere rastlıyoruz. Vaktiyle komşumuz olan bir kadından söz ediyorduk. Bu kadın sokak üzerinde oturduğundan hep penceresi açıktı, iş yapardı. Konuşurken bu açık pencere nedeniyle üşüyorduk.

Kırda hiç ağaç yoktu.

Yanımdan geçen bir adam gördük; çırılçıplaktı, kül rengindeydi ve toprak rengi bir ata binmişti, saçı yoktu;

kafatası ve üzerindeki damarları görünüyordu. Elinde asma çubuğu gibi yumuşak, demir gibi ağır bir değnek

tutuyordu. Bize hiçbir şey söylemeden geçip gitti.

Kardeşim bana; 'Çukur yoldan gidelim,' dedi.

Çukur bir yol vardı, orada ne bir çalılık görünüyordu ne de bir tutam yosun. Her şey toprak rengindeydi, hatta

gökyüzü bile. Birkaç adım sonra konuştuğum zaman cevap alamayınca kardeşimin artık benimle olmadığını fark ettim.

Gördüğüm bir köye girdim. Bunun Romainville olması gerektiğini düşünüyordum (neden Romainville?)*
Girdiğim ilk sokak bomboştı. İkinci bir sokağa girdim. İki sokağın oluşturduğu aç

• Parantezi koyan Jean Valjean'dır. 394

nın gerisinde bir adam duvara dayanmış ayakta duruyordu. Bu adama; 'Neresi burası? Ben neredeyim?' diye sordum. Adam cevap vermedi. Bir evin kapısını açık gördüm, içeri girdim.

Birinci odada kimseler yoktu. İkincisine girdim. Bu odanın kapısının arkasında, ayakta duvara dayanmış bir

adam duruyordu. Adama sordum; 'Bu kimin evi? Neredeyim ben?' Adam cevap vermedi.

Evin bir bahçesi vardı. Evden çıkıp bahçeye girdim. Bahçede kimseler yoktu. İlk ağacın arkasında ayakta duran bir adama rastladım. Adama; 'Bu bahçe nedir? Neredeyim ben?' diye sordum. Adam cevâp*^vermedi.

Köyün içinde dolaşım duruyordum. O zaman farkına vardım ki, burası bir köy değil, şehirdi. Bütün yollar bomboş, bütün kapılar açıktı. Hiçbir canlı varlık sokaklardan geçmiyor, odalarda dolaşmıyor, bahçelerde gezinmiyordu. Ama her duvar köşesinin, her kapının, her ağacın arkasında ayakta durup hiç konuşmayan bir

adam vardı. Her seferinde ancak bir kişi görünüyordu ve bu adamlar benim geçişimi seyrediyorlardı.

Şehirde çıkıp tarlalarda yürümeye başladım.

Bir süre sonra arkama baktığımda büyük bir kalabalığın peşimden geldiğini gördüm. Hepsini tanıdım, bunlar

şehirde gördüklerimdi. Acayip kafaları vardı. Acele eder gibi görünmüyorlardı, ama yine de benden hızlı yürüyorlardı. Yürürken hiç gürültü çıkarmıyorlardı. Biranda, bu kalabalık bana yetişip etrafımı sardı.

Adamların yüzleri toprak rengindeydi.

395

O zaman, şehre girdiğimde ilk görüp soru sorduğum adam bana şöyle dedi; 'Nereye gidiyorsunuz? Uzun süredir öldüğünüzü bilmiyor musunuz?'

Cevap vermek için ağızımı açtım, ama çevremde kimsenin olmadığını fark ettim."

Uyandı. Buz kesmişti. Sabah rüzgârı gibi soğuk bir rüzgâr açık kalan pencerenin kanatlarını menteşeleri etrafında çevirip duruyordu. Ateş sönmüştü. Mum bitmek üzereydi. Her taraf kapkaranlık geceydi.

Kalktı, pencereye gitti. Gökyüzünde yıldız yoktu. Penceresinden, evin avlusuyla sokak görünüyordu.

Zeminden gelen kuru, sert bir gürültü duyunca aşağıya baktı.

ı Karanlığın içinde, garip bir şekilde uzayıp kısalan iki kırmızı ışık gördü.

Düşüncesi hâlâ rüyanın sislerine yarı gömülü olduğundan; "Bak hele!" diye düşündü, "gökyüzünde bir tane bile yok. Artık yeryüzüne inmişler."

Ama zihnindeki bulanıklık dağıldı, birincisine benzer ikinci bir gürültü onu iyice kendine getirdi. Baktı, o iki

yıldızın bir arabanın fenerleri olduğunu anladı. Etrafa yaydıkları ışıktan arabanın şeklini fark edebilmişti.

Küçük beyaz bir at koşulu, iki tekerlekli, üstü açık bir arabaydı bu. İşittiği gürültü de atın kaldırım taşları

üzerinde çıkardığı ayak sesleriydi.

"Bu araba da neyin nesi?" dedi kendi kendine. "Böyle sabah karanlığında gelen kim acaba?"

396

Tam o sırada odasının kapısı hafifçe vuruldu.

Tepeden tırnağa titredi ve korkunç bir sesle bağırdı:

"Kim o?"

Birisi, "Benim, sayın başkan," dedi.

Kapıcı ihtiyar kadının sesini tanıdı.

"Peki," dedi. "Ne var?"

"Sayın başkan, saat sabahın beşi oluyor."

"Bundan bana ne?"

"Sayın başkan, araba."

"Hangi araba?"

"İki tekerlekli, açık araba."

"Ne iki tekerlekli, açık arabası?"

"Sayın başkan, bir araba İstetmemişler miydi?"

"Hayır," dedi.

"Arabacı, sayın başkanı almaya geldiğini söylüyor."

"Hangi arabacı?"

"Mösyö Scaufflaire'in arabacısı."

"Mösyö Scaufflaire mi?"

Bu isim, onu gözünün önünde bir şimşek çakmış gibi titretti:

"Ha! Evet," dedi, "Mösyö Scaufflaire!"

Yaşlı kadın onu o an görebilseydi korkudan dehşete düşerdi.

Uzunca bir sessizlik oldu. Şaşkın şaşkın mumun alevini inceliyor ve fitilin etrafından topladığı kızgın balmumunu parmaklarının arasında yuvarlıyordu.

Yaşlı kadın bekliyordu. Yine de cesaret edip, bir kere daha seslendi:

"Sayın başkan, ne cevap vereyim?"

397

'Tamam, deyin, aşağıya inmek üzere olduğumu söyleyin.'

5. Tekerleklerle Sokulan Sopa

Arras'tan Montreuil-surmer'e posta hizmetleri o tarihte hâlâ imparatorluk döneminden kalma küçük posta

arabalarıyla yapılıyordu. Bunlar, içi kırmızıya çalan deri kaplı, pompalı yaylar üzerine oturtulmuş, biri postacıya, biri de yolcuya ait olmak üzere sadece iki oturacak yeri olan, körüklü, iki tekerlekli arabalardı.

Tekerlekler, Almanya'da hâlâ olduğu gibi, başka arabaları yanlarına yaklaştırmamak için uzun, saldırgan dingil başlıklarıyla donatılmıştı. Büyük uzun bir kutu olan posta sandığı arabanın arkasına yerleştirilmişti. Sandık siyaha, araba sarıya boyanmıştı.

Bugün benzerine artık hiç rastlanmayan bu arabalarda, bilemeyeceğim bir biçimsizlik, bir kamburluk vardı.

Uzaktan geçerken ya da ufukta bir yoldan sürünüp giderken görüldüklerinde adına sanırım, termit denilen ve

küçük gövdeleriyle kocaman gerilerini sürükleyip götüren böceklere benzerlerdi. Ne var ki, çok hızlı yol alırlardı. Arras'tan her gece saat birde Paris kuryesi geçtikten sonra kalkan posta arabaları, sabah saat beşten az önce Montreuil-surmer'e varırdı.

O gece Hesdin yoluyla Montreuil-surmer'e inmekte olan posta arabası bir yol dönemecinde tam şehre girecekken, beyaz bir at koşulu iki tekerlekli küçük bir arabaya çarptı. Araba karşı yönden geliyordu ve içinde

tek bir kişi, paltosuna sarınmış bir adam vardı.

398

Küçük arabasının tekerleği oldukça sert bir darbe yedi. Postacı, durması için adama seslendiyse de, yolcu

kulak asmayıp yoluna devam etti:

"İşte, deli gibi, telaşlı bir adam!" diye söylendi postacı.

Böyle telaşla yol alan adam, gerçekten acınmaya değer çırpınışlar içinde kendi kendisiyle tartıştığını gördüğümüz adamdı.

Nereye gidiyordu? Söyleyebilecek durumda değildi. Niçin acele ediyordu? Bilmiyordu. Öylesine gidiyordu.

Nereye? Hiç şüphesiz Arras'a; ama başka bir yere de gidiyor olabilirdi. Zaman zaman bunu hissediyor, ürperiyordu. Gecenin karanlığına, bir uçtırıma dalar gibi dalıyordu. Bir şey onu itiyor, bir şey onu kendine

doğru çekiyordu. İçinden geçenleri kimse söyleyemezdi, bunu herkes anlayacaktır. Hangi insan hayatında hiç olmazsa bir kere olsun, bilinmezliğin bu karanlık mağarasına girmemiştir ki? Zaten hiçbir şeyi çözememiş, hiçbir şeye karar vermemiş, hiçbir şey saptamamış, hiçbir şey yapmamıştı. Düşünme eylemlerinden hiçbiri kesinlik taşııyordu. Hâlâ başlangıç noktasındaydı, hem de her zamankinden çok.

Arras'a niçin gidiyordu?

Scaufflaire'in arabasını kiralarken düşündüklerini kendi kendine tekrarlıyordu; "Sonuç nasıl olursa olsun, durumu kendi gözleriyle görmekte ve değerlendirmekte hiçbir sakınca yoktu hatta bu, temkinli olmanın bir gereğiydi, olup bitecekleri bilmek gerekirdi gözlemeden, araştırmadan hiçbir karar verilemezdi;

399

insan, uzaktan her şeyi dağ gibi büyütürdü; sonuç olarak şu Champmathieu sefilini gördükten sonra belki de vicdanı kendi yerine onun küreğe gitmesini çok daha rahatlıkla karşılayacaktı. Gerçi, Javertde orada olacaktı ve şu Brevet, Chenildieu, Cochepaille, onu tanıyan eski forsalar; ama bunların kendisini teşhis edemeyecekleri muhakkaktı. Amma da fikir ha! Javert, asıl izin şöyle yüz mil uzağındaydı; bütün şüpheler, tahminler ve ipuçları Champmathieu üzerinde toplanmıştı; tahminlerden, şüphelerden daha inatçı şey de olamazdı; şu halde, ortada hiçbir tehlike yoktu." Gerçi, karanlık bir an yaşadığı muhakkaktı, ama sonunda rahatlayacaktı kaderi ne kadar kötü olmak isterse istesin, sonuç olarak, onu elinde tutuyordu kaderine hâkimdi. Bu düşünceye dört elle sarılmaktaydı. Doğrusunu söylemek gerekirse, aslında Arras'a hiç gitmemeyi tercih ederdi. Ama yine de gidiyordu. Bir yandan düşünüyor, bir yandan da saatte yaklaşık on iki buçuk kilometre hızla giden atı kamçılıyordu.

Araba ilerledikçe içinde bir şeyin gerilediğini hissediyordu.

Gün doğarken, dümdüz, apaçık bir sahadaydı; Montreuüsurmer şehri arkasında, epey uzaklarda kalmıştı. Tan ağarıyordu; bir kış gündeğumunun bütün soğuk şekillerinin gözlerinin önünden geçişine görmeden baktı. Sabahın da akşam gibi hayaletleri vardır. Onları görmüyordu; ama o farkında olmadan, neredeyse gerçekten bir şeyin içine nüfuz

400

eder gibi, bu siyah ağaç ve tepe silüetleri onun şiddetli ruhsal durumuna hüznü, matemli bir şeyler katıyordu.

Yol kenarlarında bazen görülen tek tek evlerin önünden geçerken, her seferinde kendi kendine; "İçinde uyuyan insanlar var!" diyordu.

Atın tırısı, koşumun çingirakları, yol taşlarının üstündeki tekerlekler tatlı ve tekdüze bir gürültü çıkarıyorlardı.

Bu gibi şeyler, insan neşeliyken sevimli, kederliyken hazindir.

Hesdin'e vardığında gün adamakıllı ağarmıştı. Ata soluk aldırılmak ve yulaf verdirtmek için bir hanın önünde durdu.

Scaufflaire'in dediği gibi, Boulönnais cinsi küçük bir attı bu; başı ve karnı iri, boynu kısa, sağrısı geniş, bacakları kuru ve ince, ayakları sağlamdı; çirkin, ama güçlü, sağlıklı bir ırktandı. Şahane hayvan iki saatte yirmi beş kilometrelik yol almıştı ve sağrısında bir damla bile ter yoktu.

Kendisi arabadan inmedi. Yulafı getiren uşak yere eğilip sol tekerleği kontrol etti.

"Uzağa mı gidiyorsunuz?" diye sordu.

Hayallerinden hemen hiç aynlmaksızın cevap verdi:

"Niçin?"

"Uzaktan mı geliyorsunuz?" diye sordu bu defa uşak.

"Yirmi beş kilometre öteden."

"Ya!"

"Niçin, 'ya,' diyorsunuz?"

Uşak yeniden eğildi, gözünü tekerleğe dikti, bir an sessiz durdu, sonra doğruldu:

401

"Şunun için ki, bu tekerleklerin bu kadar uzun bir yolculuktan sonra artık bir çeyrek kilometre bile yapamayacağı muhakkak." Arabadan aşağı atladı. "Neler söylüyorsunuz siz?" dedi. "Yani demek istiyorum ki, atınızla beraber anayoldaki hendeklerden birine yuvarlanmadan bunca yol almanız mucize. Gelin, bakın."

Gerçekten de tekerlek ağır şekilde hasara uğramıştı. Posta arabasının çarpmasıyla tekerleğin parmaklıklarından ikisi ayrılmış, porya kopmuş, civata somunu tutmaz olmuştu.

"Dostum, burada araba tamircisi var mı?" diye sordu uşağa.

"Elbette mösyö."

"Lütfen gidip onu çağınverin."

"Şuracıkta, iki adım ötede. Hey! Bourgaillard Usta!"

Araba tamircisi Bourgaillard Usta, kapısının eşliğinde duruyordu. Gelip tekerleği kontrol etti ve kırık bir bacağı

gözden geçiren bir cerrah tavrıyla yüzünü buruşturdu.

"Bu tekerleği hemen tamir edebilir misiniz?"

"Evet efendim."

'Tekrar ne zaman yola çıkabilirim?"

"Yarın!"

"Yarın?"

"Bir günlük işi var. Beyefendinin işi acele mi?"

"Çok acele. En geç bir saat sonra yeniden yola çıkmam gerekiyor."

"İmkânsız mösyö."

"Ne isterseniz öderim."

402

"İmkânsız."

"Peki, iki saat içinde."

"Bugün için imkânsız. İki parmaklıkla bir poryayı yeniden yapmak gerekiyor. Beyefendi yarından önce yola

çıkamaz."

"Benim işim yarına kadar bekleyemez. Bu tekerleği tamir edecek yerde değiştiren olmaz mı?"

"Nasıl?"

"Siz araba tamircisisiniz değil mi?"

"Elbette."

"Bana satacak bir tekerleğiniz yok mu? O zaman hemen yola çıkabilirim."

"Yedek bir tekerlek mi?"

"Evet."

"Sizin arabanıza göre tek tekerlek yok. Ancak bir çift tekerlek var."

"Öyleyse bana bir çift tekerlek satın."

"Mösyö, her tekerlek dingile uymaz."

"Hele bir deneyin bakalım."

"Faydası yok. Bende satılık yük arabası tekerlekleri var. Burası küçük bir yer."

"Peki, bana kiralayabileceğiniz arabanız var mı?"

Tamirci daha ilk bakışta, iki tekerlekli yaylının kiralık bir araba olduğunu anlamıştı. Omuz silkti.

"Size kiralanan arabaları çok kötü kullanıyorsunuz! Arabam olsa bile size kiralamazdım."

"Öyleyse satmaya ne dersiniz?"

"Arabam yok."

"Nasıl, herhangi kötü bir araba da mı yok? Zor beğenen biri değilimdir, görüyorsunuz."

403

Tamirci, "Burası küçük bir yer," dedi. Ve ekledi:

"Şurada, arabalıkta, eski dört tekerlekli, körüklü bir arabam var. Şehrin burjuvalarından birine ait. Muhafaza

edeyim diye vermişti. Balık kavağa çıktığı zamanlar kullanır. Onu size kiralayabilirim, ne zararı olur ki? Ama

o burjuvanın sizi geçerken görmemesi gerekiyor. Dört tekerlekli, büyük bir araba; iki at gerekli."

"İki posta atı alırım."

"Beyefendi nereye gidiyor?"

"Arras'a."

"Ve bugün oraya varmak istiyorsunuz. Öyle mi?"

"Evet, öyle."

"Posta atlarını alarak mı?"

"Niçin olmasın?"

"Peki bu gece sabaha karşı dörtte oraya varsanız olur mu?"

"Olmaz."

"Bakın, bir şey daha var. Beyefendinin geçiş belgesi var mı?"

"Var."

"Peki öyleyse mösyö, posta atlarını alarak yarından önce Arras'a varamazsınız. Burası sapa bir yoldur. Konak yerlerinde iyi hizmet verilmiyor, atlar kırlarda. Çift sürme mevsimi başlıyor. Güçlü hayvanlara ihtiyaç

var. Bu yüzden her taraftan at alıyorlar, bu arada postadan da. Konak yerlerinde en aşağı üç dört saat bekleyeceksiniz. Çıkmanız gereken çok yokuş ve bayır var."

"Öyleyse, ben de atla giderim. Atı araba

404

dan çözün. Sanırım bana eyer satacak biri bulunur."

"Elbette. Ama bu beygir eyere yatkın mı?"

"Doğru. İyi hatırlattınız, yatkın değil."

"Öyleyse."

"Köyde kiralık bir at bulamaz mıyım canım?"

"Hiç durmadan Arras'a gidecek bir at?"

"Evet."

"Bizim buralarda olmayan cinsten bir at gerekiyor demektir. Atı satın almanız gerekir, çünkü sizi tanımıyorlar.

Ama ne satılık, ne kiralık, ne beş yüz franka, ne de bin franka bulabilirsiniz!"

"Ne yapacağız peki?"

"Bakın ben dürüst adamımdır, en iyisi size tekerleği tamir ederim, siz de yolculuğunuzu yarına bırakırsınız."

"Yarın, çok geç olur."

"Orasını bilemem!"

"Arras'a giden posta arabası yok mu? Ne zaman geçer?"

"Yarın gece. İki araba da gece çalışır, giden de dönen de."

"Nasıl yani! Şimdi bu tekerleğin tamiri için size bir gün mü gerekiyor?"

"Bir gün, tam bir gün!"

"İki işçi çalıştırırsanız?"

"İsterse on olsun!"

"Parmaklıklar ipe bağlansa olmaz mı?"

"Parmaklıklar olur, ama porya olmaz. Hem sonra, ispit de kötü durumda."

"Şehirde kiralık araba veren bir yer yok mu?"

405

"Yok."

"Başka bir araba tamircisi var mı?" Uşak ile usta aynı zamanda cevap verdiler: "Hayır."

Sonsuz bir sevinç duydu. Belli ki ilahi takdir işe karışıyordu. Arabanın tekerleğini kırıp onu yoldan alıkoyan

oydu. Ama bu bir tür ilk uyarıya hemen boyun eğmemiş; yolculuğa devam etmek için elinden gelen bütün gayreti göstermiş; dürüstlikle, titizlikle bütün çarelere başvurmuştu; ne mevsimden, ne yorgunluğundan ne

de masrafından kaçınmıştı; kendini suçlaması için hiçbir neden yoktu. Daha ileri gidemiyorsa, artık onu ilgilendirmezdi! Artık onun suçu yoktu, bu vicdanının işi değil, ilahi takdirin işiydi.

Derin bir nefes aldı. Javert onu ziyaret ettiğinden bu yana ilk defa özgürce, çok derin bir nefes aldı. Yirmi

saatten beri kalbini sıkıştırıp duran demirden pençe sanki nihayet onu serbest bırakmıştı.

Öyle geliyordu ki, Tanrı şimdi artık ondan yanaydı ve bunu açıkça belli ediyordu.

Kendi kendine, elinden gelen her şeyi yaptığını söyledi, şimdi sakın sakın geri dönmekten başka yapacak bir

şey kalmamıştı.

Araba tamircisiyle olan konuşması hanın bir odasında geçseydi, bu konuşmanın hiçbir tanığı olmayacak, onu hiç kimse duymamış olacak, her şey orada kalacak ve o zaman pek muhtemeldir ki, aşağıda okuyacağımız olaylardan hiçbirini anlatmamıza imkân olmayacaktı. Ama bu konuşma sokakta geçmişti.

Sokakta geçen her tartışma mutlaka

406

çevresine kalabalık toplar. Her zaman bir şeyler seyretmeye meraklı insanlar vardır. O, araba tamircisine

sorular sorarken, gelip geçenlerden bazıları durup onların çevresinde toplanmışlardı. Kimsenin dikkat etmediği genç bir çocuk, onları birkaç dakika dinledikten sonra topluluktan ayrılıp, koşarak gitmişti.

Yolcumuz, yukarıda belirttiğimiz yargılan içinden geçirdikten sonra, tam geriye dönme karan almak üzereydi

ki, o çocuk geri geldi. Yanında ihtiyar bir kadın vardı.

Kadın, "Mösyö, oğlum bir araba almak istediğinizi söylüyor," dedi.

Bir çocuğun getirdiği ihtiyar bir "kadın tarafından söylenen bu basit sözü işitir işitmez, yolcunun sırtından

terler boşandı. Onu bırakan elin, arkasından, karanlığın içinden çıkarak onu yeniden yakalamaya hazırlandığını görür gibi oldu.

Cevap verdi: "Evet nineciğim, kiralık bir araba anyorum."

Ve acele ekledi: "Ama burada bulunmazmış."

"Bulunur, bulunur," dedi kadın.

Tamirci, "Nerede bulunurmuş?" dedi.

"Bende," diye cevap verdi kadın.

Yolcu titredi. Uğursuz el, onu yeniden yakalamıştı.

Gerçekten de yaşlı kadının sundurma altında duran, üstü hasır örtülü, iki tekerlekli küçük bir arabası vardı.

Yolcuyu ellerinden kaçırdıklarına üzülen araba ustasıyla han uşağı hemen araya girdiler:

"Bu araba berbat bir şeydir adeta araba

407

bozuntusu", "Doğrudan doğruya dingilin üzerine oturtulmuş", "İçindeki sıralar kayışlarla asılmış", "İçine yağmur yağar", "Tekerlekleri rutubetten paslanıp aşınmış", "Yolcunun kendi arabasından daha uzağa gidemez", "Kısacası tam bir araba müsveddesi!", "Bu beyefendinin ona binmesi büyük hata olur" vs. Bütün bunlar doğrudu, ama bu araba bozuntusu, bu araba müsveddesi, her neyse bu şey, iki tekerleği üzerinde yürüyordu ve Arras'a kadar gidebilirdi.

İstenilen parayı ödedi, kendi arabasını dönüşte almak üzere tamire bıraktı, beyaz atı yeni kiralanan arabaya

koşturdu, kendisi de bindi ve sabahtan bu yana izlediği yola yeniden koyuldu.

Kamıştan araba sarsılarak hareket ettiğinde, az önce, gideceği yere gidemeyeceğini düşününce sevinç duyduğunu kendi kendine itiraf etti. Bu sevinçli bir tür öfkeyle inceledi ve saçma buldu. Geriye dönmekte sevinecek ne vardı ki? Bu yolculuğu özgürce yapmaktaydı. Kimsenin onu, böyle bir şeye zorladığı yoktu. Ve istemediği hiçbir şey olmayacaktı.

Hesdin'den tam çıkıyordu ki, bir sesin "Durun! Durun!" diye bağırdığını duydu. İçinde hâlâ umuda benzer heyecanlı ve telaşlı bir şeyler bulunan çevik bir hareketle arabayı durdurdu.

Yaşlı kadını getiren küçük oğlandı bu.

"Mösyö," dedi, "size arabayı ben buldum."

"E, ne olmuş?"

"Bana bir şey vermediniz."

408

Herkese veren, hem de kolayca veren o, bu isteği aşın ve adeta iğrenç buldu.

"Sen ha bacaksız," dedi, "sana hiçbir şey vermeyeceğim!"

Atı kırbaçladı, yoluna devam etti.

Hesdin'de çok zaman kaybetmişti, bunu telafi etmek istiyordu. Küçük at yiğit bir şeydi, iki atın gücüyle çekiyordu, ama aylardan şubatı, yağmur yağmıştı, yollar kötüydü. Ayrıca, bu araba, o araba değildi. Bu çok

ağırdı. Üstelik yokuş da çoktu.

Hesdin'den SaintPaul'e hemen hemen dört saatte gitti. Dört saatte yirmi beş kilometre!

SaintPaul'de, ilk rastladığı hânda atı çözdürüp, ahıra yolladı. Scaufflaire'e söz verdiği gibi, at karnını doyururken yemliğin yanında durdu. Elemli ve karışık şeyler düşünüyordu.

Hancının karısı ahıra girdi.

"Acaba mösyö yemek yemek istemiyorlar mı?"

"Ha, gerçekten acıktım."

Taze ve güleç bir yüzü olan kadının ardından gitti. Kadın onu alçak tavanlı, içinde muşamba örtülü masalar

olan bir salona götürdü.

"Çabuk olun," dedi, "hemen gitmem gerekiyor. Acele işim var."

İri yan Hollandalı hizmetçi kız çabucak sofrayı kurdu. Yolcu, bu kıza bir ferahlık duygusuyla bakıyordu.

"İşte derdim buymuş," diye düşündü, "kahvaltı etmemiştim."

Yemek geldi. Hemen ekmeğe sarıldı, bir

409

lokma ısırды, sonra yavaşça masaya bıraktı, bir daha el sürmedi.

Başka bir masada bir arabacı yemek yiyordu. Adama bakarak, "Ekmekler niçin bu kadar acı?" dedi.

Yük arabacısı Alman'dı, anlamadı.

Ahıra, atın yanına döndü.

Bir saat sonra SaintPaul'den ayrılmış, Arras'tan sadece yirmi beş kilometre uzaklıktaki Tinqes'e doğru yol

alıyordu.

Yol boyunca ne yapıyordu? Ne düşünüyordu? Sabah yaptığı gibi, gözünün önünden geçen ağaçlara, samandan damlara, ekili tarlalara ve her yol dönemecinde dağılan manzaranın giderek silinişlerine bakıyordu. Bazen ruhu tatmin eden, onu neredeyse düşünmekten kurtaran bir seyirdir bu. Binlerce şeyi ilk

ve son defa imişçesine görmekten daha melankolik, daha derin ne olabilir ki? Yolculuk yapmak, her an yeniden doğmak ve ölmektir. Belki de, zihninin en ücra köşesinde durmadan değişen ufuklarla insan hayatı

arasında paralellikler kuruyordu. Hayatta bütün şeyler önümüzden ebedi bir kaçış halindedir.

Karanlıklarla

aydınlıklar iç içe girer. Bir parlaklıktan sonra bir donuklaşma gelir; bakılır, telaşlanılır, geçmekte olanı yakalamak için eller uzatılır; her olay bir yol dönemecidir ve bir de bakılır ki yaşlanılmıştır. Bir sarsıntı duyulur, her şey kararır, karanlık bir kapı fark edilir, sizi çekip götüren hayatın siyah atı durur. Ve yüzü örtülü,

meçhul birinin karanlıklar içinde onun koşumlarını çözdüğü görülür.

Okuldan çıkan bazı çocuklar, Tinqes'e

410

giren bu yolcuyla seyrettikleri sırada akşamın alacakaranlığı çökmekteydi. Gerçekte, henüz günlerin kısa

olduğu devresiydi. Tinques'de durmadı.

Tam köyün dışına çıkıyordu ki, yola taş döşeyen bir yol bakıcısı başını kaldırıp, "Bu at çok yorulmuş," dedi.

Gerçekten de, zavallı at artık yavaş gidiyordu.

"Arras'a mı gidiyorsunuz?" diye ekledi adam.

"Evet."

"Bu gidişle giderseniz, çabuk varamazsınız."

Atı durdurup, adama sordu.

"Arras'a daha ne kadar var?"

"Otuz beş kilometre."

"Nasıl olur? Yol haritası yirmi beş kilometre gösteriyor."

"Ya! Yolun tamirde olduğunu bilmiyorsunuz demek?" dedi adam. "Bir çeyrek saat ötede yolun kesilmiş olduğunu göreceksiniz. Daha uzağa gitmeye imkân yok."

"Sahi mi?"

"Sola, Carency'ye giden yola sapar, ırmağı geçer; Camblin'e varınca sola dönersiniz; o yol MontSaint Eloy

yoludur, Arras'a gider."

"İyi ama, gece oluyor, kaybolurum."

"Buralardan değil misiniz?"

"Hayır."

"Bakın mösyö," dedi adam, "size bir tavsiyede bulunayım. Atınız yorgun; Tinques'e dönün. Orada iyi bir han

vardır. Yatın. Arras'a yarın gidersiniz."

"Bu akşam orada olmam gerekiyor."

411

"O başka. Öyleyse siz yine o hana gidin, yedek bir at alın. At bakıcısı olan çocuk kestirme yollarda size kılavuzluk eder."

Adamın tavsiyesine uydu, gerisingeriye döndü, yarım saat sonra aynı yerden, bu defa iyi bir takviye atla hızla geçiyordu. Uşak kendisini sürücülüğe terfi ettirmiş, arabaya kurulmuştu.

Ama yine de zaman kaybetmişti.

Gece iyiden iyiye bastırılmıştı.

Kestirme yola saptılar. Yolun hali felaketti. Araba derin tekerlek izlerinin birinden çıkıp ötekine batıyordu.

Sürücüyü, "Hızını kesme, çift bahşiş veririm," dedi.

Bir sarsıntıda arabanın falakası kırıldı.

"Mösyö, falaka kırıldı," dedi sürücü, "atımı arabaya şimdi nasıl koşacağım, bu yol geceleri berbattır, dönüp,

bu gece Tinques'de yatsanız, yarın erkenden Arras'ta olurduk."

"Bir parça iple bıçağın var mı?" diye sordu.

"Var efendim."

Bir ağaç dalı kesip, ondan bir falaka yaptı.

Bu da onlara yirmi dakika daha kaybettirdi ama yola dörtlüye devam ettiler.

Ova zifiri karanlıktı. Alçak ve kara sisler tepelere tırmanıyor ve dumanlar halinde kopup yükseliyordu.

Bulutlarda beyazımsı ışıklar vardı. Denizden gelen kuvvetli bir rüzgâr ufkun her köşesinde, eşyaları yerinden

oylatan biri gibi gürültü yapıyordu. Seçilebilen her şey dehşetliydi. Gecenin bu engin soluklan altında titreşen ne çok şey vardı!

Soğuk içine işliyordu. Dünden bu yana yemek yememişti. Digne yakınlarındaki büyük

412

I

ovada yaptığı başka bir gece yolculuğunu hayal meyal hatırlıyordu. Üzerinden sekiz sene geçmişti; oysa ona

daha dün gibi geliyordu.

Uzaklardaki bir çan kulesinde bir saat çaldı.

Sürücü çocuğa sordu: "Saat kaç?"

"Yedi efendim, sekizde Arras'da oluruz. On beş kilometrelik yolumuz kaldı."

O an, aklına ilk defa şöyle bir düşünce geldi; bunu daha önce akıl edememiş olmasını da garip buldu: Belki de çektiği bütün bu zahmetler boşunaydı; davanın görüleceği saati bile bilmiyordu; hiç değilse onu öğrenmesi gerekirdi; bir işe yarayıp yaramayacağını bilmeden böyle yolu tutturup' gitmesi çok acayıptı. Sonra zihninde birtakım hesaplar yaptı; ağır ceza mahkemelerinde duruşmalar genellikle sabah saat dokuzda başlardı; bu işin pek de öyle uzun sürmemesi gerekirdi; elma hırsızlığı davası kısa sürerdi; bundan

sonra sadece kimlik tespiti sorunu vardı; dört ya da beş tanık dinlenirdi, avukatlara söyleyecek çok az şey

kalıyordu; oraya vardığında her şey olup bitmiş olacaktı!

Sürücü, atlan kamçılıyordu. Irmağı geçmiş, MontSaintEloy'ı arkalarında bırakmışlardı.

Gece bastırdıkça bastırıyordu.

6. Simplicie Hemşire Sınamadan Geçiyor

O sırada, hatta o anda Fantine sevinçliydi.

Çok kötü bir gece geçirmişti. Müthiş bir öksürük, gittikçe artan ateş... Rüyalar görmüştü. Sabahleyin doktor

viziteye geldiğinde sayıklıyordu. Doktor endişeliydi ve Mösyö

413

Madeleine gelir gelmez kendisine haber vermelerini tembih etmişti.

Fantine, bütün sabah boyunca hüzünlüdü, az konuştu, alçak sesle mırıldanarak elleriyle çarşafı buruşturuyor, yolların uzaklıklarıyla ilgili birtakım hesaplar yapıyordu. Gözleri çukura kaçmış, bakışları sabitlemişti. Gözlerinin ferri hemen hemen sönmüş gibiydi; ara sıra yeniden alevleniyor ve yıldızlar gibi parlıyordu. Sanki karanlık bir saatin yaklaşmasıyla birlikte yeryüzü aydınlığının boşalttığı yerleri gökyüzü

aydınlığı doldurmaktaydı.

Simplice hemşire ne zaman ona nasıl olduğunu sorsa, hep aynı cevabı veriyordu; "İyiyim. Mösyö Madeleine'i görmek istiyorum."

Birkaç ay önce Fantine, son namusunu, son utancını, son sevincini kaybettiği sıralarda kendi kendinin gölgesiydi; şimdi ise kendi kendinin hayaleti olmuştu. Sağlık durumunun kötüleşmesi onu ruhen de olumsuz

etkilemişti. Yirmi beş yaşındaki bu varlığın alnı kırışmış, yanakları sarkmış, burun delikleri kısılmış, dişetleri

çekilmiş, benzi sapsarı olmuştu. Boynu sadece kemikten ibaretti, köprücük kemikleri fırlamış, kollan, bacakları cılızlaşmış, derisi sapsarı kesilmişti, san saçları artık beyaz tellerle kaşarak uzuyordu. Yazık! Şu

hastalık nasıl da yaşlılığı hızlandıyor!

Doktor öğleyin tekrar geldi, bazı ilaçlar yazdı, belediye başkanının revire uğrayıp uğramadığını sordu ve başını salladı.

Mösyö Madeleine, âdeti olduğu üzere saat

414

üçte hastayı görmeye gelirdi. Dakiklik iyi bir insan olduğunu gösterdiğine göre, o da dakikti.

Saat iki buçuğa doğru Fantine sabırsızlanmaya başladı. Yirmi dakika içinde rahibeye on defadan fazla sordu; "Hemşireciğim, saat kaç?"

Saat üçü çaldı. Üçüncü çalışta Fantine yerinden doğruldu, oysa yatağında zor kımıldayabiliyordu; zayıf, sapsan ellerini titreyerek birbirine kenetledi. Rahibe, göğsünden, altında ezildiği felaketi üstünden

kaldırır gibi

derin bir nefesin çıktığını duydu. Fantine döndü ve kapıya baktı.

İçeri kimse girmedi, kapı açılmadı/

Bir çeyrek saat süreyle gözü kapıya dikili, hareketsiz, adeta nefesini tutarak öylece kaldı. Hemşire, ona

bir

şey söylemeye cesaret edemiyordu. Kilisenin saati üçü çeyrek geçe vurdu, Fantine yastığın üstüne yığıldı.

Hiçbir şey söylemedi, tekrar çarşafıyla oynamaya, buruşturmaya koyuldu.

Yanm saat geçti, sonra bir saat, gelen giden yoktu; saatin her çalışında Fantine doğruluyor, kapıdan yana bakıyor, sonra yine yatağına yığılıyordu.

Ne düşündüğü açıkça görülüyordu, ama o hiçbir isim söylemiyor, kimseden şikâyet etmiyor, kimseyi suçlamıyordu. Yalnız hazin bir şekilde öksürüyordu. Karanlık bir şeyin yavaş yavaş üzerine çökmekte olduğu

söylenebilirdi. Yüzü sapsan, dudaklan mosmordu. Arada birgülümsüyordu.

Saat beşi çaldı. O zaman hemşire onun

415

çok alçak sesle, yavaş yavaş; "Ama ben yarın gideceğime göre, bugün gelmemekle hata ediyorum!" dediğini duydu.

Simplice hemşire de Mösyö Madeleine'in gecikmesine şaşırıyordu.

O sıra Fantine, karyolasının tavanına bakmaktaydı. Bir şeyler hatırlamaya çalışır gibiydi. Birden, bir nefes

gibi zayıf bir sesle şarkı söylemeye başladı. Rahibe onu dinliyordu. Fantine'in söylediği şarkı şuydu:

Oldukça güzel şeyler satın alacağız

Kenar mahalleler boyunca gezinerek

Peygamberçiçekleri mavidir, güller ise pembe

Peygamberçiçekleri mavidir, aşklarımı seviyorum

Nakışlı peleriniyle Bakire Meryem

Geldi ocağımın yanına dün

"İşte" dedi, "örtümün altında saklı

Bir gün benden istediğin küçük çocuk."

Koşun kente, kendinize kumaş alın

Kendinize iplik alın, yüksük alın.

Oldukça güzel şeyler satın alacağız Kenar mahalleler boyunca gezinerek Kutsal Meryem, ocağımın yanına Kurdelelerle süslü bir beşik koydum Tanrı en güzel yıldızını bana verecekti Oysa ben senin verdiğin çocuğu

seviyorum "Bayan ne yapacağız bu kumaşla?" "Yeni doğan bebeğime çeyiz düzün" Peygamberçiçekleri mavidir, güller ise pembe Peygamberçiçekleri mavidir, aşklarımı seviyorum "Yıkayın bu kumaşı."

"Nerede?"

"İrmakta."

Ve kumaşı bozmadan, kumaşı kirletmeden Güzel bir etek yapın, yeleş de olsun Nakışlar işleyeyim, çiçekler

bezeyeyim "Çocuk yok artık bayan, şimdi ne yapacağız?"

416

"Tabut bezi yapın ve tabutuma serin" Oldukça güzel şeyler satın alacağız Kenar mahalleler boyunca gezinerek Peygamberçiçekleri mavidir, güller ise pembe Peygamberçiçekleri mavidir, aşklarımı seviyorum

Bu şarkı, dokunaklı, eski bir ninniydi. Fantine bir zamanlar küçük Cosette'ini bununla uyuturdu. Yavrusu artık

yanında olmadığından, beş yıldır aklına geldiğinde bu şarkıyı söylemişti. Öyle üzgün bir sesle ve öyle tatlı bir

havayla söylüyordu ki, bir rahibeyi bile ağlatabilirdi. Nitekim, acı şeylere alışık olmasına rağmen hemşire,

gözünde bir damla yaş belirmediğini hissetti.

Saat altıyı çaldı. Fantine orali olmadır Artık çevresindeki hiçbir şeyle ilgilenmiyor gibiydi.

Simplice hemşire, belediye başkanının gelip gelmediğini ve revire çıkıp çıkmayacağını öğrenmek için hizmetçi kızlardan birini fabrikanın kapıcısına yolladı. Kız birkaç dakika sonra döndü.

Fantine hep hareketsizdi, kafasındaki düşüncelere dalmış görünüyordu.

Hizmetçi, sayın başkanın o sabah saat altıdan önce beyaz bir at koşulu küçük bir arabayla sabah ayazında

gitmiş olduğunu Simplicie hemşireye alçak sesle anlattı. Yalnız gitmişti. Yanında arabacı bile yoktu, ne tarafa

gittiği bilinmiyordu, bazıları Arras yoluna saptığını söylüyor, bazıları da Paris yolunda rastladıklarını iddia

ediyorlardı. Giderken her zamanki gibi gayet sakindi, yalnız kapıcı kadına bu gece kendisini beklememelerini

söylemişti.

İki kadın sırtlarını Fantine'in yatağına dön

417

müş fısıldaşır, hemşire soru sorup, hizmetçi tahminlerde bulunurken, Fantine, sağlıklı halin rahat hareketlerini ölümün ürkütücü zayıflığıyla birleştiren bazı organik hastalıklara özgü o ateşli çeviklikle yatağının üstünde dizüstü oturmuş, büzülmüş, iki yumruğu ile yastığına dayanmış, başını perdelerin aralığından çıkarmış dinliyordu. Birdenbire bağırdı:

"Siz Mösyö Madeleine'den söz ediyorsunuz! Neden alçak sesle konuşuyorsunuz? Ne yapıyormuş? Niçin gelmiyormuş?"

Sesi öyle sert, öyle boğuktu ki, iki kadın, erkek sesi duyduklarını sandılar; korkarak döndüler.

"Hadi, cevap verin!" diye haykırdı Fantine.

Hizmetçi, ağzının içinde geveledi:

"Kapıcı bana bugün gelemeyeceğini söyledi."

"Yavrum," dedi hemşire, "sakin olun, yatın hadi."

Fantine, durumunu değiştirmeden, yürek paralayıcı yüksek bir sesle, tamamen emredici bir tavırla, "Gelemeyecek mi?" diye haykırdı. "Niçin, söyle? Orada aranızda fısıldaşıyorsunuz. Nedenini bilmek istiyorum."

Hizmetçi, telaşla rahibenin kulağına eğilerek, "Belediye meclisinde işi olduğunu söyleyin," dedi.

Simplice hemşire hafifçe kızardı, hizmetçinin ona önerdiği şey, yalandı. Öbür taraftan hastaya gerçeği söylemenin hasta için korkunç bir darbe olacağını ve Fantine'in durumundaki biri için bunun sonucunun oldukça kötü olacağını düşünüyordu. Yüzünün kızarması kısa sürdü. Sakin bakışlarla Fantine'e

418

bakarak, "Sayın başkan gitmiş," dedi.

Fantine dikildi, topuklarının üzerine oturdu. Gözleri kıvılcımlandı. Bu acılarla dolu çehrede olağanüstü bir sevinç ışığı parladı.

"Gitmiş mi?" diye haykırdı. "Cosette'i almaya gitti!"

Sonra iki elini göğsüne bastırdı, yüzü anlatılmaz bir ifadeye büründü. Dudakları kıpırıyor, alçak sesle dua

ediyordu.

Duası bitince, "Hemşireciğim," dedi, "artık seve seve yatacağım, her istenilene yapacağım; az önce kötü davrandım, öyle bağırarak konuştuğum için sizden özür dilerim, bağırarak konuşmak çok kötü, biliyorum benim iyi hemşireciğim, ama görüyorsunuz'' şimdi çok mutluyum. Tanrı iyi, Mösyö Madeleine iyi; düşünebiliyor musunuz, benim Cosette'ciğimi almaya, Montfermeil'e gitti."

Tekrar yatağına yattı, yastığını düzeltten rahibeye yardım etti, boynunda taşıdığı küçük gümüş haçı öptü; onu, Simplicie hemşire vermişti.

"Yavrum," dedi hemşire, "şimdi dinlenmeye bakın ve hiç konuşmayın."

Fantine, hemşirenin elini terli ellerinin arasına aldı. Onun böyle terlediğini görmek hemşireyi çok üzüyordu.

Fantine artık kendi kendine konuşuyordu: "Bu sabah Paris'e gitmek üzere yola çıktı. Aslında Paris'ten geçmesine hiç gerek yok. Montfermeil, gelirken biraz soldadır. Hatırlıyorsunuz değil mi, dün ona Cosette'den

söz ettiğimde, 'Yakında, yakında' dediğini? Bana sürpriz yapmak istiyor. Biliyor musunuz?

Onu Thenardier'lerden almak için bana bir mektup imzalattı. Artık hiçbir şey diyemezler, öyle değil mi? Cosette'i teslim edecekler. Öyle ya, paralan ödendiğine göre. Resmi makamlar ücreti ödendiği halde bir çocuğun alıkonulmasına göz yummazlar. Hemşireciğim, konuşmamam gerektiğini bana işaret edip durmayın. Son derece mutluyum, çok da iyiyim, artık hiç rahatsızlık duymuyorum, Cosette'i tekrar göreceğim, hatta karnım da çok acıktı. Beş yıla yakın bir süredir onu görmedim. Çocukların insanı nasıl mutlu ettiğini bilemezsiniz. Sonra ne kadar sevimlidir, göreceksiniz! Bilseniz, nasıl küçük, güzel pembe parmakları var! İleride çok güzel elleri olacak. Bir yaşındayken elleri gülünçtü. Böyle! (elleriyle gösterdi.) Şimdi büyümüş olmalı. Yedi yaşında oldu. Genç bir kız. Ben ona Cosette diyorum, ama adı Euphrasie. Bakın bu sabah şöinenin üstündeki toza bakarken birden yakında Cosette'i göreceğim içime doğuverdi. Ah, Tannm! Yıllarca çocuğumu görmemek ne büyük hata! Hayatın sonsuz olmadığını düşünmek gerek! Ah! Sayın başkan gitmekle ne iyi etti! Doğrusu hava da çok soğuk! Paltosunu giymiş midir? Yann burada olur değil mi? Yann bayram olacak. Hemşireciğim, yann sabah dantelli küçük başlığımı giymemi bana hatırlatın.

Montfermeil uzak bir yer. O yolu ben vaktiyle yaya gitmiştim de çok uzak gelmişti. Ama yolcu arabaları çok

çabuk giderler! Yann Cosette burada olacak. Buradan Montfermeil'e ne kadar var?"

Mesafeler hakkında hiçbir fikri olmayan

420

hemşire, "Sanırım yann burada olabilir," diye cevap verdi.

"Yann! Yann!" dedi Fantine, "yann Cosette'i göreceğim! İyi Tann'nın iyi hemşiresi, görüyorsunuz ya artık hasta değilim. Şimdi sevinçten deli gibiyim. İsterseniz kalkıp oynarım."

Onun bir çeyrek saat önceki halini gören biri, bu durumundan hiçbir şey anlayamazdı. Şimdi yüzü pespembeydi, canlı ve doğal bir sesle konuşuyordu, yüzüne bir gülümseme yayılmıştı. Zaman zaman, oldukça alçak bir sesle kendi kendine konuşarak gülüyordu. Analann sevinci, hemen hemen çocuğun sevinci

gibidir.

"Hadi bakalım," dedi rahibe, "artık mutlusunuz. Şimdi sözümü dinleyin ve daha fazla konuşmayın."

Fantine başını yastığa koydu ve alçak sesle kendi kendine, "Evet, yerine yat, uslu ol, çünkü artık yavrura kavuşuyorsun. Simplicie hemşire haklı. Buradaki herkes haklı," dedi.

Sonra kıpırdamadan, başını oynatmadan, kocaman açılmış gözlerle ve neşeli bir tavırla dört bir yanına bakmaya başladı ve artık hiç konuşmadı.

Hemşire, onun biraz uyuyacağını umarak yatağının perdelerini kapattı.

Saat yediyle sekiz arası doktor geldi. Hiç ses duymayınca, Fantine'in uyduğunu düşünerek yavaşça içeri girdi, ayaklarının ucuna basa basa yatağa yaklaştı. Perdeleri araladı ve kandilin ışığında Fantine'in kendisine

bakan büyük, sakın gözlerini gördü.

Fantine, doktora, "Mösyö, onun burada,

421

benim yanımda, küçük bir yatakta yatmasına izin verirler değil mi?" dedi.

Doktor, Fantine'in sayıkladığını sandı. Fantine devam etti:

"Bakın, tam onun yatacağı kadar yer var."

Doktor, Simplicie hemşireyi bir kenara çekti. Hemşire de, ona durumu anlattı; Mösyö Madeleine bir ya da iki

gün için yoktu, nereye gittiğine dair ellerinde kesin bir bilgi olmadığından, belediye başkanının Montfermeil'e

gittiğini sanan hastaya yanlış düşündüğünü söylemeyi doğru bulmuyorlardı; kaldı ki, doğru tahmin etmiş olması da mümkündü. Doktor yapılına doğru buldu.

Fantine'in yatağına yaklaştı. O ise, kaldığı yerden devam etti:

"Çünkü, bakın, sabahlan uyandığımda kedicliğime günaydın derim, geceleri de ben uyumadığımdan, onun uyduğunu görürüm. Tatlı nefesi bana iyi gelir."

"Elinizi verin bakayım bana," dedi doktor.

Fantine elini uzattı ve gülerek seslendi:

"Ha! Bak! Siz bilmiyorsunuz! Ben iyileştim artık. Cosette yarın geliyor."

Doktor şaştı. Kadın daha iyiydi. Üzerindeki baskı hafiflemiş, nabızı güçlenmişti. Sanki çıkagelen bir hayat bu

zavallı bitkin varlığı yeniden canlandırmaktaydı.

"Doktor bey," dedi tekrar, "hemşire size sayın başkanın yavrumu almaya gittiğini söyledi mi?"

Doktor, konuşmamasını, her türlü yorucu heyecandan kaçınmasını tembihledi. Kaynatılmış saf kınakına ve gece ateşin yükselmesi

422

halinde kullanılmak üzere yatıştırıcı şurup yazdı. Doktor giderken hemşire, "Şimdi durumu daha iyi," dedi.

'Talihi iyi giderde, sayın başkan, gerçekten yarın çocukla birlikte gelirse, kim bilir belki de iyileşir? O kadar

şaşırtıcı krizler vardır ki, bazen büyük sevinçlerin hastalıkların ilerlemesini durdurduğu görülmüştür.

Gerçi

bunun organik bir hastalık olduğunu biliyorum ve de oldukça ilerlemiş, ama bütün bunlar öyle esrarlı şeyler

ki! Kim bilir, belki de onu kurtarırız."

7. Yolcu Ulaşır Ulaşmaz, Dönüş İçin Önlemlerini Alıyor

Akşam saat sekiz sularıydı ki, yöfda gider bıraktığımız araba Arras'ta, Posta Oteli'nin arabalara ait kapısından içeri girdi. Buraya kadar izlediğimiz adam, arabadan indi, han hizmetkârlarının büyük bir gayretle

hizmet sunmalarına dalgın dalgın karşılık verdi, yedek aldığı atı geri gönderdi ve küçük, beyaz atı ahıra götürdü; sonra zemin kattaki bilardo salonunun kapısını itip içeri girdi, bir masaya oturup, dirseklerini dayadı.

Altı saatte alabileceğini tasarladığı yolu on dört saatte alabilmişti. Bunun kendi suçu olmadığını kabul ediyordu; aslında böyle olmasına üzülmemiştir.

Otelin sahibesi içeri girdi.

"Beyefendi yatacaklar mı? Yoksa akşam yemeği mi yiyecekler?"

Başıyla hayır işareti yaptı.

"Ahırdaki uşak, beyefendinin atının çok yorgun olduğunu söylüyor."

423

Burada adam, sessizliğini bozdu:

"Acaba at yarın sabah tekrar yola çıkamaz mı?"

"Ah! Mösyö! En aşağı iki gün dinlenmesi gerek."

Sordu:

"Postane burada değil mi?"

"Evet mösyö."

Otel sahibesi onu postaneye götürdü. Geçiş belgesini gösterdi ve hemen o gece posta arabasıyla Montreuil

surmer'e dönmesinin mümkün olup olmadığını sordu. Kuryenin yanındaki yer boştu; onu tuttu, parasını da ödedi. Gişe memuru; "Mösyö, yola çıkmak için gece saat tam birde burada olmayı ihmal etmeyin sakın," dedi.

Bu iş de olduktan sonra otelden çıktı, şehirde dolaşmaya başladı.

Arras'ı tanımıyordu, yollar karanlıktı, gelişigüzel yürüyordu. Ama yine de gelip geçenlere gideceği yolu sormamakta inat eder gibi bir hali vardı. Küçük Crinchon Irmağı'nı geçti, kendisini daracık, dolambaçlı sokaklar içinde buldu ve yolunu kaybetti. Bir adam elinde fenerle gidiyordu. Bir an tereddüt ettikten sonra, bu

adama sormaya karar verdi; soracağı soruyu birinin duymasından korkuyormuş gibi, önüne, arkasına bir baktı.

"Mösyö," dedi, "adliye binası nerededir, lütfen söyler misiniz?"

Oldukça yaşlı bir adam olan burjuva, "Mösyö, sanırım siz bu şehirden değilsiniz," dedi, "öyleyse buyrun beni

takip edin. Ben de tam adliye tarafına, yani vilayet konağı yönü

424

ne gidiyorum, çünkü şu sıra adliye binası onarılıyor, o nedenle mahkemeler geçici olarak bütün duruşmaları

vilayette yapıyor."

"Ağır ceza davaları da orada mı görülüyor?"

"Elbette efendim; görüyor musunuz, bugün vilayet konağı olan yer, devrimden önce piskoposhaneydi. 82' de

piskopos olan Mösyö De Conzie orada büyük bir salon yaptırmıştı. İşte davalar o salonda görülüyor."

Adam yolda giderken, "Şayet bir davada bulunmak istiyorsanız, vakit biraz geç. Genellikle duruşmalar saat

altıda sona erer," dedi.

Bu sırada büyük meydana gelmişlerdi. Adam, geniş kapkara bir binanın cephesindeki aydınlık dört uzun pencereyi gösterdi.

Tam zamanında geldiniz, talihiniz varmış. Şu dört pencereyi görüyor musunuz? Ağır ceza mahkemesi işte

orası. Işık var. Demek bitmemiş. Uzamış olacak, birde akşam oturumu yapıyorlar. Siz bu işle mi

ilgileniyorsunuz? Yoksa bir cinayet davası mı? Tanık mısınız?"

"Herhangi bir işim yok, yalnızca bir avukatla görüşeceğim."

"O başka," dedi adam. "Bakın mösyö, kapı şurada, nöbetçinin durduğu yerde. Büyük merdivenden çıkarsınız."

Adamın talimatına uydu, birkaç dakika sonra bir salondaydı, çok kalabalıktı, içinde cüppeli avukatların da olduğu bazı gruplar orada burada fısıldaşıyorlardı. Davaların görüldüğü yerlerin eşliğinde aralarında

alçak

sesle mırıldanan siyahlar giymiş adamların

425

böyle gruplar oluşturduklarını görmek her zaman yürek sıkıcı bir şeydir. Bütün bu mırıldanılan sözlerden şefkat ve merhamet çıktığı çok enderdir. Bunlardan daha çok, önyargıyla verilmiş mahkûmiyet kararları çıkar. Oradan geçen ve düşünen bir gözlemci için bütün bu gruplar karanlık birer an kovanına benzerler, içinde birtakım zihinlerin vızıldana vızıldana her türlü uğursuz yapıyı elbirliğiyle kurdukları karanlık birer an

kovanı.

Bir tek lambayla aydınlatılmış olan bu geniş salon, eski piskoposluk salonlarından biriydi ve şimdi de bekleme salonu olarak kullanılıyordu. Şu anda kapalı olan iki kanatlı kapı, burasını ağır ceza

mahkemesinin

toplandığı büyük salondan ayırmaktaydı.

Ortalık o kadar karanlıktı ki, karşısına çıkan ilk avukata sormaktan çekinmedi.

"Mösyö, acaba dava hangi safhada?"

"Bitti," dedi avukat.

"Bitti mi?"

Bu sözü öyle bir vurguyla tekrarlamıştı ki, avukat döndü.

"Affedersiniz mösyö, akraba falan mısınız?"

"Hayır. Burada kimseyi tanımıyorum. Peki, mahkûm ettiler mi?"

"Elbette. Zaten başka türlü de olamazdı."

"Kürek cezasına mı?"

"Ömür boyu."

Konuşmasını o kadar zayıf bir sesle sürdürdü ki, söyledikleri güçlüğüle anlaşılıyordu:

"Demek kimliği tespit edildi."

426

"Ne kimliği?" diye cevap verdi avukat, "tespit edilecek kimlik falan yoktu ki. Sorun gayet basitti. Kadın,

çocuğunu öldürmüş, çocuk katili olduğu kanıtlandı, jüri taammüden cinayeti kabul etmedi, hayat boyu hapse mahkûm ettiler."

"Demek bir kadındı?"

"Elbette canım! Limosin adında bir kız. Siz neden söz ediyorsunuz?"

"Hiçbir şeyden, ama mademki bitmiş, öyleyse salon neden hâlâ aydınlık?"

"Öbür dava için; iki saat önce başladı."

"Hangi öbür dava?"

"Bir dilenci parçası, bir sabıkalı, bir kürek mahkûmu hırsızlık yapmış. Adın! bile bilmiyorum. Görseniz, haydut

suratlı bir herif. Ben olsam, sırf suratından ötürü onu küreğe yollardım."

"Salona girmek mümkün mü acaba efendim?"

Sanmam. Çok kalabalık. Ama şu ara oturuma ara verildi. Dışarı çıkanlar oldu, tekrar başladığında deneyebilirsiniz."

"Nereden giriliyor?"

"Şu büyük kapıdan."

Avukat yanından ayrıldı. Birkaç dakika içinde, hemen hemen aynı zamanda, karmakarışık, duyulabilecek bütün heyecanları duymuştu. Bu ilgisiz adamın sözleri kâh buzdan iğneler, kâh ateşten bıçaklar gibi kalbini

delip geçmişti. Henüz hiçbir şeyin bitmemiş olduğunu öğrenince derin bir nefes aldı, ama duyduğu hissini memnurluk mu, yoksa acı mı olduğunu söyleyebilecek durumda değildi.

427

Çeşitli gruplara yaklaşır söylenenlere kulak kabarttı. Görülecek davaların listesi çok yönlü olduğundan, mahkeme başkanı o güne basit ve kısa iki dava koymuştu. İşe çocuk katiliyle başlanmış ve şimdi sıra forsanın, sabıkalının, 'sonunda kürkçü dükkânına dönen tilki' nin davasına gelmişti. Bu adam elma çalmıştı, ama bu ispat edilememişti; ispat edilen tek şey daha önce Toulon'da kürek mahkûmu olduğuydu.

Durumunu

kötüleştiren de buydu. Diğer yandan, adamın sorgusu bitmiş, tanıkların ifadeleri alınmıştı. Ama sırada avukatın savunması ile savcının iddianamesi vardı. Bütün bunların gece yansından önce bitmesi imkânsızdı.

Adam muhtemelen mahkûm olacaktı; savcı pek iyiydi; yani eline düşen sanıkları kaçırmıyordu, şiirler yazan

akıllı bir gençti.

Ağır ceza salonuna açılan kapının yanında bir mübaşir ayakta duruyordu. Mübaşire, "Mösyö, kapı yakında açılacak mı?" diye sordu.

"Açılmayacak," dedi mübaşir.

"Nasıl! Duruşma tekrar başlayınca kapı açılmayacak mı? Ara verilmedi mi?"

"Oturum yeniden başladı," diye cevap verdi mübaşir, "ama kapı açılmayacak."

"Niçin?"

"Çünkü salon dolu."

"Nasıl! Bir kişilik yer de mi yok?"

'Tek bir kişilik bile yok. Kapı kapalı. Artık hiç kimse içeri giremez.'

Mübaşir biraz sustuktan sonra ekledi: "Gerçi sayın mahkeme başkanının arkasında iki üç yer var, ama başkan oraya ancak devlet memurlarını alıyor."

428

Mübaşir bunu dedikten sonra ona arkasını döndü.

Başı eğik çekildi, bekleme odasına geçti, merdivenleri her basamakta tereddüt edercesine ağır ağır indi. Düden beri içindeki şiddetli mücadele hâlâ bitmemişti. Merdiven sahanlığına gelince tırabzana dayandı, kollarını göğsünde kavuşturdu ve ani bir hareketle redingotunu açtı, cüzdanını aldı, kalem çıkardı, bir kâğıt

kopardı ve kâğıdın üzerine fenerin ışığında: "Mösyö Madeleine, Montreuil-surmer Belediye Başkan" diye yazdı ve sonra, merdiveni hızlı hızlı çıktı, doğru mübaşire gitti, kâğıdı verdi ve emir verir bir tavırla,

"Bunu

sayın mahkeme başkanına götürün," dedi.

Mübaşir kâğıdı aldı, göz attı ve söyleneni yerine getirdi.

8. İltimaslı Kabul

Montreuil-surmer belediye başkanı, kendisi farkında değildi, ama oldukça ün yapmıştı. Erdemliliğinin ünü bütün Aşağı Boulonnais'yi sarmış ve sonunda da bu küçük yerin sınırlarını aşarak komşu iki üç ile de yayılmıştı. Kara boncuk sanayiini canlandırmak gibi il merkezine yaptığı olağanüstü hizmetten başka, Montreuil-surmer'in yüz kırk bir belediyesinden bir teki bile yoktu ki, ona herhangi bir iyilik borçlu olmasın.

Hatta gerektiğinde öbür ilçelerin sanayiilerini de yardım ederek desteklemiş ve üretimi artırmayı başarmıştı.

Örneğin, Boulogne'daki gül fabrikasını, Frevent'teki keten ipliği fabrikasını ve Bouberssur 429

Canche'daki hidrolik tül imalathanesini gerektiğinde kredi verip sermaye koyarak desteklemişti. Her tarafta

Mösyö Madeleine adını saygıyla anıyorlardı. Arras ve Douai, küçük Montreuil-surmer şehrinin belediye başkanına gıpta ediyorlardı.

Arras Ağır Ceza Mahkemesi'nin oturumuna başkanlık eden Douai Kraliyet Mahkemesi Başkanı da, herkes gibi, büyük saygı gören bu adı tanımaktaydı. Mübaşir toplantı odasını mahkeme salonuna bağlayan kapıyı temkinle açtı, başkanın koltuğunun arkasından öne doğru eğildi, üzerinde az önce okuduğumuz bir satırlık

yazı olan kâğıdı ona verirken, "Bu mösyö duruşmaya gelmek istiyor," dedi. Başkan kâğıdı okuyunca birden saygıyla toparlandı, bir kalem alarak kâğıdın altına birkaç kelime yazdı ve mübaşire iade ederek, "İçeri alın," dedi.

Sözünü ettiğimiz bahtsız adam, salon kapısının yanında, mübaşirin onu bıraktığı yerde, bıraktığı durumda öylece kalakalmıştı. Düşüncelerinin arasında birinin, ona; "Beyefendi lütfen beni izlerler mi?" dediğini duydu.

Az önce ona sırtını çeviren mübaşir şimdi yerlere kadar eğilip onu selamlıyordu. Başkanın yazdığı kâğıdı ona verdi. Madeleine kâğıdı açtı, lambanın yanında olduğundan yazıyı okuyabildi:

"Ağır Ceza Mahkemesi Başkanı, Mösyö Madeleine'e saygılarını sunar."

Bu birkaç kelime onda garip ve acı bir duygu uyandırmış gibi kâğıdı ellerinin arasında buruşturdu. 430

Mübaşirin peşi sıra gitti.

Birkaç dakika sonra, duvarları tahta kaplamalı, yeşil örtülü bir masanın üzerine konulmuş iki mumla aydınlanan çalışma odası gibi bir yerde yalnız başınaydı. Yanından ayrılırken mübaşirin söylediği son sözler

hâlâ kulağında; "Efendim, burası toplantı odasıdır; şu kapının bakır tokmağını çevirince mahkeme salonunda, sayın mahkeme başkanının koltuğunun arkasında olursunuz." Bu sözler, onun düşüncelerinde, az önce geçtiği dar koridorların, karanlık merdivenlerin belli belirsiz anısına karışıyordu.

Mübaşir onu yalnız başına bırakmıştı. En önemli an gelip çatmıştı. Kendini toparlamaya çalışıyor, ama başaramıyordu. Düşüncenin ipleri, özellikle onları hayatın acı gerçeklerine bağlamaya en çok ihtiyaç duyduğunuz bir sırada bakarsınız beyinde hepsi birden kopuvermişlerdir. Tam da hâkimlerin tartıştıkları ve

insanları mahkûm ettikleri yerde bulunuyordu. Bunca hayatın söndürüldüğü, az sonra kendi adının duvarlarında yankılanacağı ve şu an, kaderinin güzergâhı olan bu sakin ve korkunç odayı sersemlemiş olmanın verdiği bir rahatlıkla seyrediyordu. Duvarlara bakıyordu, kendi kendine bakıyordu ve buranın bu oda, bu insanın da kendisi olmasına şaşırıyordu.

Yirmi dört saattir ağzına bir lokma koymamıştı, arabanın sarsıntısından bitkin düşmüştü, ama ne birini, ne de

diğerini hissediyordu; duygulan silinmişti.

Duvarda asılı duran siyah bir çerçeveye

431

yaklaştı. Çerçeve camının altında Paris Belediye Başkanı ve aynı zamanda Bakan Jean Nicolas Pache'ın kendi el yazısıyla yazılmış eski bir mektup vardı. Şüphesiz bir yanlışlık sonucu 9 Haziran yıl II tarihini taşıyan

bu mektupta Pache, belediye meclisine ellerinde tutuklu olan bakan ve milletvekillerinin bir listesini gönderiyordu. O an onu görebilen, gözlemleyen biri olsaydı, hiç şüphesiz bu mektubun ona çok ilgi çekici geldiğini düşünürdü, çünkü gözlerini mektuptan ayırmıyordu ve onu iki üç defa okumuştur. Hiç dikkat etmeden, farkında bile olmadan öylesine okuyordu. Fantine'le Cosette'i düşünüyordu.

Düşüne düşünce döndü, bakışları, onu, ağır ceza mahkemesinden ayıran kapının bakır tokmağına takıldı. Bu kapıyı hemen hemen unutmuştu. Bakışları önce sakindi, sonra ürkekleşti, sabitleşti ve yavaş yavaş dehşetle

doldu. Saçlarının arasından fışkıran ter damlacıkları şakaklarından aşağı süzülüyordu. İsyarla karışık, kendine hâkim bir tavırla: 'Hadi canım! Kim zorluyor ki beni?' demek isteyen, açıkça da diyen, tarif edilmesi

imkânsız bir el hareketi yaptı. Sonra hızla geri döndü, karşısında içeri girdiği kapıyı gördü, ona doğru gitti,

açtı ve dışarı çıktı. Artık o odada değildi, dışarıda bir koridordaydı. Uzun, dar, yer yer basamaklarla kesilen,

türlü açılar yapan, orası burası hasta kandillerine benzeyen fenerlerle aydınlatılmış bir koridordu bu, gelirken

geçtiği koridor. Bir soluk aldı, etrafı dinledi; ne arkasm

432

P

da, ne önünde hiçbir ses yoktu. Sanki izleniyormuş gibi kaçmaya başladı.

Bu dehlizin bir yığın dönemecini geçtikten sonra durup yine etrafı dinledi. Çevresinde aynı sessizlik, aynı karanlık vardı. Nefes nefeseydi, sendeliyordu, duvara dayandı. Taş soğuktu, alnındaki terler buz gibiydi, ürpererek doğruldu.

Böylece orada, bu karanlığın içinde tek başına ayakta, soğuktan ve titreyerek düşündü.

Bütün gece düşünmüş, bütün gün düşünmüştü ve artık içinde; "Ne yazık!" diyen bir sestem başka bir şey duymuyordu.

Böylece bir çeyrek saat geçti. Nihayet başını eğdi, sıkıntıyla içini çekti, kollarını sarkıttı ve geri döndü.

Ağır

ağır, bitkin bir halde yürüyordu. Sanki kaçarken biri onu yakalamış, geri götürüyordu.

Toplantı odasına girdi. İlk gözüne çarpan şey kapının tokmağı oldu. Bu yuvarlak, cilalı bakırdan tokmak onun

gözünde dehşetengiz bir yıldız gibi parlıyordu. Ona, bir kaplanın gözüne bakan bir koyun gibi bakıyordu.

Ara sıra bir adım atıyor, kapıya doğru yaklaşıyordu.

Gözlerini ondan ayıramıyordu.

Kulak verse, bitişik salonun gürültüsünü belirsiz bir mırıltı halinde duyabilirdi, ama dinlemiyor ve işitmiyordu.

Birden, nasıl olduğunu anlayamadan, kendisini kapının önünde buldu. Çırpınırgibi bir hareketle tokmağı yakaladı, kapı açıldı.

Mahkeme salonundaydı.

433

9. Kanaatlerin Belirginleşmeye Başladığı Bir Yer

Bir adım attı. Mekanik bir davranışla kapıyı arkasından kapadı ve ayakta durup gördüklerini incelemeye koyuldu.

Oldukça geniş bir salondur, hafifçe aydınlatılmıştı, bazen gürültüyle doluyor, bazen sessizliğe bürünüyor;

bir ağır ceza davasının bütün mekanizması, kasvetli ciddiyetiyle kalabalığın ortasında işlemekteydi.

Salonun bir ucunda, kendi olduğu yanda hâkimler yer almışlardı; dalgındılar, küppeleri eskidi, tırnaklarını

kemiriyor, gözkapaklarını kırıştırıyorlardı; öbür uçta hırpani bir kalabalık vardı: Avukatlar çeşit çeşit tavırlar alıyor, askerlerin yüzleri dürüst ve sert; leke içinde eski doğramalar, kirli bir tavan, yeşilden çok sarıya çalar renkte çuha örtülü masalar, ellene ellene kararmış kapılar; duvarların tahta kaplamalarına çakılan çivilerde ışık vermekten çok, is çıkaran kahvehane lambaları, masaların üzerinde mumlar ve bakırdan şamdanlar; karanlık, çirkinlik ve hüznün. Bütün bunlardan yine de ortalığa ağırbaşlı, mağrur bir hava yayılıyordu, çünkü bütün bunlarda yasa denilen o büyük insani şeyle adalet denilen o büyük ilahi şeyin varlığı hissedilmekteydi.

Bu kalabalıkta kimse ona dikkat etmedi. Bütün bakışlar, tek bir noktada, başkanın solunda kalan duvardaki küçük bir kapıya dayalı tahta bir sırada toplanmıştı. Birkaç mumun aydınlattığı o sırada iki jandarmanın arasında bir adam vardı.

434

Bu adam, işte o adamdı.

Mösyö Madeleine onu aramadı, gördü. Bakışları, bu yüzün nerede olduğunu sanki önceden biliyormuş gibi, doğal olarak oraya yöneldi.

Kendini görür gibi oldu, ihtiyarlamış ti, şüphesiz yüz olarak tıpatıp bir benzerlik değildi bu, ama duruşu, genel

görünüşü tamamen benziyordu. Kirpi gibi saçları, vahşi ve endişeli gözbebekleri, sırtındaki gömleğiyle Digne'ye ilk girdiği günkü haliydi bu. Kin ve nefret dolu, hapishanenin döşeme taşlarından on dokuz yılda toplayıp biriktirdiği korkunç düşüncelerden oluşan iğrenç hazinesini ruhunda saklayan haHX.

Ürpererek kendi kendine; "Aman Tanrım! Yine bu hale mi geleceğim?" dedi.

Bu yaratık en aşağı altmış yaşında görünüyordu. Kaba, aptal, ürkmüş bir hali vardı.

Kapının çıkardığı ses üzerine, ona yer açmak için çekilmişlerdi. Başkan başını çevirip, içeri giren şahsın Montreuil-surmer belediye başkanı olduğunu anlayınca ona selam vermişti. Göreviyle ilgili bazı işler için birçok defa Montreuil-surmer'e gidip orada Mösyö Madeleine'i görmüş olan savcı da onu tanıdı ve selamladı. O ise bunları ancak fark edebiliyordu. Bir tür halüsinasyon görür gibi saniğe bakıp duruyordu. Hâkimler, bir zabıt kâatibi, jandarmalar, zalimce meraklı bir yığın baş... Bütün bunları daha önce de görmüştü,

yirmi yedi yıl önce. Bu uğursuz şeylerle bir kere daha karşılaşılıyordu; işte oradaydılar, kımıldanıyorlardı, 435

vardılar; artık bu belleğinin bir oyunu değildi, düşüncesinin bir serabı değildi, gerçek jandarmalardı, gerçek

hâkimler, gerçek kalabalık, etiyile kemiğiyle gerçek insanlar... Geçmişin belalı ve sıkıntılı manzaralarının, gerçekliğin bütün dehşetiyle çevresinde yeniden ortaya çıktığını ve yaşadığını görüyordu.

Bütün bunlar önünde bir uçurum gibi duruyordu.

Dehşete kapıldı, gözlerini yumdu ve ruhunun en derin yerinden haykırdı: "Asla!"

Kaderin, bütün düşüncelerini karmakarışık eden, onu neredeyse çılgına çeviren trajik bir oyunuyla, şurada,

karşısında bir başka kendisi duruyordu! Yargılanan bu adama herkes Jean Valjean diyordu.

Gözlerinin önünde, tanınmamış bir görüntü, hayatının en korkunç ânının kendi hayaleti tarafından oynanan

bir tür temsili bulunmaktaydı.

Her şey tıpkı eskisi gibiydi, aynı mekanizma, aynı gece saati, ona benzer bir hâkim, asker ve seyirci yüzleri.

Yalnız, başkanın başı üstünde bir haç vardı ki, mahkûm olduğu sırada yoktu. Onu yargıladıklarında Tanrı orada değildi.

Arkasında bir sandalye duruyordu; onu görebilecekleri düşüncesinin verdiği dehşetle kendini sandalyeye bıraktı. Oturduktan sonra da, hâkimlerin kürsüsü üzerinde duran bir dosya yığınının yararlanarak

yüzünü

bütün salondan gizledi. Şimdi artık görülmeden görebiliyordu. Gerçek duygusuna yeniden kavuştu ve

yavaş

yavaş kendine geldi. Şimdi

436

söylenenleri dinleyebilecek sakinlikteydi.

Mösyö Bamatabois, jüri üyeleri arasındaydı.

Javert'i aradı, ama göremedi. Zabıt kâtibinin masası tanıkların oturdukları sırayı görmesini engelliyordu.

Ayrıca, az önce de dediğimiz gibi, salon loştu.

O içeri girdiği sırada, sanık avukatı savunmasını tamamlamak üzereydi. Herkes dikkat kesilmişti; dava üç saatten beri sürüyordu. Üç saatten beri bu kalabalık ya son derece aptal ya da son derece becerikli bir adamın, bilinmeyen birinin sefil bir mahlûkun bir benzerliğin yükü altında yavaş yavaş çöküşünü seyretmekteydi. Daha önceden de bildiğimiz gibi, bu adatın bir serseriydi, bir tarlada elinde bir dal olgun elmayla yakalanmıştı. Bu dal, Pierron'un bağı denilen, çevresi duvarla çevrili bir bağdaki elma ağacından kırılmıştı. Kimdi bu adam? Soruşturma yapılmış, tanıklar dinlenmişti, hepsi de aynı şeyi söylüyorlardı, duruşma boyunca ortaya ışıklar saçılmıştı. İddia makamı şöyle diyordu: "Ele geçirdiğimiz bu adam yalnızca bir meyve hırsız, ürünleri talan eden biri değildir; biz bir haydut, iflah olmaz bir sürgün kaçağını, eski bir forsayı, son derece tehlikeli kötü bir adamı, adaletin uzun süredir aradığı Jean Valjean adında bir suçluyu görüyoruz. Sekiz yıl önce Toulon hapishanesinden çıktıktan az sonra Küçük Gervais adında Savoyard bir çocuğun yolunu keserek silahlı soygun yapmıştır. Ceza Yasası'nın 383'üncü maddesinde öngörülen bu suç için, daha sonra hukuka uygun şekilde kimlik tespiti

tinden sonra, kovuşturamada bulunma hakkını saklı tutuyoruz. Şimdi yeni bir hırsızlık suçu daha

işlemiştir. Bu adam sabıkalıdır. Onu bu yeni olay için mahkûm ediniz; eski olay için daha sonra

yargılanacaktır." Bu suçlama ve tanıkların ifade birliği karşısında sanık şaşırmış görünüyordu. 'Hayır'

demek isteyen hareketler, işaretler yapıyor ya da gözlerini tavana dikiyordu. Güçlükle konuşuyor,

sorulan sıkıntıyla cevaplıyordu, ama tepeden tırnağa her hali tavrı suçlamayı reddediyordu.

Çevresinde, kendisine karşı savaş düzeninde dizilmiş bütün bu akıllı insanların huzurunda bir budala;

onu yakalayan toplumun ortasında bir yabancı gibi duruyordu. Bu arada, gelecek onun için gittikçe daha

tehditkâr olmaya doğru gidiyordu; suçlamanın doğru olma ihtimali her dakika biraz daha artıyordu ve

bütün bu kalabalık, onun üzerine giderek daha fazla çöken bu felaketlerle dolu karara ondan daha fazla

endişeyle bakıyordu. Hatta kürek cezasından başka, kimliği ispat edilirse Küçük Gervais olayı daha

sonra bir mahkûmiyetle sonuçlanırsa ölüm cezası verilmesi bile mümkündü. Kimdi bu adam? Neden

duygusuz biriydi? Alık mı, yoksa kurnaz mıydı? Her şeyi fazlasıyla anlıyor muydu, yoksa hiçbir şey

anlamıyor muydu? Bu sorular dinleyicileri ikiye böldüğü gibi, galiba jüriyi de ikiye ayırmıştı. Bu davada

ürküten, zihinleri karıştıran bir taraf vardı. Dram yalnızca belirsiz değil, aynı zamanda karanlıktı.

Savunma avukatı, savunmasını oldukça 438

iyi yapmıştı. Kullandığı dil, uzun zaman baro'nun iyi konuşma yeteneğini oluşturmuş olan ve Paris'te

olduğu kadar Romorantin veya Montbrison'da da zamanında bütün avukatlar tarafından kullanılan taşra

diliydi. Bugün klasikleşmiş olan bu dil, artık sadece iddia makamının resmi sözcüleri tarafından

kullanılmakta, ağırbaşlı tonu ve görkemli havasıyla onlara pek yakışmaktadır. (...) Böylece, avukat elma

hırsızlığını anlatmakla işe başlamıştı, tuntuaklı bir üslupla konuşmak zor iştir, ama Benigne Bossuet de

bir cenazede yaptığı konuşmada bir tavuktan söz etmek zorunda kalmış ve işin içinden tantanalı bir

şekilde ayrılmasını "bilmişti. Avukat, elma hırsızlığının maddi kanıtlarla ispatlanmış olmadığını

belirtmişti. Müvekkili İd avukatı sıfatıyla, ona Champmathieu demekte özellikle ısrar ediyordu duvardan

atlarken ya da dalı kırarken herhangi biri tarafından görülmemişti. O sadece bu dal (avukat buna küçük

dal demeyi tercih ediyordu) elindeyken yakalanmıştı; ama dalı yerde bulup aldığını söylüyordu. Bunun

tersini ispatlayan delil neredeydi? Gerçi dalın duvardan atılarak kırıldığı ya da çalındığı ve bir tehlikeyi

sezen başka bir meyve hırsız tarafından daha sonra oraya atıldığı muhakkaktı; ortada bir hırsız

olduğuna şüphe yoktu. Ama bu hırsızın Champmathieu olduğunu ispatlayan şey neydi? Tek bir şey; eski

bir kürek mahkûmu olmasıydı. Avukat, sanığın bu sıfatının ne yazık ki iyi tespit edilmiş bulunduğunu

inkâr etmiyordu. Gerçekten, sanık Faverolles'de 439

oturmuş; orada ağaç budayıcılığı yapmıştı; Champmathieu adı pekâlâ başlangıçta Jean Mathieu olabilirdi;

bütün bunlar doğrudu; dört tanık da Champmathieu'nün kürek mahkûmu Jean Valjean olduğunu hiç tereddütsüz kabul ediyorlardı. Bu bilgilere, bu ifadelere karşı, avukatın ortaya koyabileceği tek şey, müvekkilinin suçlamayı reddetmesiydi, yani çıkara dayanan bir reddetme. Ama sanığın kürek mahkûmu Jean Valjean olduğu farz edilse bile, bu onun elma hırsız olduğunu gösterir miydi? Olsa olsa bir ipucuydu bu, yoksa bir kanıt değil. Şurası doğrudu ki, sanık 'kötü bir savunma sistemi' benimsemişti ve avukat 'bütün iyi niyetiyle' bunu kabul etmek zorundaydı. Sanık, her şeyi; hırsızlık yaptığını, bir forsa olduğunu inkâr etmekte direniyordu. Bu son konuda itirafta bulunması elbette daha iyi olur, hâkimlerin ona karşı bağışlayıcı olmalarını sağlardı. Avukat ona bunu tavsiye etmiş, ama sanık inatla reddetmişti, şüphesiz hiçbir itirafta bulunmamakla her şeyi kurtaracağını sanıyordu. Bir hataydı bu, ama sanığın zekâsının kıtlığını göz önüne almak gerekmez miydi? Açıkça görüldüğü üzere bu adam bir ahmaktı. Uzun bir kürek mahkûmiyeti felaketi ve mahkûmiyetten sonra da uzun bir sefalet onu geri zekâlî biri yapmıştı, vs vs. Kendisini iyi koruyamıyordu, onu mahkûm etmek için bir neden miydi bu? Küçük Gervais işine gelince, avukat bu konuyu tartışacak değildi. Bunun dava konusuyla hiçbir ilgisi yoktu. Avukat sözlerini bitirirken gerek jüriden, gerekse mah440

kemeden talepte bulunarak Jean Valjean'ın kimliğinden emin oldukları takdirde, ona sürgün kaçağı olan mahkûmlara uygulanan cezalardan birini vermekle yetinmelerini, ama sabıkalı forsaya reva görülen korkunç cezayı vermemelerini istedi.

Savcı avukata karşılık verdi. Genellikle bütün savcılar gibi, üslubu haşin ve süslüydü.

Avukatı 'dürüstlüğünden' ötürü kutladı ve bu dürüstlükten ustaca yararlandı. Avukatın verdiği bütün ödünleri

sanığı vurmak için kullandı. Avukat, sanığın Jean Valjean olduğunu kabul eder gibi görünüyordu. Avukatın bu ifadesini senet olarak kabul etti. Şu halde, bu adam Jean Valjean'dı. İddia makamı bundan emindi ve bu

asla tartışılmazdı. Savcı bu noktada usta bir söz oyunuyla suç denen şeyin kaynaklarına ve nedenlerine kadar inerek, la Quotidien ve VOriflamme gazetelerindeki eleştirmenlerin taktıkları 'İblisin ekolü' adını

kullanarak, o zamanlar henüz yeni doğmakta olan romantik ekolün ahlaksızlığına karşı atıp tuttu; Champmathieu'nün ya da daha doğrusu Jean Valjean'ın suçunu oldukça doğru görünen bir biçimde, bu sapık edebiyatın etkisine bağladı. Bu bakış açısı tükenince de Jean Valjean'a geçti. Kimdi bu Jean Valjean?

Jean Valjean'ı betimledi; bir canavar, vs. Bu çeşit betimlemelerin örneği Theramenes'in hikâyesinde yer alır;

gerçi trajediye bir yararı yoktur, ama adli söz oyunlarına her gün büyük hizmetleri geçmektedir.

Dinleyicilerle

jüri üyeleri 'ürperdiler'. Betimleme tamamlandıktan sonra savcı ertesi sabah il ga

441

zetesinin iyice hayranlığını uyandırmak için, hatiplere yaraşır bir hareketle sözünü sürdürdü: "Ve işte böyle

bir adam, vs vs vs, serseri, dilenci, geçim araçlarından yoksun, vs vs geçmiş hayatında suç oluşturan işler yapmaya alışmış ve Küçük Gervais'ye karşı işlediği suçun da ispatladığı gibi, hapiste kaldığı sürece pek de

islah olmamış, vs vs. İşte böyle bir adam yolda hırsızlık mahallinde atladığı duvarın birkaç adım ötesinde çalıntı nesneyi hâlâ elinde tutarken suçüstü yakalandığını, duvardan atladığını, her şeyi reddediyordu; adına

ve kimliğine kadar her şeyi! Burada tekrarlamaya gerek görmediğimiz yüzlerce delilden başka, dört tanık onu

teşhis ettiler: Dürüst polis müfettişi Javert ve sanığın üç eski alçaklık yoldaşı Brevet, Chenildieu ve Coche

paille adlı forsalar. Bu kahredici ifade birliğine karşı o ne yapıyor? İnkâr ediyor. Bu ne vurdumduymazlık! Siz

sayın jüri üyeleri adaleti yerine getireceksiniz, vs vs."

Savcı konuştuğu sürece sanık ağız açık, biraz da hayranlıkla karışık bir şaşkınlıkla onu dinliyordu. Bir

insanın böyle konuşabilmesi belli ki onu şaşırtmıştı. Zaman zaman, iddianamenin en 'enerjik' olduğu ve iyi konuşma sanatının iyice coşarak dağlayıcı sıfatlar seli halinde taşıp sanığı fırtınalara boğduğu yerlerde sanık, başını sağdan sola, soldan sağa hafifçe sallamakta, duruşmanın başından beri yaptığı gibi bir tür mahzun ve dilsiz bir protestoyla yetinmekteydi. Ona en yakın olan seyirciler, iki üç defa alçak sesle;

"Mösyö

Baloup'a danışmazsan işte böyle

442

olur!" dediğini duydular. Savcı, sanığın hesaplı bir şekilde takındığı bu aptalca tavnna jürinin dikkatini çekti.

Bu tavır, gerçek bir aptallığı değil, bir ustalığı, kurnazlığı, adaleti yanıltma alışkanlığını göstermekte ve bu

adamın 'sınırsız sapıklığını' apaçık gözler önüne sermekteydi. Küçük Gervais olayı için ayrıca dava açma hakkını saklı tuttuğunu belirtip ağır bir mahkûmiyet talep ederek sözlerine son verdi.

Mahkûmiyet, hatırlanacağı gibi şimdilik müebbet kürekti.

Avukat ayağa kalktı, 'sayın savcı'ya 'mükemmel konuşması'ndan ötürü iltifat etmekle söze başlayıp elinden

geldiğince karşılık vermeye çalıştı, ama gittikçe gücünü kaybediyordu; belli ki ayağının altındaki zemin kaydıkaç kaymaktaydı.

10. İnkâr Sistemi

Duruşmaya son vermenin vakti gelmişti. Başkan, sanığı ayağa kaldırıp usulden olan soruyu sordu;

"Savunmanıza ekleyecek bir şeyiniz var mı?"

Adam ayakta, iğrenç bir takkeyi elinde evirip çevirerek soruyu duymamış gibi duruyordu.

Başkan, soruyu tekrarladı.

Bu sefer adam duydu. Anlamış gibi göründü. Uykudan uyanan biri gibi bir hareket yaptı, gözlerini çevresinde

dolaştırdı, dinleyicilere, jandarmalara, avukatına, jüri üyelerine, mahkeme heyetine baktı, kocaman yumruğunu sıranın önünde duran tahta bölmenin üzerine koydu, yine etrafına bakındı ve

443

sonra birden bakışlarını savcıya dikerek konuşmaya başladı, bu, patlama gibi bir şey oldu. Sözlerin ağzından gelişigüzel, hışımla, takıla çarpa, karmakarışık bir şekilde fırlamalarına bakılırsa, hepsi birden aynı anda dışarı çıkmak için itişip sabırsızlanıyorlar sanılırdı. Dedi ki:

"Şunu söylemek isterim. Ben Paris'te araba tamirciliği yaptım, hem de Mösyö Baloup'un yanında. Bu meslek zordur. Arabacılıkta hep açık havada çalışırsın, avlularda, sundurmaların altında, iyi ustaların yanında, hiçbir zaman atölyelerde çalışılmaz, çünkü geniş yer ister, anlarsınız. Kışın o kadar üşürsün ki, ısınmak için kollarını döversin, ama patronlar bunu istemezler, zaman kaybı derler. Kaldırım taşlarının arası

buz tutmuşken demiri işlemek zordur, insanı çabucak yıpratır. Bu meslekte gençken yaşlanırsın. Kırk yaşında insanın işi bitmiş demektir. Ben elli üç yaşındayım, çok zorluklar çektim. Ayrıca işçiler öyle zalimdirler ki! Adam artık yaşlandığında, 'ihtiyar sersem, moruk hayvan' diye çağırırlar! Günde ancak otuz

metelik kazanıyordum, patronlar yaşımdan faydalanıp mümkün olduğu kadar az ücret ödüyorlardı. Ayrıca derede çamaşırcılık yapan bir kızım vardı. O da bir parça kazanıyordu; ikimiz birlikte yuvarlanıp gidiyorduk.

O da zorluk çekiyordu. Bütün gün yan beline kadar bir teknenin içinde, yağmurda, karda, yüzünüzü bıçak gibi kesen rüzgârda don yaptığı zamanda çamaşır yıkamak gerekir; bazılarının fazla çamaşırı yoktur, yıkananı beklerler;

444

yıkamazsan müşterileri kaybedersin. Tahtalar iyi bitıştırilmemiştir, her taraftan üstüne sular damlar. Eteklüğünün altı da üstü de sırlıslıklamdır, insanın içine işler. Kışın EnfantRouge çamaşırhanesinde de çalıştı,

oraya su musluktan gelir. Teknenin içine girmezsin. Ya teknenin önünde, ya da musluğun altında yıkar, arkandaki teknenin içinde çalkalarsın. Orası kapalı olduğu için insan daha az üşür. Ama korkunç bir

kaynar

su buharı vardır; insanın gözünü mahveder. Kızım akşamları saat yedide eve döndüğünde, o kadar yorgun olurdu ki hemen yatarı. Kocasını dövüyordu. Kızım öldü. Bizler pek mutlu olmadık. İyi bir kızdı, baloya falan

gitmezdi/' çok usluıdu. Bugün hatırlıyorum, büyük perhizin arifesiydi, saat sekizde yatmıştı. Doğru söylüyorum. Sorabilirsiniz. Ha! Elbette! Sormak, ne budalayım! Paris, bir gayya kuyusudur. Kim tanır ki Champmathieu Baba'yı? Ama yine de Mösyö Baloup'un yerine sorun. Hâlâ, benden ne istiyorlar bilmiyorum."

Adam sustu ve ayakta öylece durdu. Bütün bunları yüksek, boğuk, sert, paslı bir sesle çabuk çabuk, öfkeli

ve vahşi bir saflıkla söylemişti. Yalnız bir defa sözünü kesip, izleyenlerin arasında birisine selam vermişti.

Karşısına rastgele savurur gibi söylediği bu sözler, ağzından birer hıçkırık gibi çıkıyor ve bu sözlerin her birine, bir oduncunun odun yararken yaptığı davranışı ekliyordu. Sözünü bitirdiği zaman dinleyiciler kahkaha

kopardılar. Sanık onlara baktı, güldüklerini görünce o da gülmeye başladı.

445

Hazin bir durumdu.

Dikkatli ve iyi niyetli bir insan olan başkan sesini yükseltti.

' Sayın jüri üyeleri' ne sanığın bir zamanlar yanında çalıştığını söylediği araba ustası Baloup adlı kişinin burada anılmasının bir yarar olmadığını hatırlattı. Adı geçen kişi iflas etmiş, arandığında ' bulunamamıştı' .

Sonra sanığa dönerek söyleyeceklerini iyi dinlemesini tembihledi ve ekledi: "Üzerinde iyice düşünmemiz gereken bir durumdasınız. Oldukça ağır ipuçları var, öyle ki bunlar çok önemli bazı sonuçlar doğurabilir. Sizin yararınıza son bir defa daha soruyorum, şu iki olayı dürüstçe açıklayın: Birincisi, Pierron'un bağının duvarından aşarak hırsızlık yaptınız mı? Evet ya da hayır deyiniz. İkincisi, yine evet ya da hayır deyiniz, tahliye edilen forsa Jean Valjean siz misiniz?"

Sanık akli başında bir tavırla, sorulan anlayan, ne cevap vereceğini bilen bir adam gibi başını salladı.

Ağzını

açtı, başkana doğru döndü:

"Önce..."

Sonra bir takkesine, bir tavana baktı ve sustu.

Savcı, "Sanık!" diye sert bir sesle konuştu. "Dikkatli olun, size sorulanların hiçbirine cevap vermiyorsunuz.

Böyle bocalamanız, sizi mahkûm ediyor. Adınızın Champmathieu olmadığı, önceleri anasına ait Jean Mathieu adı altında gizlenen forsa Jean Valjean olduğunuz, Auvergne'e gittiğiniz, Faverolles'da doğduğunuz

ve burada ağaç budayıcılığı yaptığı

446

nız açıkça ortada. Pierron'un bağından, duvardan atlayarak olgun elmalan çaldığınız da açıkça ortadadır. Sayın jüri üyeleri bunu takdir edeceklerdir."

Sanık sonunda yerine oturmuştu. Savcı sözünü bitirince ayağa fırlayıp, haykırdı:

"Siz çok zalim bir insansınız! İşte bunu söylemek istiyordum. Önce bulamamıştım. Ben hiçbir şey çalmadım.

Ben her gün yemek yiyen biri değilim.

Ailly'den geliyordum, bütün bir kırılık alanı sapsarı yapan bir sağanaktan sonra dolaşıyordum, sellerden bataklıklar bile taşıyor, yol kenarında kumlardan, küçük ot filizlerinden başka bir şey çıkmıyordu. Yerde **kınmış** bir dal buldum, üstünde elmalar vardı. Başıma bir kötülük getireceğini bilemeden dalı yerden aldım.

Üç aydır hapisteyim, beni oradan oraya sürükleyip duruyorlar. Sonra da ben bir şey diyemiyorum, herkes

benim aleyhimde konuşuyor, bana diyorlar ki, 'Cevap ver!' Jandarma, iyi bir çocuk, dirseğimi dürtüyor,

'hadi

cevap ver!' diyor yavaşça. Ben açıklama yapmayı bilmem, okumadım, yoksul bir adamım. İşte bunu görmemekle hata ediyorlar. Ben çalmadım, ben orada bulunan şeyleri yerden aldım. Diyorsunuz ki, Jean Valjean, Jean Mathieu! O insanları tanımıyorum. Bunlar köylü. Ben Höpital Caddesi'nde, Mösyö Baloup'un yerinde çalıştım. Benim adım Champmathieu'dür. Bana nerede doğduğumu soruyorsunuz; çok şakacısınız. Ben bilmiyorum. Herkes dünyaya bir evde gelmez ya. Yoksa bu iş çok rahat olurdu. Sanırım

447

f

babamla anam yollarda gezen insanlarmış; ben de pek iyi bilmiyorum. Çocukken bana 'küçük' derlerdi; şimdi

de 'ihtiyar' diyorlar. Benim vaftiz adlarım işte bunlardır. Bunu nasıl anlarsanız anlayın. Auvergne'de bulundum, Faverolles'de de bulundum. Ah Tanrım! E, peki? İnsan kürekte yatmış olmadan Auvergne'de ya

da Faverolles'de bulunamaz mı? Size söylüyorum işte, ben çalmadım ve ben Champmathieu Baba'yım. Mösyö Baloup'un yerindeydim, orada oturdum. Sonunda saçmalıklarınızla canımı sıkıyorsunuz! Sanki ne diye herkes azgın azgın peşimde koşup duruyor?"

Savcı duraklamıştı; başkana dönerek konuştu:

"Sayın başkan, sanık kendisini budala yerine koydurmak istiyor, ama bunu başaramayacaktır, kendisine haber veriyoruz. Onun bu karışık, ama bir hayli ustalıklı savunması karşısında, sizden ve mahkeme heyetinden, Brevet, Cochepaille ve Chenildieu adlı mahkûmlarla polis müfettişi Javert'in yeniden mahkeme

huzuruna çağrılarak, sanığın forsa Jean Valjean'a benzeyip benzemediğini anlamak için son bir defa daha

sorguya çekilmelerini saygıyla talep ediyorum."

Başkan, "Sayın savcıya hatırlatmak isterim ki," dedi, "polis müfettişi Javert, komşu bir ilçedeki görevi dolayısıyla, ifadesini verir vermez celseyi ve hatta şehri terk etmiştir. Sayın savcının ve sanık avukatının

onayıyla kendisine bu izni verdik."

"Doğru sayın başkan," diye sözünü sür

448

dürdü savcı. "Mösyö Javert burada olmadığına göre, onun daha birkaç saat önce burada söylediklerini sayın

jüri üyelerine hatırlatmak isterim. Javert, dürüstlüğüyle alt derecede, ama önemli görevleri şerefle yerine

getiren değerli bir insandır. İfadesi işte şu şekildedir: Sanığın inkârlarını yalanlayan ahlaki varsayımlara ve

somut kanıtlara hiç ihtiyaç duymuyorum. Onu kesinlikle tanıyorum. Bu adamın adı Champmathieu deşildir;

bu adam Jean Valjean adında son derece acımasız, korkulması gereken eski bir forsadır. Cezasının bitiminde büyük bir üzüntüyle serbest bırakılmıştır. Ağırlaştırıcı nedenleri olan hırsızlıktan ötürü on dokuz yıl

kürek cezasına mahkûm olmuş, beş altı defa kaçma girişiminde bulunmuştur. Küçük Gervais ve Pierron hırsızlığından başka merhum Digne piskoposunun evinde yapılmış bir hırsızlık konusunda da kendisinden şüphelenmekteyim. Toulon kürek hapisanesinde gardiyan yardımcısı olduğum sırada kendisini sık sık görmüşümdür. Onu kesin olarak tanıdığımı tekrar beyan ederim."

Bu son derece açık olan ifade, dinleyiciler ve jüri üyeleri üzerinde görünüşe göre güçlü bir etki yaptı. Savcı,

Javert burada bulunmadığına göre, Brevet, Chenildieu ve Cochepaille adındaki diğer tanıkların yeniden dinlenmeleri ve resmen sorguya çekilmeleri konusunda ısrar ederek konuşmasını bitirdi.

Başkan, mübaşirlerden birine emir verdi. Az sonra tanıkların buldukları odanın kapısı açıldı. Mübaşir, kendisine yardıma hazır olan

449

bir jandarmanın eşliğinde mahkûm Brevet'yi içeri soktu. Dinleyiciler heyecanlıydılar, sanki bütün göğüslerde

tek bir yürek çarpıyordu.

Eski forsa Brevet merkez hapishanelerinin siyahlı grili ceketini giymişti. Altmış yaşlanıyordu. Yüzü bir işadamına, hali tavrı bir düzenbaza benziyordu; bazen ikisi birlikte gider. Yani yaptığı kötülüklerden sonra

yeniden girdiği hapishanede kapı nöbetçisi gibi bir şey olmuştu. Amirlerinin onun hakkında, "yararlı olmaya

çalışıyor" dedikleri bir adamdı. Hapishanenin rahipleri de dindar biri olduğunu söylüyorlardı. Ancak bu olayların Restorasyon devrinde geçtiğini de unutmamak gerekir.

Başkan, "Evet," dedi, "aşağılayıcı bir suçtan mahkûmsunuz, bu yüzden yemin edemezsiniz."

Brevet, gözlerini yere indirdi.

"Ama," diye devam etti başkan, "yasanın aşağıladığı bir insanda bile, Tann'ın merhameti izin verdiği takdirde şeref ve dürüstlük duygusu kalabilir. İşte bu çok önemli anda ben bu duyguya hitap ediyorum.

Eğer

sizde bu duygudan kalmışsa, ki kaldığını umuyorum, bana cevap vermeden önce iyice düşünün, bir yandan ağzınızdan çıkacak tek bir kelimenin mahvına yol açabileceği bu adamı, öbür yandan da söyleyeceğiniz bir sözle aydınlığa kavuşabilecek olan adaleti dikkate alın. Şu an hayati bir andır, yanıldığınızı sandığınızı takdirde ifadenizi geri alabilirsiniz. Sanık ayağa kalkın; Mösyö Brevet, sanığa iyice bakın, anılarınızı canlandırın. Ve bütün ruhunuz ve vicdanınızla bize bu adamı eski

450

kürek arkadaşınız Jean Valjean olarak tanıyıp tanımadığınızı bir kere daha söyleyin."

Brevet, sanığa baktı, sonra mahkeme heyetine döndü.

"Evet sayın başkan. Onu ilk tanıyan ben oldum ve ısrar ediyorum. Bu adam Jean Valjean'dır. Toulon'a 1796'da girip, 1815'te çıktı. Bir yıl sonra da ben çıktım. Şimdi bir aptala benziyor, sanırım yaşlılıktan alıklaşmış; kürekteyken sinsi ve kurnazdı. Onu kesinlikle tanıyorum."

"Yerinize oturun," dedi başkan. "Sanık, siz ayakta durun."

Chenildieu'yü içeri aldılar. Kırmızı kazağıyla yeşil takkesi, müebbet hapse mahkûm bir forsa olduğunu gösteriyordu. Cezasını Toulon kürek hapishanesinde çekmekteydi. Bu dava için oradan getirmişlerdi. Elli yaşlarında, yüzü kırışık, çelimsiz, sarı benizli, küstah, heyecanlı, ufak tefek bir adamdı. Bütün uzuvlarında,

bütün kişiliğinde hastalıklı bir bitkinlik, bakışlarında ise olağanüstü bir güç vardı. Kürekteki yoldaşları ona Je

nieDieu* adını takmışlardı.

Başkan, Brevet'ye söylediklerinin aynısını ona da söyledi. Aşağılayıcı suçtan ötürü mahkûmiyetinin onu yemin

etme hakkından yoksun kıldığını kendisine hatırlattığında, Chenildieu başını kaldırıp karşısındaki izleyicilere

baktı. Başkan onu, belleğini toplamaya davet ettikten sonra, Brevet'ye olduğu gibi, sanığı tanıdığına ısrar

edip etmediğini sordu.

Chenildieu kahkahayla güldü.

* Ben Tann'yı tanımıyorum.

451

"Tanırım! Onu tanıyor muymuşum? Beş yıl aynı zincire bağlı kaldık. Şimdi suratımıza bakmıyorsun öyle mi babalık?"

"Oturun yerinize," dedi başkan.

Mübaşir Cochepaille'i getirdi. Chenildieu gibi hapishaneden gelen ve kırmızılar giyinmiş olan diğer ömür boyu hükümlü ise Lourdes köylülerinden ve Pireneler'in yarı aylarındandı. Dağlarda sürülere bakmış ve sürüleri otlatırken de eşkıyalığa soyunmuştu. Cochepaille, yontulmamışlıkta sanıktan geri kalmadığı gibi, ondan daha da aptal görünüyordu. Doğanın yabani hayvan olarak kotardığı ve toplumun kürek mahkûmu olarak tamamladığı bedbaht insanlardan biriydi.

Başkan onu bazı dokunaklı ve ciddi sözlerle duygulandırmaya çalıştıktan sonra, öbür ikisine sorduğu gibi, ona da karşısında ayakta duran adamı tanıdığı konusunda hiç tereddütsüz, tam bir vicdan huzuruyla ısrar

edip etmediğini sordu.

"Bu Jean Valjean'dır," dedi Cochepaille. "Hatta ona Kriko Jean derlerdi, o kadar kuvvetliydi."

Bu üç adamın da belli ki samimi ve inanılır ifadelerinden her biri dinleyiciler arasında sanık için hiç de hayra

alamet olmayan mırıldanmalara yol açmıştı. Yeni bir açıklama gelip, bir öncekine eklendikçe, bu mırıldanma

büsübütün artıyordu. Sanıksa aynı ifadeleri şaşkın bir yüzle dinlemişti. İddia makamına göre sanığın bu hali,

onun başlıca savunma aracını oluşturuyordu. Birinci tanıkta jandarmalar ve yakınında bulunanlar, sanığın dişle

452

rinin arasından homurdandığını duymuşlardı; "Ha, iyi! Al sana bir tane!" İkincisinden sonra biraz daha yüksek bir sesle; "İyi, çok iyi!" dedi. Üçüncüsünde haykırdı; "Harika!"

Başkan, ona sordu:

"Sanık, duydunuz mu? Herhangi bir söyleyeceğiniz var mı?"

O cevap verdi:

"Dedim ya. Harika!.."

Dinleyiciler arasında bir uğultu koptu, hemen hemen jüriye kadar yayıldı. Adamın hışırtısı yuttuğu açıkça görülüyordu..

Başkan, "Mübaşir, sükûneti sağlayınız," dedi. "Duruşmayı kapayacağım."

Tam o sırada başkanın tam yanında bir hareket oldu. Bir sesin bağırıldığı duyuldu.

"Brevet, Chenildieu, Cochepaille! Bu tarafa bakınız!"

Sesi duyan herkes dondu kaldı. Öylesine acıklı ve korkunç bir sesteki ki bu. Bakışlar sesin geldiği yana doğru

çevrildi. Mahkeme heyetinin arkasında oturan imtiyazlı seyirciler arasından bir adam ayağa kalkmış, hâkimler heyetini mahkeme salonundan ayıran bölmenin kapısını itmiş, salonun ortasında ayakta duruyordu.

Başkan, savcı, Mösyö Bamatabois ve diğer yirmi kişi onu tanıdılar ve hep bir ağızdan bağırıştılar:

"Mösyö Madeleine!"

11. Champmathieu Giderek Şaşkına Dönüyor

Gerçekten de oydu. Zabıt kâtibinin lambası yüzünü aydınlatmaktaydı. Şapkası elin

453

deydi; elbiselerinde hiçbir düzensizlik yoktu, redingotu özenle iliklenmişti. Çok solgundu ve hafifçe titriyordu.

Arras'a geldiğinde kırılmış olan saçları şimdi artık bembeyazdı; orada bulunduğu şu bir saat içinde ağarmışlardı. Bütün gözler ona çevrilmişti.

Heyecan tarif edilir gibi değildi. Dinleyiciler arasında bir anlık bir tereddüt oldu. Ses o kadar yürek paralayıcı,

orada duran adamsa o kadar sakindi ki, önce ne olduğunu anlayamadılar. Herkes birbirine kimin bağırıldığını

sordu. Bu müthiş haykırışı bu sakin adamın koparmış olacağına inanamıyorlardı.

Bu kararsızlık ancak birkaç saniye sürdü. Başkan ve savcı daha ağızlarını açmadan, jandarmalarla mübaşir yerlerinden bile kıpırdayamadan, Cochepaille, Brevet ve Chenildieu adındaki tanıklara doğru ilerlemişti.

"Beni tanımadınız mı?" dedi.

Üçü de ne diyeceklerini şaşırılmıştı, bir baş işaretleriyle onu hiç tanımadıklarını belirttiler.

Ürken Cochepaille, askerce bir selam çaktı. Mösyö Madeleine, jüri üyelerine ve mahkeme heyetine dönerek,

yumuşak bir sesle, "Sayın jüri üyeleri, sanığı serbest bırakınız. Sayın başkan, beni tutuklatınız.

Aradığınız

adam o değil, benim. Ben Jean Valjean'ım," dedi.

Hiçbir ağızdan soluk çıkmıyordu. İlk şaşkınlığın ardından ortalığa bir mezar sessizliği çökmüştü. Yüce bir şeyin meydana gelişinde kitleyi saran dini dehşete benzer bir dehşet havası hissediliyordu salonda.

Bu arada, başkanın yüzünü bir sempati ve keder ifadesi sarmıştı. Savcıyla kaşla göz ara

454

sında işaretleşip, üyelerle alçak sesle birkaç kelime konuştu. Dinleyicilere döndü ve herkesin anlayacağı bir

ses tonuyla sordu:

"Burada doktor var mı?"

Savcı söz aldı:

"Sayın jüri üyeleri duruşmayı ihlal eden son derece garip ve beklenmedik olay sizde olduğu kadar bizde de

anlatmaya gerek görmediğimiz bir duygu yaratmaktadır. Hepiniz, Montreuil-surmer belediye başkanı saygıdeğer Mösyö Madeleine'i şahsen ya da ününden tanırırsınız. Dinleyiciler arasında doktor varsa, biz de

sayın başkanla birlikte kendisinden Mösyö Madeleine'e yardımcı olmasını ve onu evine kadar götürmesini rica ediyoruz..."

Mösyö Madeleine, savcının sözlerini bitirmesine fırsat bırakmadı; yumuşak ve aynı zamanda otoriter bir sesle savcının sözünü kesti. Söylediği sözleri aşağıya alıyoruz. Bu sözler, duruşmadan hemen sonra, bu sahneye tanık olan biri tarafından kaleme alındığı şekilde, onları \s\zza.V duymuş kişilerin, yaklaşık kırk yıl

sonra bugün hâlâ kulaklarında kalmış biçimiyle aynen şöyleydi:

'Teşekkür ederim sayın savcı, ama ben deli değilim. Olmadığımı göreceksiniz. Büyük bir hata yapmak üzereydiniz, bu adamı bırakın, yapmam gereken bir görevi yerine getiriyorum, o bedbaht mahkûm benim. Burada her şeyi açıkça gören tek kişi benim ve ben size gerçeği söylüyorum. Şu an yaptığımı Tanrı yukarıdan görüyor, bu kadarı da yeterlidir. Beni yakalayabilirsiniz, işte buradayım. Oysa elimden geleni yapmıştım. Başka bir ad

455

altında saklandım, zengin oldum, namuslu insanlar arasına girmek istedim. Anlaşılan böyle bir şey olamıyormuş. Neyse, söyleyemeyeceğim pek çok şey var, size hayatımı anlatacak değilim, nasıl olsa bir gün

öğrenilecek. Monsenyör piskoposu soydum, doğru, Küçük Gervais'yi soydum, bu da doğru. Size Jean Valjean'ın çok gaddar bir bedbaht olduğunu söyleyenler haklıdır. Belki bütün suç onda değildir.

Dinleyin

sayın hâkimler, benim kadar alçalmış bir insanın ne ilahi takdiri yermeye ne de topluma öğüt vermeye hakkı

vardır, ama bakın, içinden çıkıp kurtulmayı denediğim kötülük, zararlı bir şeydir. Verilen kürek cezası, kürek

mahkûmunu yaratır. İsterseniz bunun üzerinde düşünün. Küreğe mahkûm edilmeden önce yoksul bir kölüydüm, aklım pek kıttı, aptal gibi bir şeydim; kürek cezası beni değiştirdi. Budalaydım, zalim oldum; kütüktüm, kor oldum. Daha sonra af ve iyilik beni kurtardı, tıpkı sertliğin de daha önce mahvetmiş olması

gibi. Ama bağışlayın, siz bu söylediklerimi anlayamazsınız. Bundan yedi yıl önce Küçük Gervais'den çaldığım kırk meteliklik madeni parayı evimde, şöminenin külleri arasında bulacaksınız. Bunlara ekleyecek başka bir sözüm yok. Yakalayın beni. Tanrım! Sayın savcı başını sallıyor, diyorsunuz ki, 'Mösyö Madeleine çıldırdı!' İnanmıyorsunuz bana! İşte üzücü olan da bu. Hiç değilse bu adamı mahkûm etmeyin! Nasıl olurda

bunlar beni tanımazlar? Javert'in burada olmasını isterdim. O beni iyi tanırdı!"

456

Bu sözlerin söylenişindeki ses tonunun taşıdığı iyi niyetli ve karanlık melankoliyi hiçbir şey dile getiremez.

Üç forsaya döndü:

"Oysa ben sizi tanıyorum! Brevet, hatırlıyor musun..." Sözüünü yanda kesti, biran tereddüt ettikten sonra,

"Kürekte taktığın o damalı örme askıyı hatırlıyor musun?" dedi.

Brevet, ummadığı bir şeyle karşılaşmanın verdiği şaşkınlıkla sarsıldı ve dehşete düşmüş bir tavırla onu tepeden tırnağa süzdü. Jean Valjean sözünü sürdürdü:

"Chenildieu, kendine JenieDieu lakabını takan sen, senin bütün sağ omzunda derin bir yanık izi vardır, • Çünkü oradaki T.F.P. harflerini silmek için bu omzunu kor dolu bir maltızın üzerine yatırmıştın, ama yine de

o üç harf orada okunuyor. Cevap ver, doğru mu?"

"Doğru," dedi Chenildieu.

Bu sefer Cochepaille'a döndü:

"Cochepaille, senin dirseğinin iç tarafına yakın bir yerde yanık barut kullanılarak dövmeyle yazılmış mavi harflerle bir tarih vardır. Bu tarih imparatorun Cannes'a çıkış tarihi 1 Mart 1815'tir. Sıva kolunu."

Cochepaille kolunu sıvadı, çevresinde bütün bakışlar çıplak koluna toplandı. Jandarmalardan biri, bir lamba

yaklaştırdı; kolda tarih yazılıydı.

Talihsiz adam gülümseyerek dinleyicilere ve hâkimlere döndü. Görenlerin bugün bile hâlâ üzüntüyle hatırladıkları bir gülümseyişti bu, bir zafer ve aynı zamanda umutsuzluk gülümseyişi.

457

"İşte, görüyorsunuz," dedi, "Ben Jean Valjean'ım."

Mahkeme salonunda artık ne hâkim, ne savcı ne de jandarmalar vardı; sabit bakışlardan ve üzgün yüreklerden başka hiçbir şey kalmamıştı. Artık kimse ne yapması, nasıl davranması gerektiğini hatırlamıyordu. Savcı ceza istemek için, başkan başkanlık etmek için, avukat savunmak için orada bulduklarını unutmışlardı. Ancak, hiçbir soru sorulmaması, hiçbir yetkilinin işe müdahale etmemesi, şaşılacak bir durumdu. Yüce görüntülerin özelliği işte budur, bütün ruhları kavrar, bütün tanıkları seyirci yapar. Orada bulunanların belki hiçbiri neler duyduğunun farkında değildi; şüphesiz hiçbiri büyük bir ışığın

ihtişamla parlamasına tanık olduğunu düşünmüyor, ama herkes gözlerinin kamaşmış olduğunu hissediyordu.

Gözlerinin önünde bulunan kişinin Jean Valjean olduğu gerçeği apaçıktı. Bu adamın ortaya çıkması, az önce

son derece karanlık olan bir olayı ışıkla doldurmaya yetmişti. Bütün bu kalabalık artık hiçbir açıklamaya gerek kalmaksızın adeta bir elektrik akımı uyarısıyla kendi yerine başkasının mahkûm olmaması için kendisini teslim eden bir insanın, bu basit ve görkemli hikâyesini hemen bir bakışta anlamıştı. Ayrıntılar, tereddütler, mümkün küçük direnişler, bu ışıltılı geniş olay içinde kaybolmuştu.

Bu etki çabucak geçti, ama o an için dayanılmaz bir güçteydi.

Jean Valjean, yeniden konuştu:

458

"Oturumu daha fazla ihlal etmek istemiyorum. Tutuklanmadığıma göre gidiyorum. Yapılacak çok işlerim var.

Sayın savcı, benim kim olduğumu, nereye gittiğimi biliyor, istediği zaman beni tutuklatabilir."

Çıkış kapısına doğru yöneldi. Ona engel olmak için ne bir ses çıktı ne de bir kol uzandı. Herkes yana çekildi.

O an, onda, kalabalıkları bir insanın önünde geriletken, hizaya getiren o meçhul tanrısal kudret vardı. Kalabalığın arasından ağır ağır yürüdü. Kapıyı ona kimin açtığı hiçbir zaman bilinmedi, ama kapıya geldiğinde, onu açık bulduğu kesindi. Kapıya ulaştıkça arkasına döndü:

"Sayın savcı, emrinizdeyim," dedi.

Sonra hazır bulunanlara dönerek, "Siz hepiniz, burada bulunan herkes, beni acınacak biri olarak görüyorsunuz değil mi? Tanrım! Az kalsın çok kötü bir şey yapacaktım, bunu düşündüğümde kendimi gıpta

edilecek bir insan olarak görüyorum. Ama yine de bunların hiç olmamasını tercih ederdim," dedi.

Dışarı çıktı ve kapı, az önce nasıl açılmışsa yine öyle arkasından kapandı; çünkü bazı ulu şeyleri yapan kimseler, kalabalık içinde kendilerine hizmet edecek birinin bulunacağından daima emindirler. Aradan daha bir saat geçmeden jürinin karan Champmathieu adlı kişiyi her türlü suçlamadan temize çıkarıyordu. Hemen serbest bırakılan Champmathieu, bütün insanların deli olduğuna hükmederek ve bu gördüklerinden hiçbir şey anlamayarak, şaşkın şaşkın çekip gitti.

459

SEKİZİNCİ KİTAP

KARŞI DARBE

1. Mösyö Madeleine Saçlarına Hangi Aynada Bakıyor

Gün doğmaya başlıyordu. Fantine ateşli ve uykusuz, ama mutlu hayallerle dolu bir gece geçirmişti; ancak sabahleyin uyudu. Bütün gece başında bekleyen Simplice hemşire, onun uyumasından yararlanarak yeni bir

kınakına şurubu hazırlamaya gitti. Kutsal hemşire, birkaç dakikadır revirin laboratuvarında ilaçlarıyla şişeleri

üzerine eğilmiş, alacakaranlığın nesnelere üzerine yaydığı o bir tür sis yüzünden çok yakından bakarak iş görüyordu, birdenbire başını çevirdi ve hafif bir çığlık attı. Mösyö Madeleine karşısında duruyordu.

Sessiz

sedasız içeriye girmişti.

"Siz misiniz sayın başkan!" diye haykırdı.

Adam alçak bir sesle karşılık verdi:

"Kadıncağz nasıl?"

"Şu an fena değil. Ama çok endişelendiğimiz zamanlar oldu!"

Olup bitenleri ona bir bir anlattı, Fantine'in bir gün önce çok kötü olduğunu, şimdi ise belediye başkanının

Montfermeü'e çocuğunu almaya gittiğini sandığından daha iyi olduğunu söyledi. Hemşire, başkana sorma

461

ya cesaret edemedi, ama halinden oradan gelmediğini açıkça anladı.

"Bunların hepsi iyi," dedi başkan, "ona yanıldığını söylememekle doğru yapmışsınız."

"Evet ama," dedi hemşire, "şimdi sizi görüp de çocuğunu göremeyince, ona ne diyeceğiz?"

Anlık bir dalgınlık geçirdi ve "Tanrı bir yolunu gösterir," dedi.

Hemşire hafifçe mırıldandı:

"Ama yalan söyleyemeyiz."

Gün ışığı odayı iyice aydınlatmıştı. Tam karşıdan Mösyö Madeleine'in yüzüne vuruyordu. Hemşire gözlerini

kaldıracak oldu.

"Aman Tanrım!" diye haykırdı, "size ne oldu böyle? Saçlarınız bembeyaz!"

"Beyaz mı?"

Simplice hemşirenin aynası yoktu; alet çantasını karıştırdı, revir doktorunun hastaların nefesini kontrol ederek, ölüp ölmediklerini anlamakta kullandığı küçük bir aynayı çıkardı. Mösyö Madeleine aynayı alıp saçlarına baktı; "Vay, canına!" dedi.

Bu sözü kayıtsız bir tavırla, sanki başka bir şey düşünüyormuş gibi söylemişti.

Bu tavırlarında meçhul bir şeyler sezinleyen hemşire buz gibi oldu.

Mösyö Madeleine sordu:

"Onu görebilir miyim?"

Nihayet soru sorma cesaretini kendinde bulan hemşire, "Sayın başkan, onun çocuğunu getirmeyecek mi?"

dedi.

"Elbette, ama en az iki üç gün gerekiyor."

Hemşire çekinerek tekrar konuştu:

"Başkanım eğer o zamana kadar ona gö

462

rünmezseniz, döndüğünüzü bilmez, böylece sabretmesi daha kolaylaşır; çünkü doğal olarak sayın

başkanın

çocukla birlikte döndüğünü düşünür. Yalan söylemeye de böylece gerek kalmaz."

Mösyö Madeleine biraz düşünür gibi durdu, sonra o sakin ciddiyetiyle, "Hayır hemşire, onu görmem gerekiyor," dedi. "Acele etmeliyim, belki..."

Rahibe, başkanın sözlerine karanlık ve garip bir anlam veren bu 'belki' kelimesinin farkına varmamış gibi göründü.. Gözlerini indirdi ve sesinin tonunu saygılı bir şekilde alçaltarak cevap verdi:

"Dinleniyor, ama sayın başkan içeri girebilirler."

Mösyö Madeleine, iyi kapanmayan ve çıkardığı gürültüyle hastayı uyandırabilecek olan bir kapı hakkında bazı tembihlerde bulunduktan sonra Fantine'in odasına girdi, yatağa yaklaştı, perdeleri araladı. Genç kadın

uyuyordu. Nefesi hastalara özgü acıklı bir hırıltıyla çıkmaktaydı; uyuyan, ölüme mahkûm yavrularının başı

ucunda sabahlayan annelerin içini paralayan o acıklı hırıltıyla... Ama bu zahmetli soluk alış, yüzüne yayılan ve ona uykusunda bir başka kimlik kazandıran tarif edilmesi imkânsız huzuru pek az bulandırıyordu.

Solgunluğu, beyazlığa dönüşmüştü; yanakları kıpkırmızıydı. Bakireliğinden ve gençliğinden kalma tek güzelliği olan san uzun kirpikleri gözleri kapalı oldukları halde oynuyorlardı. Bütün varlığı, adeta açılıp onu

götürmeye hazır olan kanatların çırpınına

463

benzeyen bir titreyiş içindeydi; hissedilen, ama görülmeyen bir titreyişti bu. Onu bu halde görenler, umutsuz

bir hasta olduğuna asla inanamazlardı. Ölmek üzere olan birinden çok, kanatlanıp uçacak birine benziyordu.

Çiçeğini koparmak için bir el uzandığında dal ürperir; aynı zamanda hem kaçınır hem de kendini sunar gibidir. Ölümün esrarlı parmaklarının, ruhu dalından koparma anı geldiğinde, insan bedeni de buna benzer bir ürpertiye kapılır.

Mösyö Madeleine bir süre yatağın yanında hareketsiz durdu, bundan iki ay önce onu bu yuvada ilk defa görmeye geldiği zaman da yaptığı gibi, sırasıyla bir hastaya, birde duvardaki haça bakıyordu. İkisi de burada aynı durumdaydılar; biri uyuyor, öbürü dua ediyordu; yalnız şimdi, aradan geçen iki aydan bu yana,

birinin saçları kırışmış, öbürününküyse ağarmıştı.

Hemşire onunla birlikte içeri girmemişti. Mösyö Madeleine yatağın yanında ayakta duruyordu, sanki odada

susturulması gereken birisi varmış gibi, parmağını dudaklarının üzerinde tutuyordu.

Fantine gözlerini açtı, onu gördü ve huzur içinde gülümseyerek, "Cosette nerede?" dedi.

2. Fantine Mutlu

Bir şaşkınlık ya da bir sevinç belirtisi göstermemişti, çünkü o anda sevincin ve mutluluğun ta kendisi olmuştu. Sonra ruhunun derinliklerinden yansıyan bir kaygı ve şüpheyile, "Cosette nerede?" diye sordu.

"Orada

464

olduğunuzu biliyordum, uyuyordum ama sizi görüyordum. Uzun zamandır sizi görüyorum, bütün gece gözlerimle sizi izledim. Şan, şeref içindeydiniz, çevrenizde türlü türlü melek yüzleri gibi yüzler vardı." Adam bakışlarını haça doğru kaldırdı.

"Ama," diye devam etti kadın, "Cosette nerede, söyler misiniz? Neden yatağımda değil?"

Gelişigüzel birkaç sözle karşılık verdi, ama ne söylediğini kendisi de bir daha hiç hatırlayamadı.

Bereket versin, durumdan haberdar edilen doktor o sırada çıkageldi. Mösyö Madeleine'in yardımına koştu.

"Sakin olun yavrum," dedi doktor, "çocuğunuz burada."

Fantine'in gözleri parladı ve bütün yüzü aydınlandı. Bir duada bulunabilecek en şiddetli ve en yumuşak her

şeyi aynı zamanda içinde taşıyan bir ifadeyle ellerini kavuşturdu.

"Ah!" diye haykırdı, "onu bana getirin!"

Analığın dokunaklı kuruntusu! Cosette, onun için hâlâ kucakta taşınan küçücük bir çocuktur. "Daha değil," dedi doktor, "şu sıra olmaz. Hâlâ biraz ateşiniz var. Çocuğunuzu görmek sizi heyecanlandırır

ve daha da kötüleştirir. Önce iyileşmeniz gerekiyor."

Fantine, öfkeyle onun sözünü kesti:

"Ama ben iyileştim! Size iyileştirdiğimi diyorum! Ne eşek şey bu doktor! Bu kadarda olmaz! Ben çocuğumu görmek istiyorum!"

"Gördünüz mü?" dedi doktor, "nasıl heyecanlanıyorsunuz. Siz böyle yaptıkça, çocuğu

465

nuz kavuşmanıza karşı çıkacağım. Onu görmeniz yetmez, onun için yaşamanız da gerekiyor. Sakinleştiğiniz zaman onu size kendi ellerimle getireceğim."

Zavallı ana boynunu büktü.

"Doktor bey, sizden özür dilerim, gerçekten özür dilerim. Eskiden az önce konuştuğum gibi konuşmazdım,

başına öyle felaketler geldi ki, bazen ne söylediğimi bilemiyorum. Anlıyorum, heyecanlanmamdan korkuyorsunuz, istediğiniz kadar bekleyeceğim, ama yemin ederim ki, kızımı görmek benim için kötü olmaz.

Dün akşamdan beri onu görüyor, gözlerimi biran bile ondan ayırmıyorum. Biliyor musunuz? Şimdi onu bana

getirseler, hemen onunla tatlı tatlı konuşmaya başladım. Montfermeil'e kadar giderek bana getirdikleri çocuğumu görmek istemem normal değil mi? Kızmadım. Yakında mutlu olacağımı biliyorum. Bütün gece bembeyaz şeyler, bana gülümseyen kimseler gördüm. Doktor bey ne zaman isterse Cosette'imi bana getirir.

Artık ateşim yok, çünkü iyileştim; artık hiçbir şeyim kalmadığını hissediyorum, ama hastaymışım gibi yapacağım, buradaki hanımları memnun etmek için hiç kıılmadan yatacağım. Uslu uslu durduğumu görünce, 'Artık çocuğunu ona vermeliyiz,' diyecekler."

Mösyö Madeleine, yatağın yanındaki bir iskemleye oturmuştu. Kadın ona doğru döndü. Hastalığın, çocukluğa benzer güçsüzlüğü içinde söylediği gibi, 'uslu' ve sakın görünmek için çaba harcadığı açıkça belli

oluyordu; onu böyle sakın görünce Cosette'i getirmekte güç

466

lük çıkarmayacaklarını sanıyordu. Ama bir yandan kendini tutmaya çalışırken, bir yandan da Mösyö Madeleine'e bir yığın soru sormaktan kendini alamıyordu.

"Yolculuğunuz iyi geçti mi sayın başkan? Ah! Ne kadar iyisiniz, kızımı bana getirmek için nerelere gittiniz!

Hiç olmazsa bana onun nasıl olduğunu söyleyin... Yola dayanabildi mi? Ne yazık! Beni tanıyamayacak! O kadar zaman oldu ki yavrucak beni unutmuştur! Çocukların belleği yoktur. Kuşlar gibidirler... Bugün bir şey

görür, yarın bir başkasını, sonra hiçbirini düşünmez. Beyaz çamaşırları var mı? Thenardier'leronu temiz tutuyorlar mıydı? Nasıl besliyorlardı? Ah! Ne kadar acı çektim bir bilerseniz, sefaletin içinde kendi kendime bu

soruları sorarak! Şimdi artık geçti! Sevinçliyim! Ah! Onu görmeyi ne kadar istiyorum! Sayın başkan, onu güzel buldunuz mu? Güzel değil mi kızım? Arabada çok üşümüş olmalı, öyle değil mi? Onu birazcık olsun buraya getiremezler miydi? Sonra hemen götürürlerdi. Siz söyleyin! Siz buranın efendisisiniz, eğer isterseniz!"

Mösyö Madeleine, onun elini tuttu, "Cosette güzel," dedi. "Cosette'in sağlığı yerinde, yakında onu göreceksiniz, ama şimdi sakın olun. Çok heyecanlısınız, ayrıca kollarınızı yataktan dışarı çıkarıyorsunuz, bu

da öksürmenize neden oluyor."

Gerçekten de, uzun ve şiddetli öksürük nöbetleri hemen her kelimedede Fantine'in sözünü kesiyordu.

Fantine

sesini çıkarmadı, uyandırmak istediği güveni birtakım aşırı sız

467

lanmalarla sarsmaktan korktu; konuyla ilgisi olmayan sözler söylemeye başladı.

"Montfermeil oldukça güzel değil mi? Yazın oraya geziler yapılır. Thenardier'ler iyi iş yapıyorlar mı? Oradan

gelen geçen çok olmaz. O han zaten aşçı dükkânı gibi bir şeydir."

Mösyö Madeleine hâlâ Fantine'in elini tutuyor, endişeyle onu izliyordu. Ona bazı şeyler söylemek için geldiği,

ama şimdi tereddüt ettiği belli oluyordu. Doktor, vizitesini yaptıktan sonra çekilmiş, yanlarında yalnız Simpli

ce hemşire kalmıştı.

Bu sırada, sessizliğin ortasında Fantine birden haykırdı:

"Sesini duyuyorum, Tanrım! Sesini duyuyorum."

Avluda bir çocuk oynuyordu; kapıcının ya da herhangi bir işçinin çocuğu. Hazin olayların esrarlı sergilenişinin belki de bir parçası olan, her zaman karşılaştığımız tesadüflerden biriydi bu. Çocuk küçük bir

kız çocuğuraya buraya gidip geliyor, ısınmak için koşuyor, gülüyor ve yüksek sesle şarkı söylüyordu.

Yazık! Çocukların oyunları nelere karışmaz ki! Fantine'in şarkı söylediğini işittiği küçük kız işte buydu.

"Ah! Bu benim Cosette'im!" diye yeniden bağırdı, "Sesini tanıdım!"

Çocuk geldiği gibi uzaklaştı, sesi de söndü. Fantine bir süre daha kulak verdi, sonra yüzü karardı. Mösyö Madeleine, onun alçak sesle; "Şu doktor ne zalim adam, kızımı görmeme izin vermiyor! Zaten kötü suratlı biri!" dediğini duydu.

468

Ama bu arada fikirlerin gerisindeki sevinçli zemin yine ön plana çıktı. Kendi kendine konuşmaya devam etti:

"Ne kadar mutlu olacağız! Küçük bir bahçemiz olacak, Mösyö Madeleine söz verdi. Kızım bahçede oynayacak. Harfleri şimdiden öğrenmiştir. Ona kelimeleri heceletirim. O otların arasında kelebekleri kovalar,

ben de onu seyredirim. Sonra ilk takdis ayinine gider. Sahi! Onun takdis ayini ne zaman olacak?"

Parmaklarıyla saymaya başladı. "Bir, iki, üç, dört... Yedi yaşında. Beş yıl sonra. Beyaz bir duvak takar, ajurlu

çoraplar giyer, tıpkı küçük bir hanım olur. Ah, hemşireciğim, ne kadayıptal olduğumu bilemezsiniz, ben de

tutmuş kızımın ilk takdis ayinini düşünüyorum!" Gülmeye başladı.

Mösyö Madeleine, Fantine'in elini bırakmıştı. Onun konuştuklarını, gözleri yerde zihni alabildiğine derin düşüncelere dalmış, esen bir rüzgârın sesini dinler gibi dinliyordu. Kadının konuşması birden kesildi, Mösyö

Madeleine mekanik bir hareketle başını kaldırdı. Fantine korkunç bir hal almıştı.

Artık konuşmuyor, nefes almıyordu; yattığı yerden yan doğrulmuş, zayıf omzu geceliğinden dışarı çıkmıştı;

biraz önce mutlulukla parlayan yüzü sapsarı kesilmişti, dehşetle büyüyen gözleri, karşısında, odanın öbür ucunda bulunan dehşetengiz bir şeye takılmış gibiydi. "Aman Tanrım!" diye bağırdı Mösyö Madeleine, "Neyiniz var Fantine?" Fantine cevap vermedi, gördüğü her ney

469

se, gözlerini ondan ayırmıyordu; bir eliyle başkanın kolunu iterken, öbürüyle arkasına bakmasını işaret etti.

Mösyö Madeleine döndü ve Javert'i gördü.

3. Javert Memnun

Bakın neler olmuştu:

Mösyö Madeleine, Arras ağır ceza mahkemesinden çıktığında saat gece yansını yeni çalmıştı. Kaldığı hana

döndüğünde, hatırlanacağı gibi kendisine yer ayırttığı posta arabasıyla tekrar yola çıkmak için çok az vakti

vardı. Sabah saat altıdan az önce Montreuil-sur-Mer'e dönmüş, ilk işi, Mösyö Laffitte'e yazdığı mektubu postaya vermek, sonra da Fantine'i görmek üzere şehre gelmek olmuştu.

Öte yandan, Mösyö Madeleine, ağır ceza mahkemesi duruşma salonundan henüz ayrılmıştı ki, ilk heyecanın

etkisinden sıyrılan savcı söz alıp, saygıdeğer Montreuil-sur-Mer belediye başkanının çalgınca davranışından duyduğu üzüntüyü dile getirmiş, daha sonra aydınlanacak olan bu acayip olay yüzünden kanaatlerinin asla değişmemiş olduğunu bildirmiş ve bu arada, besbelli gerçek Jean Valjean olan Champmathieu'nün mahkûm edilmesini istemişti. Savcının ısrarı, herkesin; yani dinleyicilerin, mahkemenin ve jürinin duygularıyla açıkça çelişmekteydi. Bu mantıksız iddianameyi çürütmek, Mösyö Madeleine'in, yani gerçek Jean Valjean'ın ifşaatı karşısında davanın yönünün baştan başa değiştiğini ve jürinin önünde sadece masum

bir insanın olduğunu ispatlamak avukat için hiç de zor ol

470

mamıştı ve avukat, bundan, bu gibi adli hatalara dair vecize kabilinden bazı tuntuuraklı sonuçlar çıkarmaktan

da geri kalmamıştı, ama bunlar ne yazık ki öyle pek yeni şeyler değildi. Başkan da davayı özetleyişinde avukatın görüşlerine katılmış ve bunun üzerine jüri birkaç dakika içinde Champmathieu'yü beraat ettirmişti.

Ama, savcı için bir Jean Valjean gerekiyordu; Champmathieu artık elde olmadığına göre, Madeleine'e yapıştı.

Champmathieu'nün tahliyesinden hemen sonra savcı, hâkimle bir odaya kapandı. Montreuil-sur-Mer'in belediye başkanının tutuklanması gereği üzerine fikir alışverişinde bulundular. Başsavcıya gönderdiği raporun orijinalini savcı kendi yazmıştı. İlk heyecan yatıştıktan sonra, mahkeme başkanı bu fikre pek de karşı çıkmadı. Adaletin kendi seyrini takip etmesi gerekirdi. Ayrıca, doğrusunu söylemek gerekirse, başkan

iyi ve oldukça akıllı bir insan olmasına rağmen, aynı zamanda şiddetli ve hatta neredeyse ateşli bir kral taraftarıydı; bu yüzden Montreuil-sur-Mer belediye başkanının Cannes çıkarılmasından bahsederken 'Buonaparte' demeyip, 'imparator' demesinden şoke olmuştu.

Böylece tutuklama emri yola çıkarıldı. Savcı tutuklama emrini özel bir ulakla dört nala Montreuil-sur-Mer'e yollayıp, emrin yerine getirilmesi için polis müfettişi Javert'i görevlendirdi.

Bilindiği gibi Javert, ifadesini verdikten sonra hemen Montreuil-sur-Mer'e dönmüştü.

471

Ulak, tutuklama emrini kendisine verdiği Javert yataktan yeni kalkıyordu.

Kendisi de polis olan özel ulak epey akıllı ve anlayışlı bir adamdı, bir iki kelimeyle Javert'e Arras'ta olup bitenleri anlattı. Savcının imzasını taşıyan tutuklama emri şöyle kaleme alınmıştı: "Müfettiş Javert, bugünkü

duruşmada serbest bırakılmış olan Jorsa Jean Valjean olduğu tespit edilen Montreuil-sur-Mer Belediye Başkanı Mösyö Madeleine'i yakalayacaktır."

Javert'i tanıyan biri, onu revirin bekleme odasına girdiği sırada görse neler olup bittiğini kesinlikle tahmin

edemez ve onu, hiçbir özelliği olmayan, alalade biri sanırdı. Soğuk, sakın ve ciddiydi, kır saçları şakaklarına

güzelce yapıştırılıp parlatılmıştı, merdivenleri her zamanki gibi ağır ağır çıkmıştı. Onu iyice tanıyan, dikkatle

incelemiş olan biri ise ürpermeler geçirirdi. Deriden yakalığının tokası ensesinde olacak yerde, sol kulağı hizasındaydı. Bu da, görülmedik bir ruhsal karışıklığın belirtisiydi.

Javert, tam bir karakter adamıydı, ne görevinde ne de üniformasında tek bir kırışık yoktu; suçlulara karşı

hoşgörüsüz, elbisesinin düğmelerine karşı çok katıydı.

Yakalığının tokasını yanlış yere getirmiş olması için onda deprem diyebileceğimiz bir heyecanın kopmuş olması gerekirdi.

Komşu karakoldan yanına bir onbaşıyla dört asker almış, askerleri avluda bırakmış, belediye başkanını

arayan silahlı kişiler görmeye alışık olduğundan, hiç kuşkulanan kapıcı kadına sorarak, Fantine'in odasını öğrenmişti.

Fantine'in odasına geldiğinde Javert tok

472

mağrı çevirdi, bir hastabakıcı ya da bir polis yumuşaklığıyla kapıyı itti ve içeri girdi.

Tam olarak söylemek gerekirse; içeri girmedi. Yan açılan kapının ağzında ayakta durdu; şapkası başında, sol eli çenesine kadar kapalı olan redingotunun içindeydi. Kolunda, dirseğinin kıvrıldığı yerde, ucu bedeninin

arkasında kaybolan muazzam bastonunun kurşundan tokmağı görülüyordu.

Varlığı fark edilmeden bir dakika kadar öylece durdu. Birdenbire Fantine gözlerini kaldırdı, onu gördü ve

Mösyö Madeleine'in arkasına bakmasını sağladı.

Madeleine'in bakışı Javert'inkiyle karşılaştığı an Javert hiç kımıldamadan, yerinden oynamadan, yaklaşmadan korkunç bir hal aldı. Hiçbir insani duygu, sevinç kadar ürkütücü olmayı başaramaz.

Lanetlenmiş kurbanını ele geçiren iblisin yüzüydü bu.

Jean Valjean'ı nihayet yakalamış olmanın kesin inancı, ruhunda bulunan her şeyi yüzünün ifadesine dökmüş, çalkalanan tortu olduğu gibi yüzeye çıkmıştı. İzi biran için kaybetmiş olmanın, şu Champmathieu hakkında birkaç dakika yanılmış bulunmanın verdiği utanç, önceleri iyi tahmin etmiş olmanın, uzun süre doğru bir içgüdü taşımış bulunmanın verdiği gurur karşısında siliniyordu. Javert'in memnunluğu hükmedici

tavrında kendini açığa vurmaktaydı. Bu dar alnın üzerinde zaferin çarpık çiçekleri açmıştı. Tatmin bulmuş bir

çehrenin sergileyebileceği dehşet ifadesi ancak bu olabilirdi.

473

O anda Javert göklerde uçuyordu. Açıkça farkında değildi belki ama vazgeçilmez, başarılı biri olduğuna dair

belli belirsiz bir sezgiyle hissediyordu ki, o, Javert, tanrısal görevleri kötülüğü ezmek olan adaleti, ışığı ve

gerçeği şahsında cisimleştirmektedir. Arkasında ve çevresinde sonsuz bir derinliğe kadar uzanan otorite,

akıl, kesin hüküm, yasaya uygun vicdan, kamu kovuşturması, bütün bu yıldızlar panldıyordu; düzeni koruyordu, yasadan yıldırımlar çıkarıyordu, toplumun öcünü alıyor, mutlak varlığa yardımcı oluyordu; şan ve

şeref içinde dimdik yükseliyordu; zaferinde bir meydan okuma ve kavga tortusu vardı; ayakta, mağrur, görkemli, gökyüzünün ortasındaki yırtıcı yüce bir meleğin insanüstü vahşiliğini sergiliyordu; yerine getirdiği

işin korkunç gölgesi, sıkılan yumruğunda toplum kılıcının kuşku uyandırıcı parıldayışını açıkça görülür hale getiriyordu; topuğunun altında suçu, kötülüğü, isyanı, hainliği, cehennemi, mutlulukla ve de tiksintiyle eziyordu; ışık saçıyor, mahvediyor, gülümsüyordu, bu canavarlaşmış aziz Michel'de tartışma götürmez bir

büyüklik vardı.

Javert korkunç, iğrenç biriydi gerçi, ama aşağılık değildi.

Dürüstlük, samimiyet, saflık, inanç ve görev anlayışı, yanılığa düşüldüğünde korkunçlaşabilen şeylerdir, ama korkunçlaştıklarında bile büyük kalırlar; insan vicdanına özgü yarattıkları bütün o korku içinde bile, tek

bir zaafı olan erdemlerdir onlar: Hata yapma zaafı. Zalimlik yaparken duyacağı merha

474

metsizce dürüst sevinçte, hazin bir saygıdeğerlik ışıltısı bulunur. Javert kendisi farkında olmadığı halde,

büyük mutluluğu içinde zafer kazanan her cahil gibi acınacak durumdaydı. İyiliğinin kötülüğü diyebileceğimiz

şeyin yuvalanmış görüldüğü bu yüz kadar acıklı ve korkunç bir şey olamazdı.

4. Otorite Gücünü Gösteriyor

Belediye başkanı, onu Javert'in elinden kurtardığı günden beri Fantine, bu adamı görmemişti. Hasta kafası

hiçbir şey düşünecek durumda değildi; Javert'in kendisini almaya geldiğinden emindi. Bu korkunç suratı görmeye dayanamadı, kendini ölecek gibi hissetti, yüzünü elleriyle kapayarak, endişeyle haykırdı:

"Mösyö Madeleine kurtarın beni!"

Jean Valjean bundan böyle onun için artık yalnız bu adı kullanacağız ayağa kalkmıştı. En tatlı, en sakin sesiyle Fantine'e, "Merak etmeyin," dedi, "sizin için gelmedi."

Sonra Javert'e döndü:

"Ne istediğinizi biliyorum."

Javert cevap verdi:

"Hadi, çabuk!"

Bu iki kelimenin telaffuz biçiminde vahşice, çalgınca bir şeyler vardı. Hiçbir imlanın, bu iki sözcüğün söyleniş

şeklini ifade etmeye gücü yetmezdi; bu, artık insan ağızından çıkmış bir söz değil, bir böğürtüydü.

Usulden olduğu gibi davranmadı; konuya hiç girmede; tutuklama emrini bile göstermedi. Onun gözünde

Jean

Valjean esrarengiz, ele

475

avuca sığmaz bir savaşçı, karanlık bir mücadeleciydi; beş yıldır onu kavrayıp sarmış, ama bir türlü yere çalmayı başaramamıştı. Bu tutuklama bir başlangıç değil, bir sondu. Yalnızca; "Hadi, çabuk!" demekle yetindi.

Bunu söylerken bir adım bile atmadı; sefilleri ucuna takıp şiddetle kendisine çekmekte kullandığı kanca bakışlarından birini fırlattı Jean Valjean'a.

İki ay önce Fantine bu bakışın ta iliklerine kadar işlediğini hissetmişti.

Javert'in bağırması üzerine Fantine gözlerini açmıştı. İyi ama, belediye başkanı buradaydı, korkacak ne vardı ki?

Javert, odanın ortasına kadar ilerledi ve haykırdı:

"Hadi bakalım! Geliyor musun?"

Zavallı kadın çevresine bakındı. Rahibeyle belediye başkanından başka kimse yoktu. Bu alçaltıcı "sen" hitabı kime olabilirdi? Elbette yalnızca kendisine. Titredi.

O zaman gözleri akıl almaz bir şey gördü, o kadar akıl almaz bir şeydi ki bu, hastalık ateşinin en karanlık kâbuslarında bile asla bunun bir benzerini görmemişti.

Müfettiş Javert'in belediye başkanının yakasına yapıştığını ve belediye başkanının boyun eğişini gördü.

Dünya başına yıkılıyordu.

Gerçekten de, Javert, Jean Valjean'ın yakasına yapışmıştı.

"Sayın başkan!" diye haykırdı Fantine.

Javert, bütün dişlerini ortaya çıkararak tiksindirici gülüşüyle bir kahkaha attı.

476

"Burada sayın başkan yok artık!"

Jean Valjean, redingotunun yakasını kavrayan eli uzaklaştırmaya çalışmadı.

"Javert," dedi.

Javert, sözünü kesti; "Mösyö müfettiş de bana."

"Sayın müfettiş," dedi Jean Valjean, "size özel olarak bir şey söylemek istiyorum."

"Yüksek sesle! Yüksek sesle konuş!" diye karşılık verdi Javert, "Benimle yüksek sesle konuşulur!"

Jean Valjean, sesini kısarak devam etti:

"Size bir ricada bulunacağım."

"Yüksek sesle konuş dedim sana!"

"Ama bunu yalnızca sizin duymanız gerekiyor."

"Ne duyacakmışım ki? Dinlemiyorum!"

Jean Valjean, ona iyice eğildi ve çok yavaş bir sesle hızlı hızlı:

"Bana üç gün süre veriniz," dedi. "Bu zavallı kadının çocuğunu alıp getirmek için üç gün. Ne kadar kefalet

gerekiyorsa öderim. İsterseniz benimle birlikte gelirsiniz."

"Alay ediyorsun!" diye bağırdı Javert. "Bak hele, senin aptal olduğunu hiç sanmazdım! Sıvışıp gitmek için benden üç gün istiyorsun! Bu sokak kızının çocuğunu alıp getirmek için gidecekmış! Oh! Ne âlâ! Doğrusu bu çok iyi!"

Fantine sarsıldı.

"Çocuğum!" diye haykırdı, "çocuğumu getirmeye gidecek! Demek burada değil! Hemşireciğim, söyleyin bana, Cosette nerede? Çocuğumu istiyorum! Mösyö Madeleine, sayın başkan!"

477

Javert ayağını yere vurdu.

"Al sana, şimdi de ötekil! Susacak mısın sen ahlaksız karı? Ne aşağılık bir ülke! Kürek mahkûmları mülki amir oluyor, orta malı kızlar da kontesler gibi tedavi görüyor. Yok ama! Bunların hepsi değişecek; zamanı geldi!"

Fantine'e dik dik baktı ve Jean Valjean'ın kravatına ve gömleğinin yakasına yeniden yapışarak ekledi:

"Sana söylüyorum, Mösyö Madeleine yok artık, sayın belediye başkanı yok. Bir hırsız var, bir eşkiya var, Jean Valjean adında bir forsa var! Tuttuğum o! İşte bu var!"

Fantine sıçrayarak doğruldu, kaskatı kesilen kolları ve iki eli üzerine dayandı; Jean Valjean'a baktı, Javert'e

baktı, rahibeye baktı, konuşacakmış gibi ağzını açtı, boğazının derinliklerinden bir hırıltı çıktı, dişleri takır

dadı; nefesi daralıyormuşçasına kollarını uzattı, ellerini titreyerek açtı, boğulan biri gibi etrafında tutunacak

bir şey aradı, sonra birden yastığın üzerine yığıldı.

Başı karyolanın arkasına çarpıp göğsüne düştü, ağzı aralık, gözleri açık ve sönük kaldı.

Ölmüştü.

Jean Valjean elini, Javert'in kendisini tutan elinin üzerine koyup, bir çocuğun elini açar gibi açiverdi ve sonra

ona, "Bu kadını öldürdünüz," dedi.

"Yeter artık!" diye haykırdı Javert, öfkeyle köpürerek. "Buraya lakırdı dinlemeye gelmedim. Kısa keselim;

muhafızlar aşağıda, hemen gidelim, yoksa parmak kelepçesi mi takayım!"

478

f

Odanın bir köşesinde oldukça kötü eski bir demir karyola duruyordu; gece hastayı beklerken hemşireler orada yatarlardı. Jean Valjean, bu karyolaya doğru yürüdü, zaten hayli harap durumda olan baş tarafını kaşla göz arasında koparıp ayırdı; onun gibi adaleleri olan biri için kolay işti bu; baş demirini sıkıca avuçladı

ve Javert'i süzdü. Javert, kapıya doğru geriledi.

Jean Valjean, demir çubuk avucunda, Fantine'in yatağına doğru ağır ağır yürüdü. Oraya varınca döndü ve Javert'e, ancak işitilebilen bir sesle, "Şu an beni rahatsız etmemeniz iyi olur," dedi.

Gerçek olan şu ki, Javert titriyordu.

Gidip muhafızları çağırmak geldi aklına, ama Jean Valjean bu arada fırsattan yararlanıp kaçabilirdi. Bu yüzden kaldı. Bastonunu ince ucundan kavrayıp, sırtını kapıya vererek, gözünü Jean Valjean'dan ayırmadı.

Jean Valjean, dirseğini karyolanın başucundaki demirin tokmağına, alnını da eline dayadı ve hareketsiz, upuzun yatan Fantine'i seyretmeye koyuldu. Kendinden geçmişçesine, sessiz ve belli ki tamamen bu hayatla ilgisi olmayan şeyler düşünerek öylece kaldı. Yüzünde ve duruşunda dile getirilmesi imkânsız bir merhametten başka bir şey yoktu. Bir süre böylece dalgın kaldıktan sonra Fantine'e doğru eğildi ve alçak

sesle ona bir şeyler söyledi.

Ona ne dedi? Sonsuz acılara mahkûm olan bu adam, bu ölü kadına ne söyleyebilirdi? Bu sözler ne olabilirdi? Yeryüzünde hiç

kimse bu sözleri işitmedi. Acaba ölü işitebildi mi? Bazı dokunaklı hayaller vardır ki, onlar belki de yüce gerçeklerdir. Yalnız, kesin olan bir şey var ki, olup bitenlerin tek tanığı olan Simplice hemşirenin sık sık anlattığına göre, Jean Valjean, Fantine'in kulağına fısıldadığı sırada, bu soluk dudaklarda ve mezar şaşkınlığı dolu bu bulanık gözbebeklerinde anlatılması imkânsız bir gülümsemenin uç verdiğini açıkça görmüştü.

Jean Valjean tıpkı bir annenin çocuğuna yaptığı gibi, Fantine'in başını ellerinin arasına alarak yastığın üzerine yerleştirdi, sonra geceliğinin yakasındaki şeridi bağladı, saçlarını gece başlığının içine soktu ve gözlerini kapadı.

Fantine'in yüzü o sırada garip bir ışıkla aydınlanmış gibiydi.

Ölüm, yüce aydınlığa girmek demektir.

Fantine'in eli yataktan dışarı sarkıyordu. Jean Valjean, bu elin önünde diz çöktü, onu yavaşça kaldırdı ve öptü.

Sonra ayağa kalktı, Javert'e dönerek, "Şimdi emrinizdeyim," dedi.

5. Uygun Mezar

Javert, Jean Valjean'ı şehir hapisanesine teslim etti.

Mösyö Madeleine'in tutuklanması Montreuil-surmer'de büyük bir heyecan, daha doğrusu olağanüstü bir sarsıntı yarattı. Tek bir söz; "bir kürek mahkûmuymuş" sözü, hemen hemen herkesin ona arkasını dönmesine yetti. Saklayamayacağımız bu gerçeği üzülenek söylüyoruz. Daha iki saat geçmeden yaptığı

480

iyilikler unutuldu ve geriye "bir kürek mahkûmu"ndan başka bir şey kalmadı. Arras'daki olayı henüz kimsenin detaylı olarak bilmediğini belirtmek yerinde olur. Bütün gün boyunca, şehrin dört bir yanında şöyle

konuşmalar duyuluyordu:

"Haberiniz yok mu? Serbest bırakılan bir forsaymış meğer!"

"Kim bu?"

"Belediye başkanı."

"Yok canım? Mösyö Madeleine mi?"

"Evet."

"Sahi mi?"

"Adı Madeleine değilmiş; berbat bir adı var; Bejean, Boujean, Bojean..."

"Aman Tanrım! Tutuklamışlar!"

"Hapishanede, şehir hapisanesinde, başka bir yere nakledilinceye kadar."

"Demek nakledilinceye kadar! Nereye nakledecekler acaba?"

"Evelce yol keserek yaptığı bir soygundan ötürü ağır ceza vereceklermiş."

"Doğrusu şüphe ediyordum. Bu adam fazlasıyla iyi, fazlasıyla mükemmel, fazlasıyla ballı şekerliydi. Ona verilen nişanı reddediyor, rastladığı veletlere, bütün kopillere para veriyordu. Sürekli bu işin içinde bir iş var

diye düşünmüşümdür."

Hele 'salonlar' bu tür sözlerle dolup taştı.

Drapeau blanc'a abone yaşlı bir kadın, dibi neredeyse bulunamayacak kadar derin şöyle bir düşünce ileri sürdü:

"Hiç üzülmedim. Bonapartistlere ders olsun!"

481

İşte, Mösyö Madeleine adındaki bu hayalet Montreuil-surmer'den böylece silinip gitti. Bütün şehirde sadece

üç dört kişi bu anıya sadık kaldı. Mösyö Madeleine'e hizmet etmiş olan yaşlı kapıcı kadın da onların arasındaydı. O günün akşamı sadık yaşlı kadın hâlâ şaşkın ve ürkek bir halde odasında oturmuş kederli kederli düşünüyordu. Fabrika bütün gün kapalı kalmıştı, arabaların işlediği kapı sürgülü, yol bomboştur.

Evin

içinde sadece iki rahibe, Perpetue hemşire ile Simplice hemşire vardı; Fantine'in ölüsünü bekliyorlardı.

Yaşlı kadın Mösyö Madeleine'in evine dönme saatine doğru, içten gelen bir hareketle kalktı, bir

çekmecedem

Mösyö Madeleine'in odasının anahtarını ve akşamlan odasına çıkarırken kullandığı şamdanı çıkardı; sonra onun gelmesini bekliyormuş gibi, anahtarı onun her zaman üzerinden aldığı çiviye astı, şamdanı da yanına koydu. Daha sonra, yeniden sandalyesine oturup düşünmeye başladı. Zavallı ihtiyarcık bütün bunları farkında olmadan yapmıştı.

Ancak aradan iki saat geçtikten sonra hayallerinden sıyrılıp haykırdı: "Aman Tanrım! Sen şu işe bak! Anahtarını çiviye astım!"

Tam o sırada kapıcı odasının camı aralandı, aralıktan içeri bir el girdi, anahtarla şamdanı aldı, şamdanın mumunu yanmakta olan diğer şamdandan yaktı.

Kapıcı kadın gözlerini kaldırdı, gırtlığında zor zaptedebildiği bir çığlıkla ağzı açık kalakaldı. Bu eli, bu kolu,

bu redingot yenini tanıyordu.

482

Mösyö Madeleine'di bu.

Daha sonra, başından geçen bu olayı anlatırken dediği gibi, kendini toparlayıp, tekrar konuşmaya başlamadan önce birkaç saniye nutku tutuldu.

Sonunda, "Aman Tanrım, sayın başkan!" diye hay kırdı. "Ben sanıyordum ki!.."

Sözünü kesti, cümlelerin sonu, başlangıcına karşı bir saygısızlık olacaktı. Jean Valjean, onun için hâlâ sayın başkandı.

Jean Valjean, onun düşüncesini tamamladı.

"Hapiste," dedi. "Oradaydım, pencere demirlerinden birini kırdım, bir damın tepesinden kendimi aşağı attım,

işte buradayım. Odama çıkıyorum. Bana Simplicie hemşireyi çağırın. Şüphesiz o zavallı kadının yanındadır."

Yaşlı kadın alalecele söyleneni yapmaya gitti.

Jean Valjean, hiçbir uyanda bulunmamıştı; çünkü kadının onu kendisinden daha iyi koruyacağından emindi.

Kapıyı açmadan avluya girmeyi nasıl başardığı hiçbir zaman bilinemedi.

Gerçi her kapıyı açan biranahtan vardı ve küçük bir yan kapıyı açmakta kullandığı bu anahtan hep üstünde

taşırdı, ama üstünü arayıp, bu anahtan almış olmaları gerekirdi. Bu nokta hiçbir zaman aydınlanmadı.

Odasına giden merdiveni çıktı. Yukarı vardığında şamdanını merdivenin son basamağına bırakarak sessizce

kapısını açtı, gidip el yordamıyla penceresini ve kepengini

483

kapattı, sonra dönüp şamdanını aldı ve odasına girdi.

Yararlı bir önlemdi bu; çünkü, hatırlanacağı gibi, penceresi sokaktan görülüyordu.

Çevresine; masasına, iskemlesine, üç gündür bozulmamış olan yatağına bir göz attı. Önceki günün gecesinden kalma hiçbir dağınıklık yoktu. Kapıcı kadın 'odasını toparlamıştı'. Demirli sopanın iki ucuyla, ateşte kararmış kırk meteliklik madeni parayı küllerin arasından çıkarıp masanın üstüne güzelce koymuştu.

Bir kâğıt alıp, üstüne, "Bunlar demirli sopanın iki ucu ile, ağır ceza mahkemesinde söz etmiş olduğum Küçük

Gervais'den çalınmış kırk metelik paradır" diye yazdı ve parayla iki demir parçasını, odaya girildiğinde hemen ilk göze çarpacak şekilde kâğıdın üzerine yerleştirdi. Dolaptan eski bir gömleğini çıkarıp yırttı.

Böylece elde ettiği birkaç parça beze iki gümüş şamdanı sardı. Ne telaşlı ne de heyecanlıydı. Piskoposun şamdanlarını sararken, bir yandan da kara bir ekmek parçasını ısınyordu. Herhalde, kaçarken yanına aldığı

hapishane ekmeğiydi.

Bu konu, daha sonra adli kovuşturma sırasında odanın döşeme taşları üzerinde bulunan ekmek

kırıntılarından anlaşıldı. Kapıya iki defa hafifçe vuruldu. "Giriniz," dedi. Simplicie hemşireydi gelen.

Hemşirenin yüzü solgun, gözleri kıpkırmızıydı, elinde tuttuğu mum titriyordu. Kaderin darbelerinin

özelliği

şudur ki, ne kadar ol

484

gunluğa ermiş, ne kadar soğukkanlı olursak olalım, duygu dünyamızın derinliklerinde yatan insan karakterini

bulup çıkarır ve bunu dışa vurmak zorunda bırakırlar. O günün heyecanlı içinde, rahibe de yeniden kadınlaşmıştı. Ağlamıştı ve şimdi titriyordu.

Jean Valjean, bir kâğıdın üzerine birkaç satır bir şey yazmıştı, kâğıdı rahibeye verip, "Hemşire, bunu rahibe verirsiniz," dedi. Kâğıt katlanmıştı. Rahibe bir göz attı. "Okuyabilirsiniz," dedi Jean Valjean.

Simplice

hemşire okudu: "Sayın rahipten burada bıraktığım her şeyle ilgilenmesini ve davama ve bugün ölen kadının

cenazesine ait masrafları bıraktıklarından ödemesini rica ediyorum. Geri kalanı yoksulların olacaktır."

Hemşire konuşmak istedi, ancak birkaç anlamsız şey kekeleyebildi. Ama yine de sonunda şunları söyleyebildi:

"Acaba sayın başkan şu bahtsız kadıncağızı son bir defa daha görmek istemezler mi?" Jean Valjean,

"Hayır," dedi, "peşimdelers. Beni onun odasında yakalayıp tutuklarlar, bu ise onun huzurunu bozar."

Sözünü henüz bitirmişti ki, merdivende büyük bir gürültü koptu. Yukarıya doğru yaklaşan bir ayak patırtısıyla

birlikte, yaşlı kapıcı kadının en yüksek, en tiz sesiyle, "Benim iyi efendim, Tanrı üzerine yemin ederim ki, ne

gündüz ne de akşam buraya kimsecikler girmedi, ben de kapıdan hiç ayrılmadım," dediğini işittiler.

Bir adam karşılık verdi:

485

"İyi ama, bu odada ışık var."

Javert'in sesini tanıdılar.

Oda o şekildedeydi ki, kapı açıldığında sağdaki duvarın köşesini gözlerden gizliyordu. Jean Valjean, mumu üfleyip bu köşeye girdi.

Simplice hemşire, masanın önüne diz çöktü.

Kapı açıldı.

Javert içeri girdi.

Koridordan bir yığın kişinin fısıldaştıkları ve kapıcı kadının karşı çıktığı duyuluyordu.

Rahibe gözlerini bile kaldırmadı. Dua etmekteydi.

Şamdan şöminenin üzerindeydi ve pek az aydınlık veriyordu.

Javert, hemşireyi gördü ve şaşkın bir halde durdu.

Hatırlayacağımız gibi, Javert'in manevi dayanağı, her türlü otoriteye duyduğu saygı duygusuydu.

Bütünlüklü,

uyumlu bir kişiliği vardı, ne itiraz ne de sınırlama kabul ederdi. Kilise otoritesi ise onun için bütün otoritelerin

üstündeydi. Dindardı, her konuda olduğu gibi dindarlığı da yüzeyseldi ve dürüsttü. Onun nazarında bir rahip,

asla hata yapmayan bir düşünce adamı; bir rahibe asla günah işlemeyen bir yaratıktı. Onlar bu dünyaya kapatılmış ruhlardı, onları çevreleyen duvarların tek bir kapısı vardı, o da ancak hakikate yol vermek için açılırdı.

Hemşireyi görünce Javert'in ilk hareketi geri çekilmek oldu.

Ama onu tutan ve dayanılmaz bir güçle aksi yöne doğru iten başka bir görev daha vardı. Bu nedenle ikinci hareketi olduğu yerde

486

kalmak ve hiç değilse bir süre susmak oldu.

Simplice hemşirenin hayatında hiç yalan söylemediğini biliyor ve özellikle bundan ötürü ona derin bir saygı

besliyordu.

"Hemşirem," dedi, "bu odada yalnız mısınız?"

Korkunç bir an oldu, bu sırada zavallı kapıcı kadın bayılacağını sandı.

Hemşire, gözlerini kaldırdı ve cevap verdi:

"Evet."

"Demek," dedi Javert, "ısrar ettiğim için bağışlayın ama bu benim görevim, demek bu akşam hiç kimseyi görmediniz. Bir adam kaçtı, onu arıyoruz, şu Jean Valjean denilen adam, onu görüyorsunuz mi?"

Hemşire cevap verdi: "Hayır."

Yalan söyledi. İlk defa arka arkaya, birbiri peşi sıra, hiç tereddütsüz, çabucak, kendini feda edercesine yalan söyledi.

"Affedersiniz," dedi Javert ve derin bir saygıyla selamlayarak çekildi.

Ey kutsal kız! Uzun yıllar var ki, siz artık bu dünyada değilsiniz; nur içinde kız kardeşleriniz bakirelere ve

erkek kardeşleriniz meleklerle katıldınız; varsın söylediğiniz bu yalan, cennette sevaplarınız arasında sayılsın!

Hemşirenin sözü Javert için öylesine kesin bir şeydi ki, masanın üstünde duran üflenmiş, hâlâ dumanı tüten

mumun garipliğini fark etmedi bile.

Bir saat sonra bir adam, ağaçlar ve sisler arasından yürüyerek Montreuil-surmer'den Paris'e doğru hızla uzaklaşıyordu. Bu adam

487

Jean Valjean'dı. Yolda ona rastlayan iki üç yük arabacısının ifadelerinden tespit edildiğine göre, elinde bir

paket taşıyordu ve sırtında bir işçi gömleği vardı. Gömleği nereden bulmuştu? Hiçbir zaman bilinmedi.

Birkaç

gün önce fabrikanın revirinde yaşlı bir işçi ölmüş, geriye kala kala bir gömleği kalmıştı. Bu belki de o gömlekti.

Fantine hakkında son bir söz: Hepimizin annesi birdir: Toprak. Fantine'i bu anneye verdiler.

Rahip, Jean Valjean'ın bıraktığı paranın mümkün olduğu kadar büyük bir kısmını yoksullara ayırmakla iyi bir

iş yaptığı inancındaydı, belki de iyi yaptı. Sonuçta neydi ki bunlar? Bir forsa ile bir sokak kızı. Fantine'in toprağa verilmesi işini sadeleştirme nedeni buydu. Ve bu işi en temel gereklilik düzeyine kadar sadeleştirdi.

Böylece, Fantine, mezarlığın hem herkesin malı olan hem de hiç kimsenin malı olmayan ve içinde yoksulların kaybolduğu, bedava bir köşesine gömüldü. Bereket versin ki, Tanrı, bir ruhu nerede bulacağını

bilir. Fantine'i karanlıklar içine, rastgele kemiklerin arasına yatırdılar; ölü artıklarıyla kucak kucağa yatmak

zorunda kaldı. Genel bir çukura atıldı. Mezarı da yatağına benzedi.

NOTLAR

488

VÜRÜ Emile Bayard Detay

BORDOV' SİYAH KLASİK YAYINLAR WWIGTO. TONIM (#™vm.« vr^v»ıvı ajahsi TREND YAYIN BASIM

DAĞITIM REKLAM ORGANİZASYON SANAYİ TİCARET LTD. ŞTİ. KURULUŞUDUR İYayın Grafik & Satış

Pazarlama: Caferağa Mah. Mühürdar Cd. No:60/5 Posta Kodu 34710 Kadıköy/İst.TR İTel": (0216) 348 98

03 PbxFax: 349 93 45 Email: info@bordosiyah.com.tr Web: www.bordosiyah.com.tr Online alışveriş Matbaa: Merkez Efendi Mah. Davutpaşa Cd. İpek İş Mrk. No: 6/3.794011 Tel: (0212] 674 92 53 Pbx Fax:

674 92 63Topkapı/İst.TR i Lojistik: Merkez Efendi Mah. Davutpaşa Cd. Emintaş Davutpaşa Sanayi

Sitesi

No: 103/532 Topkapı/İst.TR

Batı edebiyatının en büyük klasiklerinden biri olan Sefiller, iki düzlemde büyük bir ustalığın, yaratıcı zekâ ve yeteneğin örneğini sunuyor: Karakter portrelerinin çiziminde ve tarihsel, sosyokültürel gerçeğin titiz anlatımında. Sefiller, okuru bilgilendirme, hatta eğitime kaygısı ağır basan, "aydınlanmacı" anlatı geleneğinin, bir ayağıyla romantizme, öbür ayağıyla natüralizme, gerçekçiliğe dayandığı bir aşamaya rastlar. Beş ana bölümden, sayısız "kitap" ve alt bölümden oluşan bu roman, saçma bir nedenle suçlu duruma düşen Jean Valjean'ı, sokak çocuğu Gavroche'u, kötünün cisim bulmuş örneği Thenardier'leri, düzen ve disiplinin hasta ruhlu koruyucusu yalnız adam Javert'i, dinsel bir çilenin simgesi, sokak kadını Fantine'i ve onun kızı melek Cosette'i, yaklaşık 150 yıldan bu yana dramatik kişilerin tapınağı içinde yaşatmaktadır. Tapınağın kapısını aralayan okur, 19. yüzyıl başındaki Fransa'ya geri dönecek, Waterloo Savaşı'nın unutulmaz tablolarını hayranlıkla izleyecek, Jean Valjean'la birlikte Paris'in yeraltına inecek, manastırların karanlığıyla yoksulluğun izbe mekânları içinde ışık arayacaktır.

Sefiller: On dokuzuncu yüzyıl Fransa'sında karanlıkla aydınlığın buluşması... TKno 9758688